

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKULTESİ

EKONOMİ BÖLÜMÜ

İKTİSADİ DÜŞÜNCE TARİHİ

DERS İÇERİĞİ

ARASH SHARGHI

**KAYNAKÇA: Prof.Dr.Ergun TÜRKCAN'nın ders notları ve
Yrd. Doç. Dr. Mahmut MASCA 'nın ders sunumundan faydalanılmıştır**

BİRİNCİ DERS: Merkantilizm'e Giden Yol

- İlk Çağlar üzerine yapılan araştırmalar,
- i) Eski Doğu uygarlıklarında en çok değer verilen ekonomik uğraşının tarım sektörü olduğunu;
- zenginlik ve fakirliğin Tanrının emirlerine uymanın veya uymamanın ödülü veya cezası sayıldığını;
- faizle ödünç vermenin meşru görülmediğini göstermektedir.
- Bazı batılı düşünürler, eski doğu uygarlıklarında sosyal ve ekonomik yaşamın rasyonel olmayan, muhafazakar davranış içinde cereyan ettiğini;
- düşünürlerin ve devleti yönetenlerin, toplumun gereksinimlerini karşılayacak geçim araç ve gereçlerini artırmaktan çok, toplumun gereksinimlerini azaltmak ve daraltmak yolunda çaba harcadıklarını ileri sürmekte;
- doğuluların genellikle doğuştan ve belki de iklimin etkisi altında kadere boyun eğen, pasif yaradılıştaki olduklarını ve bu yaradılışlarının iktisadi ve sosyal yaşamın bütün alanlarında kendisini gösterdiğini iddia etmektedirler.
- ii) Eski Yunan sitelerinde tarıma dayalı, durgun, geleneğe göre hareket edilen, az çok kollektivist yapıya sahip bir ekonomi vardır; kar amaçlı ticari faaliyetler iyi görülmemektedir. Bununla beraber, rasyonel ve ferdiyetçi düşünceler yer tutmaya başlamıştır.
- Milattan önce IV ve III üncü yüzyıllarda Yakın-Doğu ülkeleri ile alış veriş artıran Atina, denizciliği ve ticareti ile bu yörede üstünlük kurmuş, bu üstünlüğünü fikir, bilim ve sanat alanlarında da göstermiştir.
- Bu tarihten itibaren Yunan filozoflarının politika, felsefe ve toplum organizasyon ve yönetimi hakkındaki yapıtlarında bazı ekonomik düşüncelere de yer verdikleri görülmektedir. Bu düşünceler ekonomik organizasyon, kar, faiz, değer ve para gibi konular hakkındadır.
- Örneğin, Eflatun (M.Ö. 427-347) Republik adlı kitabında ideal bir devlet tasvir etmiş, zamanının bireysel mutluluğu esas alan düşüncelerine karşı ahlak kurallarına dayanan «güçlü bir devlet» düşüncesini savunmuş;
- toprak mülkiyetinin eşit biçimde dağıtılmasını ve veraset hakkının sınırlandırılmasını istemek suretiyle kollektivist görüşlere uygun düşünceler ortaya atmış; paranın servet olmadığını, mübadele aracı olduğunu açıklamıştır.

Eflatun (Platon) (M.Ö. 427-347)

- Aristo (M.Ö. 384-322) ya göre, zengin olmanın doğal ve doğal olmayan yolları vardır: «Oikonomik=ev idaresi» adını verdiği zaruri gereksinimleri gideren malların üretim ve mübadelesine ilişkin faaliyetler doğal ve adildir;
- «krematistik» sözcüğü ile ifade ettiği, yalnız kazanç sağlamak amacı ile yapılan ticaret doğal ve adil değildir.
- O parayı zorunlu bir mübadele aracı olarak görmekte; mübadelenin insanları birbirlerine bağlayan gereksinimlerden doğduğunu ileri sürmekte; faizle ödünç vermeyi iyi görmekte, adil fiyattan söz etmektedir.

Aristo (M.Ö. 384-322)

- iii) Eski Roma'da ekonomik konular üzerindeki düşünceler eski Yunan filozoflarının düşüncelerinden fazla bir gelişme gösterememiştir. Güçlü bir hukuk sistemi kurmayı başaran Roma İmparatorluğu'nda iktisadi düşünceler daha çok Roma Hukuku içinde yer almaktadır.
- Ticaret ve kredi ile uğraşmak, Eski Yunan'da olduğu gibi, hakim sınıfların şan ve şerefine uygun görülüyor; bu sınıflar tarımsal gelirlerle geçiniyorlardı.
- Romalı yazarlardan bazıları büyük toprak mülkiyetini (latifundia) eleştirmişlerdir. Bu eleştirilerin
- Roma'da büyük malikanelerin çoğalması,
- kısmen esaret kurumunun durmadan genişlemesi,
- kısmen İmparatorluğa katılan ülkelerden getirtilen ürünlerin rekabeti karşısında küçük toprak sahibi çiftçilerin ezilmeleri sonucu doğduğu ileri sürülmektedir.
- Orta Çağ'da ekonomik düşüncelere daha çok dini düşünceler hakim olmuştur. İlk çağlarda site ve devlet ekonomik düşüncelerin merkezini oluştururken, Orta Çağ'da Tanrı ülkesi, ümmet teşkil etmeye başlamıştır.
- Orta Çağın sonlarına doğru münferit ekonomik konular üzerinde duran bazı yapıtlar yayınlanmış ise de, bu dönemde sistematik bir ekonomik düşüncenin varlığından söz etmek mümkün değildir.
- Ekonomik düşüncelere İlk Çağlarda olduğu gibi, daha çok felsefi ve ahlaki düşünceler arasında yer verilmiş; ancak bu düşüncelerde büyük ölçüde dini inançlara bağlı kalınmıştır.
- Gerçekten, bu dönemin en büyük özelliğini inanç ve bilimin ayrılmamış olmasında görmek mümkündür. Feodalite ve kölelik kurumları vardır. Tarıma dayalı bir ekonomi mevcuttur.

Saint-Thomas d'Aquin (1225-1274)

- Orta Çağın bazı ekonomik konular üzerinde duran tanınmış bir düşünürü Saint-Thomas d'Aquin (1225-1274) dir. Bir rahip olan Saint-Thomas Aristo'nun etkisinde kalmış, Aristo'nun düşüncesini Hristiyan dini ile birleştirmeye çalışmıştır.
- Saint-Thomas'ın İlk Çağlara göre getirdiği en önemli yeniliklerden biri emeği zorunlu ve iyi görmesi olmuştur.
- Ona göre, tembellik kötüdür; çalışmak hem ekonomik bakımdan hem de ahlaki bakımdan zorunludur. Bununla beraber, Saint-Thomas eski Yunan filozofları gibi köleliği doğal ve yararlı görmektedir.
- Saint-Thomas İlk Çağlara hakim olan düşüncelerde olduğu gibi, sınırsız kazanç hırsına yol açan ticari davranışları doğru bulmaz.
- Ona göre, bir şeyi gerçek değerinden pahalı satmak veya ucuza almak günah işlemektir.
- Faiz almak haramdır.
- Para bir değişim aracıdır; kendiliğinden bir şey yaratmaz.
- Ödünç alanın sağladığı gelir emeğinin karşılığıdır. Ödünç veren emek harcamadığı gibi, işin riskini de taşımaz. O halde faiz almak gelirin kaynağı prensibine aykırıdır.
- Oysa, Saint-Thomas taşınmaz malların kirası için aynı şekilde düşünmemektedir.
- Ona göre, kiraya verilen taşınmaz mal bir kez kullanılmakla tüketilmediği için kira haksız değildir.
- Bununla beraber, Saint-Thomas şu hallerde ödünç verenin ödünç verdiği paradan ayrı bir fazla talep etmesini de haklı görmektedir:
- i) Ödünç veren verdiği parayı kaybetme tehlikesine maruz ise, ödünç verdiği paradan başka bir tazminat akçesi talep edebilir;
- ii) Ödünç veren ödünç alana hizmet etmiştir; onu bu hizmetinden dolayı mükafatlandırmak gerekir. Ödünç verirken, böyle bir mükafatlandırma şart koşulabilir.
- XIV üncü yüzyılda yaşamış Nicolas Oresmius ve Jean Buridanus para taşımasının yaygın olduğu o dönemlerde kralların para konusundaki gücünün sınırlarını tayin etmeye, enflasyon tehlikelerini belirtmeye çalışmışlardır.
- Aristo'nun para konusunda nominalist ve devletçi olmasına karşılık, Oresmius ve Buridanus metalisttir.
- Onlara göre paranın kıymeti paranın madde değerine dayanmaktadır. Oresmius'un 1360'a doğru yayınladığı kitabının adı «Paranın menşei, niteliği, hukuku ve taşıyıcı» dir.

- Yazar enflasyonu adil olmayan bir vergileme biçiminde görmekte; çift maden sistemine taraftar olduğunu açıklamaktadır. Gresham kanununu Gresham'dan 200 yıl önce ortaya atmıştır.
- VIII inci ve IX uncu yüzyıllarda eski Yunan filozoflarının yapıtları Arapça'ya çevrilmiştir. Farabi ve İbni Rüşd gibi İslâm filozofları eski Yunan felsefesi ile İslâm felsefesini telif etmişlerdir.
- Orta Çağda Hristiyan aleminde olduğu gibi, Arap ve İslâm dünyasında da dini inanç ve düşünceler ekonomik yaşama nüfuz etmiştir; fedaalizm kurumları vardır. İslâm dini faizi meşru görmemektedir.

Farabi

İbn-i

- Bu durum İslâm ülkelerinde bankacılığın gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir.

- Özellikle kapitalizmin gelişmesinden sonra Batı ülkelerinde servet ve para temini için gösterilen çabanın İslâm ülkelerinde yakın zamanlara kadar para tamahı, mal canlısı gibi sözlerle yerildiği görülmektedir.
- Fertler aktif olmaktan çok, pasif bir yaradılışa sahiptirler. Alman düşünürü Goethe bir arkadaşına yazdığı mektupta bunu şöyle izah etmektedir: «Müslümanlar çocuklarını terbiye ederken, onlara şu inancı aşırlar: İnsanın alnına yazılan gelir! Böylece fertler bütün kaza ve belalara karşı kendilerini sigortalamış gibi hareket ederler.»
- 1332-1406 tarihleri arasında yaşamış olan İbni Haldun yaşadığı zamana göre çok ileri sayılabilecek düşünceler ileri sürmüştür.
- Örneğin, bilim ile inancın ayrılması gereği üzerinde durmuş; bilimin sebep-sonuç ilişkisine dayandığını ifade etmiştir.
- İbni Haldun bilimsel araştırmalarında teorik açıklamalar yanında, siyasal ve tarihsel gözlemlerden yararlanmış, adeta tümdengelim ve tümevarım metotlarını birlikte kullanmıştır.

İbn-i Haldun

- İbni Haldun ekonomik araştırmalarında göçebelik (nomadizm) ve uygarlık (ürbanizm) konuları üzerinde durmuş; bu ekonomik merhalelerden birinden diğetine geçen toplumların kültürlerinde büyük değişiklikler olacağını açıklamıştır.
- İbni Haldun nüfus artışının ekonomik ve siyasal güç bakımından etkilerine değinerek, bir ülkenin diğerk ülkelere nazaran üstünlüğünü sağlayan sebepler arasında nüfus fazlalığının önemi belirtmiş;
- bir devletin gücünün ordusu ile maliyesine dayandığına işaret ederek, sağlam bir devlet maliyesi kurulması için uyulması gereken hususları açıklamıştır.

MERKANTİLİZM

- XV inci yüzyılın ortalarından XVIII inci yüzyılın başlarına kadar Batı Avrupa ülkelerinde uygulanan ekonomik sistem ve ekonomi politikalarının tümüne merkantilizm adı verilmektedir.
- Ortaçağın kapanması ve Yeni Çağın başlaması ile Batı Avrupa ülkelerinde önemli yenilikler meydana gelmiştir.
- Örneğin, coğrafi keşifler sonucu uluslararası ticaret genişlemiş;
- feodalite yıkılarak merkezi krallıklar kurulmaya başlamış;
- Rönesans ve Reform hareketleri sonucu rasyonel düşünmenin önemi artmıştır.
- Bu gelişmeler Merkantilizm adı verilen ekonomik sistem ve politikanın doğmasını hazırlamıştır. Gerçekten,
- i) Orta Çağda taşıma araçları ilkel olduğundan, ancak ipek, baharat, kıymetli madenler gibi değerli, hacmi ve ağırlığı az mallar uzak bölgeler arasında ticarete konu olabiliyordu.
- Bu mallar Batı Avrupa'ya Güney-Doğu Asya ülkelerinden geliyordu; bu malların ticareti ise, Venedik ve Cenevizlilerin elinde idi.
- Batı ülkelerinde nüfusun ve işbölümünün artması başka ülkeleri de bu ticarete teşvik etti. İtalyanlardan başka uluslar Ceneviz ve Venediklilerin ellerinde tuttuğu ticareti paylaşmak istediler.
- Hindistan'a giden en kısa yolların Osmanlı İmparatorluğunun eline geçmesi, deniz yolu ile Hindistan'a gitme arzusunu artırdı. Pusulanın bulunması da deniz yolculuğunu kolaylaştırmıştı.
- Deniz yolu ile Hindistana gitme girişimleri başladı; Afrikanın güneyindeki Ümit Burnu geçilerek, Hindistan'a ulaşıldı; Amerika kıtası bulundu.

- Bunun sonucu ticaret yolları yön değiştirdi; Avrupa'da yeni ticaret merkezleri kuruldu, iskenderiye, Cenova, Venedik ve Marsilya gibi eski ticaret merkezlerinin nisbi önemi azalırken, Londra, Lizbon, Amsterdam, Bordo gibi kentler önemli ticaret merkezleri haline geldiler.
- Yeni bulunan ülkelerden Avrupa'ya büyük ölçüde altın girmeye başladı; altın para enflasyonu baş gösterdi.
- Fiyatların yükselmesi ekonomik faaliyetlerin gelişmesine yol açtı. Ticaret ve para ekonomisinin gelişmesi tüketim için üretim yanında para için üretimi hızlandırdı.
- ii) XVI ncı yüzyılın yarısından itibaren feodalite ve serflik düzeni çözülmeye, zengin ve nüfuz sahibi bir ticaret burjuva sınıfı doğmaya; feodalite yıkılarak krallıklar güçlenmeye başladı.
- Bu gelişme ulus ve ulusal ekonomi düşüncesinin gelişmesine yol açtı. Ulusal ekonomiyi diğer ulusal ekonomiler aleyhine geliştirme düşüncesi doğdu.
- Örneğin, bu devirde yaşamış olan merkantilistlerden Montchretien «le profit de l'un est le dommage de l'autre» — Bir devletin karı diğer devletin zararıdır — diyordu.
- Merkantilistler ferdi zenginlik ile ulusal zenginliği bir görüyorlardı. Onlara göre bir fert ne kadar altın ve gümüşe sahip ise, o kadar zengin sayılıyorsa, ulus için de durum aynı idi.
- iii) Bu dönemde Osmanlılar tarafından yıkılan Bizans imparatorluğu'ndan Batıya kaçan bilim ve sanat adamlarının da etkisi ile başlayan Rönesans ve Reform hareketleri Orta Çağa hakim olan skolastik düşünce biçiminin giderek, yerini rasyonel düşünceye bırakmasına yardım etti.
- Eski Yunan filozoflarının düşüncelerinin Avrupa'da öğrenilmesi ile büyük sanat ve edebi yapıtlar meydana gelmeye başladı.
- Matbaanın bulunması, kralların ve senyörlerin sanat eserlerine karşı ilgi duymaları ve onları korumaları da bu gelişmeyi kolaylaştırdı.
- Dinde eski mistik katı düşünceler yumuşamaya başladı. Hristiyan dini eski bütünlüğünü yitirdi; Katolik Kilise yanında Protestan ve Anglikan kiliseleri meydana geldi.
- Gerçekten, XVI ncı yüzyıla kadar bütün sosyal yaşam sıkı sıkıya kilise prensiplerine bağlı idi.
- Bu prensipler İncil, papaların ruhani kurullarının tefsir ve kararları, örf ve geleneklerden oluşuyordu.
- Luther ve Calvin tarafından başlatılan dinde reform hareketi iktisadi düşüncelerde büyük bir değişiklik meydana getirdi.
- Orta Çağda geçerli olan adil fiyat düşüncesi önemini yitirmeye; kazanç meşru görülmeye; kredi kurumları, sanayi gelişmeye başladı.

Calvin

Luther

- Bütün bu gelişmeler Merkantilizm denilen ekonomi politikasının gelişmesinde etkili oldu. Bu politikanın ana ilkelerini şöyle sıralamak mümkündür:
- i) Devletin gücü ülkenin zenginliği ile artar;
- ii) ülkenin zenginliği sahip olduğu kıymetli madenlerle ölçülür. Bir ülke ne kadar altın ve gümüşe sahip ise, o kadar zengin olur;
- iii) ülkede altın ve gümüş miktarını artırmak için,

- a) sömürgeler elde edilmeli,
- b) ticaret bilançosu lehe çevrilerek, aradaki farkı ülkeye kıymetli maden olarak kazandırılmalı,
- c) sanayii geliştirerek, dışarıya sanayi malları satarak altın ve gümüş kazanmalı,
- d) nüfus artışını teşvik etmeli,
- e) altın ve gümüşün ülkeden dışarıya çıkması yasaklanmalı.
- iv) Sanayinin geliştirilmesi ve ticaret bilançosunun lehe çevrilmesi için,
- a) sınai üretim prim verilerek teşvik edilmeli,
- b) yabancı ülkelerden nitelikli işçi ve usta gelmesini kolaylaştırmalı,
- c) kral tarafından örnek işletmeler kurulmalı,
- d) yerli malların kullanılması teşvik edilmeli,
- e) ücretlerin yükselmesi önlenmeli,
- f) deniz taşımacılığını geliştirmek için tedbir alınmalı.....
- Merkantilizm kendi arasında,
- i) para ve zenginliği aynı gören ilk merkantilistler;
- ii) olgun merkantilistler;
- iii) eleştirici merkantilistler olmak üzere üçe ayrılarak incelenebilir.
- Gerçekten, ilk merkantilistler para ve zenginliği aynı gördükleri halde, sonraları bu düşünceye karşı bazı eleştiriler ileri sürülmüştür.
- Örneğin, Jean Bodin (1530-1596) para miktarındaki artışın enflasyona yol açacağını ileri sürmüştür, klasik ekonomistlerin miktar teorisine esas olan
- $P = M \cdot F$
- formülünü ortaya atmıştır. Burada P para miktarını, M para ile mübadele edilen mal miktarını, F fiyat düzeyini göstermektedir.

Jean Bodin (1530-1596)

- XVII nci yüzyılda Sir William Petty zenginliğin emek ve araziye bağı olduğunu ileri sürmek suretiyle Fizyokrasiye;
- işbölümünün yararlarını açıklamak suretiyle A. Smith'e öncülük etmiştir.

Sir William Petty

- Merkantilizm çeşitli ülkelerde farklı biçimde uygulanmıştır. Örneğin,
- i) İspanya Amerika'daki sömürgelerinden gelen altın ve gümüşün İspanya'dan çıkmasını yasaklayan, altın ve gümüşü İspanya'ya çekmeye yönelik bir politika izlemiştir.
- Bullionism (Külçecilik) adı verilen bu politika, İspanya'da fiyat düzeyinin yükselmesine, ihracatın azalarak, ithalatın artmasına sebep olmuş, altın ve gümüşün İspanya'dan çıkışını yasaklayan önlemlere rağmen, altın ve gümüşün dış ülkelere akması önlenememiş, çelişkilerle dolu olan müdahale politikası sanayi ve tarımın ilerlemesini engellemiştir.
- ii) İngiltere'de ticaret ve deniz taşımacılığı geliştirilerek ülkeye altın ve gümüş girmesine yönelik bir politika izlenmiştir.
- Cromwell tarafından çıkartılan «Navigation Act» —Deniz Taşımacılığı Kanunu— İngiliz merkantilizminin deniz taşımacılığına verdiği büyük önemi göstermektedir. Deniz Taşımacılığı Kanunu ile

Cromwell

- a) İngiltere ile sömürgeleri arasında mal taşımacılığı İngiliz gemicilerinin tekeline verilmiş;
- b) İngiltere ile diğer ülkeler arasında alınıp satılan malların ya İngiliz gemileri, ya da ilgili ülkelerin gemileri ile taşınması kabul edilmiş, üçüncü bir ülkenin, özellikle Hollanda'nın gemileri ile taşınması yasaklanmıştır;
- c) İngiliz ithalatçıları için yabancı ithalatçıların ödeyecekleri gümrük resminin yarısını ödemeleri öngörülmüştür.
- Bu politika XIX uncu yüzyıldaki İngiliz deniz hakimiyetini sağlamakta etkili olmuştur.
- iii) Fransa'da kral Henri IV'ün maliye bakanı Sully ve Colbert sanayinin geliştirilmesine yönelik tedbirler almışlar; imtiyaz vermek, devlet eli ile sanayi kurmak suretiyle sanayi geliştirilmeye çalışılmıştır.

• Colbert

Fransa'da kral Henri IV'ün maliye bakanı

- Çünkü dış ticaret konusu olan mallar daha çok sanayi malları idi. Sanayinin geliştirilmesi için alınan başlıca tedbirleri şöyle sıralayabiliriz:
- a) Hammadde ithalini teşvik etmek, işlenmiş mal ithalini güçleştirmek;
- b) yiyecek malları ve hammadde ihracını güçleştirmek;
- c) sanayi ürünlerinin ihracını kolaylaştırmak;
- d) yabancı sanatkâr ve nitelikli işçilerin Fransa'ya gelmesini teşvik etmek;
- e) milli sanayinin sırlarını başkalarına verenleri cezalandırmak.
- iv) Almanya'da bu dönemde feodal devletler hakimdi.
- XVI ncı yüzyıldan sonra bu devletlerde Fransa'dakine benzer yönetim sistemleri geliştirilmeye çalışılarak, prens ve kralların hazinelerini yöneten memur ve danışmanlar alındı.
- Almanca hazine anlamına gelen Kammer ile ilgileri dolayısıyla bu memur ve danışmanlara halk dilinde kameralist deniyordu.
- Büyük ölçüde bu memur ve danışmanlar tarafından XVI-XV inci yüzyıllar arasında Almanya'da geliştirilen merkantilist düşünceye ise, Kameralizm denmektedir.

- Kameralistler prens ve krallara bağılılıkları dolayısıyla mutlak yönetime taraftar olmuşlar;
- merkantilistler gibi, prens ve kralların zengin ve bağımsız olmalarını, kasalarının kıymetli madenle doldurulmasını istemişlerdir.
- Çünkü merkantilistler gibi, onlar da kıymetli madenleri zenginliğin ölçüsü olarak kabul ediyorlardı.
- Ticaret bilançosunun ülke lehine fazlalık vermesini;
- bunun için gereksiz ithalatın önlenmesini, ihracatın artırılmasını;
- bu bağlamda lüks malların ithalinin, hammadde ihracının yasaklanmasını isterler;
- Fransa'da olduğu gibi, sınai gelişmeye önem verirler.
- Kameralistlere göre, bir ülkenin nüfusunun çokluğu o ülkenin savunmasını güçlendireceği gibi, insanları daha verimli çalışmaya da zorlar.
- Nüfusu artırmak için doğumlar ve ülkeye göçler teşvik edilmelidir. Özellikle ülkeye dış ülkelerden usta ve sanatkârların çekilmesine önem verilmelidir.
- Merkantilistlerin ulusun zenginliğini ulusun sahip bulunduğu altın ve gümüş miktarı ile ölçmeleri büyük eleştirilere uğramıştır.
- Gerçekten, para ile ulusal zenginlik aynı şey değildir. Bunu İspanyol ve Osmanlı örnekleri açık olarak ortaya koymuştur.
- John Law'ın deneyi aradan yüzyıllar geçtiği halde kafalardan silinmemiştir. John Law'a göre, halkın refahı ticarete, ticaret ise para tedavülüne bağlıdır. Para tedavülü kâğıt para çıkartılarak artırılabilir.
- Mali sıkıntı içinde olan Fransa John Law'a düşüncelerini Fransa'da uygulama şansı vermiş;
- 1716 da bir emisyon bankası kurmasına ve bankanın altına çevirtilmeyen banknot ihracına izin verilmiştir.
- Banka taşınmaz mallar karşılık göstererek, banknot ihracına girişmiş ve yeni kurulan ortaklıklar bu yolla finanse edilmeye çalışılmıştır.

Jean Law

- Fakat çok geçmeden Bankanın çıkardığı banknotlar ödeme gücünü yitirmiştir.
- Çünkü taşınmaz mallar banknot için likit bir karşılık değildir.
- Para tedavülünü zenginliğin sebebi olarak görmek yanlıştır. Para ve sermaye aynı şeyler değildir.

İKİNCİ DERS: FİZYOKRASİ

FİZYOKRASİ

- ✿ Uzun bir süre uygulanan merkantilist politika zamanla eleştirilmeye başlandı.
- ✿ Gerçekten, merkantilizm tek taraflı bir politika idi. Bir ülkenin zenginliğinin altın ve gümüşle ölçülmesi, tarımın ihmal edilerek sanayiye önem verilmesi; devletin ülkeye altın girmesini teşvik

etmek, altın çıkmasını önlemek için ekonominin her alanına müdahale etmesi, zamanla bizzat gelişmekte olan sanayii boğmaya başlamış, yeni düşüncelerin meydana gelmesini teşvik etmiştir.

- ✿ Bu gelişme doğal olarak devlet müdahalesine karşı olmuş; devlete karşı fertlerin haklarını güven altına almak maksadıyla savunulan «tabii hukuk» fikri de bu hareketi teşvik etmiştir, işte, Fizyokrasi bu ortam içinde ve Fransa'da XVIII inci yüzyılın ikinci yarısına kadar sürdürülen merkantilist politikaya bir reaksiyon olarak doğmuştur.
- ✿ Fizyokratlar, elverişli bir ticaret bilançosu sağlamaya ve sanayi ve ticaretin tarım hesabına geliştirilmesine yönelik Merkantilist politikanın aksine, sosyal olaylar arasında düzgün ilişkiler bulunduğunu, kişilerin ve hükümetlerin bu ilişkileri tanımak ve davranışlarını ona göre ayarlamak zorunda olduklarını ileri sürerek, iktisat biliminin kurulmasına yardım etmişlerdir.
- ✿ Merkantilistler ulusal zenginliği sanayi ve ticareti geliştirerek, ticaret bilançosunu lehe çevirmede gördükleri halde, fizyokratlar tarım ve hayvan yetiştirmede aramışlardır.
- ✿ Fizyokrasi, merkantilistlerin himayeci ve faydacı düşüncelerine bir tepki olarak doğmuş; ferdi hürriyet ve mübadele serbestisini savunmuştur. Merkantilistlerin sanayi ve ticarete önem vermelerine karşın, fizyokratlar tarıma önem vermişler; Fransa'nın tarıma dayanan eski politikasına dönmek istemişlerdir.
- ✿ Kimdir bu fizyokratlar? Fransa'da XV inci Louis'nin saray hekimi Dr. Quesney'in çevresinde toplanan ve aynı ekonomik düşünceyi savunan kimselere fizyokratlar ve bunların meydana getirdiği okula Fizyokrasi denmektedir.
- ✿ Başlıca fizyokratlar 1694-1774 yılları arasında yaşayan Dr. François Quesnay, Dupont de Nemours (1739-1817), Mercier de la Riviere (1720-1793), Le Trosne (1728-1780), Baudeau (1730-1792), Turgot (1727-1781) ve Mirabeau'dan oluşmaktadır.

Dr. François Quesnay (1694-1774)

Turgot (1727-1781)

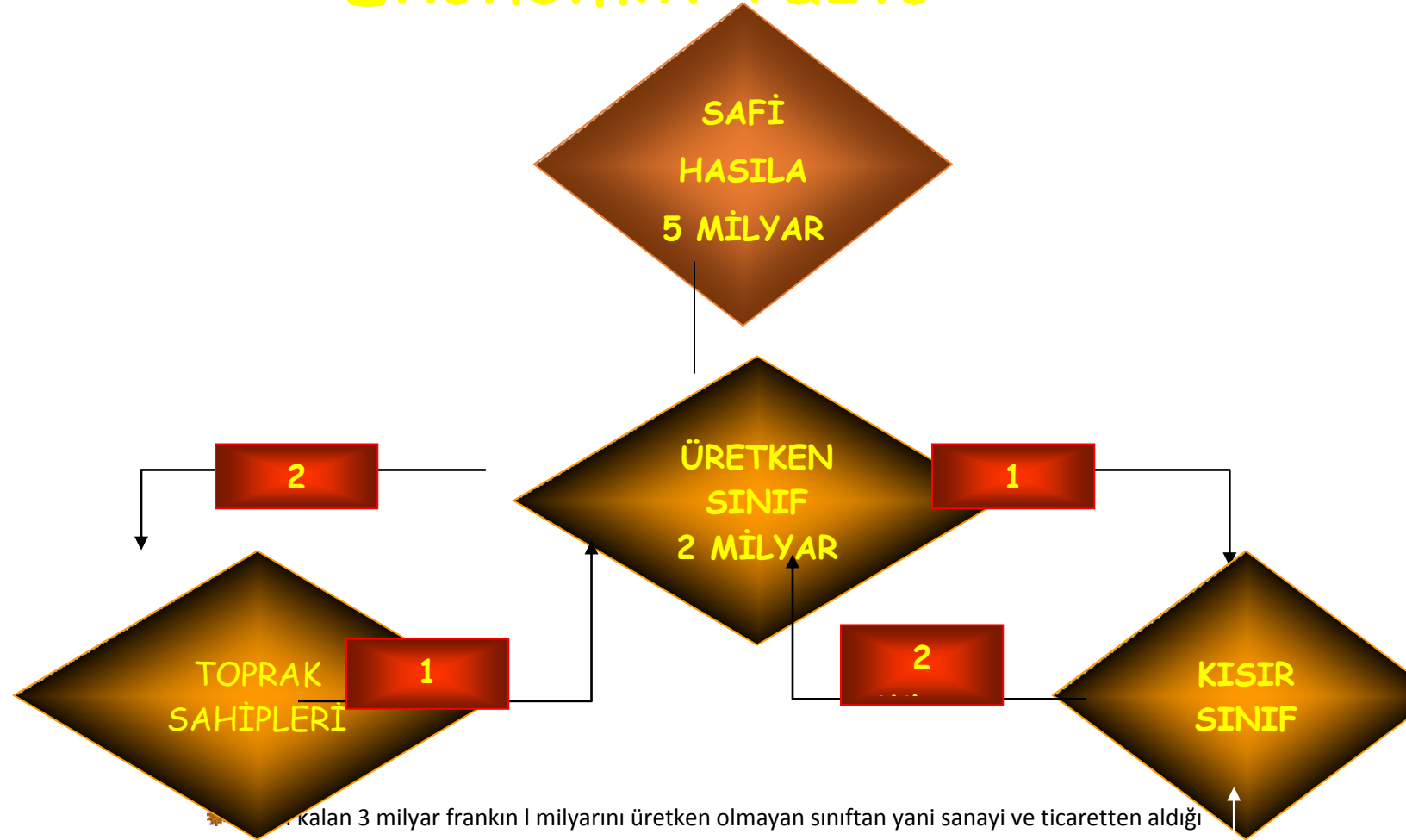

- ✿ Bunlar arasında Turgot istisna edilecek olursa diğerleri Dr. Fr. Quesnay'in düşüncelerini tefsir etmek, yaymak ve tekrarlamakla yetinmişlerdir. Turgot'nun ise, orijinal düşünceleri vardır.
- ✿ Örneğin, Turgot diğer fizyokratların aksine değer üzerinde bilimsel açıklamalarda bulunarak, sübjektif değer teorisine esas olabilecek düşünceleri ileri sürmüştür;
- ✿ tarımın üretken, sanayi ve ticaretin üretken olmadığı, büyük arazi mülkiyetinin ilahi hukukun bir kurumu olduğu yolundaki fizyokratik düşünceye aynı kesinlikle katılmamış;
- ✿ taşınabilir servete ve emek ürünlerine önemli bir yer vermiş;
- ✿ bu arada sermayeyi tahlil etmiş, faizi haklı görmüştür.
- ✗ İşbölümü, para, arazi rantı, sermaye ve faiz hakkındaki düşünceleri ile A. Smith'e öncülük etmiştir; ücret teorisi ile D. Ricardo'nun öncüsü sayılmaktadır.
- ✗ Fizyokrasinin kurucusu olan Dr. Fr. Quesnay bir hekimdir. Çocukluğu köyde geçmiş, 12 yaşında okumayı öğrenmiş, daha sonra kendi çabası ile tıp öğrenimi yapmış, doktor olarak XV inci Louis'nin saray hekimliğine kadar yükselmiş bir kimsedir.

- ✿ Önce tıp alanında bazı yayınlar yapmış, 62 yaşında ekonomi alanında yayın yapmaya başlamıştır. Kendisine ekonomik düşünceler tarihinde ününü sağlayan «Tableau Economique» —Ekonomik Tablo— adlı yapıtını 1758 de yayınlamıştır.
- ✿ Fizyokrasi deyiimi Dupont de Nemours tarafından verilen bir ad olup, Yunanca Doğa hakimiyeti anlamına gelmektedir. Bununla toprağın, doğanın tek üretim kaynağı olduğu, ekonomik yaşama hakim olan kanunların bulunduğu anlatılmak istenmektedir.
- ✿ Mercier de la Riviere'in kitabının adı «Ordre Naturel et Essentiel des Sociétés Politique» — Toplum Yönetiminin Doğal Düzeni— dir. Dupont de Nemours Fizyokrasiyi «doğal düzen bilimi» diye tanımlamıştır. Fizyokratlara göre, doğal düzen Tanrı tarafından insanların yararına istenen bir düzendir. Mülkiyet ilişkileri ve otorite bu düzenin temelini oluşturur.
- ✿ Fizyokratların temel düşüncelerini şöyle özetlemek mümkündür:
- ✿ i) Fizyokratlara göre, üretim madde yaratmaktır. Madde yaratan, harcanandan fazla veren, başka bir deyimle, safi hasıla sağlayan uğraşı alanı ise tarımdır. Öteki faaliyet alanları, örneğin, ticaret ve sanayi harcanandan fazla bir şey vermemekte; sadece maddenin şeklinde, yapısında veya yerinde değişiklik meydana getirmektedir.
- ✿ ii) Bu düşünceden hareket eden Fizyokratlar, daha sonra bir çok ekonomistlerin kafasını kurcalayan üretken (verimli) ve üretken olmayan (verimsiz) faaliyetler ayırımını yapmışlardır.
- ✿ Fizyokratlara göre, yalnız tarım üretkendir. Çünkü harcanandan fazla vermektedir. Toprak, kendisine ekilen buğdayın 5-10 katı fazlasını vermektedir. Bu fazlalık sayesinde toprağı işleyen çiftçi kendi ailesi yanında üretken olmayan sınıfların geçimi sağlamış olmaktadır.
- ✿ Fizyokratlar safi hasıla düşüncelerine bağlı olarak toplumu,
  - ✿ a) toprağı işleyenlerin (çiftçilerin) meydana getirdiği üretken (produktif) sınıf;
  - ✿ b) sanayi ve ticaretle uğraşanları içeren —işçiler dahil— üretken olmayan (verimsiz) sınıf;
  - ✿ c) toprak sahipleri ve hükümdarın oluşturduğu dağıtıcı sınıf olmak üzere üç sosyal sınıfa ayırmışlar;
- ✿ mevcut politik düzeni —krallığı— iyi görmüşler; toprak mülkiyetini savunmuşlardır.
- ✿ Onlara göre, tarımda meydana gelen fazla insan emeğinin değil, doğanın, toprağın bir hibesidir. Tarım Tanrı tarafından kurulmuş bir üretim alanıdır.
- ✿ Toprak mülkiyeti tarımsal faaliyetin temelidir. Arazi sahipleri topraklarını tarıma elverişli hale getirmelerinin karşılığı olarak safi hasılaya da sahip olurlar.
- ✿ Toprağı işleyen çiftçiler (üretken sınıf) kendilerinin ve ailelerinin yaşamalarını sürdürebilmelerine yeten bir pay alırlar.
- ✿ Üretken olan sanayi yararlıdır. Fizyokratlar ticarete sanayiye oranla daha az önem verirler. Örneğin, Mercier de la Riviere'e göre, ticaret zorunlu bir musibet olup, önemi tarıma hizmet etmesinden ileri gelmektedir.

- iii) Dr. Quesnay tarafından ortaya atılan ekonomik tablo gerçeklere uymamakla beraber, gelir dolaşımını gösteren ilk deneme olma bakımından önem taşımaktadır.
- Dr. Quesnay bu tabloda Fransa'nın yıllık millî hasılasının 5 milyar Frank olduğunu varsayarak, bu millî hasılanın çeşitli sosyal sınıflar arasında ve Doğa ile insan arasındaki dağılımını göstermiştir.
- Aşağıda çiftçi (üretken sınıf), sanayi ve ticaret (üretken olmayan sınıf), arazi sahipleri ve hakim sınıf (dağıtıcı sınıf)'tan oluşan üç hesapta toplanan basit şemada görüldüğü gibi, 5 milyar franklık milli hasılanın 2 milyarını tohum, gübre v.b. Doğa ürünleri ile işçi ücretlerini karşılamak üzere üretken sınıf kendisine alıkoyar.

Ekonomik Tablo

- Kalan 3 milyar frankın 1 milyarını üretken olmayan sınıftan yani sanayi ve ticaretten aldığı giysi, makine araç ve gereçleri ile işlenmiş mallara harcar;
- 2 milyarını ise toprak kirası olarak toprak sahibi ve hakim sınıfa (dağıtıcı sınıfa) öder.
- Toprak sahibi ve hakim sınıf elde ettiği 2 milyar frankın 1 milyarını üretken sınıftan, yani çiftçilerden satın aldığı yiyecek maddelerine harcar;
- 1 milyarını ile üretken olmayan sınıftan, yani sanayi ve ticaretten işlenmiş mallar satın alır.

- ✿ Üretken olmayan sınıf yani sanayi ve ticaret arazi sahipleri ve hakim sınıfla çiftçilere sattığı işlenmiş mallardan elde ettiği 2 milyar frank ile çiftçilerden hammadde ve yiyecek maddeleri satın alır.
- ✿ Böylece üretken sınıf, yani çiftçiler tarafından toprak işlenerek yaratılan 5 milyar frank milli hasıla tekrar bu sınıf elinde toplanmış olur.
- ✿ Bilindiği gibi, üretim çeşitli girdilerle yapılır. Elde edilen mahsulle girdiler arasındaki fark kadar bir hasıla elde edilir. Ancak, fizyokratlar bu farkı, maldaki büyüme olarak ele almışlar ve böyle bir büyümenin yalnız tarımda olduğunu ileri sürmüşlerdir.
- ✿ Yukarıda açıklandığı gibi, fizyokratlar üretimi madde yaratma olarak tanımlamışlar; madde yaratan, üretimde kullanılan girdilerden fazla ürün elde edilen tek faaliyet kolunun tarım sektörü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Gerçekten, toprak ekilen tohumdan 5-10 kat fazla ürün verir. Fizyokratlara göre, tarımda meydana gelen bu fazla insan emeğinin değil, Doğa'nın eseridir.
- ✿ Oysa, sanayi ve ticaret sadece maddenin şeklinde, yapısında ve yerinde değişiklik yapar; girdilerden fazla bir şey meydana getirmez. Mercier de la Riviere bunu «toplama çoğaltma değildir» sözü ile ifade etmiştir.
- ✿ Kuşkusuz fizyokratlar «Doğada hiç bir şey yoktan varolmaz, hiç bir şey kaybolmaz» biçiminde ifade edilen Lavoisier kanununu henüz tanımamışlardır.
- ✿ Fizyokratlar tarafından yapılan üretkenliğin tanımı yanlıştır. Ekonomik Tabloyu doğru olarak kabul etmek mümkün değildir.
- ✿ Nitekim bir fizyokrat olan Mirabeau Ekonomik Tablo'yu yazı ve paranın bulunması kadar önemli bir buluş olarak gösterirken, Volter «Ekonomik Tablo Mirabeau'ya göre üç önemli buluştan biridir» diye alay etmiştir. Ekonomik Tablo'nun ekonomi doktrinleri tarihindeki önemi milli hasılanın dolaşımını gösteren ilk deneme olmasından ileri gelmektedir.

Mirabeau

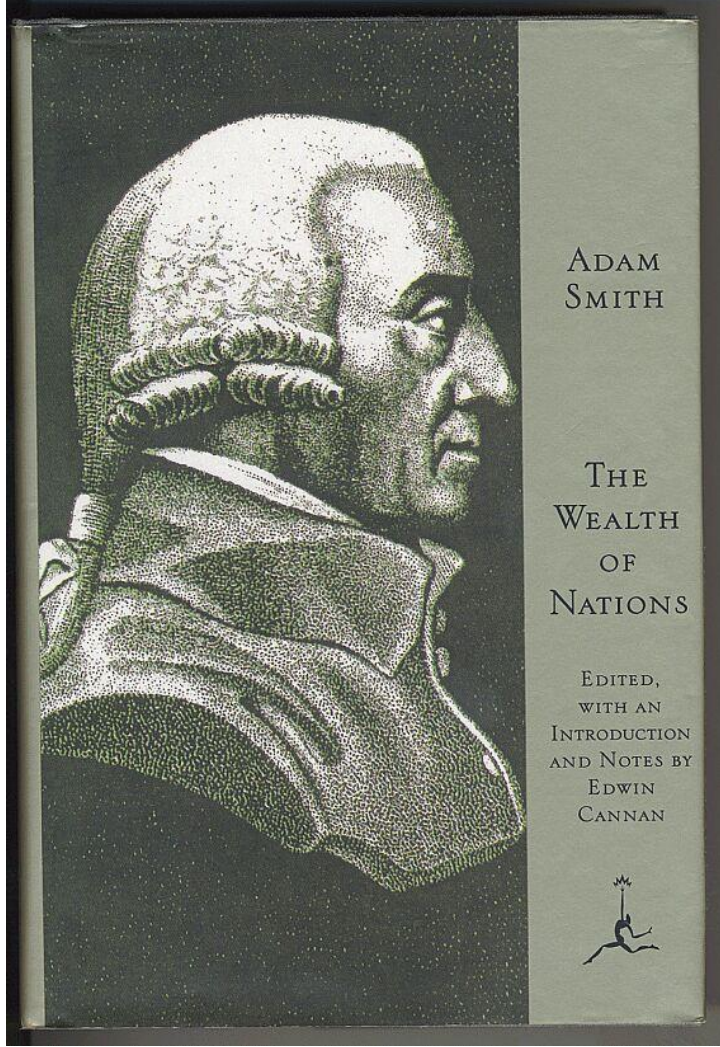
- ✿ iv) Fizyokratlar safi hasıla ve gelir dolaşımı hakkındaki düşüncelerinin bir sonucu olarak, verginin yalnız safi hasıladan alınmasını savunmuşlardır. Çünkü onlara göre üretken olmayan sınıflar tarafından ödenen vergiler safi hasılaya yansır.
- ✿ v) Fizyokratlara göre ekonomik faaliyetler ve sosyal yaşam her yerde geçerli değişmez doğal ilkelere tabidir. Devlet tarafından meydana getirilen kanuni düzenin bu ilkelere uygunluğu ölçüsünde toplumun zenginliği artar, fertlerin refahı kanun koyucu tarafından yapılan kanunların, hükümet tarafından alınan; kararların bu doğal düzene uyması nispetinde yükselir.
- ✿ Doğal düzen ilahi bir düzendir. Devletin müdahalesi olmadan kendi kendine kurulur. Devletin yapacağı iş, fertlerin faaliyetlerine müdahaleden çok, onları ekonomik faaliyetlerinde serbest bırakmak olmalıdır. Böylece doğal düzen kendiliğinden işler.
- ✿ Fizyokratlar böylece, merkantilistlerin aksine, fertlere ekonomik faaliyetlerde sonsuz bir serbesti tanınmasından yanadırlar. Bunu «bırakınız yapsınlar! bırakınız geçsinler! Dünya kendi kendine yürür.» cümlesi ile açıklamışlardır.
- ✿ Doğal düzen özel mülkiyet ve ekonomik serbestiye dayanır. Toprak mülkiyeti insanlığın refah ve mutluluğu için en hayırlı bir kurumdur. Devletin görevi ülkenin güvenliğini sağlamak, eğitim ve bayındırlık hizmetlerini görmektir.

- ✿ Bununla birlikte, fizyokratlar krallığı ve asaleti eleştiren düşüncelere karşı çıkmışlardır. Ancak, onlar krallığı despotizmle bir tutmazlar. Onlara göre, kral kendisinin yapmadığı Doğal kanunlara uymakla görevlidir. Ülkede fiilen geçerli olan düzen Doğal Düzen'e uygunluğu oranında yararlıdır.
- ✿ vi) Dr. Quesnay Fransa'da nüfusun azalmasından ve sefaletten merkantilist politikayı sorumlu tutmuştur.
- ✿ Yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız Fizyokrasiyi, ilk kez olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi olduğunu belirtmeleri nedeni ve ekonomiyi bir bütün olarak ele almaları sebebiyle ekonomi biliminin kurucuları arasında görenler vardır. Dr. Quesnay liberalizm ve ferdiyetçiliği savunmuştur. Dolaysız vergilerin dolaylı vergilere üstün olduğu yolunda bazı düşünceler ileri sürmüştür.
- ✿ Ancak Fizyokrasinin yalnız tarıma önem vermesi, üretimi fayda yaratma yerine madde yaratma biçiminde ele alması, üretken olmayan sınıf görüşü doğru değildir. Safi hasıla fizyokratların iddia ettikleri gibi, tarıma özgü de değildir.
- ✿ Fizyokrat düşünce Fransa'da doğmuş, Fransa'nın sınırları dışına pek yayılamamıştır. Çevre ülkelerde görülen bazı fizyokrat yazarların fazla bir önemi olmamıştır.

KLASİK İKTİSADİ DÜŞÜNCE

ADAM SMİTH (1723-1790)

- ◆ Adam Smith 1723 de İskoçya'da doğmuş; Glaskow'da başladığı üniversite öğrenimini Oxford'da tamamladıktan sonra, mantık ve ekonomi öğretmenliğine başlamış;
- ◆ bu arada genç bir asilzade eşliğinde Avrupa gezisine çıkarak, orada Fransız edip ve düşünürlerinden Voltaire; fizyokratlardan Dr. Quesnay, Turgot ile tanışmış;

- ◆ 1776 da da kendisine ekonomi biliminin kurucusu dedirten ünlü yapıtı «Ulusların Zenginliklerinin Sebepleri ve Nitelikleri Üzerine Araştırma» (An Enquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations) adlı kitabını yayınlamıştır.
- ◆ A. Smith bu kitabında kendisinden önceki yazarların düşüncelerini inceleyerek, genel bir değerlendirmeye tabi tutmuş; zenginliğin nitelik ve kaynağını sistemli bir biçimde açıklamaya çalışmış; belli varsayımlara dayanarak, iktisadi olaylar arasında sebep-sonuç ilişkilerini araştırmaya çalışmıştır.
- ◆ Sanayi devrimin başladığı bir dönemde yaşayan A.Smith bu devrimle birlikte gelişmeye başlayan kapitalizmin etkisinde kalmış; liberal kapitalizmin merkantilizme göre daha ileri bir ekonomi düzeni olduğunu savunmuştur.
- ◆ İlk kez onun iktisat politikasında şu veya bu sınıfın (sanayici ve çiftçi) çıkarlarını değil, toplumun müşterek çıkarlarını esas aldığı söylenebilir. Ona göre, gerek merkantilistlerin, gerekse fizyokratların ulusal zenginliğin kaynağı hakkındaki görüşleri doğru değildir.
- ◆ i) Merkantilistler para ile serveti birbirine karıştırmışlardır. Bir kişinin sahip olduğu para, onun servetinin (zenginliğinin) bir bölümünü teşkil etse de, toplum bakımından servet değildir. Çünkü, toplumun elindeki para miktarı artarsa, toplumun zenginliğinde bu yüzden bir artış olmaz. Toplum açısından para bir mübadele aracından başka bir şey değildir.
- ◆ ii) Fizyokratların toplumun zenginliğinin kaynağını tarımsal faaliyetlerde görmeleri sadece tarımsal faaliyetlerin produktif olduğu yolundaki düşünceleri yanlıştır. Yalnız tarım değil, öteki ekonomik sektörler de, özellikle sanayi de produktiftir.
- ◆ A. Smith'e göre, ulusal zenginliğin kaynağı ulusal emektir. Bir ulusun yıllık emeği, o ulusun yaşaması için yılda üretimini gerekli kıldığı malları kendisine sağlayan ana kaynaktır. Bu mallar ya doğrudan ulusal emeğin ürünü olan mallardan ya da ulusal emeğin ürünü olan malların mübadelesi ile dış ülkelere satın alınan mallardan oluşur.
- ◆ A. Smith'e göre, yalnız tarımda kullanılan emek değil, sanayide kullanılan emek de aynı biçimde produktiftir. Bir ulusa mensup insanlar çeşitli meslek ve iş alanlarında çalışırlar; ulusal üretim bunların ceht ve çabalarının ürünüdür. İnsanlar uğraşlarında birbirlerini tamamlarlar.
- ◆ Bunu anlamak için basit bir aracın örneğin, koyunların kırkıldığı makasın nasıl elde edildiğini düşünmek yeterlidir. Bir makasın üretilmesi için ulusal ve uluslararası çeşitli insan gruplarının çalışması gereklidir. Toplumda insanların uğraşları ile birbirlerini tamamlamaları insanlar arasındaki iş bölümünün bir sonucudur.
- ◆ O, mal ve hizmetlerin geniş bir işbölümü ve işbirliği içinde üretilmesi olayını temel düşünce olarak ele almış; milli hasılanın yan yana, iç içe faaliyette bulunan çok sayıda teşebbüs ve işletme tarafından meydana getirildiğini, bunlar arasında geniş bir alış verişin varolduğunu ileri sürerek, işbölümünün mübadeleyi, mübadelenin parayı zorunlu kıldığını görmüş; paranın merkantilistlerin iddia ettikleri gibi, ülkenin zenginliğinin ölçüsü değil, bir mübadele aracı ve değer ölçme vasıtası olduğunu açıklamıştır.

- ◆ Ona göre, banknot tedavülü altın ve gümüş gibi mal paralardan tasarruf sağladığından tercih olunmalıdır. Çünkü ihtiyaçtan fazla altın ve gümüş karşılığında dış ülkelere iş makineleri ithal edilerek, ekonomik gelişmeyi kolaylaştırmak mümkündür.
- ◆ Yine A. Smith işbölümü hakkındaki düşüncesi ile ulusal zenginliğin yalnız tarıma bağlı olduğu, ulusal zenginliğin yalnız safi hasılanın artırılması ile artırılabilceği yolundaki fizyokratik düşüncenin doğru olmadığını göstermiştir.
- ◆ O bu yüzden fizyokratların tek vergi düşüncesine de karşı çıkmıştır. Ona göre, vergi bütün gelir kaynaklarından alınmalı, herkes ekonomik gücü oranında vergi vermelidir.
- ◆ Buna rağmen, A. Smith fizyokratların produktif olan ve produktif olmayan sınıf ayırımı düşüncesinin etkisinden kendini tamamen kurtaramamıştır.
- ◆ İşbölümü ilkesini bir yerde unutarak, o da produktif olan ve produktif olmayan ayırımı yapmış; yalnız maddi şeyleri üreten emeği produktif sayarak, maddi olmayan şeyleri (hizmet) üreten emeğin produktif olmadığını ileri sürmüştür.
- ◆ Ona göre, tarımda, sanayide çalışanların emeği produktif olduğu halde, hakim, asker, avukat, doktor, yazar gibi hizmet üreten kimselerin emekleri produktif değildir.
- ◆ Yine fizyokratların etkisiyle A. Smith tarımda çalışan emeğin sanayide çalışan emeğe nazaran daha produktif olduğunu ileri sürmüştür.
- ◆ Çünkü tarımda doğal faktör insanla birlikte çalışmakta; tarımda kullanılan emeğin ve sermayenin ücret ve kârına ilaveten arazi sahibine bir rant bırakmaktadır.
- ◆ A. Smith'in bu ayırımı kendisinden sonra gelen J.B. Say, D. Ricardo ve J. St. Mill tarafından eleştirilmiş, maddi şeyler gibi, maddi olmayan şeyleri üreten emeğin de produktif olduğu, arazi rantının doğanın insanla birlikte çalışmasından değil, aynı nitelikte arazilerin gereksinimleri karşılamamasından ileri geldiği ortaya konulmuştur.
- ◆ Gerçekten, ulusal hasılaya katkısı olan bütün hizmetler produktiftir. Doğal faktör yalnız tarımda değil, sanayide de insanla birlikte çalışır. Örneğin sanayide kullanılan su doğal faktör değil midir?
- ◆ A. Smith kitabında ulusal zenginliğin artırılmasında iş bölümünün yararlarını uzun uzun anlatmaktadır.
- ◆ Geri toplumlarda herkes çalıştığı, ileri toplumlarda pek çok çalışmayan bulunduğu halde ileri toplumlarda yaşam düzeyinin daha yüksek olmasının sebebini o iş bölümünde görmektedir. A. Smith iş bölümünün verimi artırıcı fonksiyonunu toplu iğne örneği ile açıklamaya çalışmaktadır.
- ◆ Toplu iğne iş bölümüne gidilmeden bir tek kişi tarafından üretilirse, bu kişi ne derece becerikli olursa olsun, günde bir veya birkaç iğneden fazlasını üretemez. Oysa, toplu iğne iş bölümüne gidilerek üretilirse, üretim tek kişi üretimine oranla büyük ölçüde artar.
- ◆ A. Smith'e göre, toplumda her insan gereksinmelerini doğrudan giderme yoluna gidecek, gereksinme duyduğu bütün malları kendisi üretmeğe kalkacak olursa, belki en zaruri gereksinmelerine yetecek kadar malları ancak üretebilir. Oysa iş bölümü, aynı toplumsal emek

ve maliyete daha fazla mal elde edilmesini, insanların gereksinmelerini daha bol gidermeleri olanağını sağlar.

- ◆ A. Smith'e göre, fabrika veya atölyede iş bölümü sayesinde aynı işi yapan işçinin, yaptığı işteki yeteneği artar; zamandan tasarruf sağlanır; buluşlar olur.
- ◆ Bu görüş A. Smith'ten sonra tamamlanacak, işbölümünün işte bir ritim meydana getirmek, makine kullanılmasına olanak vermek, sermayeden tasarruf sağlamak suretiyle de verimi artırdığı ileri sürülecektir.
- ◆ Ancak işbölümünün yararları yanında bazı sakıncaları da vardır. A. Smith işbölümünün sakıncalarına da işaret etmiştir.
- ◆ Örneğin, bir kimsenin devamlı olarak aynı işi yapması onun zekasının işlemesine engel olmakta çalışanın fikri gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir. A. Smith işbölümünün bu sakıncalarını kaldırmak üzere işçilere asgari bir eğitim sağlanmasını zaruri görmektedir.
- ◆ A. Smith'e göre, yararları sakıncalarından fazla olan iş bölümünün gelişmesi pazarların gelişmesine, sermaye birikimine bağlıdır.
- ◆ A. Smith'e göre, iktisadi faaliyetler kendiliğinden oluşan bir düzen içinde yürütülür; kendiliğinden oluşan bu düzen insanların yararınadır. Bundan önceki konuda anlatıldığı gibi, Fizyokratlar da iktisadi faaliyetlerin tabi olduğu bir doğal düzenin (l'ordre naturel) varlığından söz etmişlerdir.
- ◆ Ancak, Fizyokratlara göre bu düzen ilahi bir düzendir. A. Smith bu düzenin insanların kişisel çıkarlarına göre hareket etmeleri sonucu oluştuğunu ileri sürmüştür. Ona göre, insanlar kişisel çıkarlarına göre hareket ederler; insanı bir şeyi yapıp yapmamaya sevk eden motif haz etmek veya zahmetten kurtulmaktır. Gerçi insanların faaliyetlerinde kişisel çıkarlardan başka motiflerin de etkisi olabilir.
- ◆ Ancak, insanların çoğunluğunun hareketine hakim olan motif kişisel çıkar motifidir. İnsanların çoğunluğunun kişisel çıkarlarına göre hareket etmeleri sonucu ekonomik faaliyetler bir düzen içinde oluşur. Örneğin,
- ◆ i) kişisel çıkarlar insanları üstün oldukları alanlarda faaliyette bulunmaya, gereksinme duydukları malları mübadele yolu ile tedarik etmeye itmektedir. Çünkü, böyle bir işbölümü belli üretim kaynakları ile daha fazla ürün elde edilmesini sağlamaktadır;
- ◆ ii) kişisel çıkarlar insanları, ürettikleri malları yüksek fiyata satmaya, gereksinme duydukları malları düşük fiyata almaya iter. Bu durum üretim kaynaklarının fiyatı yükselen mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılmasını; emek, sermaye, arazinin en verimli alanlarda istihdamını sağlar; arz ve talep arasında denge kendiliğinden oluşur.
- ◆ iii) Kişisel çıkarlar kişileri yaşam düzeylerini yükseltmek için servetlerini artırmaya iter. Kişiler gelirlerinin hepsini tüketmeyerek, bir bölümünü tasarruf ederler. Bu ise, sermaye birikimine ve sermayeli üretimi kolaylaştırarak verimin yükselmesine sebep olur.
- ◆ Kişisel çıkarla toplum çıkarı arasında uyum bulunduğunu kabul eden A. Smith fertlerin ekonomik faaliyetlerinde serbest bırakılmalarını; başka bir deyimle liberalizmi savunmuştur.

- ◆ A. Smith devlet müdahalesi, ticaret bilançosunu lehe çevirmek amacı ile devlet tarafından tedbir alınması yolundaki merkantilist düşünceyi eleştirerek, şöyle demektedir:
- ◆ «Bütün koruma ve tahdit sistemleri ortadan kaldırılacak olursa, kişi özgürlüğüne dayanan açık ve sade bir sistem ortaya çıkar.
- ◆ Her insan hukuk ve ahlak kurallarına aykırı olmadıkça, kendi çıkarlarına göre hareket etmekte serbest olmalı, emek ve sermayesini başkalarının emek ve sermayelerine rekabet ederek kullanabilmelidir.»
- ◆ «Bir üretim alanına serbestçe yatırılacak sermayeden daha fazlasının yatırılması veya kendi kendine yatırılacak miktardan daha azının yatırılması için alınacak tedbirler amacıyla başarılı olamaz.»
- ◆ A. Smith esas itibarıyla ekonomiye devlet müdahalesine karşıdır. Ona göre, devlet iyi bir girişimci de olamaz. Çünkü kamu yararını korumakla yükümlü olan devlet kâr amacı ile halka hizmet amacını birlikte yürütmek isteyecektir. Bu ise, devlet girişimlerinin kârlı işletilmelerine engel olacaktır. Devletin harcama eğilimi fazladır.
- ◆ A. Smith'e göre, devletin görevi ülkenin savunması, adaletin sağlanması, halkın eğitimi, sağlığının korunması ve bayındırlık işlerinin yürütülmesi ile sınırlı olmalı, devlet kâr amaçlı girişimlerde bulunmamalıdır. Çünkü devlet iyi bir girişimci değildir.
- ◆ Kâr amaçlı girişimlerin kişilere ve onların kurdukları ortaklıklara bırakılması ekonomik kaynakların daha rasyonel kullanılmasını sağlar.
- ◆ Gerçi, kişiler kendi çıkarlarına göre hareket edeceklerdir. Ancak rekabet serbestisi sömürüye imkân vermeyecek, özel girişimlerin toplum yararına işlemesini sağlayacaktır. Rekabet serbestisinin kişisel kararlarda iktisadiliği sağladığına inanan A. Smith tekellere karşı çıkmıştır.
- ◆ A. Smith ulusal işbölümü gibi, uluslararası iş bölümünün yararına inanmaktadır. Uluslararası ticareti mutlak üstünlükle izah etmiştir.
- ◆ Ona göre, her ülke diğer ülkelere göre daha düşük maliyetle ürettiği malların üretiminde uzmanlaşarak, daha yüksek maliyetle ürettiği malları diğer ülkelere satın alırsa, bu malları daha düşük maliyetle elde etmesini sağlar.

Adam Smith

- ◆ Ulusal işbölümü gibi uluslararası işbölümünün yararına inanan A. Smith ulusal alış verişte olduğu gibi, uluslararası ticaretin de serbest bırakılmasını istemektedir.
- ◆ Ancak, bu isteğinde, kendisinden sonra gelen klasikler kadar katı değildir. İngiltere'nin çıkarları söz konusu olduğu yerde belli ölçüde müdahaleye taraftardır.
- ◆ Örneğin, Cromwell'in deniz taşımacılığı kanununu savunmuştur. Bunun için gösterdiği gerekçe şudur: Devletin güvenliği ve ülkenin savunması zenginlikten daha önemlidir.
- ◆ Ayrıca, bir malın ülke içinde üretimi vergiye tabi ise, o malın ithalinden; kendi ihraç mallarından vergi alan ülkelerin mallarından vergi alınmasını doğal karşılamakta;
- ◆ uzun bir süre gümrük koruması altında gelişen ve büyük miktarda işçi istihdam edilen sanayi alanındaki koruyucu gümrüklerin tedrici biçimde kaldırılmasını uygun görmekte;

- ◆ ülke içinde üretilen bazı mallar üzerinden mali amaçla gümrük vergisi alınabileceğini ileri sürmektedir.
- ◆ A. Smith ulusal zenginliğin kaynağını ulusal emekte görmekle beraber, sermayenin üretimin verimini artırıcı fonksiyonunu açıklamıştır. Ona göre, toplumun belli bir anda sahip olduğu mal stoku
- ◆ i) Tüketim malları stoku ile
- ◆ ii) Sermaye malları stokundan oluşur.
- ◆ Sermaye malları stokuna yalnız üretilmiş üretim araçlarını dahil sayarak, doğa vergisi maddi üretim araçlarını (araziyi) ayrı bir üretim faktörü olarak ele almıştır. Bu durum fert ve toplum bakımından sermaye tanımı arasında bir ikilik doğmasına neden olmuş; bu ikilik zamanımıza kadar süre gelmiştir.
- ◆ A. Smith'e göre, malların değeri üretimde kullanılan emeğe, üretim maliyetine göre oluşur. Piyasada arz ve talebe göre oluşan fiyat rekabet serbestisi sayesinde emeğe, üretim maliyetine göre oluşan doğal değere yaklaşır.
- ◆ şöyle ki, arz talebi aşarsa, fiyat düşer, doğal değeri karşılamazsa, yani üretim maliyetini oluşturan ücret, kr ve rantı karşılamazsa, üretim daralarak fiyatın yükselmesine; bu ise, arz ve talep dengesinin doğal fiyata eşit bir fiyatta oluşmasına neden olur.
- ◆ Arz talebi karşılamazsa, fiyat doğal değerin, yani üretim maliyetini oluşturan ücret, kr ve rantın üzerine çıkarsa üretim artarak fiyatın düşmesine; bu ise, arz ve talep dengesinin doğal fiyata eşit bir fiyatta oluşmasına sebep olur.
- ◆ Bu teori D. Ricardo ve onu izleyen ekonomistler tarafından geliştirilmiş marjinal değer teorisine kadar ekonomik düşünceye hakim olmuştur.
- ◆ A. Smith'in ortaya attığı vergi prensipleri bugün bile önemini korumaktadır. Ona göre,
- ◆ i) Vergi mükellefin gücüne göre alınmalıdır;
- ◆ ii) Verginin tarh ve tahsili zaman ve yer bakımından belli olmalıdır;
- ◆ iii) Vergi mükellefe en uygun bir biçimde tarh ve tahsil olunmalıdır;
- ◆ iv) Verginin tahsil giderleri az olmalıdır.
- ◆ A. Smith doğal düzen hakkındaki düşüncesini insan doğasından çıkararak, onun doğruluğunu öyle örneklerle göstermeğe, ispatlamaya çalışmıştır ki, doğruluğundan kuşkulanma güçleşmiştir.
- ◆ Ancak, A. Smith'in ortaya attığı çeşitli teorilerden zamanımıza ne kalmıştır. Fiyat, cret, rant, kr, uluslararası ticaret ve sermaye hakkındaki teorileri kendisinden sonra gelen ekonomistler tarafından ya doğru olmadığı ortaya konulmuş; ya da tamamlanmıştır. A. Smith'in yapıtı zamanımız için eskimiştir.

- ◆ Bununla beraber, A. Smith'in eseri kendisinden sonra gelen ekonomistlere ışık tutmuş; onun tarafından ortaya atılan teorilerde büyük değişiklikler olmasına rağmen, hiç bir ekonomist A. Smith'i görmezlikten gelememiştir.
- ◆ Onun işbölümü, kişisel çıkar motifi, ekonomik özgürlük ve para hakkındaki düşünceleri zamanımıza kadar önemini korumuştur.
- ◆ A. Smith'in düşünceleri hızla Avrupa'ya yayılmış ve zamanına hakim olmuştur. A. Smith'in düşünceleri merkantilist politikanın ortadan kaldırılmasında önemli rol oynamış; Amerikanın bağımsızlığının hızlanmasına etkili olmuştur.

JEAN BAPTİSTE SAY (1767 - 1832)

- Smith'in düşüncelerinin Kıta Avrupası'nda yayılmasına yardım eden, A. Smith'in düşüncelerini herkes tarafından anlaşılabilir bir hale koyan, bu düşüncelerin kesin sonuçlarını belirleyerek A. Smith'in düşüncelerine klasik biçimini veren Fransız ekonomisti Jean Baptiste Say olmuştur.
- J.B. Say A. Smith'in kitabını 23 yaşında okumuş; «insan bu yapıtı okuduktan sonra, A. Smith'ten önce iktisat biliminin mevcut olmadığını anlıyor» diyecek kadar A. Smith'in etkisinde kalmıştır.
- Bundan 13 yıl sonra, yani 1803 te «Traite d'Economie Politique» adlı kitabını yayınlayarak, bu kitapta A. Smith'in düşüncelerini anlaşılır bir dille açıklamakla kalmamış; bu düşünceleri geliştirmiş; bu düşüncelere kesinlik kazandırmıştır.

J.B. Say 1789 da İngiltere'yi ziyareti sırasında gördüğü hızlı sanayileşmenin etkisi altında kalmış, A. Smith'in halka sağladığı yarar derecesine göre tarımı ön sırada tutmasına karşın, o sanayiye öncelik tanımıştır.

- Ona göre, makine verimi artırıcı bir rol oynamaktadır. Çünkü makine üretimde makineye yatırılan sermaye için ödenen faizden daha fazla bir artış meydana getirmektedir.
- Onun ekonomi bilimine katkılarını şöyle sıralayabiliriz :
- i) Ekonomik faaliyetleri üretim, mübadele, bölüşüm ve tüketim aşamaları içinde incelemiş; bölüşüm teorisini üretim ve mübadele teorisine uyumlu bir biçimde bağlamıştır. Bu inceleme biçimi J. B. Say'den sonra klasikleşmiştir.
- ii) J.B. Say üretimi fayda yaratmak şeklinde tanımlayarak, A. Smith' in yalnız maddi malları üreten emeği produktif sayan düşüncesini tamamlamış, gayri maddi malları (hizmetleri) üreten emeğin de produktif olduğunu ileri sürmüştür.
- Ona göre, hakim, avukat, öğretmen, doktor, yazarın .. hizmetleri de produktiftir. Çünkü bunlar da mübadele konusudur. Bu hizmetler de insanlara maddi mallar gibi yarar sağlamaktadır. Böylece J.B. Say Fizyokratların yalnız tarımda çalışanları produktif sayan düşüncelerine son darbeyi indirmiştir.
- iii) J.B. Say iktisat bilimini ekonomi politikasından ayırarak, iktisat biliminin sınırlarını belirlemiştir.
- Ona göre, iktisat biliminin görevi, gözlem tasvir ve tahlil yolu ile ekonomik olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisini tespit etmek; bu olaylara hakim olan ilkeleri saptamaktır. Bu ilkelerden yararlanma biçimi ise iktisat politikasının işidir.
- Ekonomist devlete değer hükmü taşıyan tavsiyelerde bulunmaz. Böylece J.B. Say merkantilistlerin ve Fizyokratların iktisat bilimini normatif bir bilim sayan görüşlerini reddetmiştir.
- Ona göre, ekonomide fizik kanunlarına benzer ilkeler mevcuttur. İktisat biliminin görevi bu ilkeleri ortaya koymaktır.

- Bundan önceki konularda açıklandığı gibi Fizyokratlara göre «doğal düzen» gerçekleşmesi gereken ilahi bir düzen, iktisat bilimi normatif bir bilimdir. Oysa, J.B. Say'e göre, bilimin görevi «neden belli olaylar belli sonuçları doğurur?»u araştırmaktan ibarettir.
- iv) J.B. Say girişimci ile sermaye sahibi arasında ayırım yaparak, gelirin bölüşümünde kâr (temettü) ile faizi ayrı faktör payları olarak ele almıştır. Girişimci üretim faktörlerini birleştirerek üretimde bulunur; faktör sahiplerine üretimdeki üretken hizmetleri karşılığında ücret, faiz, kira öder; kâr ise artık bir gelirdir.
- v) J.B. Say'den söz edilince herşeyden önce mahreçler kanunu (la loi des débouchés) akla gelir A. Smith paranın fonksiyonunun mübadeleye aracı olmak olduğunu açıklamıştır. J.B. Say bunu şöyle bir ilke haline getirmiştir:
- «Mallar mallarla mübadele edilir; para bir mübadele aracından başka bir şey değildir.» Her arz kendi talebini yaratır. Çünkü üretken mal ve hizmetlerin satışlarından elde edilen paralar mal ve hizmetlere harcanır; insanlar ellerine geçen gelirin bir bölümünü gelecek gereksinmelerini düşünerek tasarruf etseler bile, tasarruflarını atıl tutmazlar; bir işe yatırarak veya ödünç vererek değerlendirmek isterler.
- Böylece tasarruflar kadar yatırım yapılarak, ekonomide toplam arzla toplam talep arasında denge sağlanmış olur, gelire eşit harcama yapılır. Buna göre fazla üretim veya talep yetmezliği söz konusu olmaz.
- J.B. Say bu düşüncesi ile ekonomik krizleri ilk kez sistematik biçimde ele alan bir ekonomisttir.
- Gerçekten Napolyon savaşlarından sonra Batı ekonomilerinde görülen Konjonktür dalgalanmaları ekonomistlerin dikkatini üzerine çekmeğe başlamıştır.
- J.B. Say'a göre, genel bir üretim fazlalığından söz edilemez. Çünkü ancak talebi olan mallar üretilir. Üretilen malların satılmaması onlara talebin az olmasından değil, talep karşılığı verilecek yeter miktarda mal bulunmamasından ileri gelmektedir.
- Öyle ise, ekonomik daralmayı önlemek için üretimi kısmak değil, artırmak gerekir.
- Aynı dönemde yaşamış bulunan R. Malthus ve Simonde de Sismondi ekonomik krizlerin kapitalist iktisat düzeninin özelliğinden, örneğin tüketimin (talebin) yetersizliğinden ileri geldiğini savunuyorlardı.
- J.B. Say'ın ekonomik krizler hakkındaki düşüncesi biraz da Malthus ve Sismondi'ye karşı kendisini savunmak çabasına bağlanabilir.
- J.B. Say'ın mahreçler teorisi genel olarak klasik iktisat teorisine esas olmuştur. Bu durum daha sonra görüleceği gibi, J.M. Keynes tarafından eleştirilmiştir.
- J.M. Keynes'e göre klasik düşünce faiz haddinin tasarruf yatırım eşitliğini sağlayan fonksiyonunu abartmıştır.
- Tasarruf faiz haddindeki değişmeler karşısında klasiklerin iddia ettikleri biçimde esnek değildir; yatırımlar faiz haddi yanında yatırımdan beklenen kazanca bağlıdır.

- Ücret maliyetini düşünerek tam istihdamın sağlanması gerçeklere uymamaktadır; ekonomi eksik istihdam düzeyinde de dengelenebilir; işsizliği gidermek için talebi artırmak gereklidir; bunun için devlet müdahalesi zorunludur.

ÜÇÜNCÜ DERS:Malthus ve Ricardo

ROBERT THOMAS MALTHUS (1766-1834)

- Robert Malthus, zamanının Hume ve J.J. Rousseau gibi filozofları ile ilişkisi bulunan entelektüel bir asilzadenin oğludur. Cambridge Üniversite'sinde teoloji öğrenimi yapmış; bir süre rahiplik yaptıktan sonra
- Doğu Hindistan Ortaklığı tarafından 1807 de Herfordshire'de kurulan üniversiteye profesör olarak atanmış ve ölümüne kadar burada kalmıştır.
- 39 yaşında evlenen Malthus'ün üçü oğlan biri kız dört çocuğu olmuştur.
- 1802 de henüz 32 yaşında iken, kendine ekonomi düşünceleri tarihinde şöhretini sağlayan «Essay on the Principle of Population as it Affects the Future Improvement of Society» — Toplumun Gelecek Gelişmesine Etkileri Yönünden Nüfus İlkeleri Üzerine Araştırma— adını verdiği kitabını yayınlamıştır
- Robert Thomas Malthus'tan söz edilince onun nüfus teorisi akla gelir.
- Ancak o, öteki ekonomik düşünceleri bakımından ilgi çekicidir.
- i) R. Malthus, J.B. Say anlatılırken de değinildiği gibi, üretim faaliyetlerinin gerçek talebe dayandığını söyleyerek modern konjonktür teorilerine başlangıç olabilecek görüşler ortaya atmıştır. Ona göre, gerçek talep üretim faktörleri fiyatı ve müteşebbisin normal kârından oluşan gelire tekabül eder. Oysa üretilen mallar bu malların üretimi için gerekli emeğin gelirin üstünde bir fiyata satılır.
- Bu durum toplam talebin toplam arzı karşılamasını önler. Denge için talebi artırmak gereklidir. Bunu sermayedar sağlayamaz. Çünkü sermayedarlar harcamaktan çok tasarrufu severler. Yönetici, avukat, doktor, asker v.b. gibi üretken olmayan sınıf da böyledir.
- Gerçek talepteki yetmezlik üretimin düşmesine ve ekonomik krizlere yol açar. Böylece R. Malthus ekonomik krizleri tüketim düşüklüğü ile açıklayan konjonktür teorilerine esas olacak düşünceleri ileri sürmüştür.
- Bu durum toplam talebin toplam arzı karşılamasını önler. Denge için talebi artırmak gereklidir. Bunu sermayedar sağlayamaz. Çünkü sermayedarlar harcamaktan çok tasarrufu severler. Yönetici, avukat, doktor, asker v.b. gibi üretken olmayan sınıf da böyledir.
- Gerçek talepteki yetmezlik üretimin düşmesine ve ekonomik krizlere yol açar. Böylece R. Malthus ekonomik krizleri tüketim düşüklüğü ile açıklayan konjonktür teorilerine esas olacak düşünceleri ileri sürmüştür.
- ii) R. Malthus arazi rantından söz etmiş; azalan verim ilkesini izah etmiş; ücretlerin oluşumunu ücret fonu teorisi ile açıklamaya çalışmıştır.
- iii) Bununla beraber, R. Malthus ekonomi düşünceleri tarihinde daha çok nüfus teorisi ile ün yapmıştır.

- R. Malthus'un nüfus teorisini anlayabilmek için yaşadığı zamanın koşulları bilmekte yarar vardır. R. Malthus'un yaşadığı dönemden önce savaşlar, bulaşıcı hastalıklar nüfusun artışına engel olan en önemli öğelerdi.
- XVIII inci yüzyılın sonlarından itibaren başlayan sanayileşmenin etkisi ile bu durum biraz düzelmiş ise de, sanayi devrimi sarsıntısız olmamış, geniş halk kitleleri arasında sefalet baş göstermiştir. Condorcet ve Goldwin gibi, bu sefaletin sebebini mevcut ekonomik ve sosyal sistemin yetersizliğine, özel mülkiyet kurumuna bağlayan yazarlar ortaya çıkmıştır.
- R. Malthus'un 1798 de yayınladığı «Toplumun Gelecek Gelişmelerine Etkileri Yönünden Nüfus ilkeleri Üzerine Araştırma» — Essay on the Principle of Population as it Affects the Future Improvement of Society — adlı kitabını özellikle Goldwine karşı kaleme alınmıştır.
- R. Malthus'a göre, halkın sefaletini ekonomik ve sosyal düzende aramak doğru değildir, halkın sefaleti doğal gelişmenin bir sonucudur. Nüfusun artış hızı ile beslenme olanakları arasındaki nispetsizlikten ileri gelmektedir.
- R. Malthus'un 1798 de yayınladığı «Toplumun Gelecek Gelişmelerine Etkileri Yönünden Nüfus ilkeleri Üzerine Araştırma» — Essay on the Principle of Population as it Affects the Future Improvement of Society — adlı kitabını özellikle Goldwine karşı kaleme alınmıştır.
- R. Malthus'a göre, halkın sefaletini ekonomik ve sosyal düzende aramak doğru değildir, halkın sefaleti doğal gelişmenin bir sonucudur. Nüfusun artış hızı ile beslenme olanakları arasındaki nispetsizlikten ileri gelmektedir.
- Gerçekten, bütün canlılar gibi, insanlar da mevcut beslenme olanakları üzerinde çoğalma eğilimi gösterirler. Eğer bu eğilim önlenmezse nüfustaki artış sonsuzdur. Amerika'daki nüfus artışını örnek alan Malthus nüfusun serbest bırakıldığı takdirde, her 25 yılda bir kat artacağını ileri sürmüştür.
- Ona göre nüfus geometrik dizi halinde, oysa yiyecek malları üretimi aritmetik dizi halinde artar. Bu durum nüfus ile beslenme olanakları arasındaki dengeyi bozar. Nüfusla beslenme olanakları arasında dengenin sağlanması için iki yol vardır:
- i) Nüfus artışına göz yumulur; nüfusta beslenme olanakları üzerinde meydana gelen artış savaşlar, bulaşıcı hastalıklar ve sefalete yol açarak, beslenme olanakları üzerinde artan nüfus kırılır.
- ii) Bu kötü sonuçlarla karşılaşmamak için nüfusun yiyecek olanakları üzerindeki artışını önleyici tedbir alınır.
- R. Malthus ikinci yolu önermektedir. Ancak, o insanları istekleri ile hızlı nüfus artışını yavaşlatabilecekleri inancındadır. Ona göre, insanları hayvanlardan ayıran önemli faktörlerden birisi budur. Malthus liberal görüşlü bir ekonomisttir; devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahalesine taraftar değildir; önleyici tedbiri insanlardan beklemektedir.
- R. Malthus bu yoldaki düşüncesini şöyle sonuçlandırmaktadır: Nüfusun beslenme olanakları üzerinde artması sonucu meydana gelecek sefalet ve hastalıklar en fazla fakir sınıfları etkiler. Her şeyden önce bu sınıflar evlenmelerini ertelemeli, çocuk yapmamalıdır.

- R. Malthus'un nüfus teorisi hakkında yukarıdaki düşüncesini kısaca şöyle özetleyebiliriz :
- i) Nüfusun artışı beslenme olanakları ile sınırlıdır;
- ii) Nüfus yiyecek malları üretiminden daha hızlı artmaktadır,
- iii) Nüfusun beslenme olanakları üstündeki artışı savaşlar, bulaşıcı hastalıklar ve sefalet gibi afetlerle ortadan kalkar.
- iv) Buna engel olmak için insanların iradi olarak nüfus artışını yavaşlatarak, bu dengesizliği önlemeleri gereklidir.
- R. Malthus'un yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız nüfus teorisi başlangıçta itirazsız kabul edilmiş; hatta D. Ricardo ve J. St. Mill'in daha sonra açıklayacağımız ücret teorilerine temel olmuştur.
- Fakat zamanla Malthus'un nüfus teorisinin doğruluğu üzerinde kuşkular başlamış; Batı ülkelerinde yaşam düzeyinin yükselmesine rağmen, doğum oranının düşmesi bu teorideki tezadı ortaya koymuştur.
- Gerçekten XIX uncu ve XX inci yüzyıllardaki gelişme nüfusun Malthus'un iddia ettiği gibi, geometrik dizi halinde artmadığını göstermiştir. 1800-1900 arasında Dünya nüfustaki artış 2,2 katı olmuştur. Malthus'un nüfus teorisine esas olan Amerika'daki nüfus artışı doğumlardaki artıştan çok bu ülkeye yapılan göçle ilgilidir.
- Amerika Birleşik Devletlerinde 1850-1900 arasında nüfus dört kat artmışsa da, aynı süre içinde nüfus başına mal üretimi de dört kat artmıştır. İngiltere'de 1800-1900 arasında nüfus dört katı artarken, nüfus başına milli hasıla dört katından fazla artmıştır
- XIX uncu yüzyılda yapılan diğer araştırmalar yaşam düzeyi yükselirken, doğum oranının düştüğünü göstermektedir. Uygarlık ilerledikçe, gereksinmelerin artması, ana babanın fazla çocuğun sorumluluğunu üzerlerine almak istememesi, kadının doğumdan korkması, çocuklara iyi bir eğitim sağlanması, daha fazla servet bırakılması gibi nedenlerle az çocuk yapma eğilimi içine girdikleri görülmektedir.
- Bütün bunlar beslenme olanaklarının arttığı her yerde nüfusun daha hızlı artacağı düşüncesinin doğru olmadığını göstermektedir. Nüfusun artış hızının iradi olarak düşürülebileceği görüşü ise fazla iyimser bir görüştür.
- Nitekim, Malthus'un nüfus teorisine karşı ileri sürülen eleştiriler sonucu bu teoride revizyon yapma gereğini duyan yeni Malthuscular, Malthus'un nüfus teorisini temelde kabul etmekle beraber, iradi olarak nüfusun çoğalmasının önlenebileceğini fazla iyimser bulmaktadırlar.
- Zamanımızda ölüm oranındaki azalmanın etkisiyle, özellikle az gelişmiş ve gelişmekteki ülkelerde nüfusun hızlı artışı Malthus'un nüfus teorisine yeniden ilginin artmasına yol açmıştır. Bu ülkelerin nüfustaki hızlı artışın ekonomik gelişmeleri üzerindeki baskıyı azaltmak için nüfus kontrolüne gittikleri görülmektedir.

- A. Smith ve J.B. Say iyimser ekonomistlerdir. R. Malthus biraz sonra anlatacağımız D. Ricardo kişisel çıkarla toplum çıkarının uygunluğunu ifade etmekle beraber, kişisel çıkarla toplum çıkarının uygunluğu üzerinde kuşku yaratacak düşünceler ileri sürmüşlerdir.
- Örneğin, arazi sahipleri ile sermayedarlar; işçi ile sermayedar arasındaki tezada işaret etmişler; bir yanda halkın sefaleti, öte yandan rantın artması; azalan verim ilkesi ile beslenme olanaklarına kesin sınırlar çizerek, A. Smith'in iyimserliğini terk etmişlerdir. Bu nedenle R. Malthus ve D. Ricardo'yu karamsar ekonomistler arasında görenler vardır.

DAVID RICARDO

(1772-1823)

- D. Ricardo Hollanda asıllı bir Yahudi ailesinin çocuğudur, İngiltere’de rekabet serbestisinin doruğuna ulaştığı bir dönemde yaşamıştır.
- Onun yaşadığı dönemde dış ticaret üzerinde merkantilist dönemden kalma bütün kısıtlamalar kaldırılmış; rekabet serbestisine ters düşeceği düşüncesi ile işçilere sendika kurma hakkı henüz tanınmamış; liberalizm büyük ölçüde yerleşmiştir.
- Bir borsa simsarının oğlu olan D. Ricardo küçük yaşta borsa işlemlerinin sırlarını öğrenerek, büyük servet sahibi olmuş; iktisat bilimine karşı ilgisi de borsa faaliyetleri sırasında başlamıştır. Önceleri para konusunda bazı yayınlar yapmış; 1817 de kendisine ekonomi düşünceler tarihindeki ününü sağlayan «Ekonomi Biliminin İlkeleri» — Principles of Political Economy — adlı yapıtını çıkarmıştır.
- D. Ricardo bu yapıtında yer alan teorileri ile iktisat biliminin gelişmesine büyük katkılarda bulunmuş bir ekonomisttir.
- Açıklamaları güçlü bir mantığa dayanmaktadır. Hatta, kendisinden sonra yanlışlığı anlaşılan düşüncelerini bile düzgün bir mantık içinde açıklamayı başarmıştır, incelemelerinde dedüksiyon metodunu (tümdengelim) kullanmıştır.
- Ekonomik yaşamdaki sebep-sonuç ilişkilerini belli varsayımlardan hareket ederek, açıklamaya çalışmıştır. Bu metot, sonraları Tarihçi Okula mensup ekonomistlerin eleştirisine maruz kalacaktır.
- D. Ricardo «Ekonomi Biliminin İlkeleri» adlı kitabında A. Smith’in aksine olarak üretimden çok mübadele ve bölüşüm konuları, yani değer, fiyat, ücret, rant, kâr gibi konuları incelemiştir.
- i) Ricardo değeri kullanma değeri ve mübadele değeri olmak üzere ikiye ayırarak incelemektedir. Kullanma değerini fayda ve kıtlık belirler. Mübadele değerini belirleyen öge ise emektir.
- D. Ricardo’ya göre, mallar üretimle artırılmayan mallarla üretimle artırılabilen mallardan oluşur. Üretimle artırılmayan malların değerini fayda ve kıtlık derecesi belirler; üretimle artırılabilen malların değeri ise, bu malların üretiminde harcanan emek miktarına göre oluşur.
- Bu miktar malın doğrudan üretimi için gerekli, emek miktarı yanında, malın üretiminde kullanılan maddi üretim araçlarının üretiminde kullanılan emek miktarını da kapsar. Böylece Ricardo dolaylı olarak sermayenin üretimdeki önemine işaret etmiş olmaktadır.
- Ricardo’ya göre, arazi için mutlak bir rant (kira) söz konusu değildir. Ancak verimli arazi verimsiz araziye nazaran diferansiyel rant sağlar. Ona göre rant değere bir şey katmaz; değer rantı yaratır. Yani, buğday rant olduğu için pahalı satılmaz; pahalı satıldığı için rant meydana gelir.

- Çünkü buğday fiyatının yükselmesi, daha az verimli arazilerin ekilmesine neden olur; buğdayın değeri az verimli arazide buğday üretimi için harcanan emek miktarına göre oluşacağından, aynı miktar ürünün daha az emekle elde edildiği verimli arazi lehine bir rant meydana gelir.
- D. Ricardo değeri izah ederken arazi rantı gibi sermayeyi de dışarıda bırakmıştır. Ona göre, sermaye daha önce harcanan emekle meydana gelmiştir. O halde değeri oluşturan öge emektir. Bir malın değeri o malın üretimi için çeşitli üretim kademelerinde gerekli emek miktarına göre oluşur.
- Diğer bir deyişle, bir malın değeri, o malın doğrudan üretimi için üretimi için harcanan emek miktarı ile o malın üretiminde kullanılan makine, yapı, ham madde ve ara malları gibi maddi üretim araçlarının üretimi için kullanılan emek miktarı toplamına göre oluşur.
- Aşağıda görüleceği gibi, Sosyalist ekonomistlerden K. Marx, Ricardo'nun değeri emekle izah eden teorisini benimseyerek bundan sosyalist iktisat düzeni için bazı sonuçlar çıkarmıştır. Marx'a göre malların birbirleriyle mübadele edilmesi için müşterek bir şeye dayanmaları şarttır. Bu müşterek şey emektir.
- Gerek Ricardo, gerekse Marx değeri emekle açıklarken tam rekabet ve denge durumunun mevcut olduğu varsayımından hareket etmişlerdir; tek el ve eksik rekabet piyasalarını dikkate almamışlardır.
- Emek-değer teorisine karşı ileri sürülen eleştirilere göre, emek değer teorisi piyasalardaki fiyat oluşumunu açıklamaya elverişli değildir. Örneğin, tek elin ortalama, maliyetin üzerinde fiyat tespitini, farklı fiyat uygulamasını bu teoriye dayanarak açıklamak mümkün değildir.
- Tam rekabet koşullarının mevcut olduğu düşünülse bile emek tek üretim faktörü değildir; nitelik bakımından birbirinden çok farklıdır. Bu durum değer emekle izahını güçleştirmektedir
- Gerçekten, emek-değer teorisi bazı uygulamalara ters düşmektedir Örneğin,
  - — Ortalama maliyetin altında bir fiyatla üretimin sürdürülmesi;
  - — Tek elin ortalama maliyetin çok üstünde fiyat tespit etmesi;
  - — Kullanılmayan malların modası geçerek değerini yitirmesi;
  - — Duran bazı malların maliyetinin üzerinde değerinin artması;
  - — Üretimi birbirine bağlı malların fiyatlarının maliyetle ilgisinin bulunmaması;
  - — Firmanın piyasa fiyatlarına göre hareket etmesi;
  - — Arazinin fiyatı,
  - — Borsada fiyat oluşumu,

bu teoriye dayanılarak açıklanamaz. Bununla beraber, fiyatın oluşumunda alıcıların talepleri yanında maliyetin önemli bir faktör olduğu da bir gerçektir.

- D. Ricardo fiyatı açıklarken, değer teorisinin bir sonucu olarak doğal fiyat ve piyasa fiyatı ayırımı yapmıştır. Doğal fiyat üretimin sürdürülmesi için gerekli ve yeterli fiyat olup, maliyete, yani emek

miktarına eşittir. Piyasada fiyat arz ve talebe göre oluşur. Rekabet serbestisi piyasa fiyatını doğal fiyata doğru iter.

- ii) D. Ricardo emeği mallarda olduğu gibi, istediği kadar arttırılabilen bir nesne olarak ele almış; fiyat teorisinde olduğu gibi doğal ücret, piyasa ücreti ayırımı yaparak, ücreti, mal fiyatlarına benzer biçimde açıklamıştır.
- Piyasa ücreti emek arz ve talebine göre oluşan ücrettir. Doğal ücret ise, işçinin ve ailesinin yaşaması için gerekli olan ücret olup, iş gücünün yeniden üretilmesi (idame) maliyetine; başka bir deyimle, asgari geçim haddine eşittir.
- Rekabet serbestisi piyasada emek arz ve talebine göre oluşan ücreti (cari ücret haddini) doğal ücret düzeyine iter. Çünkü, piyasa ücreti doğal ücretin üzerinde ise, işçilerin maddi refah düzeyi yükselir; bu durum nüfusun artışı hızlandırarak emek arzını artıracığından, piyasa ücretinin doğal ücret düzeyine düşmesine neden olur.
- Piyasa ücreti doğal ücretin altına düşerse, işçilerin emeklerini idameleri güçleşir. Bu durum nüfusun artışı yavaşlatarak veya önleyerek, emek arzını azaltacağından piyasa ücretinin doğal ücret düzeyine yükselmesine neden olur.
- D. Ricardo'nun kısaca açıkladığımız doğal ücret teorisi R. Malthus'un nüfus teorisine dayanmaktadır. Bu teori doğru olmadığına göre, Ricardo'nun doğal ücret teorisini doğru bir teori olarak kabul etmeye imkân yoktur.
- Malthus'un nüfus teorisi doğru olarak kabul edilse bile, nüfusun çoğalarak (azalarak) emek arzının artması (azalması) uzun bir sürede gerçekleşebilir. Bu süre içinde iktisadi koşullar da değişir, emek talebi artabilir (azalabilir).
- Ricardo'nun doğal ücret teorisini eleştirenler sanayi ülkelerindeki gelişmenin, ücret haddinin asgari geçim haddinin üzerine çıkamayacağı düşüncesini teyit etmediğini, sanayileşme ve teknolojik ilerlemenin emeğin veriminin büyük ölçüde artmasına neden olarak, işçi sınıfının yaşam düzeyinin eski devirlere nazaran kıyas kabul etmeyecek derecede yükselmesine yol açtığını ileri sürülmektedirler.
- Kaldı ki, ücretin asgari geçim haddinin üzerine çıkamayacağı düşüncesinde olan ekonomistler, asgari geçim haddinden ne anlaşıldığını da açıklamamışlardır.
- Asgari geçim haddini fizyolojik gereksinimleri karşılayan bir had olarak kabul etmek doğru değildir.
- İşçinin sosyal ve kültürel yaşamın zorunlu kıldığı gereksinimlerini de karşılayan bir had olarak kabulü ise, asgari geçim haddinin kesin olarak tespit edilmesini olanak dışı bırakmaktadır.
- Bütün bu eleştirilere rağmen, asgari geçim haddini ücret haddinin inebileceği en düşük düzey olarak kabul etmek mümkündür. Çünkü, işçinin devamlı olarak çalışabilmesi, çalışırken harcadığı enerjiyi yerine koymasına yetecek bir ücret almasına bağlıdır.
- iii) D. Ricardo'nun rant teorisi, emek-değer teorisinin bir sonucudur. Ona göre, nüfus ve gereksinimler arttıkça, insanlar daha az verimli arazileri ekmek zorunda kalmakta; piyasa fiyatı

en düşük verimli arazide yetiştirilen mahsul için harcanan emek miktarına göre oluşacağından, verimli arazi lehine bir diferansiyel rant meydana gelmektedir.

- D. Ricardo'dan önce fizyokratlar ve Malthus de rant üzerinde durmuşlardır. Fizyokratlara göre, üretimde fazla hasıla sağlayan tek faktör topraktır. Rant toprağın verimliliğinin bir sonucudur.
- Malthus da rantın Tanrı tarafından toprağa verilen nitelik sonucu meydana geldiğini, çeşitli verimlilikteki arazinin işlenmesinde kullanılan sermayenin aynı kârı sağlamamasından doğduğunu açıklamıştır. Yani, rant Doğanın insan emeği ile birlikte çalışması sonucu meydana gelmektedir.
- D. Ricardo bu görüşü paylaşmaz. Ona göre rant arazinin verimliliğinden değil, doğada gereksinmelerimize yetecek miktarda iyi kalite arazi bulunmamasından; giderek daha az verimli arazilerin ekilmesinden ileri gelmektedir. Gerçekten talebe nazaran bol olan bir malın fiyatı yoktur.
- Nitekim; arazi ne kadar verimli olursa olsun talebe nazaran bolsa, arazinin üretimde kullanılması için bir harcama gerekmez. Ne var ki, arazi gereksinmelerimize nazaran kıttır. Arazinin gereksinmelerimize göre kıt olması, mevcut arazinin daha yoğun işlenmesine, daha az verimli arazilerin ekilmesine, daha uzaktaki arazilere gidilmesine sebep olmakta; bu ise arazi için bir rant ödemesini zorunlu kılmaktadır.
- D. Ricardo'nun rant teorisini şöyle özetleyebiliriz; Ekilebilen aynı kalitede arazi miktarı talebe nazaran bol olduğu sürece, araziyi üretimde kullanmak için bir fiyat ödemek gerekmez çünkü arazi serbest bir maldır.
- Ne zamanki, tarım ürünlerine gereksinme artar; iyi kalitede arazi miktarı talebi karşılamaz duruma gelir, o zaman çiftçiler ikinci, yetmezse üçüncü kalitede arazileri işlemeye başlarlar.
- Çeşitli kalitedeki arazilerin işlenmesi, yüksek kaliteli arazilerin rant getirmesine yol açar. Bu rant belli miktarda emekle işlenen bir birim yüksek kaliteli bir araziden elde edilen ürün ile aynı miktar emekle işlenen bir birim düşük kaliteli araziden elde edilen ürün arasındaki farka eşittir.
- Arazinin kalitesinin sebep olduğu ranta diferansiyel rant denir. D. Ricardo daha çok bu rantla uğraşmıştır. Arazinin piyasaya uzaklığının farklı olması, piyasaya yakın arazi lehine bir rant meydana gelmesine sebep olabilir. D. Ricardo bu çeşit ranttan da bahsetmiştir. Ancak, mevki rantı daha esaslı biçimde Alman ekonomisti Von Thünen tarafından incelenmiştir.
- Zamanımızda işletme entansitesinin de diferansiyel ranta sebep olacağı ortaya atılmıştır. Diferansiyel ranta sebep olan çeşitli öğeler üzerinde biraz düşünülürse, bütün bu öğelerin arazinin gereksinmelerimize göre kıt olmasına bağlı olduğu görülür. Arazi gereksinmelerimize göre kıt olduğu için
  - — mevcut arazinin daha entansif işlenmesi,
  - — daha düşük kalitedeki (daha az verimli) arazilerin ekilmesi,
  - — daha uzaktaki arazilerde tarım yapılması

zorunlu olur; aynı maliyetle değişik miktarda ürün elde edilmesi başka bir deyimle, aynı ürünün değişik maliyetle elde edilmesi diferansiyel rantı sebep olur. Çünkü aynı mal, piyasada aynı fiyata satılır. Bu fiyat marjinal firmanın maliyetine eşittir.

- D. Ricardo sadece diferansiyel rantın varlığından bahsetmiştir. Ona göre rant getirmeyen arazi de vardır. Diğer bir deyimle mutlak rant söz konusu değildir.
- Daha sonra gelen ekonomistler diferansiyel rant yanında mutlak rantın doğabileceğini ve en düşük kalitedeki arazinin bile kira getirebileceğini açıklamışlardır. Buna göre diferansiyel rant mutlak rantın üzerinde meydana gelen bir ranttır.
- D. Ricardo'ya göre, rant bir maliyet ögesi değildir; maliyetlerin farklı olmasından doğan artık bir gelirdir. Zamanımızda ekonomistlerin çoğunluğu bu görüşe katılmazlar.
- Zamanımızda hâkim olan görüşe göre rant kâr gibi, artık bir gelir değildir: bir üretim faktörü olan arazinin belli süre üretimde kullanılması karşılığında ödenen bir kiradır. Faiz gibi sözleşmeye bağlı bir gelirdir.
- vi) D. Ricardo ödemelerde altın para yerine banknot kullanılmasının yararına işaret etmiş; banknot emisyonunda tam karşılık esasını savunmuştur. Ona göre fiyatlara etkisi bakımından altın para, altına çevrilebilir banknot ve altına çevrilemez banknot (kâğıt para) arasında fiyatlara etkisi bakımından fark yoktur.
- Her üç çeşit para mal ve hizmetlerin satın alınmasına yarayan birer havaleden başka bir şey değildir; paranın satın alma gücü paranın niteliğine değil niceliğine; başka bir deyimle, para miktarının para ile değiştirilen mal ve hizmet miktarına oranına bağlıdır.
- D. Ricardo, merkantilistlerden Jean Bodin tarafından para miktarı ile fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi izah etmek için kullanılan
- $P = M \cdot F$
- denklemine paranın tedavül hızını katarak geliştirdiği mübadele denklemine dayanarak, paranın satılmasına gücünü ve uluslararası ödemeler dengesini izah etmeye çalışmıştır.
- D. Ricardo'ya göre her ülke mübadele hacmini karşılayacak miktarda paraya gereksinme duyar. Bu miktarın azalması veya artması genel fiyat düzeyini etkiler. Bir ülkenin her hangi bir sebeple dış ödemeler bilançosunun açık verdiğini düşünelim. Açık altınla ödenecektir.
- Altın çıkan ülkede para miktarı azalacağından genel fiyat düzeyi düşecek; altın giren ülkelerde para miktarı artacağından genel fiyat düzeyi yükselecektir. Bu durum fiyat düzeyi düşen ülkeden fiyat düzeyi yükselen ülkelere mal ihracını artıracığından, altın hareketi tersine dönerek denge kendiliğinden hasıl olacaktır.
- Ricardo'nun dış ödemelerde kendi kendine dengenin meydana geleceği yolundaki düşüncesi özellikle zamanımızdaki ekonomistler tarafından eleştirilmektedir.
- Ricardo'nun yukarıda özetlenen düşüncesi altın ithal ve ihracının para miktarını aynı oranda değiştirdiği; paranın tedavül hızının aynı kaldığı, ekonomide tam istihdam durumunun mevcut olduğu varsayımlarına dayanmaktadır.

- Oysa
- a) para miktarının altın ithal ve ihracı oranının da değişeceği düşüncesi gerçeklere uymaz. Her ülkenin tedavül hacmi mevcut para sistemine ve merkez bankasının para politikasına göre değişir,
- b) Tedavül hızı değişebilir ve tedavül hızının artması para miktarının artması gibi, tedavül hızının azalması, para miktarının azalması gibi tesir eder.
- c) Ekonomi tam istihdam düzeyinde değilse, atıl kapasite ve işsizlik varsa, altın ithalinin para miktarında sebep olacağı artış, üretimin artmasına yol açarak, fiyat düzeyinde Ricardo'nun belirttiği gibi bir yükselme meydana getirmeyebilir.
- Özet olarak denebilir ki, Ricardo'nun altının Dünya ülkeleri arasında dağılımı ve dış ödemeler bilançosunda kendi kendine denkleştirme teorileri paranın miktar teorisinin doğruluğuna bağlıdır. Bu teori ise dayandığı varsayımların gerçeklere uyması nispetinde geçerli bir teodir.
- Kaldı ki, zamanımızdaki koşullar Ricardo'nun yaşadığı dönemden çok farklıdır. Zamanımızda altın para sistemi geçerli değildir. Dış ödemeler bilançosu açık veren ülkeler para arzını azaltarak fiyatlar ve ücretler üzerine tazyik yapmak, deflasyona gitmek istemedikleri gibi, dış ödemeler bilançosu fazlalık veren ülkeler, enflasyon yaratmak istemezler.
- Bu günkü teoriler dış ödemeler dengesini gelir akımı ile izah etmektedir. Bu teorilere göre, dış ödemeler bilançosundaki dengesizlik milli geliri etkilemekte, milli gelirdeki değişme ithal eğilimine göre ithalat ve ihracatı etkileyerek dengeye gidilmektedir.
- v) D. Ricardo uluslararası mübadeleyi nisbi maliyetler arasındaki farkla açıklamıştır. İki ülke ele alarak, bu ülkelerde yalnız iki mal üretildiğini varsaymış; bu malların her iki ülkede iş-saati olarak ifade ettiği maliyetleri arasındaki nisbi farklılara göre, bu ülkeler arasındaki ticaretin yararını şöyle açıklamıştır:

Ülke	Birim başına harcanan		Ülke içinde
Portekiz	80	90	80 : 90
İngiltere	120	100	120 : 100 = 1.20
İki ülke arasında	80 : 120	90 : 100	

- Tablo'da görüldüğü gibi, Portekiz'de bir birim şarap 80 iş-saat, bir birim kumaş 90 iş-saat emek harcanarak;
- İngiltere'de ise, bir birim şarap 120 iş-saat, bir birim kumaş 100 iş-saat emek harcanarak elde edilsin.
- Portekiz her iki malın üretiminde de İngiltere'ye nazaran mutlak üstünlüğe sahiptir. Yani hem şarabı, hem de kumaşı İngiltere'den daha ucuza mal etmektedir.
- Ancak, her iki malın üretiminde İngiltere'ye nazaran gösterdiği üstünlük aynı değildir.
- Bunu iki malın Portekiz ve İngiltere'deki maliyetlerini birbiri ile mukayese etmek suretiyle anlayabiliriz. Tablo'nun birinci sütununun altında görüldüğü gibi, Portekiz ve İngiltere'deki şarap maliyetlerinin birbirine oranı 80 : 120, kumaş maliyetlerinin birbirine oranı ise 90 : 100 dür.
- Şarap maliyetleri arasındaki fark, kumaş maliyetleri arasındaki farktan büyük olduğuna göre, Portekiz şarap üretiminde kumaş üretimine nazaran daha büyük bir üstünlüğe sahiptir
- Yani şarabı kumaşa oranla daha düşük maliyetle elde etmektedir. Portekiz şarap üretiminde uzmanlaşarak, kumaşı şarap karşılığında İngiltere'den satın alacak olursa kumaşı daha az emekle elde eder.
- İngiltere hem şarabı, hem kumaşı Portekiz'e nazaran daha yüksek maliyetle elde etmektedir. Ancak, kumaşı şaraba oranla daha düşük maliyetle üretmektedir. İngiltere kumaş üretiminde uzmanlaşarak şarabı kumaş karşılığında Portekiz'den satın alacak olursa, şarabı daha az emekle elde eder.
- Gerçekten, Portekiz'de bir birim şarabı üretebilmek için harcanan emekle $80 : 90 = 0,88$ birim kumaş elde edildiğine göre bir birim şarap 0,88 birim kumaş değerinde olacak; İngiltere'de ise, birim şarap üretebilmek için harcanan emekle $120 : 100 = 1,2$ birim kumaş elde edildiğine göre, bir birim şarap 1,2 birim kumaş değerinde olacaktır.
- Şarap maliyetleri arasındaki fark, kumaş maliyetleri arasındaki farktan büyük olduğuna göre, Portekiz şarap üretiminde kumaş üretimine nazaran daha büyük bir üstünlüğe sahiptir
- Yani şarabı kumaşa oranla daha düşük maliyetle elde etmektedir. Portekiz şarap üretiminde uzmanlaşarak, kumaşı şarap karşılığında İngiltere'den satın alacak olursa kumaşı daha az emekle elde eder.
- İngiltere hem şarabı, hem kumaşı Portekiz'e nazaran daha yüksek maliyetle elde etmektedir. Ancak, kumaşı şaraba oranla daha düşük maliyetle üretmektedir. İngiltere kumaş üretiminde uzmanlaşarak şarabı kumaş karşılığında Portekiz'den satın alacak olursa, şarabı daha az emekle elde eder.

- Gerçekten, Portekiz'de bir birim şarabı üretebilmek için harcanan emekle $80 : 90 = 0,88$ birim kumaş elde edildiğine göre bir birim şarap 0,88 birim kumaş değerinde olacak; İngiltere'de ise, birim şarap üretebilmek için harcanan emekle $120 : 100 = 1,2$ birim kumaş elde edildiğine göre, bir birim şarap 1,2 birim kumaş değerinde olacaktır.
- Portekiz şarap üretiminde uzmanlaşarak, kumaşı şarap karşılığında İngiltere'den satın alacak olursa, İngiltere bir birim şaraba karşılık 0,88 birimden daha fazla kumaş vermeye razı olacağından, kumaşı daha az maliyetle elde etmiş olacaktır.
- Aynı biçimde İngiltere kumaş üretiminde uzmanlaşarak, şarabı kumaş karşılığında Portekiz'den satın alacak olursa, Portekiz 1,2 birim kumaşa karşılık bir birimden daha fazla şarap vermeye razı olacağından, şarabı daha az maliyete elde etmiş olacaktır.
- Kısaca, iki ülkenin aralarında ticarete karar vererek uzmanlaşmaya gitmeleri aynı emekle daha fazla mal elde etmelerini mümkün kılacaktır. İki ülke arasında değişim oranının 1 : 1 düzeyinde olduğunu varsayalım.
- Portekiz bir birim şaraba karşılık 0.88 birim kumaş elde edeceği yerde, bir birim kumaş elde ederek, % 12 oranında bir kazanç sağlayacak; İngiltere bir birim şarabı 1,2 birim kumaş karşılığında elde edeceği yerde, bir birim kumaş karşılığında elde ederek % 20 oranında kazanç sağlayacaktır.
- Ricardo'nun mukayeseli maliyetler teorisi kendisinden sonra gelen ekonomistler tarafından
- — İki ülke, iki mal varsayımının gerçeğe uymadığı;
- — Maliyetlerin hesaplanmasında yalnız emek faktörünün nazara alındığı;
- — Uluslararası değişim oranının azami ve asgari hadlerinin bildirilmesiyle yetinildiği, gerçek mübadele oranının gösterilmediği ileri sürülerek eleştirilmiştir.
- Ricardo'nun mukayeseli maliyetler teorisine karşı ileri sürülen bütün bu eleştiriler, mukayeseli maliyetler teorisinin bir çok bakımlardan tamamlanarak geliştirilmesine sebep olmuştur.
- Fakat teori uluslararası uzmanlaşma ve ticaretin yararım göstermek bakımından değerinden fazla bir şey kaybetmemiştir. Zamanımızda dış ticaret, üretim olanakları, eş-fayda eğrileri ve karşılıklı talep kanunu yardımı ile hem arz, hem talep yönünden açıklanmaktadır.
- vi) D. Ricardo'nun gelirlerin gelişme seyri üzerindeki düşünceleri onun ekonomi düşünceleri tarihine karamsar görüşlü bir ekonomist olarak geçmesine neden olmuştur. Ona göre ücret haddi asgari geçinme haddine yeten bir düzeyde oluşacağından değişmeyecektir.
- Buna karşılık nüfusun artarak daha az verimli toprakların ekilmesini, daha uzak yerlerdeki arazilerin işlenmesini zorunlu kılacağından, buğday fiyatları yükselecek;
- bu ise, bir yandan parasal ücretin artmasına, öte yandan rantın yükselmesine neden olacak; sanayici parasal ücretlerdeki yükselmeyi fiyatlara yansıtamayacağından, kâr ve temettünün azalan bir seyir izlemesine yol açacaktır.
- Bu ise, sermaye birikimini ve üretimi olumsuz yönde etkileyecek, stasyonier bir durum meydana gelecektir. O buna çare olarak dış ticaretin serbest bırakılmasını önermiştir.

- Ricardo'nun bu düşüncesi, kişisel çıkarla toplumun çıkarının uygunluğu yolundaki düşünceleri üzerinde kuşku yaratır nitelikte olması onun karamsar olarak gösterilmesine yol açmıştır. Ancak, Ricardo'nun gelirlerin gelişme seyri üzerindeki düşünceleri gerçeğe uymamaktadır.
- Yukarıda ana düşünceleri açıklanmaya çalışılan klasik ekonomistler liberal kapitalizmi savunmuşlar; tüketicilerin gelirlerine göre diledikleri malları satın almakta, üreticilerin istedikleri malları, istedikleri miktarda, istedikleri metotla üretmekte serbest oldukları bu sistemde ekonomik olaylar arasında düzgün ilişkileri açıklamaya çalışmışlardır.
- Bu nedenle ekonomik düşüncelerde D. Ricardo'dan sonra meydana gelen gelişmelere geçmeden önce, kapitalist sistemin dayandığı temel ekonomik kurumlar ve işleyiş biçimi hakkında temel bilgi vermekte yarar vardır.

DÖRDÜNCÜ DERS: Kapitalis İktisat Sistemi

KAPİTALİST İKTİSAT DÜZENİ

- Kapitalizm özel mülkiyet ve girişim özgürlüğüne dayanan bir ekonomik düzenidir.
- i) Özel mülkiyet bu düzenin dayandığı temel ekonomik kurumlardan birisi olup, mal sahibine mülkiyet hakkına sahip olduğu şeyin kullanılması ve kontrolü hakkını verir. Hukuki deyimle, malik mülkiyet hakkına konu olan şeyi doğrudan kullanma, onun başkaları tarafından kullanılabilmesi için gerekli şartları koyma hakkına sahiptir.
- Mülkiyet konusu olan şey maddi ve gayri maddi olabilir. Özel mülkiyet mukaveleden doğan taahhütleri de kapsar. Örneğin, alıcı ile satıcı, alacaklı ile borçlu, yaptıran ile yapan aralarındaki anlaşma şartlarının yerine getirilmesini karşı taraftan isteyebilir ve bu isteği kanun tarafından himaye edilir.
- Özel mülkiyet, mülkiyet hakkının toplumu meydana getiren kurumlarca tanınması, korunması ve mülkiyet konusu şeyin kanunsuz yollardan başkalarının eline geçmesi halinde gerçek sahibine iadesini gerektirir. Kapitalist piyasa ekonomisi düzeninde maddi üretim araçları esas itibarıyla özel mülkiyette olduğundan, bunların nerede, ne zaman ve nasıl kullanılacağına karar verme yetkisi bu araçlara sahip olan kişilere aittir.

- Maddi üretim araçlarına sahip olan kişilerin, bu malların üretimde kullanılmasından çıkar sağlama hakkının kendilerine tanınmış olması; bugün alacağı tüketim malını yarın ve dileğince kullanma olanağına sahip olması insanları tasarruf ve yatırım yapmaya teşvik eder. İnsanlar malik olmak ve servetlerini genişletmek için çaba harcarlar. Mülkiyet hakkı çalışma arzu ve gücünü artırıcı yönde etkiler.
- Öte yandan mülkiyet hakkı sosyal sınıfların ayrılması, gelir bölüşümü ve sosyal düzen bakımından büyük önem taşır. Bu hal özel mülkiyetin eleştirilmesine yol açmıştır. Özellikle sosyalistler, iktisadi farklılaşmaya yol açtığı gerekçesi ile özel mülkiyetin kaldırılmasını, hiç olmazsa maddi üretim araçlarının topluma mal edilmesini isterler.
- Buna karşılık, özel mülkiyete dayanan piyasa ekonomisi düzenini savunanlar,
  - özel mülkiyetin esas olduğu kapitalist piyasa ekonomisi düzeninde en az emek ve maliyetle en yüksek hasılanın elde edildiğini,
  - bunun millî refah seviyesini artırdığını,
  - özel mülkiyet gelirler arasında eşitsizliğe sebep olmakla beraber,
  - bunu gidermek için sosyal politika tedbirleri almanın mümkün olduğunu,
- Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bugünkü gelişmelerini özel mülkiyete dayanan Kapitalist ekonomi düzeni içinde gerçekleştirdiklerini iddia etmekte,
- bu gelişme içinde en düşük gelirli kimselerin bile yeterli gelir temin edebildiklerini, genel hayat seviyesinin yükseldiğini ileri sürmektedirler.
- Mülkiyet malike sahip olduğu şeyin kullanılması ve kontrolü hakkını vermekle beraber, bu hakkın sınırsız ve mutlak olduğu sanılmamalıdır.
- Mülkiyet üretim düzenine ve meydana getirilen mahsulün üretim faktörleri sahiplerine bölüşümüne tesir eden önemli bir unsur olmakla beraber, maliklerin mülkiyet konusu şeyleri kullanma ve kontrol şekillerinin toplumun yararına aykırı olmaması gerekir.
- Öteden beri devletler çeşitli şekillerde özel mülkiyet hakkına müdahale ederler. Örneğin,
  - kent ve kasabaların belli plâna göre gelişmesini sağlamak,
  - halkın sağlık ve güvenliğini korumak maksadıyla yapı ve onarım işlerine yapılan tahditler;
  - arazinin işletilmesi ve ıslah edilmesi hakkında malike yüklenen görevler;
  - toplum yararına yapılan kamulaştırmalar;
  - madenlerin, ormanların, suların mülkiyeti ve bunların işletilmesi konusundaki devlet müdahaleleri;
  - komşulara tanınan haklar;
  - servet vergileri;
  - kira ve fiyat sınırlamaları gibi.

- Ayrıca, gereksinmelerin doğrudan veya dolayısıyla giderilmesine yarayan iktisadî malların bir kısmı kamu mülkiyetindedir ve giderek, toplum mülkiyetinde artma görülmektedir.
- Örneğin, bir kısım doğal kaynaklar vardır ki, bunların istenildiği gibi artırılmaları mümkün değildir. Bunların özel yararlarına göre kontrol ve yönetilmeleri doğru olmayabilir. Çünkü özel kişiler bu gibi kaynakları sistematik bir şekilde işlemekten çok kısa zamanda yüksek kâr sağlayacak biçimde işlemede yarar görebilirler.
- Halbuki toplumun yararı, bunların halihazır ve gelecek ülke gereksinmelerine, millî ekonominin çıkarlarına göre işletilmesini gerektirir.
- Bu nedenle madenler, enerji kaynakları, ormanlar pek çok ülkede toplum mülkü olarak kabul edilmekte ve belli esaslara göre işletilmeleri istenmektedir.
- ii) Miras kurumu kapitalist iktisat düzeninin dayandığı temel kurumlardan bir diğeridir. Miras hakkının tanınmadığı bir özel mülkiyet rejimi kapitalizmin muhafazası için yeterli değildir.
- Mal sahibine, ölüm halinde mallarının mülkiyetini kime veya kimlere devredeceğini seçme hakkının tanınması, ölen kimsenin malları üzerinde yakınlarının hak talep edebilmesi mülkiyet hakkının zorunlu bir sonucu olarak görülmektedir. Çünkü miras hakkı tanınmaması halinde, özel mülkiyet, insanların elindeki şeyler üzerinde yalnız hayatları süresince bir intifa hakkına sahip olmalarından başka bir şey ifade etmez.
- Öteden beri devletler Özel mülkiyete olduğu gibi, mirasa da müdahale etmekte; miras ve vasiyet yolu ile intikaller sosyal ve mali düşüncelerle vergilendirilmektedirler.
- iii) Kapitalist piyasa ekonomisi düzeninde malik olma, malik oldukları şeyleri, kamu yararına konulan kısıtlamalar dışında kullanma, başkaları tarafından kullanılması için gerekli şartları koyma hakkına sahip olan bireyler girişim özgürlüğüne, meslek ve işyerini seçme serbestisine sahiptirler.
- Kapitalist ekonomilerde üretimi organize eden, üretimin yönetim ve riskini üstlenen firmalar genel olarak tekil kişiler veya onların ortaklıkları tarafından meydana getirilir. Amaç kâr etmektir. Firmalar üretim için gerekli emek ve sermayeyi piyasadan tedarik ederler; diğer firmalardan satın aldıkları veya kendilerinin ürettikleri ham madde, yarı işlenmiş madde v.b. ara mallarını işleyerek elde ettikleri mal ve hizmetleri piyasada satarlar.
- Eğer satış hasılatı satılan mal ve hizmetlerin üretimi için kullanılan girdilere yapılan harcamalardan fazla ise, kâr; az ise zarar ederler. Bundan dolayı firmalar kâr beklemediği işe girmezler.
- Kapitalist piyasa ekonomisi düzeninde girişim serbestisi kârlı alanların bulunup çıkartılması ve üretim faktörlerinin bu alanlarda kullanılması yönünden büyük önem taşır. Girişim serbestisi aynı şeyi başkalarının yapmasına olanak sağladığından, başarılı olmak için teknolojik ilerlemeye önem verilmesini, üretimin organizasyonunda rasyonalizasyona gidilmesini zorunlu kılar. Bu hal teknolojik gelişmeyi olumlu yönde etkiler; üretimde yeni ilkelerin bulunması, geliştirilmesi ve geniş alanlara yayılmasına olanak sağlar.

- Meslek ve işyerini seçme serbestisi esas itibarıyla kapitalizmle birlikte gelişmiştir. Cebre dayanan kölelik ve serflik kurumlarının mevcut olduğu, herhangi bir sanat ve mesleği uygulamanın kast ve lonca gibi belli kapalı meslek sistemlerine tabi tutulduğu sanayi evriminden önceki devrelerde meslek ve işyerini seçme serbestisi genel ve tam olarak tanınmamıştır.
- Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte kişilere seyahat serbestisi, meslek ve işyerini seçme serbestisi, girişim özgürlüğü, sözleşme yapma, kurum ve ortaklık kurma serbestisi tanınmıştır.
- Bugün kapitalist iktisat düzeninin uygulandığı bütün ülkelerde toplum yararı düşüncesi ile konulan bazı kısıtlamalar dışında, insanlar diledikleri yere seyahat etme ve diledikleri yerde oturma serbestisine sahiptirler. Çünkü bugünkü modern sınai gelişmeyi seyahat ve oturma serbestisi olmadan düşünmeye imkân yoktur. İnsanlar istedikleri mesleği ve işyerini seçme serbestisine sahiptirler.
- Ancak, meslek ve işyerini seçme serbestisinin ve girişim hürriyetinin sınırsız ve mutlak olduğu zannedilmemelidir. Örneğin, doktorluk, eczacılık, avukatlık gibi belli meslekler için belli öğrenim ve uzmanlık gerekli görülmektedir. Genellikle fiili tekel konusu olan yerlerde girişim özgürlüğü kısıtlanmaktadır.
- Örneğin, maden işletmelerinin, demiryollarının, kentlerin havagazı, elektrik, su, telefon ihtiyacını gideren işletmelerin kamuya ait olması veya imtiyaza verilmesi daha rasyonel görülmektedir. Bazı ülkelerde sanat gücü ve bilgisinin artırılması ve yeni nesillerin yetişmesini sağlamak maksadıyla küçük sanatların yapılması belli staj devresinin geçirilmesi ve sınavların başarılanması şartına bağlanmaktadır.
- Toplum yararı düşüncesi ile meslek ve işyerini seçme serbestisi ve girişim özgürlüğüne konulan bu gibi kısıtlamalar bir tarafa bırakılacak olursa, kapitalist iktisat düzeninde insanlar iktisadî faaliyetlerinde genellikle serbesttirler.
- iv) Kapitalist piyasa ekonomisi düzeninde insanlar arasında alış veriş serbest, bu alış verişin hukuki şekli ise sözleşmedir. İnsanlar adaba, ahlaka ve kamu düzenine aykırı olmamak kaydı ile istedikleri biçimde sözleşme (mukavele) yapma hakkına sahiptirler. Sözleşme yapma serbestisi özel mülkiyetin ve iktisadi hürriyetin zorunlu bir sonucudur.
- Karar verme yetkisinin esas itibarıyla üretim araçlarına sahip olanların elinde bulunduğu kapitalist piyasa ekonomisi düzeninde, daha önce işaret edildiği gibi, alıcı ile satıcı, kiraya veren ile kiralayan, alacaklı ile borçlu, yaptıran ile yapan aralarındaki anlaşma şartlarının yerine getirilmesini karşı taraftan isteyebilirler ve bu istekleri hukuk düzeni tarafından korunur.
- Devletin dolaylı ve dolaysız tedbirlerle mukavele serbestisine sınırlamalar koyması mümkündür. Ancak, bu sınırlamalar hiç bir zaman sözleşme yapma serbestisini ortadan kaldırmaz. Çünkü sözleşme yapma serbestisi özel mülkiyet ve mübadele serbestisinin, dolayısıyla kapitalist piyasa düzeninin zorunlu bir sonucudur.
- Kapitalist piyasa ekonomisi düzeninde özel mülkiyet ve sözleşme yapma serbestisine bağlı olarak bireyler kurum ve ortaklık kurma ve bu kurum ve ortaklıklarda hak sahibi olma, sorumluluk yüklenme olanağına sahiptirler.

- Gerçekten, tekil kişiler tarafından kurulan firmaların yönetiminin bu kişilerin çalışma kapasitelerine ve sermaye güçlerine bağlı olması, bir tek kişinin çalışma kapasitesini aşan, büyük sermaye isteyen girişimlerde ortaklık kurulmasını zorunlu hale getirmektedir.
- Bunlar adi ortaklıklar, kollektif ve adi komandit ortaklıklardan oluşan kişi ortaklıkları veya anonim, limited ve sermayesi hisse senetlerine ayrılmış komandit ortaklıklardan oluşan sermaye ortaklıkları biçiminde olabilir. Bunlardan anonim ortaklıklar büyük sermayeye ihtiyaç gösteren, devamlılık isteyen, riski fazla işlere uygun bir ortaklık türüdür.
- Anonim ortaklığın sorumluluğunun sermayesi ile sınırlı olması, zarar halinde ortakların, kişi ortaklıklarında olduğu gibi, bütün varlığını kaybetme tehlikesi bulunmaması, hisse senetlerini satarak ortaklıktan ayrılma olanaklarının mevcut olması, sermayedarlık ile yöneticiliğin ayrılabilmesi ve yönetimin sermayedarlar dışında uzman kişilere bırakılabilmesi nedeni ile büyük firmaların kurulmasında bu ortaklıkların tercihine sebep olmuştur.
- Zamanımızın ileri kapitalist ülkelerinde halka açık anonim ortaklıklar halkın tasarruflarının sınai ve ticari yatırımlara akmasında önemli bir rol oynamakta; bunlara ait hisse senedi ve tahvillerin halka satışında bankalar ve borsalar ve diğer aracı kurumlar aracı olmaktadır.
- Anonim ortaklığın sorumluluğunun sermayesi ile sınırlı olması, zarar halinde ortakların, kişi ortaklıklarında olduğu gibi, bütün varlığını kaybetme tehlikesi bulunmaması, hisse senetlerini satarak ortaklıktan ayrılma olanaklarının mevcut olması, sermayedarlık ile yöneticiliğin ayrılabilmesi ve yönetimin sermayedarlar dışında uzman kişilere bırakılabilmesi nedeni ile büyük firmaların kurulmasında bu ortaklıkların tercihine sebep olmuştur.
- Zamanımızın ileri kapitalist ülkelerinde halka açık anonim ortaklıklar halkın tasarruflarının sınai ve ticari yatırımlara akmasında önemli bir rol oynamakta; bunlara ait hisse senedi ve tahvillerin halka satışında bankalar ve borsalar ve diğer aracı kurumlar aracı olmaktadır.
- Kapitalist piyasa ekonomisi düzeninde insanlar kanun, ahlak ve genel adaba aykırı olmamak şartı ile kurum kurabilirler. Bu serbesti geçimini ücretle çalışarak sağlayan işçilere sendika kurarak güç birliği yapma olanağını vermektedir. Gerçi bu hak önceleri liberalizme aykırı görülerek tanınmak istenmemiştir.
- Fakat bu düşünce fabrikalarda toplu halde çalışan işçilerin çıkarlarını korumak için birleşmelerine engel olamamış, giderek sendika kurma özgürlüğü her yerde tanınmıştır. Zamanımızda toplu sözleşme ve grev haklarına sahip bulunan sendikalar işçilerin iktisadi ve sosyal hak ve çıkarlarını koruyan önemli bir baskı unsuru haline gelmiştir.
- v) Kapitalist iktisat düzeninde özel mülkiyet ve kişi hürriyetinin bir sonucu olarak rekabet serbesttir. Aynı şeyi satanlar, aynı şeyi alanlar, birbirinin yerine ikame edilebilen üretim faktörleri v.b. arasında rekabet vardır.
- Rekabetin insanların gayret ve çabalarını artırmak, fiyatların yükselmesine engel olmak, üretilen malların kalitesinin iyileşmesini, maliyetin düşürülmesini olumlu yolda etkilemek gibi yararları vardır. Eğer bir malın alıcısından çok satıcısı varsa, satıcılar arasındaki rekabet fiyatın düşmesine yol açar.

- Eğer bir malın satıcısından çok alıcısı varsa, alıcılar arasındaki rekabet fiyatın yükselmesine sebep olur. Maliyeti yüksek olan teşebbüsler bile kâr eder. Böylece üretim faktörlerinin en kârlı alanlarda çalışması sağlanmış olur.
- Rekabetin sayılan bu yararları yanında sakıncaları da vardır.
- Örneğin, eşit şartlar içinde yapılmayan rekabet bazı iktisadi ve sosyal eşitsizliklere sebep olabilir;
- bazı satıcıları, ucuza satabilmek için ticarî ahlaka aykırı hareketlere sevk edebilir;
- mal darlığı halinde alıcılar arasındaki rekabet fiyatların anormal bir şekilde yükselmesine sebep olabilir;
- aşırı rekabet, rekabeti öldürerek tekel niteliğinde anlaşma ve birleşmelere yol açabilir... v.b.
- Bütün bu gibi hallere karşı devletin müdahale etmesi, rekabet serbestisinin toplum yararına uygun bir şekilde işlenmesini temin etmeye yarayan tedbirler alması zorunludur.
- Rekabet serbestisi, girişim özgürlüğü ve meslek ve işyerini seçme serbestisinin bulunduğu, alıcı ve satıcının iktisadilik prensibine göre hareket ettikleri kapitalist iktisat düzeni için kaçınılmaz bir ilkedir. Bununla beraber, kapitalist iktisat düzeninde çeşitli sebeplerle tekeller doğmaktadır.
- Örneğin, hükümetler çeşitli düşüncelerle bazı malların imal ve satışını tekele tabi tutmaktadır;
- bazı maddelerin doğal olarak sınırlı oluşu bu maddelere sahip olanlara bir tekel durumu sağlamaktadır;
- aynı malı üreten ve satan firmalar kârlarını güven altına almak maksadıyla aralarında anlaşmak veya birleşmek suretiyle tekel yaratabilmektedirler;
- bazı işlerin tekelden yönetilmesi daha elverişli olabilmektedir v.b.
- Bir ekonomide tekellerin artması rekabet serbestisini azaltır. Kapitalizmin ileri aşamalarında tekelle karışık rekabet şekillerinin ortaya çıktığı görülmektedir.
- vi) Kapitalist piyasa ekonomisi düzeninde insanlar kişisel çıkarlarına göre hareket ederler. Üretim ve tüketim faaliyetlerinde iktisadî davranırlar.
- Örneğin, tüketiciler gelirlerini harcarken en fazla tatmin sağlamaya; üreticiler üretimde bulunurken belli emek ve masrafla en yüksek hasılayı elde etmeye çalışırlar. Alıcı mümkün olduğu kadar ucuza almak; satıcı mümkün olduğu kadar pahalı satmak ister.
- Kapitalizm ileri bir işbölümü ve uzmanlaşmaya dayanır. Kapalı aile ekonomisi ve malikâne ekonomisi düzenlerinde olduğu gibi ailenin gereksinimleri için değil, piyasa için üretim esastır. Bu bakımdan kapitalizmde ailenin gereksinimlerine yetecek kadar üretim yerine, kârı azamileştirecek üretim prensibi geçerlidir. Üretim maliyet ve kâr şansına göre ayarlanır.
- vii) Özel mülkiyet ve girişim serbestisinin esas olduğu, insanların iktisadî davrandığı kapitalist piyasa ekonomisinde fiyatlar insanların üretim ve tüketim kararlarında düzenleyici bir rol oynarlar. Firmalar yatırım kararı verirken, muhtemel satış miktarının, bu miktarın neye mal

olacağıının, sermaye ihtiyacının, yeterli rantabilite bulunup bulunmadığıının, kuruluş yerinin, maksada en uygun finansman şeklinin v.b. tahmin ve hesabını fiyatlara göre yaparlar.

- En düşük maliyetli faktör bileşimi nisbi fiyatlara göre belirlenir. İşçi iş yerini seçerken; tasarruf edenler, tasarrufunu ödünç verirken, emlak ve arazi sahibi emlak ve arazisini kiraya verirken, ücret, faiz, kiralara göre hareket ederler. Tüketiciler tüketim kararlarını nisbi fiyatlara göre verirler.
- Kısaca, kapitalist piyasa ekonomilerinde, üretim, gelir bölüşümü, tüketim fiyatlara göre oluşur. Bir malın fiyatının yüksek olması, o malın ihtiyaca nazaran az olduğunu gösterir. Üreticiler bu malın üretimini artırmaya çalışırlar; bir malın fiyatının düşük olması, o malın ihtiyaca nazaran fazla olduğunu gösterir. Üreticiler bu malın üretimini azaltırlar.
- Kapitalist piyasa ekonomisinde üretim, bölüşüm ve tüketim sosyalizmde olduğu gibi, merkezi bir otorite tarafından yapılan plânlara göre yöneltilemez. Sayısız iktisat ünitelerinin serbestçe aldıkları kararlara göre belirlenir.
- Bu kararların alınmasında piyasalarda arz ve talebe göre oluşan fiyatlar düzenleyici bir rol oynar. Bununla beraber, devletin çeşitli amaçlarla fiyat oluşumunu etkilemesi mümkündür.
- Kapitalizmde tüketim serbestisi, hangi malların ne miktarda üretileceğini belirleyen bir unsurdur. Başka bir deyimle, kapitalist iktisat düzeninde belli bir dereceye kadar tüketici hakimiyetinden bahsetmek mümkündür. Kâr amacı ile hareket eden üreticiler tüketicilerin tercih ettikleri malları üretirler.
- Kapitalist piyasa ekonomisi düzeninde herkes, bilgi ve kabiliyetine göre, piyasanın elverdiği ölçüde istediği uğraşmayı ve işyerini seçme serbestisine sahiptir. Mülkiyet ve miras hakkı, tasarruf etme ve yatırımda bulunma serbestisi kişi ve kurumları tasarrufa teşvik eder.
- Kapitalist piyasa ekonomisi düzeninde faiz tasarruf ile yatırım arasında, dolayısıyla milli gelirle milli harcama arasında dengeyi sağlayıcı bir fonksiyon ifa eder. Bununla beraber, iktisat üniteleri tarafından yapılmasına karar verilen yatırım harcamalarının, tasarrufun gerisinde kalması veya tasarrufu aşması ekonomide daralma veya enflasyon olayına sebep olabilir.
- Çünkü tasarruf ve yatırım çeşitli sosyal gruplar tarafından yapılmaktadır. Zamanımızda hükümetler çeşitli tedbirlerle deflasyon ve enflasyonu önlemeye çalışırlar; ekonomik istikrar içinde iktisadî kalkınmayı kolaylaştırmaya çalışırlar.
- İktisadî faaliyetlerin çok sayıda üretici ve tüketicinin kararlarına göre meydana geldiği kapitalist piyasa ekonomisi düzeninde rekabet, firmaların daha ucuz, daha kaliteli üretmeleri, tüketicinin sömürülmemesi ve esnek bir fiyat sistemi için zorunludur.
- Ancak aşırı rekabet monopole yol açabilir; firmaların büyüyerek, az sayıda firmanın piyasaya hakim olmasına, monopolle karışık piyasaların doğmasına sebep olabilir. Kapitalist toplumlarda hükümetlerin görevlerinden birisi de rekabeti sağlamaktır.
- Kapitalizmde malikler, emeğinin geliri ile geçinen işçiler, tüketiciler, hükümet belli şekilde iktisadî güce sahiptir. Fakat iktisadî güç büyük ölçüde maliklerin elindedir. Her satıcı yüksek fiyata satmak ister. Fakat rekabet serbestisi sayesinde diğer satıcılar tarafından kontrol edilir. Alıcı satın

alıp almamakta serbesttir. Fiyatı düşük satıcıdan satın alır. Böylece çeşitli ekonomik gruplar birbirlerini kontrol ederler

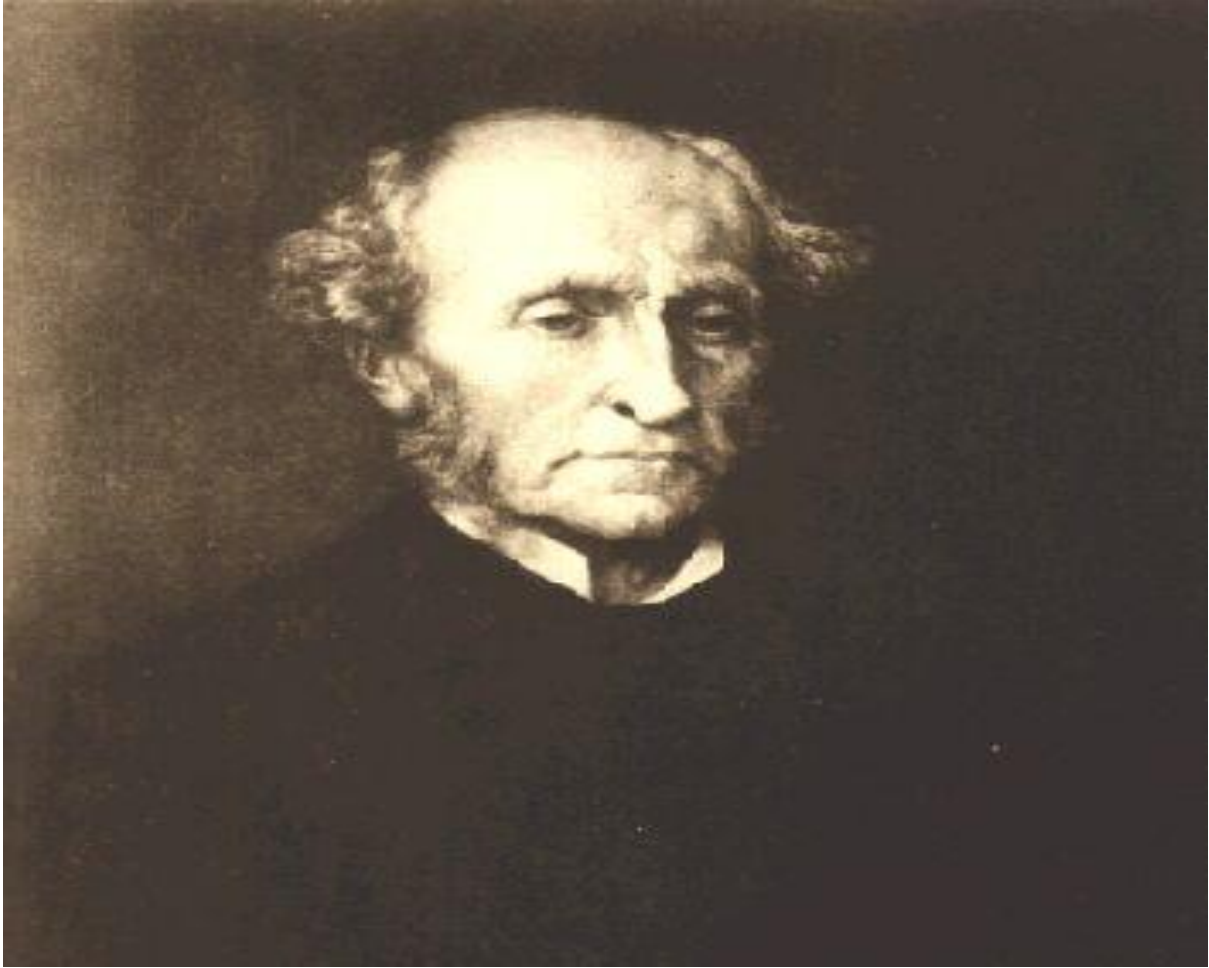
- Kapitalizmde üretim miktarı ve yönü üzerinde ve böylece bütün millet ekonomisi üzerinde kâr amacı ile hareket eden firmalar hakim olmakla beraber, bunların kararlarını büyük ölçüde tüketicilerin tercihleri etkiler. Tüketiciler belli mal ve hizmetleri diğerlerine tercih etmek suretiyle firmaların kâr ve zararı üzerine tesir ederler. Dolayısıyla üretim araçlarının tüketicilerin tercihleri doğrultusunda kullanılmaları sağlanmış olur.
- Günümüzde kapitalizm, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, bugünkü Batı ekonomilerinin organizasyon biçimini oluşturmaktadır. Bununla beraber, bugünkü kapitalizm bundan 50-100 yıl önceki kapitalizmden farklıdır.
- Bugün kapitalizm XIX uncu Yüzyılın sonlarında ve XX nci Yüzyılın başlarında görüldüğü gibi, devlet müdahalesinin asgari düzeyde tutulduğu, kendi kendine işleyen liberal bir kapitalizm değildir.
- Sanayileşme ile birlikte sosyal sınıflar arasında ekonomik eşitsizliğin artması, iktisadi yönden güçsüz sınıflar lehine iktisadi ve sosyal hayata müdahale edilmesini; devrevi krizler ve kütle halinde işsizlik ve geliri kesen diğer risklere karşı sosyal güvenlik tedbirlerinin alınmasını;
- ekonomideki toplanma ve tamamlanma olayının tekel durumu yaratması, serbest rekabetin büyük ve güçlü işletmeler lehine işlemesi küçük ve güçsüz işletmeleri korumak, monopolün sakıncalarını ortadan kaldırmak amacı ile ekonomik ve sosyal hayata müdahale etme gereğini doğurmuş, devletin kapitalizmin dayandığı temel kurumlara çeşitli şekillerde müdahale etmesini, tam çalışmayı sağlamak, ekonomik büyüme veya kalkınmayı hızlandırmak için tedbir alınmasını zorunlu kılmıştır.
- Tarihin akışı içinde meydana gelen bu değişme ve gelişmeye rağmen, bugünkü Batı ekonomilerinin dokusu kapitalist piyasa ekonomisinin temel kurumlarına dayanmaktadır. Savaş hali istisna edilecek olursa, üretim ve tüketim faaliyeti sayısız iktisat bireylerinin kararlarına göre cereyan etmektedir.
- İktisadî, sosyal ve politik düşüncelerle hükümetler tarafından bu kararları etkileyici tedbirler alınsa bile, fertlerin üretim ve tüketim kararlarında piyasa fiyatları düzenleyici bir rol oynamakta; rekabet serbestisi iktisadiliği sağlayıcı bir fonksiyon ifa etmektedir.
- Kâr güdüsü ve fertlerin kişisel çıkarlarını izlemekteki nisbî özgürlüğü doğal kaynakların, emeğin ve sermayenin en ekonomik biçimde ve yerde kullanılmasını sağlamaktadır.
- Batı ülkeleri bugünkü sınaî gelişmelerini kapitalist piyasa ekonomisi düzeni içinde gerçekleştirmişler; teknolojik ve bilimsel alanda büyük ilerlemeler kaydederek, doğal kaynaklardan artan bir şekilde yararlanmayı, ekonomik gelişmenin gerektirdiği sermaye birikimini sağlamayı başarmışlar, nüfus başına üretim miktarını artırarak, eskiye nazaran kıyas kabul etmeyecek bir refah düzeyine ulaşmışlardır.
- Kapitalist iktisat düzenine özellikle sosyalistler tarafından çeşitli eleştiriler ileri sürülmektedir. Bu eleştirilerin en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:
  - i) Kapitalizm sosyal hasılanın bölüşümünde eşitsizliğe sebep olmaktadır;

- ii) Kapitalizm talep yetersizliğine ve konjonktürel işsizliğe sebep olmaktadır;
- iii) Kapitalizmde rekabet serbestisi tekel eğilimi doğurmaktadır;
- iv) Kâr amacına yönelik üretim produktif olmayabilir

BEŞİNCİ DERS:John Stuart Mil

JOHN STUART MİLL

(1806 -1873)

- J. St. Mill'i klasik düşüncelerin yayılmaya başladığı dönemde yetişen ekonomistlerden biri olan James Mill'in oğludur. James Mill'i oğlu J. St. Mill'i küçük yaşta insan üstü bir eğitime tabi tutmuş, 10 yaşına kadar felsefe ve sosyal bilimler öğrenen J. St. Mill'i 14 yaşında zamanının iktisat bilimini bilen bir kimse haline gelmiştir.
- Küçük yaşta felsefe ve ekonomi ile ilgili yayın yapmaya başlayan J. St. Mili 1848 de, yani D. Ricardo'nun aynı adı taşıyan yapıtından 30 yıl sonra «Principles of Political Economy» İktisat biliminin ilkeleri — adlı yapıtını yayınlamıştır.
- J. St. Mill'in ekonomi düşünceleri tarihindeki önemi kendinden önceki klasik ekonomistlerin ve daha önce yaşayan yazarların düşüncelerini esaslı bir biçimde gözden geçirerek, yapıtında bu düşüncelerin iyi bir sentezini yapmış olmasından ileri gelmektedir.
- J. St. Mili hayatının birinci yarısında bireyci iken, ikinci yarısında sosyalizme doğru kaymıştır. Ancak, kişi özgürlüğüne bağlılığını hiç bir zaman bırakmamıştır. Onun sosyalizmi liberal bir sosyalizm olarak nitelenebilir. Bu yüzden kendisini ekonomi düşünceler tarihinde kararsız bir ekonomist olarak niteleyenler de vardır.
- J. St. Mill'i aldığı eğitimin de etkisi ile faydacı (Utilitarist) felsefeye bağlı kalmış; ancak, Saint-Simon ve August Comte onun bakış açısının genişlemesinde etkili olmuşlardır. 1848 de yayınlanan ve daha sonra çeşitli baskıları yapılan «Principles of Political Economy» —Ekonomi İlkeleri— adlı yapıtı uzun yıllar İngiliz üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.
- J. St. Mili ekonomik düşünceleri ile klasik teorinin gelişmesine yardım eden, fakat bazı bakımlardan klasik teorinin sarsılmasına yol açan bir ekonomisttir.
- Onun bireyi esas alması, kişi özgürlüğüne önem vermesi, rekabet serbestisini iyi görmesi v.b. düşünceleri klasik iktisadi düşüncenin bir devamıdır. Fakat gelir bölüşümündeki eşitsizliklere değinerek önerdiği sosyal ıslahat programı daha çok sosyalist düşüncelere özgü bir nitelik taşımaktadır.
- Gerçekten, J. St. Mili bu programda,
- i) ücret sisteminin üretim kooperatifleri ile ikame edilmesini;
- ii) arazi rantının vergilerle sosyalize edilmesini;
- iii) miras hakkını sınırlandırarak servet bölüşümündeki eşitsizliğin kaldırılmasını önermektedir.
- i) Ona göre, mevcut ücret sistemi insanın emeğinin ürünü ile bağıni yok etmekte, çalışanın kişiliğini öldürmektedir. Bu durum işçi üretim kooperatifleri kurularak önlenabilir.
- ii) Rant, ücret sistemi gibi, bireyciliğe ters düşmektedir. Çünkü rantta «herkesin kendi emeğinin ürünü» ilkesi kaybolmaktadır. Gerçek ferdiyetçilik herkesin kendi emeğinin ürününe sahip olması ile mümkündür. Arazi rantı vergi yolu ile topluma transfer edilmelidir. O Fransa'dakine benzer küçük arazi mülkiyetine taraftardır.
- iii) Miras kurumu insanların kendi üretmedikleri şeyler üzerinde hak sahibi olma olanağını vermekte, servet bölüşümünde eşitsizliğe neden olmaktadır. İnsanlar arasında fırsat eşitliğini sağlamak için miras hakkı kısıtlanmalıdır.

- J. St. Mill'in büyük ölçüde Saint-Simon'dan esinlenerek ortaya attığı bu düşünce onun kişi özgürlüğü hakkındaki görüşlerine ters düştüğü gerekçesi ile eleştirilmiştir. Bu eleştirilere göre, mal sahibinin sağlığında edindiği şeylerin miras yolu ile yakınlarına geçmesi kişiliğinin devamından başka bir şey değildir.
- J. St. Mill'in başlıca iktisadi düşüncelerini ve İngiliz klasik iktisadi düşünceye katkılarını özetle şöyle sıralayabiliriz :
- i) J. St. Mili kendisinden önceki klasikler gibi ferdiyetçidir; yaşamının ikinci yarısında sosyalizm'e kaymasına rağmen ferdiyetçi kalmıştır. Ona göre insanların temel gereksinimleri her yerde aynıdır. Bütün insanlar için geçerli ekonomik ilkeler vardır.
- Örneğin, her insan iyiyi arar. Fenalıktan kaçır, zengin olmak ister. Bu eğilim ferdiyetçiliğın esasıdır. Fertlerin kendi çıkarlarına göre hareket etmeleri, başkalarının zararına çalışmaları demek değildir. Kişi çıkarını en iyi biçimde sağlayacağına göre gideceğı yolun seçimi kendisine bırakılmalıdır. «Bırakınız yapsınlar!» ilkesi pratik bir ilkedir.
- Girişim özgürlüğü meslek ve iş yerini seçme serbestisi, mukavele yapma, kurum ve ortaklık kurma özgürlüğü, rekabet serbestisi bu ilkenin bir sonucudur. Rekabet serbestisi tüketiciye en yüksek maddi refahı sağlar; üreticiyi daha iyiye teşvik eder.
- ii) J. St. Mill R. Malthus'un nüfus teorisini bazı düşüncelerine esas olarak almıştır. Ona göre, işçiler nüfus artışını hızlandırmakla sefaletlerini bizzat kendileri hazırlamaktadırlar.
- Bu görüş onu özgürlük ilkesinden vazgeçerek, fakirler arasında evlenmelerin yasaklanmasını isteyecek kadar ileri götürmüştür.
- iii) J. St. Mill kendisinden önceki fiyat teorisini bazı bakımlardan tamamlayan düşünceler ileri sürmüştür. Ona göre, piyasada fiyat arz ve talebe göre oluşur; öte yandan, piyasa fiyatı arz ve talebi etkileyen en önemli öğelerden birisidir.
- Piyasa fiyatı arz ve talebin eşit olduğu seviyedeki fiyattır. Çünkü ancak bu fiyatta piyasada denge sağlanır.
- Arz ve talebi etkileyen öğelerdeki değişimler fiyatın da değişmesine sebep olur. O halde arz ve talep yalnız fiyattaki dalgalanmaları izah eder.
- Gerçek değeri (doğal değeri) tayin eden şey maliyettir. Arz ve talebe göre oluşan fiyat rekabet sayesinde maliyete eşit olan doğal değere yaklaşır.
- iv) J. St. Mili, D. Ricardo gibi, emek arz ve talebine göre piyasada oluşan ücret haddinin işçinin asgari geçim haddine eşit olan emek maliyetine eşitleneceğini açıklamıştır.
- Bu açıklamada ücretlerin teşekkülüne işçiler tarafından veya kanuni hiç bir müdahalenin bulunmadığı varsayılmaktadır.
- Ona göre emek arzı işçi sayısına; emek talebi ise, ücret ödemeleri için ayrılan sermayeye, J. St. Mill'in deyimi ile ücret fonuna bağlıdır.

- Ücret haddi ücret fonunun işçi adedine oranına bağlıdır, işçi sayısı ücretlerin ödenmesine ayrılan sermayeye (ücret fonu) oranla daha hızlı artarsa, ücret haddi düşer; işçi sayısı ücretlerin ödenmesi için ayrılan sermayeye (ücret fonu) oranla daha yavaş artarsa, ücret haddi yükselir.
- Ricardo'nun doğal ücret teorisi gibi, J. St. Mill'in ücret fonu teorisini de doğru olarak kabul etmek mümkün değildir. Bununla beraber, teori ücret haddi ile sermaye birikimi arasındaki ilişkiye işaret etmesi yönünden önem taşımaktadır. Bunun dışında teori çeşitli eleştirilere açıktır. Özellikle, ücretlerin ödenmesi için ayrılan sermaye (ücret fonu) hangi sermayedir?
- Bu konuda teori açık değildir; teoride izaha çalışılan genel ve ortalama ücret haddi gerçeklere uymamaktadır. Bazı ekonomistlere göre ücret fonu teorisi, ücret hadlerindeki düşüklüğün sorumluluğunu, nüfusu artıran işçilere yüklemektedir.
- Belli ücret fonu düzeyinde ücretlerin yükselmesi işçi ailelerinin doğumları sınırlandırması ile mümkündür.
- Nitekim ücret fonu teorisi J. St. Mill'den sonra düzeltilmeye çalışılmıştır. Avusturyalı Böhm - Bawerk gibi bazı ekonomistler ücret fonunun belli bir üretim devresinde toplumun yaşaması için zorunlu yiyecek ve diğer geçim malları stokuna eşit olduğu; ücret haddinin bu stokun miktarına, işçi sayısına ve üretimin olgunlaşma süresinin uzunluğuna bağlı bulunduğunu, fiilen ödenen ücretlerin reel değerlerinin bu miktarı aşamayacağını ileri sürmüşlerdir.
- v) J. St. Mill Ricardo'nun rant teorisini kabul etmekle beraber, sanayi sektöründe de rant oluşabileceğini ileri sürmek suretiyle bu teoriyi tamamlamıştır.
- Ona göre, piyasada aynı fiyata satılan malların çeşitli maliyetlere elde edilmesi, düşük maliyetli ürünler için bir ranta, yani fazlalığa yol açar. Örneğin verimli topraktan elde edilen ürünün maliyeti, aynı ölçüde verimli olmayan topraktan elde edilen ürüne nazaran düşüktür.
- Piyasada homojen olduğu varsayılan bu ürünler aynı fiyata satılacağından, maliyeti düşük işletme lehine bir fazlalık meydana gelecektir. Verimlilik farkından doğan bu ranta arazi rantı denmektedir. J. St. Mill'e göre, sanayi sektöründe bir malın değişik maliyetle elde edilmesi maliyeti düşük firmalar lehine bir diferansiyel ranta sebep olur.
- vi) J. St. Mili karşılıklı talep ilkesi ile Ricardo'nun karşılıklı maliyetler teorisini tamamlamıştır.
- Şöyleki, buğday üretiminde nisbi üstünlüğe sahip A ülkesi ile kumaş üretiminde nisbi üstünlüğe sahip B ülkesi arasındaki ticarete buğdayın kumaş cinsinden fiyatı yüksek ise, A ülkesi B ülkesine daha fazla buğday arz ederek, kumaş talebini artıracak;
- kumaşın buğday cinsinden fiyatı yüksek ise, B ülkesi A ülkesine daha fazla kumaş arz ederek, buğday talebini artırmak isteyecek; iki mal arasındaki değişim oranı iki ülkenin karşılıklı taleplerine göre oluşacaktır.
- Karşılıklı talep durumunun değişim oranını belirleyen etkisi daha sonraları Marshall ve Edgeworth tarafından teklif eğrileri (offer curves) yardımı ile izah edilmiştir.
- A ülkesinde buğdayın kumaş cinsinden fiyatının 1/5 olduğunu düşünelim. Bu ülkenin B ülkesinden buğday karşılığında kumaş talep etmesi için buğdayın kumaş cinsinden fiyatının 1/5 ten fazla olması gereklidir.

- Buğdayın kumaş cinsinden fiyatı yükseldikçe, A ülkesinin B ülkesine kumaş karşılığında buğday teklifi artar.
- Örneğin, buğdayın kumaş cinsinden fiyatı 1/5 birim kumaştan 2/5 birim kumaşa, 2/5 birim kumaştan 3/5 birim kumaşa yükseldiği zaman, A ülkesi kumaş karşılığında buğday teklifini artıracaktır. Ancak, A ülkesi elinde kumaş arttıkça, aynı miktar kumaşa karşılık daha az buğday teklif etme eğiliminde olacaktır.
- B ülkesinde kumaşın buğday cinsinden fiyatının 5/3 olduğunu düşünelim. Kumaşın buğday cinsinden fiyatı yükseldikçe, örneğin, kumaşın buğday cinsinden fiyatı 5/2, 5/1 birim buğdaya yükseldiği zaman B ülkesi buğday karşılığında kumaş teklifini artıracaktır. Ancak B ülkesi elinde buğday arttıkça, aynı miktar buğdaya karşılık daha az kumaş teklif etme eğiliminde olacaktır.
- Buğday ile kumaş arasındaki değişim oranı (fiyat) A ülkesinin kumaş karşılığında teklif ettiği buğday miktarı ile B ülkesinin buğday karşılığında teklif ettiği kumaş miktarı birbirine eşit olduğu oran olacaktır.
- Özetlemeğe çalıştığımız düşünceleri ile J. St. Mill arkasında bir okul bırakmamıştır. İngiltere'de Cairnes, Fransa'da Michel Chevalier, Almanya'da Prince Smith gibi ikinci derece ekonomistler onu izlemişlerdir.
- Klasik Okul onun sosyalist eğilimini izlemeyerek, A. Smith ile başlayan ve J. B. Say, R. Malthus ve D. Ricardo tarafından geliştirilen iktisadi düşünce yolunda devam etmiştir. Ayrıca faydacı görüşü ve sosyal reform programı ile Batı Avrupa'da gelişmeye başlayan sosyal demokrasi akımını etkilediği söylenebilir.

KLASİK İKTİSADİ DÜŞÜNCEYİ PAYLAŞAN DİĞER EKONOMİSTLER

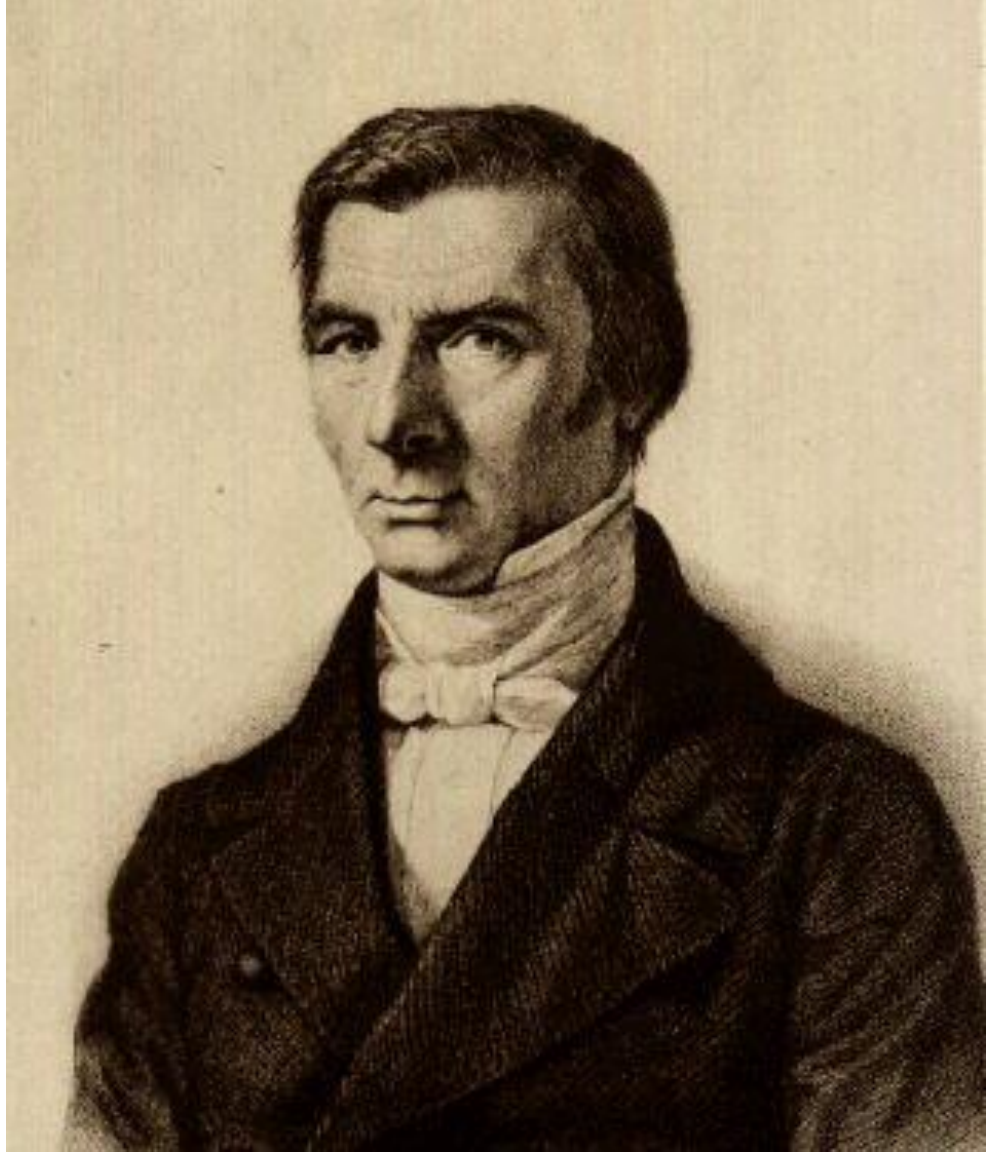
- A. Smith ile başlayarak, J. B. Say, R. Malthus, D. Ricardo ve J. St. Mill tarafından geliştirilen klasik iktisadi düşünce sanayi evriminin meydana getirdiği gelişmenin de etkisi ile devletin ekonomik hayata müdahalesinin azalmasında ve liberalizmin her yerde hakim olmasında etkili olmuştur.
- Yukarıdaki bahislerde açıklandığı gibi, A. Smith merkantilistlerin müdahaleci politikalarını eleştirerek, «İnsanların adalet kurallarını ihlal etmedikçe, çıkarlarına göre hareket etmekte, emek ve sermayelerini başkaların emek ve sermayelerine rekabet ederek kullanmakta serbest olmasını» savunmuş; ekonomik faaliyetlere devlet müdahalesi kaldırılınca, doğal özgürlüklere dayanan açık ve sade bir sistemin ortaya çıkacağını ileri sürmüştür.
- Hayatının ikinci yarısında bir takım sosyal ıslahat tedbirleri ileri süren J. St. Mill'e göre, her insan iyiyi arar, zengin olmak ister, fenalıktan kaçır, çaba harcar. Herkes kendi çıkarını en iyi biçimde sağlayacağına göre, gideceği yolun seçimi kendisine bırakılmalıdır.
- «Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler!» prensibi pratik bir prensiptir. Çalışma özgürlüğü, girişim serbestisi, rekabetin serbest olması bu prensibin zorunlu bir sonucudur. Rekabet serbestisi tüketiciye maddi refah sağlar, üreticiyi daha iyiye teşvik eder.
- Liberal ekonomi görüşü kişi çıkarı ile toplum çıkarının uygun olduğu inancındadır. Örneğin, kişinin girişim özgürlüğüne, meslek ve iş yerini seçme serbestisine sahip olması, onun maddi ve

manevi olanaklarını en rasyonel biçimde kullanması, doğal olarak kendi yapısına, eğilim, beceri ve yeteneklerine en uygun işe yönelerek daha verimli çalışmasını sağlar.

- Tüketim serbestisi üreticileri tüketicilerin zevk ve tercihlerine göre mal üretmeğe zorlar. Böylece üretimle tüketim arasında uyum sağlanır. Bir sosyal gereksinmeyi gideren ekonomik uğraşların sürekliliği sağlanırken, bir sosyal gereksinmeyi gidermeyen ekonomik uğraşlar ortadan kalkar. Rekabet serbestisi bireyi kaliteyi yükseltmek, maliyeti düşürmek için çaba harcamaya iter.
- Bireylerin diledikleri ekonomik faaliyeti yapabilme, diledikleri zaman bu faaliyeti durdurabilme, ya da değiştirebilme olanağına sahip olmaları, aralarında diledikleri sözleşmeleri yapabilme serbestisinin bulunması, mevcut üretim ve tüketim olanaklarından en iyi biçimde yararlanılmasını, böylece sosyal gereksinmelerin en iyi biçimde karşılanmasını mümkün kılar.
- Girişim serbestisi, meslek ve iş yerini seçme özgürlüğünün bulunduğu, rekabetin serbest olduğu bir ekonomik ortamda fiyat mekanizması sosyal ve ekonomik hayatı düzenler. Fiyatlar arz ve talebe göre oluşur; rekabet serbestisi fiyatları maliyet düzeyine iter; aşırı kâra, tüketicilerin üreticiler tarafından sömürülmesine engel olur.
- Bireylerin diledikleri ekonomik faaliyeti yapabilme, diledikleri zaman bu faaliyeti durdurabilme, ya da değiştirebilme olanağına sahip olmaları, aralarında diledikleri sözleşmeleri yapabilme serbestisinin bulunması, mevcut üretim ve tüketim olanaklarından en iyi biçimde yararlanılmasını, böylece sosyal gereksinmelerin en iyi biçimde karşılanmasını mümkün kılar.
- Girişim serbestisi, meslek ve iş yerini seçme özgürlüğünün bulunduğu, rekabetin serbest olduğu bir ekonomik ortamda fiyat mekanizması sosyal ve ekonomik hayatı düzenler. Fiyatlar arz ve talebe göre oluşur; rekabet serbestisi fiyatları maliyet düzeyine iter; aşırı kâra, tüketicilerin üreticiler tarafından sömürülmesine engel olur.
- A. Smith'le başlayarak J. B. Say, R. Malthus, D. Ricardo, J. St. Mil' tarafından geliştirilen klasik iktisadi düşünce ile iktisat bilimi belli bir süre için yerleşmiş ve tamamlanmış gibi görünmektedir. Gerçekten bu ekonomistler arasında tam bir düşünce birliği olmadığı gibi, ortaya atılan düşünceler tartışmaya açıktır. Nitekim bu ekonomistler tarafından meydana getirilen çatı kendilerinden sonra çatırdamaya başlamıştır.
- Gerçi, XIX üncü yüzyılın ilk 30 yılında klasik iktisadi düşüncüyü savunan bir çok ekonomist yetişmiştir. Bunlar arasında A. Smith'ten daha fazla liberalizme taraftar olanlar vardır. Örneğin,
  - — İngiltere'de Cobdin (1804 - 1865), John Bright (1811 - 1889);
  - — Fransa'da Leroy - Beaulieu (1809 - 1874), Charles Dunoyer (1786-1862) Fr. Bastiat (1801 - 1850);
  - — Amerika'da Henry Charles Carey (1793 -1879);
  - — Almanya'da Prince Smith (1809 - 1874), Faucher (1820 - 1878) gibi.
- Bunlardan Fransız ekonomisti Fr. Bastiat ile Amerika'lı Carey önemlidir.

- Fr. Bastiat'a göre her insana Allah tarafından iyiye doğru hareket etme doğal güdüsü verilmiştir. Ekonomide görülen aksaklıklar Serbesti rejiminin (liberalizmin) tam ve mükemmel olmamasından ileri gelmektedir.

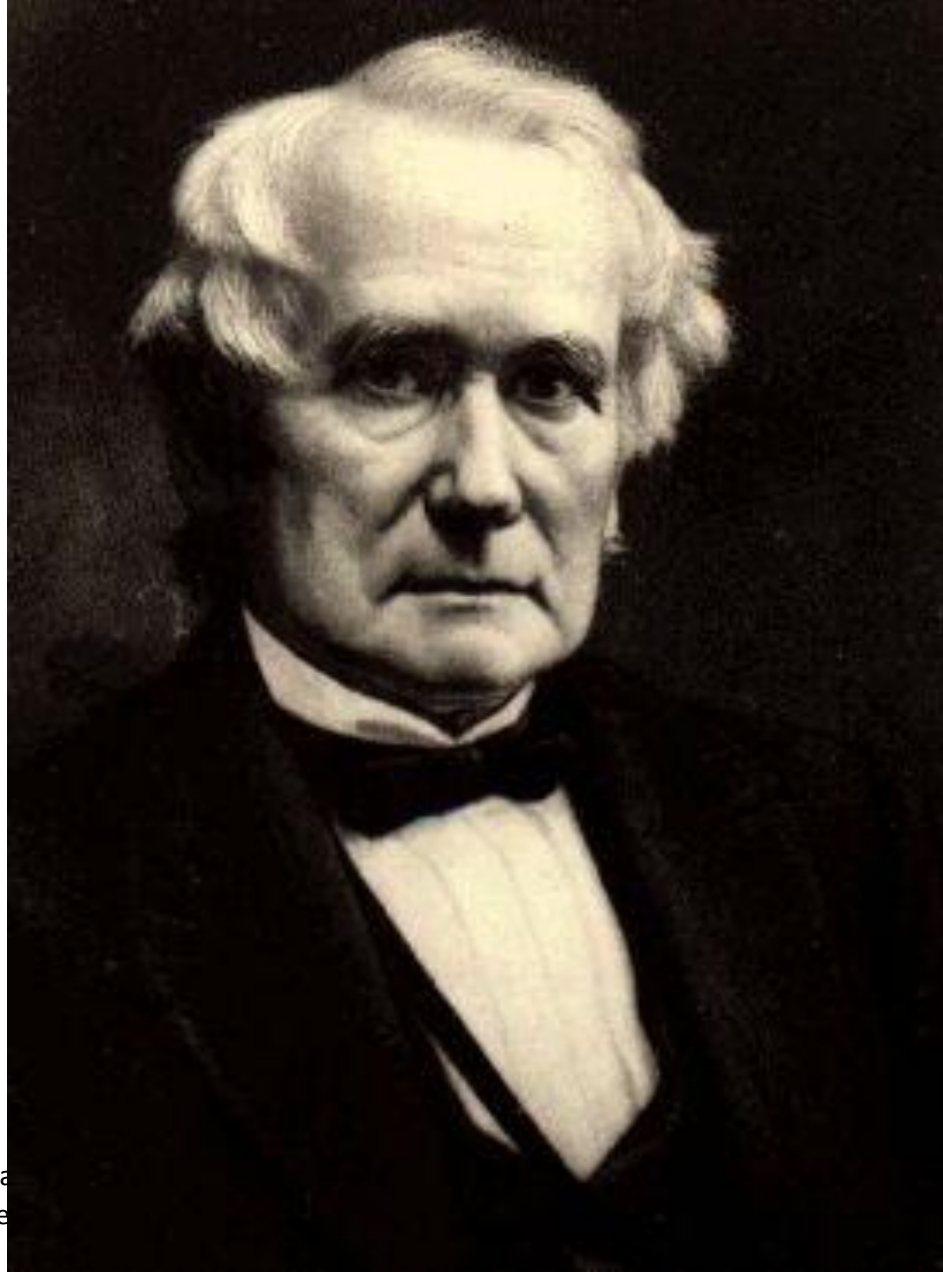
Fr. Bastiat

- Yayınladığı kitaba «Les harmonies économiques» adını veren ekonomist liberalizmi öven şu sözü ile ün kazanmıştır; «uluslararası alış verişi kolaylaştırmak için dağlar delinerek tüneller açılırken, bu tünellerin iki ucuna gümrük engelleri koymak ne kadar gülünç bir şeydir».

- Ona göre koruma doğal ilkelere ters düşer; mübadele doğal bir haktır. Rekabet ilerlemeyi sağlar; kişi çıkarı ilkesi insanları çalışmaya, kazanmaya sevk eder, toplum da bundan yararlanır. Kısaca kişi çıkarı ile toplumun çıkarı arasında tam bir harmoni (uyum) vardır.
- Carey Ricardo'nun rant teorisini eleştirmiştir. Ona göre, insanlar önce verimsiz toprakları, sonra verimli toprakları ekmişlerdir.
- Ancak bu görüş doğru olsa bile, differansiyel rant'ın varlığını reddetmek için yeterli değildir. Carey, malların değerini, malların yeniden üretimi için gerekli emek miktarının belirleyeceğini ileri sürmek suretiyle klasik emek-değer teorisine bir yenilik getirmiştir.

Carey

- Klasik iktisadi düşüncelerde meydana gelen değişim, itibaren Batı ülkelerinde devletin etkisiyle hakim olmaya başlamıştır.

- Ancak, sanayi devrimini birlikte yapmayan ekonomilerin durumu, özel mülkiyet ve girişim serbestisine dayanan kapitalist piyasa ekonomilerinde burjuva ile proletarya arasında iktisadi farklılaşmanın artması, devrevi ekonomik krizlerin kütle işsizliklerine yol açması, rekabetin tekele dönüşmesi ..... klasik iktisadi düşüncenin doğruluğu üzerinde kuşku yaratmış;
- bir yandan toplumun kendi kendine işleyen bir iktisat düzeninde tamamen veya yeter derecede sağlanamayan ekonomik, sosyal ve politik çıkarlarını korumak için devlet müdahalesini zorunlu gören ve sosyal ıslahata gidilmesini savunan ıslahatçı düşünceler;
- öte yandan özel mülkiyet ve girişim serbestisine dayanan kapitalist piyasa ekonomisi yerine toplum mülkiyetine dayanan, üretim, bölüşüm, mübadele ve tüketimin kollektivist yöntemlerle düzenlenmesini isteyen sosyalist-komünist iktisat sisteminin kurulmasını öneren sosyalist düşünceler ortaya atılmıştır.

ALTINCI DERS:Müdahaleci Ekonomistler

MÜDAHALECI EKONOMİSTLER

- 1.SİMONDE DE SİSMONDİ (1773 - 1842)
- 2.ALMAN TARİHÇİ OKULU
- 3.FRIEDRICH LİST (1789 - 1846)

SIMONDE DE
SISMONDI
(1773 - 1842)

- İtalyan asıllı bir ailenin çocuğu olan Simonde de Sismondi 1773 yılında İsviçre'nin Cenevre kentinde doğmuştur. Madame de Stael'in yakın dostu olan, R. Owen ile tanışan ve 1803 te ekonomiye dair yayınladığı «De la Richesse Commerciale» — Ticari zenginlik üzerine — adlı ilk yapıtında esas itibarıyla A. Smith'in düşüncelerini Avrupalı okuyuculara tanıtmaya çalışmış; bunu izleyen 15 yıl kendisini tarihi incelemelere vermiş;
- «Edinburgh Encyclopaedia» den iktisadi bir makale yazması için aldığı teklif üzerine, bu makaleyi hazırlamaya başladığı zaman, eskiden savunduğu düşüncelerin uygulamaya uymadığını görmüş; 1819 da yayınladığı «Nouveaux Principes d'Economie Politique» — İktisat biliminin yeni ilkeleri — adlı kitabında kendisinden sonra gelen müdahaleci ekonomistlere esas olacak düşünceler ileri sürmüştür.
- Gerçekten, Avrupa'da devam eden sanayileşme ve Napolyon savaşları ekonomik ve sosyal hayatta büyük değişikliklere neden olmuş, yeni gelişen sanayi merkezlerinde bir proletarya sınıfının Saint-Simon'un deyimi ile fakir sınıfın meydana gelmesi, küçük çocukların gelişen sanayide acımasız biçimde istihdamı, düşük ücretler ve fena sağlık koşulları,
- yetersiz iş güvenliği, işsizlik ve işçilerin sefaleti ile sonuçlanan ekonomik krizler dikkatleri üzerine çekmeye başlamış; bütün bu aksaklıkların kendi kendine işleyen liberal bir piyasa ekonomisi düzeni içinde önlenebileceği yolundaki klasik iktisadi düşünceye karşı kuşku duyulmasına neden olmuştur.
- J. B. Say'in Traite'sini yayınladığı 1803 yılında yayınlanan «De la Richesse Commerciale» — Ticari Zenginlik Üzerine — adlı kitabında iktisadi liberalizmin ateşli taraftarı görünen Sismondi bu gelişmelerin etkisinde kalarak 1819 da yayınladığı «Nouveaux Pricipes d'Economie Politique» — Politik Ekonominin yeni Prensipleri — adlı kitabında klasik ekonomik düşünceyi metod, içerik ve pratik sonuçları bakımından eleştirmiş ve sosyal politikaya konu olabilecek düşünceler ileri sürmüştür.
- i) Sismondi D. Ricardo'nun belli varsayımlardan hareket ederek, ekonomik olaylar arasında soyut biçimde sebep-sonuç ilişkisini araştıran tümdengelim metoduna karşı çıkmıştır. Ona göre ekonomi bir ahlak bilimidir. Bu bilimde her şey birbirine bağlıdır. Ekonomik olayları etkileyen sayısız değişkenler vardır.
- Belli varsayımlardan hareket edilerek soyutlama yolu ile genel ilkelere varılması yanlış sonuçlara götürebilir. Her olayı sosyal bağıntısı içinde incelemek lazımdır. Sismondi bu düşüncesi ile daha sonra Alman Tarihçi Okulu'nun tümdengelim metoduna karşı tümevarım metodunu öneren görüşlerine öncü olabilecek düşünceler ileri sürmüştür.
- ii) Sismondi ekonomi biliminin içeriği bakımından klasik düşünceyi yetersiz bulur. Ona göre, ekonomi insanın maddi refahını inceleyen bir bilim olarak bir refah ekonomisi olmalı; insanların mutluluğuna hizmet etmeyi amaç edinmelidir.
- Böylece Sismondi liberal kapitalizmin aksayan yanlarını göstererek onların düzeltilmesini isteyen ve günümüzde daha çok sosyal politika alanına giren konularla uğraşmıştır.
- iii) Klasik düşünceye göre, piyasa mekanizması ekonomik denge içinde tam istihdamı sağlayacak güçtedir. Faiz haddindeki değişmeler tasarruf yatırım eşitliğini, dolayısıyla gelirle harcama

arasındaki eşitliği sağlayacağından toplam taleple toplam arz arasında devamlı bir denge durumu vardır.

- Arz ve talep arasındaki dengesizlik kısmi ve geçici olup, fiyatlardaki değişimler sayesinde ortadan kalkar. Ücret haddindeki değişimler emek arzı ile emek talebi arasındaki dengeyi sağlayarak, ekonomik dengenin tam istihdam durumunda meydana gelmesine yardım eder. Kısaca ekonomi devamlı olarak tam istihdam durumu ve denge içindedir.
- Sismondi bu görüşü paylaşmamaktadır. Ona göre ekonomistler soyut düşünecek yerde, olayları detaylarına kadar inceleseler ve üretim yerine insanları nazara alsalardı, fabrikatörlerin hatalarını görmezlikten gelmezlerdi.
- Eğer arz gelişen talebi karşılamıyorsa, üretimin artması kimseye zarar vermez; aksine yarar sağlar. Fakat talep arzı karşılamazsa, arz fazlasının sınırlandırılması aynı biçimde kolay olmaz.
- Emek ve sermayenin zarar eden bir sanayiden diğerine aktarılması birgünde gerçekleştirilemez. İşçilerin yeni işe yönelmeleri güçtür; sabit sermayenin bir işten diğerine aktarılması mümkün değildir. İşçi gibi o da işinde kalmak ister. Bu ise üretim fazlasına yol açarak iflas ve fabrikanın kapanması ile sonuçlanabilir.
- Sismondi ekonomik denge hakkındaki klasik düşüncenin aksine olarak,
- i) müteşebbislerin piyasa hakkındaki bilgilerinin tam olmadığını; kârlarını azamiye çıkarmak amacı ile fiyat ve maliyete göre hareket ettiklerinden diğer üreticilerin üretimlerini ne derece artırdıklarından yeter derecede bilgileri bulunamayacağını ileri sürerek, bu durumun ihtiyacın üzerinde üretime yol açabileceğini;
- ii) gelirin eşit bölünmediğini, ekonomik gelişme sonucu artan milli hasılda sadece maliklerin (zenginlerin) payının büyüdüğünü, işçilerin gelirlerinin asgari geçim düzeyinde kaldığını, bunun ise üretimle talep arasındaki dengeyi bozduğunu; çünkü zenginlerin mutlak geçim malları yerine lüks mallara taleplerini artırdıklarını,
- bunun sonucu lüks mallar sanayiinin gelişeceğini, ancak, bu sanayi de yeter derecede gelişene kadar lüks mallar ithalatının artacağını; bir yandan eski sanayi işçilerine yol verilirken, öte yandan yavaş gelişen yeni sanayi bu işçileri massedemeyeceğinden, mutlak geçim mallarına talebin azalarak krize neden olacağını;
- iii) makine kullanımının üretimi büyük ölçüde artırarak, piyasayı doyum noktasına getireceğini iddia etmiş;
- iv) rekabet serbestisinin toplanmaya yol açacağını; küçük firmaların yerine büyük firmaların geçeceğini, bunun ise, işçilerin sefaleti ile sonuçlanacağını ileri sürmüştür.
- Ona göre, işçiler eskiden olduğu gibi, kendi hesabına çalışan küçük arazi sahibi, küçük tacir, esnaf ve sanatkar olsalardı, ne kazanacaklarını önceden bileceklerinden, çocuk sayısını ona göre ayarlarlardı.

- Oysa, gelişen sanayi toplumunda işçiler gelirlerini üretim ve işçi miktarına göre, gelecekteki talepten habersiz olarak kapitalistten alır.
- Yani işçi nüfusu kapitalistin arzusuna göre çoğalır veya azalır. Kapitalist yeter ücret teklif eder, işçi talep ederse, işçi nüfusu artar; aksi hal işçi nüfusunun azalmasına sebep olur.
- Simonde de Sismondi bu düşüncelerin doğal sonucu olarak, üretimin düzenlenmesi, yeni buluşların sanayide uygulanmasının sınırlandırılması için devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmesini gerekli görmüş; üretim ile alış gücünün aynı düzeyde tutulduğu bir ekonomi önermiştir.
- Ona göre, makine kullanımı işçilerin gelir düzeyini yükselterek makinenin yerini aldığı işçilerin tekrar istihdam edilmesini sağladığı sürece yararlı olabilir. Oysa gelir bölüşümü buna engel olmaktadır. Gerçi makine kullanımı fiatları düşürmekte bundan işçiler de yararlanmaktadır. Ancak, bu yeterli değildir.
- Sismondi makineleşme gibi, rekabet serbestisini de eleştirmektedir. Ona göre, üretimin artması talebin artması ile birlikte olursa yararlı olabilir. Tüketim artmadan üretimin artması üreticiler arasındaki rekabeti artırarak iflaslara yol açar. Rekabet serbestisi işçi ücretlerinin de baskı altında tutulmasına neden olur. Bu ise yukarıda anlatılan sonuçları doğurur.
- Rekabet sonucu elde edilen ucuzluk, işçilerin sağlık ve çalışma gücünün azalması karşılığı elde edilmektedir. Rekabet kadın ve çocukları çalışmaya itmektedir. İşçilerin gelirlerindeki belirsizlik ve mülklerinin olmaması mevcut aksaklığın ana sebebi olduğundan, hükümet bu aksaklığı giderecek yönde tedbir almalıdır.
- Örneğin, emekle mülkiyeti birleştirme olanağı bulunan yerde bu birleştirme hedef olarak alınmalı; kendi toprağını işleyen çiftçi sayısı artırılmalı, sanayide küçük bağımsız atölyeler korunmalı, fabrika mülkiyeti geniş bir orta sermayedar arasında paylaşılmalı, sanayi işçisi işverenin ortağı olma güvenine sahip olmalıdır.
- Sismondi bu görüşleri ile sosyalist düşünceye temel olabilecek bazı noktalara işaret etmiş olmaktadır. Ancak, o sosyalistler gibi özel mülkiyete karşı değildir.
- Sismondi bu duruma çare olarak, gelişmenin mutedil ölçüde ve bir kararda olmasını; bunun için devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmesini;
- — Küçük çiftçi ve sanatkârların korunmasını;
- — Küçük firmaların teşvik edilmesini;
- — İşçilere sendika kurma, hafta tatili hakkının tanınmasını;
- — Kadın ve çocuk işçilerin ağır işlerde çalıştırılmamasını;
- — İşverenlerin hastalık, ihtiyarlık ve işsizlik hallerinde işçilere yardıma zorlanmasını istemektedir.

- Bu düşünceler onun sosyal politikacı olduğunu göstermiştir. Ona göre iktisat bilimden çok bir sanat, bir politikadır. O sosyal muhafazakâr görüşlü bir ekonomisttir; müdahaleci görüşlere öncülük etmiştir.
- O kişisel çıkarlarla toplum çıkarının ahenk içinde bulunduğu yolundaki klasik düşünceye karşı çıkmış, devletin kişisel çıkarlara bir sınır koymak, onun kötüye kullanılmasını önlemek için ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmesini istemiştir.
- Metod bakımından Alman Tarihçi Okulu'na öncülük etmiştir. İşçi sınıfına sempatisi, sınai düzeni ve rekabeti eleştirmesi, kişisel çıkarın tek ekonomik güdü olarak kabul edilmesine karşı gösterdiği reaksiyon ile onda, daha sonra gelişen Hristiyan sosyalistlerle kürsü sosyalistlerinin sesini görmek mümkündür
- ALMAN TARİHÇİ OKULUXIX uncu yüzyılın ortalarında Wilhelm Roscher, Bruno Hildebrand ve Karl Knies'in yayınları ile kurulan Alman Tarihçi Okulu klasik düşünceye bir tepki olarak ortaya çıkmış;

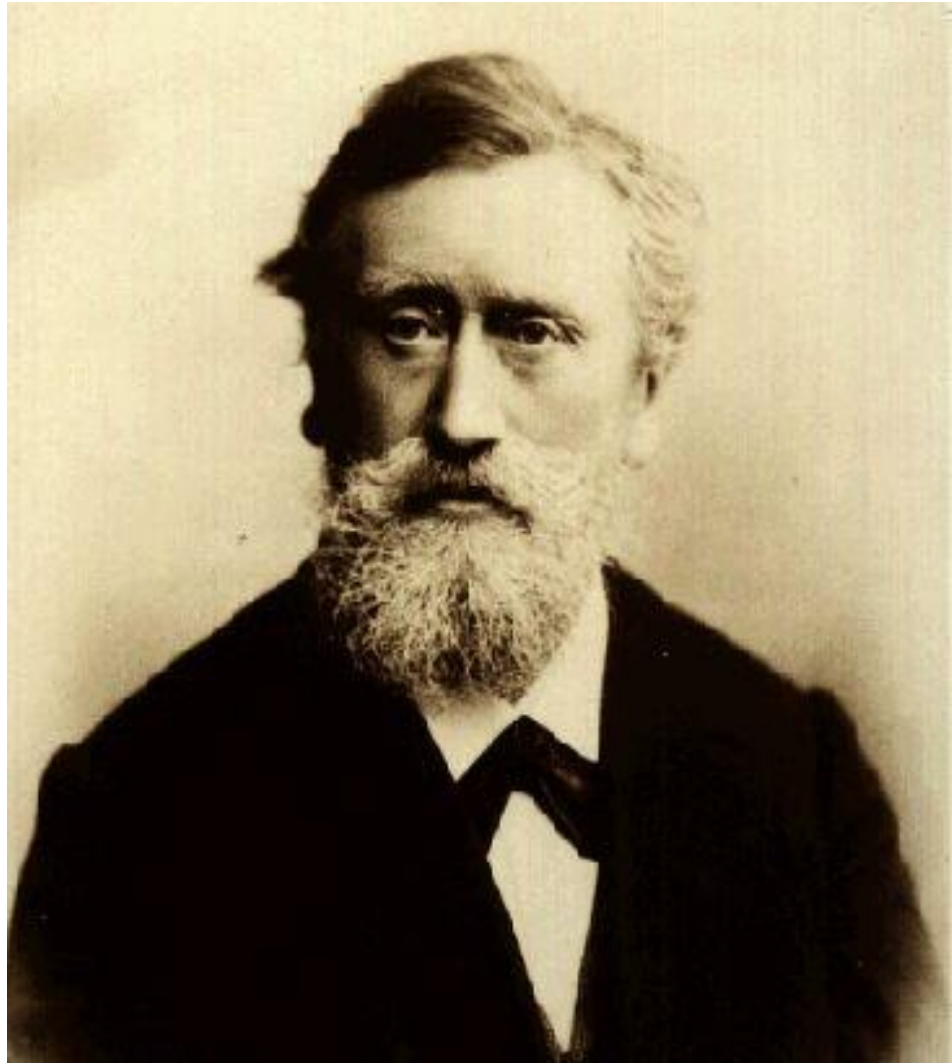
Wilhelm Roscher

Bruno
Hildebrand

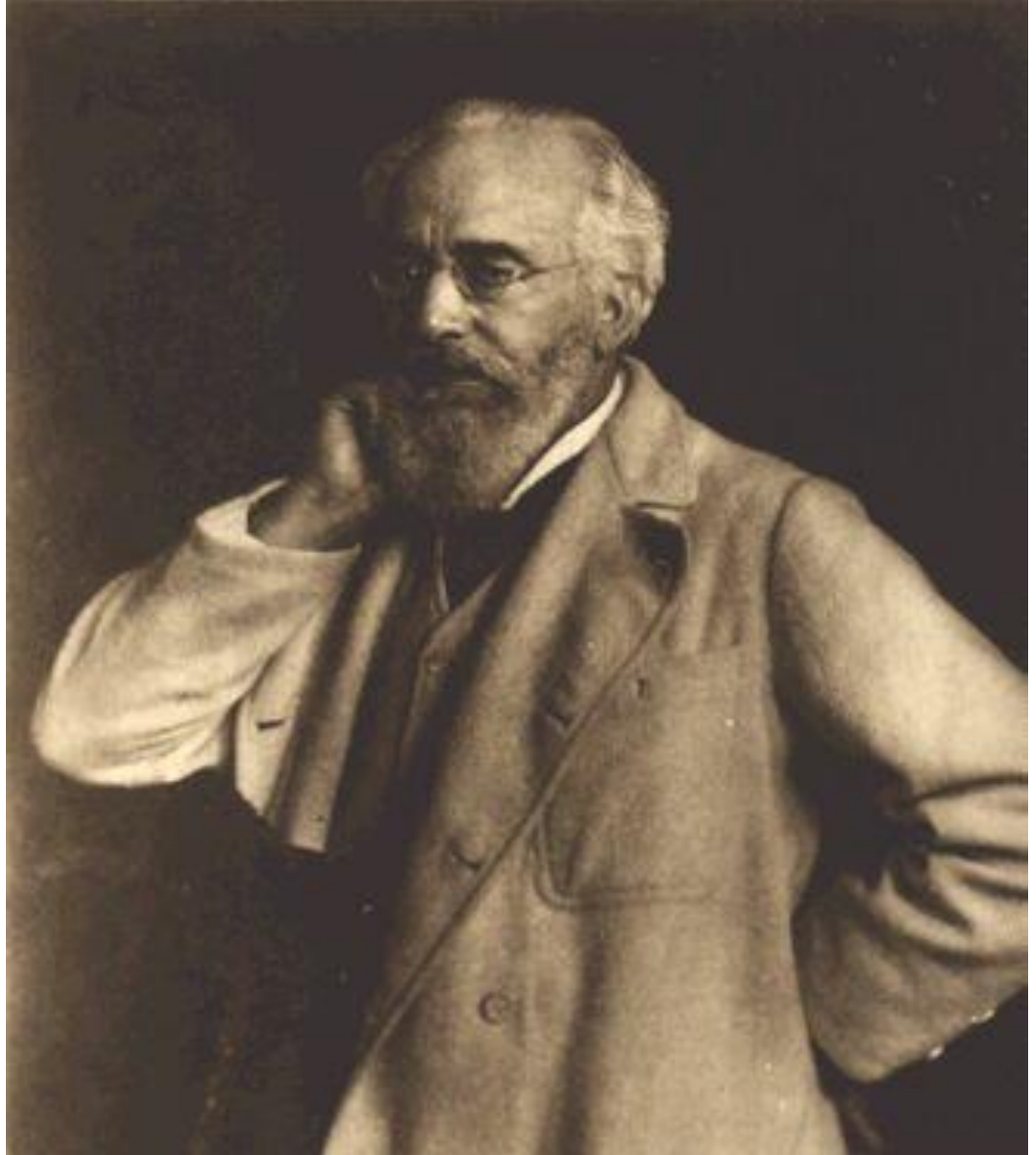

Karl Knies

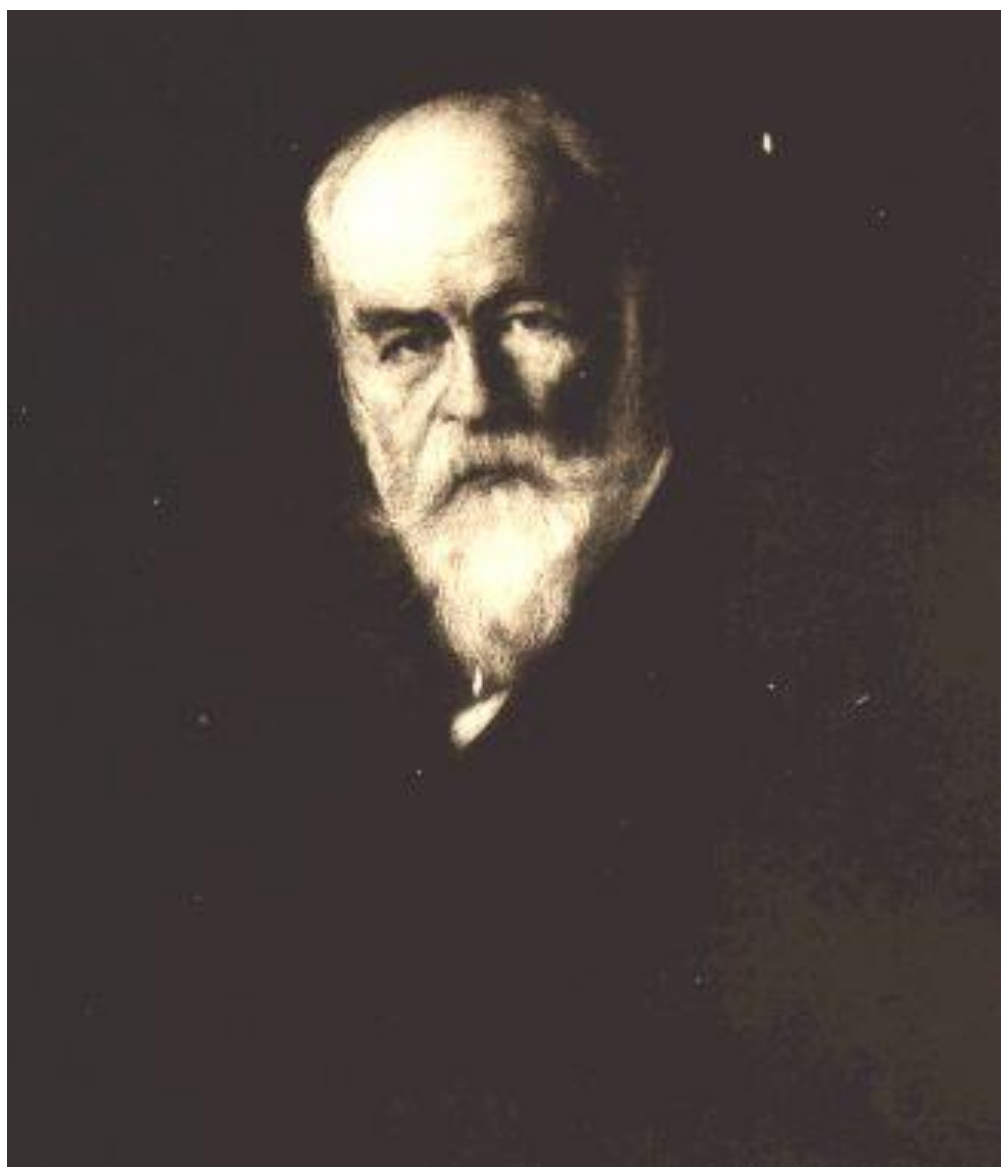
- aynı yüzyılın sonlarına doğru Gustav Schmoller, Lujo Brentano, Karl Bücher, Wilhelm Lexis, Werner Sombart gibi ünlü profesörlerin yayınları ile doruk noktasına ulaşmıştır.

Lujo Brentano

Gustav Schmoller

Karl Bücher

- Tarihçi Okul'a mensup ekonomistler Klasik Okul'un
- i) ekonomik yaşamı zaman ve yerden soyutlayarak incelemesini;
- ii) insanları birer homo-economicus olarak ele almasını;
- iii) her yerde, her zaman geçerli ekonomik ilkelerin bulunduğu yolundaki düşüncesini eleştirerek, iktisadi yaşamın içinde cereyan ettiği sosyal ortamdan soyutlanarak incelenemeyeceğini,
- sosyal ortamın tarihi gelişmeye bağlı olarak ülkeden ülkeye değiştiğini, ekonominin hukuk, doğa, toplumun sosyal, kültürel ve politik yapısı ile yakından ilgili bulunduğunu ileri sürmüşler; insanların birer homo-economicus olduğu varsayılarak her zaman her yerde geçerli mutlak ilkelere varılmasının doğru olmayacağını;
- insanların iktisadi faaliyetlerde kişisel çıkar ve kâr motifi yanında şan ve şeref kazanma, görev hissi, acıma duygusu, yardım etme arzusu, başkalarını sevme ve alışkanlıklar.... gibi motiflerle hareket edebileceklerini; bu nedenle ekonomik ilkelerin mutlak değil, nisbi (relatif) olduğunu ileri sürmüşlerdir.
- Gerçekten, J. B. Say, D. Ricardo'dan sonra ekonomi ilmi giderek artan biçimde soyut bir bilim haline gelmiş, gerçek hayatın her zaman teoriye uymaması Alman Tarihçi Okulu'na mensup ekonomistleri ekonomi biliminin konusunun soyut teoriler yerine, gerçek yaşamın açıklanması olduğunu iddia etmelerine yol açmıştır.
- Bununla beraber, bu konuda Alman Tarihçi Okulu'na mensup ekonomistler arasında tam bir görüş birliği olduğu ileri sürülemez.
- Örneğin, ilk tarihçiler ile XIX uncu yüzyılın sonlarına doğru yetişen tarihçiler arasında büyük farklar vardır. B. Hildebrand ve K. Knies'in iktisadi kanunlar üzerinde başlattıkları kavga daha sonra gelen tarihçiler tarafından bir tarafa bırakılmıştır.
- Yeni tarihçiler eskilerin aksine deterministtir; ekonomik ilkelerin varlığını kabul etmişlerdir. Ancak bu kanunların ortaya konulmasında klasik metodu eleştirmişlerdir.
- Ekonomi biliminin tarihi incelemelerden yararlanmasını, tûmdengelim metodu yerine tûmevarım metodunun kullanılmasını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre ekonomik yaşam içinde cereyan ettiği ortamın, doğanın, coğrafi, sosyal ve politik koşulların etkisi altındadır.
- Ekonomik yaşamı incelerken, bunları dikkate almak, ekonomi ile sosyal yaşamın ilişkilerini göz önünde bulundurmak zorunludur. Bu ise tarihi inceleme ile mümkündür.

- İnsanların bugünkü durumunu anlamak için bugünkü duruma nasıl geldiğini anlamak, toplumun geçirdiği gelişme merhalelerini incelemek zorunludur. Bu ise tümevarım metodu ile mümkün olabilir.
- Klasik ekonomistler buna karşı, bazı değişkenler sabit varsayılarak, bir veya bir kaç değişkenin etkilerinin incelenmesi, sabit varsayılan değişkenlerin etkisinin olmadığını ifade etmez şeklinde cevap vermişlerdir.
- Günümüzde ekonomik olaylar arasındaki muntazam ilişkiler izah edilirken, her iki metoddan yararlanılmaktadır. Bilimin amacı olaylar arasında muntazam ilişkileri ortaya koymaktır. Bu ilişkiler bu metodlardan biri veya her ikisi birlikte kullanılarak tespit edilebilir.
- İktisat ilmi Alman Tarihçi Okulu'nun elinde adeta ekonomik kurumları, iktisadi yaşamın tarihini inceleyen bir bilim dalı haline gelmiş, özellikle 1860 dan sonra giderek artan biçimde teorik meseleler yerine, pratik meselelerin tartışılması ön plana alınmıştır.
- Bu gelişme sonucu, Alman iktisatçıları tarafından eski ve orta çağların kurumları, düşünceleri, sosyal tarih, istatistik, modern ulusların ekonomik organizasyonları v.b. üzerinde sayısız monografiler meydana getirilmiştir.
- Alman Tarihçi Okulu Almanya'nın dışında fazla etkili olmamış; yalnız İngiltere'de iktisadi araştırmalarda iktisat tarihi, kurumların, sosyal sınıfların araştırılmasına önem verilmesine neden olmuştur.
- Tarihçi Okula mensup ekonomistler çoğunlukla ekonomiye devletin müdahale etmesinden yanadırlar.
- Onlara göre, liberalizmi yaratan koşullar her zaman, her yerde mevcut değildir. Liberalizm her ülkenin çıkarlarına uygun değildir. Bu yüzden modern devlete ekonomik ve sosyal yaşamda milli üreticilerin korunması, sosyal sigortaların kurulması, sosyal adaletin sağlanması gibi bir çok görevler düşmektedir.

FRIEDRICH LIST (1789 - 1846)

- Fr. List ekonomi bilimine nasyonalizmi, milli sistemi sokan bir ekonomisttir. 1841 de yayınladığı «Das Nationale System der Politischen Ökonomie» — Politik Ekonominin Ulusal Sistemi — adlı kitabı ile geçici koruma gümrükleri teorisini ortaya atmıştır.
- O Almanya'da iç gümrüklerin kaldırılmasını, gümrük birliğine gidilmesini savunmuş, Almanya'nın ticaret ve siyasi birliğinin kurulması için mücadele vermiş bir kimsedir.
- Gerçekten, XVIII inci yüzyılın sonlarında ve XIX uncu yüzyılın başlarında Batı Avrupa'da sanayileşme başladığı zaman, Almanya iktisadi ve siyasi birliğine kavuşmamış bir tarım ülkesi idi. Oysa, İngiltere ve Fransa XIX uncu yüzyılın başlarında iç gümrükleri kaldırarak iç piyasalarının birliğini sağlamışlardı.
- Fr. List 1819 da Federal Meclise gümrük birliğini teklif ettiği zaman, Almanya'da 38 gümrük sınırı, yalnız Prusya'da 67 çeşit tarife vardı. Fr. List şöyle diyordu:
- «Diğer uluslar sanayi ve ticarete dayanarak kalkınmalarını sağlarken, bilim ve sanatta ilerlerken, Alman sanayicileri ve tacirleri zamanlarının büyük bir kısmını gümrük tarifelerini incelemekle geçirmektedirler.»
- Öte yandan İngiltere'ye karşı ablukanın kaldırılması Kıta Avrupası'nın İngiliz sanayi malları ile dolmasına yol açmıştı. Fransa'nın Restorasyon döneminde koyduğu koruyucu gümrüklerle İngiliz mallarına kapalı olmasına karşın, Alman piyasası ucuz İngiliz mallarına açıktı. Bu durum Almanya'da ticari birlik ve koruyucu gümrükler konması yolundaki düşüncelere güç kazandırdı.
- Fr. List gazete makaleleri ve Münich, Stuttgart, Berlin, Viyana'da hükümetler nezdindeki girişimleri ile Alman gümrük birliğinin sağlanmasına çaba gösterdi. Bu çabaları başarısız kalınca, kendisini 1820 de doğum yeri olan Reuttingen'den Württemberg Parlamentosuna seçtirerek mücadelesine Parlamentoda devam etti. Ülkesindeki bürokrasiyi şiddetle eleştiriyordu.
- Bu hal onun Parlamento'dan atılarak 10 ay hapisle cezalandırılmasına neden oldu. Önce Fransa'ya kaçtı, İngiltere ve İsviçre'yi ziyaret etti. Sonra Württemberg'e döndü. Hapis cezasını çektikten sonra Amerika'ya gitti. Orada dostlar edindi; servet yaptı.
- Ülkesine döndüğü zaman, Almanya'da gümrük birliği tamamlanmak üzere idi. Önceleri Prusya ile Hessen-Dormstatt ve Bavyera ile Württemberg arasında kurulan iki gümrük birliği 1833 Anlaşması ile bir gümrük birliği haline getirildi.
- Fr. List gümrük birliğinin Avusturya'nın önderliğinde gerçekleşmesini istiyordu. Oysa Avusturya birliğin dışında kalmıştı. Birlikten sonra iç pazarların genişlemesi sınai gelişmeyi hızlandırdı. Gümrük birliğinden sonra önemli bir sorun kalıyordu:
- Nasıl bir gümrük sistemi kurulmalı idi? Ticaret serbestisi taraftarları ile koruyucu gümrük konmasını isteyenler arasında mücadele başladı.

- Fr. List 1841 de yayınladığı kitabında gelişmekte olan Alman sanayimin İngiliz rekabetine karşı korunmasının zorunluluğu üzerinde durdu. Amerika Birleşik Devletleri sanayii geliştirmek için İngiliz rekabetine karşı koruma tedbirleri alma gereğini duymuştu. Fransa Napolyon Savaşları'ndan sonra koruyucu gümrükleri ile milli sanayiini İngiliz rekabetine karşı koruyordu. Almanya aynı yolu izlemeli idi.
- Oysa, Klasik İktisadi Düşünceye göre, bireyler gibi uluslar da gereksinme duydukları malları en ucuz piyasadan karşılamak, nisbi üstünlük sağladığı üretim dallarında uzmanlaşmalıdır. Sınai gelişme sermaye birikimine bağlıdır. Koruyucu gümrükler hayatı pahalılaştırdığından sermaye birikimini olumsuz yönde etkiler.
- Fr. List ulusal ekonomi ve üretim güçleri düşüncesi ile klasik düşünceye karşı çıkmıştır. Ona göre, klasik iktisadi düşüncede rekabet serbestisi içinde üretim ve mübadelede bulunan fertlerden oluşan bir Dünya düşünülüyor. Oysa, fertle insanlık arasında ulus vardır. Her insan bir ulusun parçasıdır. Her kişinin refahı mensup olduğu ulusun üretim gücü ile yakından ilgilidir
- Bir ulusu zengin yapan, o ulusun belli bir zamanda sahip olduğu mal miktarı değil, bu malları üreten üretim gücüdür. Üretim gücüne maddi ve beşeri üretim kaynakları yanında hukuk düzeni, insanların inancı; basın özgürlüğü gibi öğeler de dahildir.
- Fr. List'e göre sanayileşme gümrük koruması ile gerçekleştirilebilir. Gerçi, koruma ulusa bir yük yükler; fakat ulus sınai gelişme için bu yükü üstlenmek zorundadır.
- Ancak, Fr. List geçici korumaya taraftardır. Yani koruma gümrükleri ulusal sanayi dış ülkelerin sanayii ile rekabet edebilecek bir düzeye gelene kadar devam ettirilmelidir. Ulusal sanayi yabancı sanayilerle rekabet edebilecek duruma gelince korumadan vazgeçilmelidir.
- Fr. List'e göre her toplum şu gelişme merhalelerinden geçer :
  - — Avcılık ve balıkçılık merhalesi,
  - — Hayvanları evcilleştirme (çobanlık) merhalesi,
  - — Tarım merhalesi,
  - — Tarım, sanayi merhalesi,
  - — Tarım, sanayi ve ticaret merhalesi
- Bir ulus için ideal merhale son merhaleidir. Çünkü bu merhalede ulus donanma kurabilir; koloni edinme, nüfuzunu genişletme olanağını elde eder; büyük bir nüfus besleyebilir; bilim ve sanatta ilerler; ülkenin bağımsızlığını güven altına alabilir.
- Ancak, bu merhaleye ulaşılabilmesi gerekli koşullara sahip olunmasına bağlıdır. Örneğin, mutedil iklim kuşağında bulunması, doğal ve yardımcı kaynaklara, geniş araziye sahip olması gerekir. Almanya bu koşullara sahiptir.
- Fr. List'e göre, bir ulusun zenginliği sadece hali hazır durumu ile değerlendirilmemelidir. Zenginliği yaratan üretim güçleri zenginlikten daha önemlidir. Nüfusun çalışkanlığı ve tasarrufa uyması teşvik edilmeli, bu niteliklerin gelecekteki gelişmesi güven altına alınmalıdır.

- Fr. List kitabında moral ve politik kurumların önemi üzerinde durmuş; düşünce ve basın özgürlüğünün, mahkemelerdeki aleniliğin, idarede kontrolün, parlamenter sistemin insanların çalışmasını olumlu yönde etkileyeceğini ileri sürmüştür. Ona göre, bir ulusun produktif güçleri arasında en verimli olanı sanayidir.
- Sanayi Smith'in ileri sürdüğü gibi. sadece emek ve tasarrufun doğal bir sonucu olmayıp, bizatihi sosyal bir güç, sermayenin ve ferdi emeğin yaratıcısı, gelecekteki zenginliğin kaynağıdır. «Rüzgârların tohumları bir yerden diğer bir yere taşıyarak, boş meralarda ormanların oluşmasını sağladığı doğrudur.
- Ancak, kendi kendine ormanlaşmanın bekleneceği yerde, tohumlayarak kısa zamanda ormanın yetiştirilmesi daha akıllı bir iştir.»
- Eğer bir ulusun içinde bulunduğu doğal koşullar sanayi kurmak ve yaşatmak için yeterli ise, koruyucu gümrüklerle gelişmesi kolaylaştırılmalıdır. Ona göre,
- i) eğer bir ülke sınai gelişmesini tamamlamışsa (İngiltere gibi) veya sanayi için gerekli koşullara sahip değilse (tropik ülkeler gibi) koruyucu gümrük uygulamasına gitmesi doğru değildir;
- ii) koruyucu gümrük uygulaması ulusal sanayi yabancı sanayi ile rekabet edecek bir gelişme düzeyine ulaşana kadar devam etmelidir;
- iii) koruyucu gümrük uygulaması ulusal sanayi gelişme döneminde ise doğrudur;
- iv) koruyucu gümrükler tarım sektörüne genişletilmemelidir. Çünkü tarımsal gelişme sınai gelişmeye bağlı olduğu gibi, koruyucu gümrük uygulaması ülkeler arasında doğal ve özel koşullardan ileri gelen kültür farklarını ortadan kaldırmak suretiyle yarar yerine zarar verir.
- Özetlersek, Fr. List ekonomi bilimine milliyetçiliği sokan bir ekonomisttir. Ekonomide ulusal çıkarları ve himayeciliği savunmuştur. Ona göre, liberalizm İngiltere'nin çıkarlarına uygun bir politikadır. Liberaller Dünyayı serbestçe üretimde bulunan ve ürettikleri malları serbestçe mübadele eden fertlerden oluşan bir bütün olarak kabul ederler; onlara göre uluslararası devamlı barış esastır.
- List ise, fertlerin ulus içinde yaşadıklarını, ulusun doğal bir varlık olduğunu; fertlerin refahının, mensup oldukları ulusun refahına bağlı olduğunu ileri sürmüştür.
- Ona göre, asıl olan ulustur; her ulusun kendisine özgü çıkarları vardır; bir ülkenin zenginliği üretilen mal miktarına değil, malları üreten üretim gücüne bağlıdır.
- Fr. List'in koruma tezi onun merkantilistlere benzetilmesine yol açmıştır. Gerçekten, o merkantilizme hayranlığını belirtmiş, A. Smith ve J. B. Say'i merkantilistleri ve Colbert'i iyi tanımamakla suçlamıştır.
- Ancak, o koruyucu gümrükleri ticaret bilançosunu lehe çevirmek için değil, gelişmekte olan sanayiin çocukluk döneminde yabancı rekabete karşı korunması için istemektedir.

SOSYALİST DÜŞÜNCE

- Sosyalizmin tam bir tanımını yapmak güçtür. Kamu mülkiyetinin kapsamı, sosyalizmi kurmak için izlenecek yollar, üretim ve tüketimin organizasyon biçimleri bakımından değişik sosyalist sistemler düşünmek mümkündür.
- Bununla beraber, ekonomide sosyalizmden söz edildiği zaman, en azından büyük çapta üretimde kullanılan maddi üretim araçları kamu mülkiyetinde olan, üretim, bölüşüm ve tüketimin merkezi otorite tarafından hazırlanan planlarla düzenlenerek yürütülen bir sistem anlaşılmaktadır.
- Sosyalistler özel mülkiyete, ekonomik faaliyetlerin kişisel çıkar ve kâr motifine göre, rekabet serbestisi içinde yürütülmesine karşıdırlar. Onlara göre, özel mülkiyet ve girişim serbestisine dayanan kapitalist iktisat düzeni gelir bölüşümünde eşitsizliğe neden olmakta, emeğinin geliri ile geçinen işçi sınıfının sömürülmesine yol açmaktadır; bütün kötülüklerin kaynağı ise, özel mülkiyettir.
- Bu nedenle maddi üretim araçlarının mülkiyeti özel kişilerden alınarak topluma mal edilmelidir; rekabet kaynak israfına yol açtığından kaldırılmalıdır.
- Sosyalizm demokratik yollarla veya devrimle (ihtilalle) gerçekleştirilebilir. K. Marx'a göre, kapitalizm, içindeki tezatlar nedeni ile yıkılarak, sosyalizmin kurulmasına yol açacaktır; ancak geçiş devresi kısaltılabilir. Devrimci sosyalistler sosyalizmin devrimle gerçekleştirilmesinden yanadırlar.
- GEÇMİŞTE SOSYALİZMTarihin her döneminde insanlar arasında görülen eşitsizlik ve iktisadi farklılaşma iktisaden zayıf olanların iktisaden güçlü olanlar tarafından sömürülmesinin önlenmesi, çalışanların ekonomik bakımdan korunması düşüncelerini beslemiş, ilk çağlardan beri sosyalist düşüncelerin oluşmasına neden olmuştur.
- Eski çağlarda Yunan filozoflarından Eflatun yapıtlarında kolektivist - sosyalist düşüncelere yer vermiştir. Ancak, Orta ve Yeni Çağda İran'daki Mazdek devrimi, Güney Amerika'da İnkalar bir yana bırakılacak olursa, tarihte sosyalizmin bir takım roman ve hikayelerde ileri sürülen düşüncelerde yer aldığı görülmektedir.

- XVIII inci yüzyılın sonlarında ve XIX üncü yüzyılın başlarında Batı Avrupa'da meydana gelen sanayileşme hareketi ile gelişen kapitalist iktisat düzeninde modern teknolojinin birlikte çalışmayı zorunlu kılması; buna karşın üretime katılanların maddi üretim araçları ile hukuki ilişkilerinin aynı olmaması,
- başkalarını çalıştıracak sermayeye sahip olan burjuva sınıfı ile emeklerini satmaktan başka geçim olanağı bulunmayan işçi sınıfı (proletarya) arasında meydana gelen iktisadi farklılaşma ve çıkar çatışması ekonomik eşitliğe dayanan, insanların daha mutlu olabilecekleri bir toplum düzenine karşı özlemi artırmış, zamanımıza dek sosyalist - komünist iktisat düzeninin kurulmasını isteyen çeşitli düşünceler gelişmiştir.
- Hayali sosyalizme örnek olmak üzere 1478 -1535 yılları arasında yaşayan Thomas More'un Utopia adlı yapıtı ile 1568 -1639 arasında yaşayan Thomas Campanella'nın Güneş Beldesi adlı yapıtı zikredilebilir.
- Thomas More Utopia adlı yapıtında içinde yaşadığı toplum düzenini eleştirerek ideal bir toplum düzeni ileri sürmüştür.

Thomas More

1478 -1535

- Bir Utopia adası düşünerek; bu adada akıllı, hümanist, diğerkam insanların oturacağını; bu insanlar arasında belli işlerde kesin bir uzmanlaşma bulunmayacağını, herkesin iki yıl tarımda, iki yıl kentte çalışmasının gerekli olduğunu, hasat zamanındaki genel çalışma mecburiyeti hariç, günlük çalışma süresinin 6 saati geçmeyeceğini, elde edilen mahsûlün topluma ait olduğunu, altın, gümüş gibi kıymetli maddelerin topraktan daha değersiz olduğunu, ağır işlerde canilerin veya başka uluslardan alınan tutsakların çalıştırılacağını..... hikaye etmiştir.
- Bir katolik olan Thomas More'e
- göre aile mukaddestir; boşanma suçtur; iyi olamayacak hastalara arzu ettikleri takdirde, doktorlar tarafından canlarının alınması tavsiye edilecektir. Adada aynı şekilde inşa edilen 54 kent bulunacak; vatandaşların konutları ve giyecekleri aynı olacak; her ay bir bayram yapılacak, hükümet şekli demokratik olacak; artan nüfus kolonilere göç ederek, oralarda aynı yönetim biçimini kuracaklardır.
- Memurlar, rahipler ve prensler bedenlen çalışmayacaklar; ulusal amaç ulusun refahını sağlamak olacaktır. Bolluk, yokluk kadar kötüdür; Adada oturanlara taarruz edilirse taarruzu püskürtmek veya komşu ülkeleri saldırganlardan kurtarmak için savaş yapılacak; bunun için vahşi uluslardan, örneğin, İsviçrelilerden ücretli asker kullanılabilecektir. Savaşta her türlü hile yapılabilecektir. Dış ticaret bilançosunun lehe çevirmek için önlem alınacaktır.

KOLLEKTİVİST DÜŞÜNCENİN BAŞLANGICI SAİNT - SİMON (1760-1825) VE SAİNT - SİMONCULAR

- Saint - Simon aristokrat bir ailenin çocuğudur. Fakat aristokrasinin düşmanı olmuştur. Saint - Simon ve öğrencileri Utopistlerin düşüncelerinde yer bulan ilkel ve hayali eşitlikten bir yarar görmemekte, teknik ilerleme ve bilimsel buluşlara dayanan bir endüstri düzenini savunmaktadır.
- İktisadi düşünceler tarihinde önemli bir yere sahip olan Saint - Simonizm'i
- i) Saint - Simon ve ii) Öğrencilerinin düşünceleri olmak üzere iki bölümde incelemede yarar vardır.
- i) Saint - Simon belli ölçüde sosyalist çizgiler taşıyan, fakat esas itibarıyla ekonomik liberalizmle birleştirilebilen bir sanayi düzenin savunuculuğunu yapmıştır. O macerayı seven bir insandır. Amerika bağımsızlık hareketine, Fransız ihtilaline katılmış; asalet unvanını bırakmış; çeşitli girişimlerde bulunmuş, yüzeysel de olsa bazı bilimsel araştırmalar yapmış olan bir kimsedir.
- XVIII inci yüzyılın sonları ile XIX uncu yüzyılın başlarından itibaren gelişmeye başlayan sanai toplum Saint - Simon'un düşünceleri üzerinde derin etkiler yapmış; teknik ilerleme ve bilimsel buluşlara dayanan bir sanayi düzeni savunan bir çok broşür yayınlamış; bu broşürler fazla ilgi toplamamakla beraber, öğrencileri Saint - Simon'la başlayan düşünce akımını geliştirerek, XIX uncu yüzyıldaki komünist akımlarına öncü sayılabilecek fikirler ortaya atmışlardır.
- Saint - Simon bütün malların ve refahın yegâne kaynağı olan sanayie yönelik bir sosyal düzenin savunuculuğunu yapmıştır. O sosyal düzenin bir atölyedeki düzenin örnek alınarak kurulmasını istemekte; bu düzen içinde başlangıçta ana görevin üretim metodunun belirlenmesi, müteşebbisin çıkarları ile işçilerin ve tüketicilerin çıkarları arasında uyum sağlanması olacağını;
- hükümetin insanları yönetecek yerde, in sanların gereksinme duydukları malların yönetimini üstlenmesini; politikanın şekil değiştirerek, pozitif bir bilime dönüşerek üretim bilimi olmasını ileri sürmektedir. O yürütme gücünü ticaret, sanayi ve tarım temsilcilerinden meydana gelen bir parlamentoya bırakmayı teklif etmekte;
- parlamentonun görevini mühendisler, sanatkârlar ve bilim adamlarından oluşan ikinci bir meclis tarafından hazırlanan kanun tekliflerini kabul veya ret etmekte görmektedir. Ona göre, kanun teklifleri ülkenin maddi refahını geliştirmeye yönelik olmalı; politik yönetim yerini iktisadi yönetime bırakmalıdır.
- Toplum düzeninin bir atölyedeki düzene benzetilmesini isteyen Saint-Simon bir yazısında şöyle demektedir:
- Varsayalım ki, Fransa birden 50 yüksek nitelikli hekimini, 50 yüksek nitelikli kimyagerini, 50 yüksek nitelikli fizyologunu, bankacısını, 200 birinci nitelikte tüccarını, 600 yüksek nitelikli

çiftçisini, 50 madencisini ... v.b. kaybetse, bu kimseler Fransa'nın birinci derecede üretken kişileri oldukları, en önemli üretimi bunlar meydana getirdikleri için, Fransa bir anda başsız kalmış bir gövdeye döner.

- Varsayalım ki, Fransa bilim, sanat, ticaret alanında bu nitelikli insanlara sahiptir. Fakat kralın kardeşi, asilzadeler, tahtın yüksek generalleri, koltuksuz mebuslar, valiler büyük arazi sahiplerinden bazıları ... ölmüştür. Bu olay Fransızları üzer. Çünkü onlar iyi kalpli insanlardır. Ancak, bu tip 30.000 kişinin ölümü yastan başka Fransa için bir zarar vermez.
- Saint - Simon'a göre, toplum hükümeteşiz yaşayabilir. Fakat yukarıda işaret edilen yüksek nitelikli üretken insanların kaybı kötü sonuçlar doğurur. Ülkeyi yöneten bu tür üretkenlerdir. Ona göre, içinde yaşadığımız Dünya endüstriye dayanmaktadır. O 1814 Anayasası'nı savunan ve eleştirenlere fazla önem vermemiş, insanların bundan daha iyi şeyler yapabileceğini söylemiştir. Ona göre, önemli olan feodal düzenden endüstri düzenine geçmektir.
- Saint - Simon toplumu,
- a) üretkenler (çalışanlar),
- b) hiç bir iş yapmayan tembeller diye iki sınıfa ayırmakta;
- toplumda üretkenlerin egemen olmasını, sınıflar organizasyonu içinde tembellerle yer olmadığını ileri sürmekte; sosyal düzenin bir atölyedeki düzenin örnek alınarak kurulmasını istemektedir.
- Saint - Simon'un bu düşünceleri onu liberalizmden ayrılarak, sosyalizme bazı materyal veren bir kişi durumuna getirmektedir. Bununla beraber, Saint - Simon sosyalist sayılmaz. Çünkü, özel mülkiyete karşı değildir. Onun için emek kadar sermaye de önemlidir, üretimdeki fonksiyonunun karşılığını alır. Saint - Simon bireyci de değildir. O müdahaleci, tescinütçü, sosyal ıslahatçısıdır.
- ii) Saint - Simon'un öğrencileri onun düşüncelerini geliştirmişler; sosyalist düşüncelere dönüştürmüşlerdir. Bunlar arasında Enfantin ve Bazard özellikle zikre değeri.
- Bunlar Saint - Simon'un ölümünden sonra yayınlamaya başladıkları «Le Producteur» adlı gazetede Saint - Simon'un düşüncelerini yaymaya çalışmışlardır. Ancak bir yıl çıkarılabilen bu gazetede iktisadi makaleler genel olarak Enfantin tarafından kaleme alınmıştır.

Enfantin

- Sayıları giderek artan ve Saint - Simon'un düşüncelerinin gerçek modern bir inancın esasını teşkil ettiğine ve yıkılmakta olan Katolikliğin ve politik liberalizmin yerine geçeceği inancında olan Saint - Simoncular aralarında bir çeşit hiyerarşi teşkil etmişler; başlarında baba dedikleri başkanları ile birlikte bir College meydana getirmişlerdir. Daha sonra organize bir tekke karakteri alan Saint - Simonculuğun halka anlatılması görevi Bazard'a verilmiştir.
- Bu arada «Saint - Simon'un Düşüncelerinin Açıklanması» adı altında iki ciltlik bir kitap yayınlanmıştır. Bu kitabın birinci cildi Okulun sosyal görüşlerini, ikinci cildi felsefe ve ahlâk konularını içermekte olup, ekonomi düşünceleri tarihi bakımından birinci cilt önemlidir. Ch. Gide ve Ch. Rist'e göre bu kitaplar modern sosyalizmin önemli bir yapıtıdır

- Ancak Enfantin'in etkisi ile Saint - Simonculuğun felsefi ve mistik yönü sosyal yönüne üstün gelmeye başlamış; bu ise, Saint – Simonculuğun sonu olmuştur. Enfantin ve Bazard tekkenin babaları idi. Bazard'ın çekilmesi üzerine baba mevkiinde kalan Enfantin 40 öğrencisi ile birlikte bir eve çekilerek, Nisan - Aralık 1831 de bir çeşit manastır hayatı yaşadı.
- Dışarıda eskisinden daha canlı propaganda devam ediyordu. Fakat Enfantin ve iki arkadaşının kanunsuz birlik kurma suçu ile yargılanarak bir yıl hapis cezası ile mahkûm edilmesi Saint - Simonculuğun bir sosyal bilim olarak karanlığa gömülmesine yol açtı.
- Enfantin ve Bazard özel mülkiyete, insanın insan tarafından sömürülmesine yol açtığı gerekçesi ile karşı çıkmışlardır. Saint - Simonizmden önce Sismondi, aşağıda düşünceleri açıklanacak olan K. Marx da sömürüden söz etmişlerdir. Ancak, bunlar sömürüyü aynı anlamda kullanmamışlardır.
- Sismondi'ye göre, işveren bolluk içinde yaşarken, işçiye yaşamını sürdürmek için yeter ücret verilmezse, sömürü vardır. Yani sömürü iktisadî organizasyonun doğasında mevcut bir aksaklık olmayıp, bir kötü kullanmadır. Sistemi bozmadan bu kötü kullanmayı önlemek ve sömürüyü ortadan kaldırmak mümkündür.
- Saint - Simonculara göre, sömürü basit bir kötüye kullanma değil, iktisadi organizasyonun doğasında mevcut aksaklıktan; özel mülkiyetten doğmaktadır. Çünkü özel mülkiyet çalışmadan gelir sağlanmasına imkân vermektedir. Bu açıdan sömürü yalnız emekçiler için söz konusu da değildir. Malike ödemede bulunan herkes için; örneğin, sermayedara faiz ödeyen bir müteşebbis için de söz konusudur.
- Müteşebbisin kârı işçinin sömürüsüne dayanmaz; kâr yönetime bağlı bir ücrettir. Müteşebbis durumu kötüye kullanarak, işçilerin ücretlerini aşırı ölçüde düşürebilir. Bu anlamda Saint - Simoncular Sismondi gibi düşünmektedirler. Fakat bu zorunlu değildir. Aksine onlara göre, gelecek sanayi toplumunda özel nitelikte emeklere büyük ücret ödenecektir.
- K. Marx da sömürüyü kapitalist sistemin bir hatası olarak görmekle beraber, onu Saint - Simonculardan farklı biçimde ele alır. Aşağıda daha ayrıntılı biçimde açıklanacağı gibi, ona göre değeri emek yaratır; kapitaliste kalan faiz ve kâr emekçiden bir hırsızlıktır.
- . Kısaca K. Marx'ın sömürü teorisi onun emek - değer teorisine dayanmaktadır. Oysa, Saint - Simoncular değerle uğraşmamışlardır. Onlar sadece emeğin geliri ile mülkiyet geliri arasındaki fark üzerinde durmuşlar; sanayi organizasyonu içinde tembellere yer olmadığı düşüncesinden hareket ederek, çalışmadan gelir sağlayan mülkiyete karşı çıkmışlardır.
- Onların istediği eşitlik fırsat eşitliğidir. Doğuma bağlı imtiyazların kaldırılmasını; herkesin yerinin niteliklerine göre, ücretinin yaptığı işe göre düzenlenmesini isterler. Onlara göre mülkiyet kurumu doğal bir kurum olmayıp, sosyal bir kurumdur; değiştirilebilir.
- Miras hakkı kaldırılmalı, devlet yegâne mirasçı olmalıdır. Böylece devlete geçen maddi üretim araçları devlet tarafından produktif olanlara verilerek işletilmesi olanağı sağlanmış olur. Saint - Simoncuları eleştirenler bu görüşü gerçekçi bulmamaktadırlar.
- Saint - Simoncular XIX uncu yüzyılda gelişen sosyalist akımlara esas olabilecek düşünceler ortaya atmışlardır. Klasik ekonomistlerin fonksiyonel gelir bölüşümünü incelemelerine karşın, onlar kişisel gelir bölüşümünü ele almışlar; klasik iktisatçıların toplumsal çıkar olarak tüketicilerin

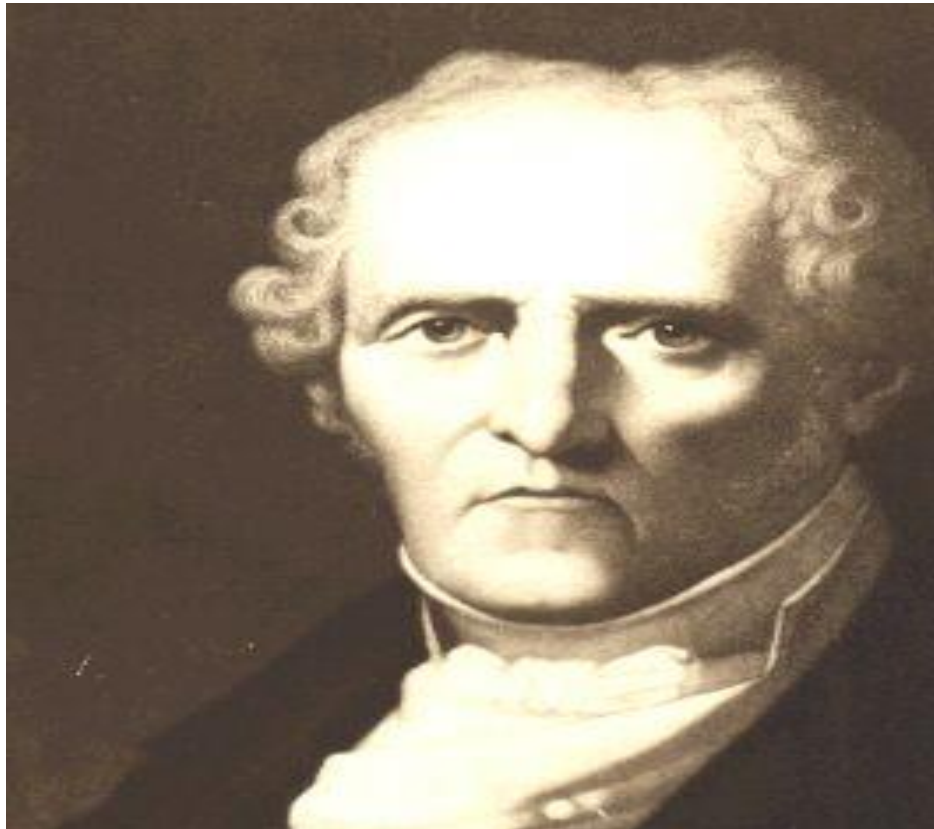
ıkarları ile kişisel çıkar olarak üreticilerin çıkarları arasındaki tezat üzerinde durmalarına karşın, tembellerle alışkanlar arasındaki tezat üzerinde durmuşlardır.

- Enfantin'e göre, klasik düşüncenin üretici ve tüketicici ayırımı toplumun yeleri arasındaki ilişkileri hatalı biçimde yansıtmaktadır. Ayırım alışkanlar ve tembeller arasında yapılmalıdır. Gerçekten klasik düşünceye göre, eğer tüketicici memnun ise, toplumun çıkarı sağlanmıştır. Oysa sosyalistlere göre, emekçiler sosyal hasıladan en yüksek payı alırlarsa toplumun çıkarı sağlanmış olur.
- Klasik düşüncenin girişim özgürlüğü ve rekabet serbestisi içinde kişilerin kendi çıkarlarına göre hareket etmeleri sonucu toplum çıkarının sağlanacağını ileri sürmesine karşın, Saint - Simoncular kişisel çıkarla toplum çıkarı arasındaki ahengin sağlanmasıdaki yavaşlık, beceriksizlik ve yıkıntılara işaret ederek, müdahaleci ve plânlı hareketi zorunlu görmüşlerdir.

BİRLİKÇİ (KOOPERATİFÇİ) EKONOMİşTLER

- Ekonomi düşünceleri tarihinde kooperatifçi ekonomistler adı altında anılan Fransada Charles Fourier, Louis Blanc, İngiltere'de Robert. Owen v.b. Saint - Simon'culardan farklı olarak sosyal problemlerin çözümünü toplumlaştırmada değil kooperatifleşmede aramışlardır. Kooperatifiler ferdiyetidirler; küçük gruplardan oluşan birliklere dayanarak, sosyal problemlerin çözülebileceği inancındadırlar.
- Onlara göre, böylece fertler kitle içinde kişiliklerini kaybetmemiş olacaklardır. Öte yandan, kooperatif kurmak suretiyle yeni bir ortam yaratmak istemeleri nedeni ile liberalizmden ayrılmaktadırlar.
- Kooperatifiler eski lonca ve gediklerin Fransız İhtilali ile ortadan kalkması sonucu başlayan rekabet serbestisinin etkisi altında kalmışlar; rekabeti baskı altında tutmak için kooperatiflerin yegane araç olduğunu savunmuşlardır.
- şimdi bunların düşüncelerini kısaca görelim.

a) Charles Fourier (1772-1837)

- Bir tacirin oğludur. Kendisi, babasının arzusuna rağmen tacir olamamış; ticari firmalarda memur olarak çalışmış; yaşamının sonuna kadar küçük bir vatandaş; fakat büyük bir hayalperest kalmıştır.
- Fourier mevcut burjuva toplumunu eleştirerek, kooperatiflere dayanan yeni bir toplum düzeni kurulabileceğini ileri sürmüştür; bu yeni düzende insanların refah ve mutluluk içinde daha özgür yaşayabileceklerini ileri sürmüştür. Fourier'in Phalanstere adını verdiği bu kooperatifler üyelerinin tüketim ve üretimde işbirliği yapmalarına dayanmaktadır.
- Yani Phalanstere hem tüketim hem de üretim kooperatifi niteliğinde tamamlanmış bir kooperatif olacaktır. Ch. Gide ve Ch. Rist Phalanstere'i dış görünümü bakımından 1500 kişi için teçhiz edilmiş bir otele benzetmektedir
- Aynı dam altında yaşam, küçük aile bütçelerini büyük bir bütçe ile ikame edeceğinden, giderlerden büyük ölçüde tasarruf sağlayacak; ortaklara en az masrafla en yüksek rahatlığı temin edecek; insanlar arasında kinlerin giderek arttığı, saygının azaldığı burjuva toplumundaki ilişkiler yerini sempatiye dayanan ilişkilere bırakacaktır.
- Phalanstere'ler otel etrafında 400 hektar araziye, atölyelere, sınai kuruluşlara sahip olacak, ortaklar tarafından tüketilen mallar ortaklar tarafından üretilecektir. Kısaca Phalanstere kendi kendine yeten bir mikrokosmos olacak; üretim fazlası olursa, bununla diğer phalansterelerden eksikliği duyulan ürünler satın alınacaktır.
- Phalanstere'ler anonim ortaklık biçiminde kurulacak; elde edilen kârın 4/12 si hissedarlara, 5/12 si emekçilere, 3/12 si beceriye dağıtılacaktır. Beceri çalışanların oyu ile belirlenecektir. Phalanstere'de işin verimi artacaktır.
- Çünkü işçi aynı zamanda hisse sahibidir. İşçi yalnız kendi emeğine dayanarak kâr katılmayacak, sermaye payına göre, becerisine göre de pay alacaktır. Hissedar veya seçilmiş direktör olarak yönetime katılabilecektir.
- XIX uncu yüzyılda sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan sınıf mücadelesini körükleyecek yerde emek ve sermaye birliğini sağlamak, mülkiyeti kaldıracak yerde yaygınlaştırmak suretiyle ücret sisteminin kaldırılmasını amaçlayan sosyalist hareketlerde Fourier'in düşünceleri etkili olmuştur. Örneğin İngiltere'de «co-partnership», Fransa'da «société de participation ouvrière», Almanya'daki «Arbeitsgewinnbeteiligung»ı zikredebiliriz.
- Fourier'e göre, barbar ve esarete dayanan toplumlarda olsun, uygar toplumlarda olsun, insanı çalışmaya sevk eden itici güç zorlama, sefalet veya kişisel çıkardır. O insanın sefalet veya kâr saiki ya da efendisinin emri ile çalışmaya zorlandığı bir sosyal düzene karşıdır. Ona göre, çalışma cazip hale konmalı, bir spor, bir eğlence olmalı.

- Bu ise, şu üç koşul altında gerçekleşebilir:
- i) Sınai işin mümkün olduğu kadar tarımsal, daha iyisi bahçe işi ile ikame olunması;
- ii) retim in çeşitli kademelerinde herkesin kendine en uygun gelen, cazip işte çalışması;
- iii) herkese en azından asgari geçim hakkı tanınarak, kendisine en uygun işi seçme olanağının tanınmasıdır.
- Fourier'e göre, tarım sanayiden daha önemlidir. Tarımda da bahçecilik caziptir. Phalanstere'ler 1500 kişi veya 400 aileyi kapsıyan güzel köylerden oluşacak; bu köyler ırmağı olan, tepeliklerle çevrili, arkası ormana dayalı yerlerde kurulacak; sağlık koşulları yerinde ve estetiği tatmin edici olacaktır.
- Fourier kuşkusuz hayali geniş bir kimsedir. Düşünceleri kooperatifçiliğin gelişmesinde etkili olmuş; XIX uncu yüzyıldaki sosyal hareketlere öncülük etmiştir.

b)

Louis Blanc

(1811-1882)

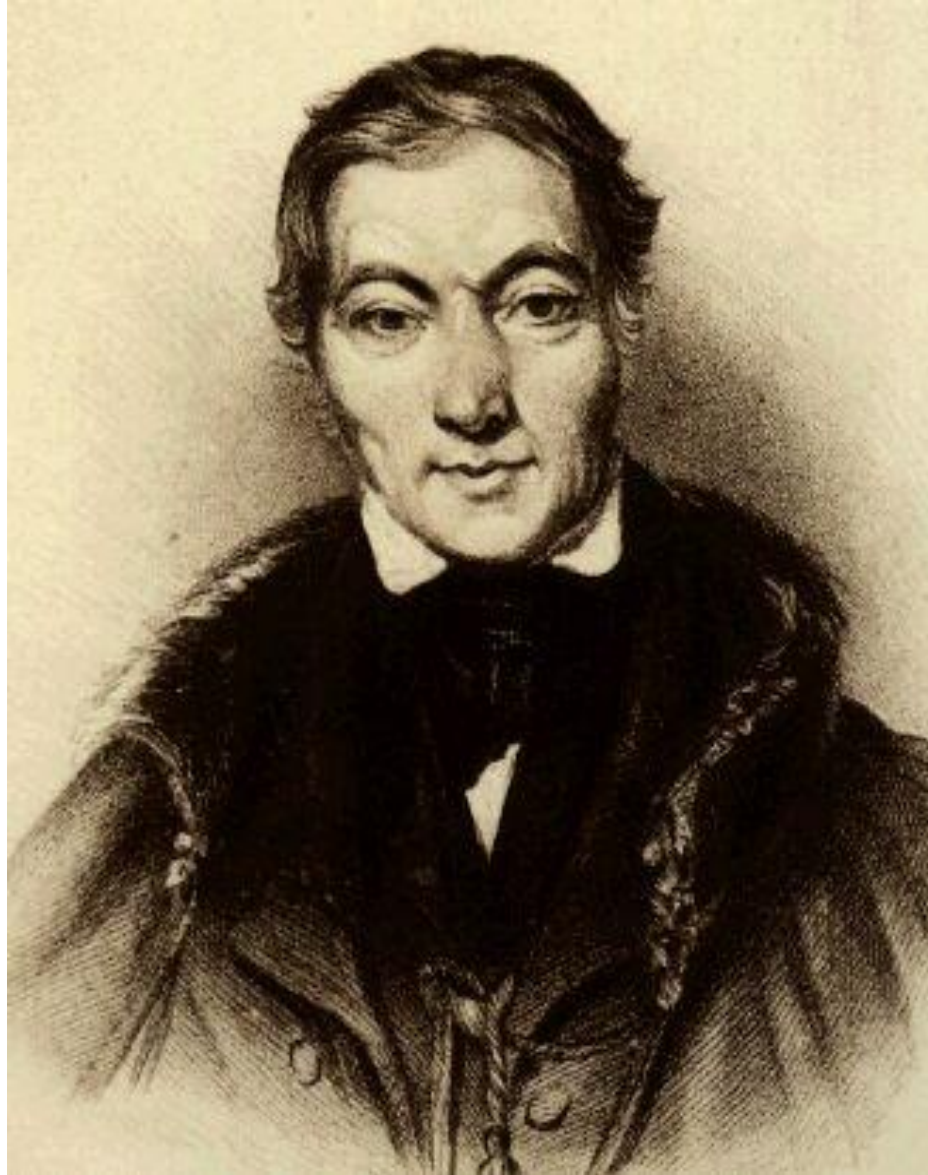
- Zamanının ünlü gazetecilerinden ve ileri demokrat partinin konuşmacılarından biri olan Louis Blanc 1839 da yayınlamaya başladığı «Re-vue de Progres Politique, Social et Litteraire» — Sosyal, Politik ve Edebi İlerleme Dergisi — inde ve 1841 de yayınladığı «L'Organisation de Travail» adlı kitabındaki düşünceleri ile 1848 İhtilâlinde Fransız sosyalizmini en iyi temsil eden bir kişi olarak görülmüş,
- İhtilâlden sonra Fransa'da kurulan geçici hükümete işçi temsilcisi olarak katılmış; modern toplumun iyileşmesini kooperatifçilikte gören sosyalistler grubuna dahil bir kimsedir.
- Louis Blanc klasik ekonomistlerin liberal görüşüne karşı çıkmış; Kitabının büyük bir bölümünde rekabetin sakıncalarını anlatmıştır. Ona göre rekabet ekonomik krizlerin sebebidir; tekellere yol açmaktadır; işçilerin sömürülmesine neden olmaktadır. Rekabet güçlüler yararına işitmektedir; rekabet uluslararası savaşların da sebebidir.
- Rekabetin bu sakıncalarını ortadan kaldırmak için rekabeti ortadan kaldırmak şarttır. Bunun için toplum düzenini sosyal atölyeler kurarak değiştirmek gerekir. Sosyal atölyeler Fourier'ın mikrokosmosunda olduğu gibi iktisadi yaşamın her yanını kapsamaz. O bir çeşit işçi üretim kooperatifidir.
- Ona göre, bütün temel üretim kollarında bir sosyal atölye kurulmalı, kuruluş için gerekli sermaye devletçe sağlanmalıdır. Sosyal atölyeyi kuranlar yeteneklerine göre üretime katılmalı, eşit pay almalıdır. Bu prensip bugün uygulanamıyorsa, bunun sebebi bugünkü nesillere verilen yanlış, antisosyal eğitimden ileri gelmektedir.
- Gelecekte yeni eğitimle düşünceler ve gelenekler değişecektir. Atölyelerdeki hiyerarşi seçimle düzenlenmelidir. Sosyal atölyelerin ilk kuruluşunda üyeler en etkin olanı seçmekte güçlük çekeceklerinden, hiyerarşi devlet tarafından düzenlenebilir.
- Ch. Gide ve Ch. Rist'e göre 18, sosyal atölyeler gelecekteki kollektivist toplumun tohumunu oluşturmuştur. Louis Blanc'ın sosyal atölyelere kuruluş sermayesinin devletçe sağlanması yolundaki düşüncesi Fourier ve R. Owen'e nazaran daha gerçekçi gösterilmesine neden olmuştur. Ona göre, sosyal atölyelerin kuruluşu için ilk sermayeyi veren devlet bu atölyeleri kontrol etmelidir. O kooperatifçi sosyalizmle devlet sosyalizmini birleştirmiş olmaktadır. Atölyelerde ekonomik motif kişisel çıkar yerine, iş yapma şerefi olacaktır.
- Atelyede sağlanan safi kazancın, 1/3 i işçilerin ücretlerine ilaveten işçilere dağıtılacak; 1/3 i hastaların, yaşlıların, malûllerin bakımına harcanacak; 1/3 i atölye kuruluşlarına harcanacaktır. Üretimin maliyetine devletten alınan sermaye için ödenecek faiz de dahildir.
- Böylece o faizi meşru görmekte; ancak kârı kabul etmemektedir. Ona göre, yalnız üretime emekle katılmanın payı vardır, çalışma bir haktır. İşsizler devletten iş isteme hakkına sahip olmalıdırlar. Devlet işsizlere iş bularak, onlara asgari geçim sağlamakla yükümlü olmalıdır.

- Louis Blanc 1848 İhtilalinden sonra kurulan hükümete bakan olarak girdikten sonra, düşüncelerini uygulamaya çalışmış; işsizlere iş sağlamak için milli atölyeler kurulmuştur. Ancak bu kuruluşlar bekleneni verememiş, normal koşullara dönülünce ortadan kaldırılmışlardır.
- Louis Blanc hiç bir zaman eylemci olmamıştır. Ona göre, kurulacak sosyal atölyeler özel teşebbüslere örnek olacak; onlar da sosyal atölyeler biçiminde organize olmak isteyeceklerdi.
- Çünkü sosyal atölyelerle rekabet edemeyeceklerdi. O sosyal atölyelerin kuruluşunu devletten beklemekle daha gerçekçi idi ve Fourier ve Robert Owen'den ayrılıyordu.
- Fransa'da işçi üretim kooperatifleri Louis Blanc'in etkisi altında genellikle devlet yardımı ile kurulmuşlardır. Ancak, bu kooperatifler Louis Blanc'in düşüncelerinin aksine başarılı olamamışlardır. Çünkü işçiler modern işletmelerin gerektirdiği büyük sermayeyi sağlayacak ekonomik güce sahip değildirler; hem işçi hem patron durumunda olmaları küçümsenmeyecek yönetim güçlükleri meydana getirmektedir, v.b.

c)

Robert Owen
(1771-1858)

- Babası bir küçük sanatkâr olan R. Owen çocukluk yaşlarını çalışarak geçirmiş; genç yaşta büyük tecrübe sahibi olmuş; çırak olarak işe başlayarak, fabrikatörlüğe kadar yükselmiş büyük bir işadamıdır. O bütün sosyalistler arasında kendine özgü bir kişiliğe sahiptir.
- O işçilere kapitalistlerin sermayesinin kamulaştırılması amacını tavsiye etmemiş; yeni sermaye yaratılmasını önermiştir. Günümüzde de kooperatifçiliği kolektivizmden ayıran önemli noktalardan biri budur.
- R. Owen bir sosyal ıslahatçıdır. O işçi refahını sağlayan bir çok kurumlar meydana getirmiştir. New-Lanark'daki fabrikasında günümüzde işletme düzeyinde sosyal politika konusuna giren bir çok kurumlar meydana getirmiş, reform hareketlerine girişmiştir.
- Örneğin, işçiler arasında tasarruf ve yardımlaşma sandığı kurulması, kantin açılması, bahçeli işçi evi yapılması, kitaplık kurulması, işçi çocuklarının bakımını sağlayacak kreşler meydana getirilmesi, işçi ücretlerinin yükseltilmesi, çalışma süresinin 17 saatten 10 saate indirilmesi, hastalık ve kazalara karşı tedbir alınması v.b. Ona göre, kısa çalışma süresi, yüksek ücret ödenmesi emeğin verimini yükseltmektedir.
- R. Owen fabrikasının zamanında örnek fabrika olarak gösterilmesine karşın, öteki işverenleri aynı ıslahat tedbirleri almaya itmediğini görünce, hükümetleri tedbir almaya inandırmak için çalışmış; çocukların asgari çalışma yaşını 9 a yükselten 1819 tarihli fabrika kanununun çıkarılmasında etkili olmuş;
- yabancı kralları ve politikacıları benzer ıslahat tedbirlerinin yararlarına inandıрмаğa çaba harcamıştır. Bu yüzden R. Owen uluslararası sosyal politikanın gelişmesini hazırlayan bir kişi olarak da görülmektedir.
- R. Owen sosyal problemlerin çözümü için yeni bu ortam yaratılması düşüncesindedir. Ona göre, insan doğal olarak iyidir; insanı bozan çevredir. O halde çevreyi düzeltmek gereklidir. Ona göre, kâr motifi bütün fenalıkların temelidir. Kâr maliyeti aşan bir gelirdir.
- Adil fiyat maliyete eşit olan fiyattır. Ürünler maliyet fiyatına göre satılmalıdır. Kâr sadece gayri adil değil, aynı zamanda fazla üretim, az tüketime yol açarak ekonomik krizlere neden olmaktadır. Çünkü kâr işçinin emeğinin ürününü satın alma olanağını ortadan kaldırmaktadır.
- Bilindiği gibi, liberal ekonomistler rekabetin aşırı ,kâra engel olacağı inancındadırlar. R. Owen bu görüşe katılmaz. Ona göre, rekabet ve kâr birbirinden ayrılmaz; biri savaş ise, öteki ganimettir. Kârı ortadan kaldırmak için parayı ortadan kaldırmak lâzımdır. Çünkü kâr para ile gerçekleşmektedir.
- Paranın ortadan kaldırılması, para yerine emek-notu kullanılması ile gerçekleştirilebilir. R. Owen bu maksatla 1832 de Londra'da bir emek mübadele borsası «National Equitable Labour Exchange» kurarak, bu borsada malların, bu malların üretiminde harcanan emek oranına göre değiştirilmesi denemesine girişmiştir.

- Borsanın ortaklarına, borsaya getirdikleri mallar karşılığında, bu malların üretimi için harcadıkları iş-saatine göre emek-notu verilecek; borsadan bu emek-notu değerinde mal alabileceklerdi. Önceleri nisbi bir başarı kazanıldı ise de, sonraları ortakların dışarıda satabildikleri malları serbest piyasada satarak, satamadıkları malları mübadele mağazasına getirip iş bonusu almaları mağazanın satılmayan mallarla dolmasına yol açtı ve mağaza iflas etti.
- Oysa, bu denemeden on sene sonra Rochdale'de öncülerini kurdukları tüketim kooperatifi ile üretici ile tüketici arasındaki ticaret halkalarını ortadan kaldırmak veya azaltmak yolu ile kâra engel olmak istemişler; para kurumuna dokunmamışlardır. Gerçekten para ile kâr arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Nitekim, Batılı tacirlerin Afrika'da silah karşılığında kauçuk almak suretiyle para kullanmadan büyük kârlar sağladıkları bilinmektedir.
- R. Owen'in çevreyi düzeltme amacına yönelik girişimlerinden diğer birisi Amerika'da kurduğu kolonidir. Bunun için Amerika'ya gönderdiği 2500 kişinin genellikle çiftçi ve tembel insanlardan oluşması, bunların çalışmadan refaha kavuşacakları inancında olmaları, girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur.
- R. Owen'in Londra'daki mübadele mağazası, Amerika'daki koloni girişimi başarılı olmamakla beraber, kooperatifçiliğin gelişmesinde etkili olmuştur. O kooperatifleri rekabeti baskı altında tutacak bir araç olarak görmekte, kâr güdüsüne ve rekabet serbestisine dayanan iktisadi ve sosyal organizasyonun kooperatifçiliği geliştirerek değiştirilebileceğine inanmaktadır. Onun girişimleri XIX uncu yüzyıldaki büyük sosyal hareketlerin başlangıç noktası olmuştur.
- R. Owen mübadele mağazası, Amerika'daki koloni girişiminde başarı sağlayamamakla beraber, kooperatifçiliğin gelişmesinde etkili olmuştur. Rochdale'de 28 dokuma işçisi tarafından kurulan tüketim kooperatifine hakim olan düşünce R. Owen tarafından ortaya atılmıştır.

SEKİZİNCİ DERS: Pierre Joseph Proudhon

PIERRE JOSEPH PROUDHON

(1809 -1865)

- Öteki sosyalistler gibi, Proudhon'un hareket noktası da özel mülkiyetin eleştirilmesi olmuştur.
- Özel mülkiyet ve rekabet serbestisine dayanan kapitalist sistem yerine daha adil bir sistem kurmak için çareyi, Saint - Simonizm, R. Owen, Fourier, Louis Blanc gibi kendinden önceki sosyalistlerin üretim ve bölüşüm organizasyonunu değiştirme yolundaki önerilerinden farklı olarak mübadele organizasyonunu değiştirmede bulmaktadır.
- Bir köylü ailesinin çocuğu olan Proudhon küçük yaşta hayatını kazanmak zorunda kalmış, bir basım evinde tashihçilik yapmış, basım evi sahibi olmuş, bu arada bol okuma fırsatı bulmuş, toplumdaki adaletsizliklerden şikâyetçi bir kimsedir. 1840 da henüz 31 yaşında iken yayınladığı «Qu'est-ce que la propriété» — Mülkiyet Nedir? — adlı kitabı ile ün kazanmıştır. Kitabının çeşitli yerlerinde bu soruya verdiği yanıt «mülkiyet hırsızlıktır» olmuştur.
- «Mülkiyet nedir?» sorusuna «mülkiyet hırsızlıktır» yanıtı yeni değildir. Kendisinden önce gelen sosyalistler de özel mülkiyeti eleştirmişlerdir. Ancak, o özel mülkiyete karşı değildir. Ona göre mülkiyet çalışmayı teşvik eder; aile mülkiyete dayanır; mülkiyetsiz ilerleme olmaz.
- Bir köylü ailesinin çocuğu olan Proudhon küçük yaşta hayatını kazanmak zorunda kalmış, bir basım evinde tashihçilik yapmış, basım evi sahibi olmuş, bu arada bol okuma fırsatı bulmuş, toplumdaki adaletsizliklerden şikâyetçi bir kimsedir. 1840 da henüz 31 yaşında iken yayınladığı

«Qu'est-ce que la propriété» — Mülkiyet Nedir? — adlı kitabı ile ün kazanmıştır. Kitabının çeşitli yerlerinde bu soruya verdiği yanıt «mülkiyet hırsızlıktır» olmuştur.

- «Mülkiyet nedir?» sorusuna «mülkiyet hırsızlıktır» yanıtı yeni değildir. Kendisinden önce gelen sosyalistler de özel mülkiyeti eleştirmişlerdir. Ancak, o özel mülkiyete karşı değildir. Ona göre mülkiyet çalışmayı teşvik eder; aile mülkiyete dayanır; mülkiyetsiz ilerleme olmaz.
- Mesele özel mülkiyeti ortadan kaldırmak değil, onu zararsız hale getirmek, onu herkese açık tutmaktır. O özel mülkiyetin çalışmadan kazanç sağlamasını eleştirmektedir. O kira, rant, faiz, kâr, iskonto, komisyon gibi emeksiz gelirlere, imtiyaz ve tekellerin sağladığı haksız kazançlara karşıdır.
- Proudhon kapitalizme olduğu kadar, komünizme ve sosyalizme de karşıdır. O okuyucularının kendisini yanlış anlamalarına meydan vermemek, kendi çözümünü daha iyi değerlendirmelerini sağlamak amacı ile komünistlere hücum eden, onlara karşı «benden uzak durun komünistler! Sizin halihazır varlığınız benim için pis bir koku, bakışınız berbattır» diyecek kadar sert ifadeler kullanmıştır.
- Ona göre sosyalistler mevcut sistemden kurtulma için, daha iyisini bulmadan, bu sistemi tahrip etmek istemektedirler. Mesele işbölümü, kolektif güç, rekabet, kredi, mülkiyet ve hürriyet gibi ekonomik kurumları ezmek değil, onların zarar vermelerini önlemektir. Kendinden önceki sosyalistler rekabeti kooperasyon ve emeğin organizasyonu ile, özel mülkiyeti müşterek mülkiyet ve kollektivizmle, kişisel çıkar motifini ıstırap, sevgi, kardeşlik, kendine görev sayma motifleri ile ikame etmek istemişlerdir.
- Proudhon'a göre, bunların hiç birisi tatmin edici değildir. O özgürlüklere büyük önem vermektedir. 1848'deki seçim söylevinde seçmenlerine şöyle demiştir: «Benim bütün sistemim özgürlüğe dayanır. Vicdan özgürlüğü, basın hürriyeti, iş ve eğitim özgürlüğü, rekabet serbestisi, emek ve çalışmanın meyvelerine serbestçe sahip olma özgürlüğü ve 1789 ve 1793 sistemidir; Quesnay, Turgot ve J.B. Say'ın sistemidir.
- O özel mülkiyeti eleştirirken, müşterek mülkiyeti savunmamıştır. Ona göre, müşterek mülkiyet güçlülerin zayıfları sömürmesine yol açar. Müşterek mülkiyet de hırsızlıktır. O özel mülkiyet ile müşterek mülkiyet arasında bir dünya yaratmak istemektedir
- Proudhon kişisel çıkarlara göre hareket etme motifinin sevgi, kardeşlik, kendine görev sayma motifleri ile ikame edilmesine taraftar görünmemektedir. Bunlar bir insanın başka bir insanla olan ilişkilerinde kendisini feda etmesi, başkalarına bağlı olmasını ifade eder. Oysa insanlar eşit hakka sahiptirler; aralarındaki ilişkiler adil olmalıdır.
- Adalet başka kişilerin kendisine eşit bir kişi olarak kabulü, insanların karşılıklı saygınlığıdır. Karşılıklı saygı mantığı olarak hizmette karşılığa dayanır.. Eşit karşılık, eşit hizmet insanın çözmesi gereken ödevi olmalıdır. Adalet ilkesi iktisadi yönden hizmetlerin karşılıklı olmasını ifade eder. Hizmette karşılıklılık iktisadi organizasyonu yönlendiren ilke olmalıdır.
- Proudhon özel mülkiyetin çalışmadan kazanç sağlamasına, hizmetin karşılıklılığı ilkesine ters düştüğü için karşıdır. Yoksa o mülkiyete karşı değildir. Böylece o özel mülkiyete, çalışma ve mübadele özgürlüğüne dokunmadan mülkiyetin ana özelliğini ortadan kaldırmak, emeksiz gelire

son vermek istiyor. Bunun için diğer sosyalistler gibi, maddi üretim araçlarının toplulaştırılmasını zorunlu görmüyor. O çareyi mübadele bankası'nda buluyor.

- Proudhon'un bu konudaki düşüncesini şöyle özetleyebiliriz: Sermayenin sermayedara faiz, iskonto, kira v.b. adı altında işçilerin ürünleri, üzerinde efendi hakkı veren çeşitleri arasında en önemlisi paradır. Çünkü sermaye piyasaya para biçiminde arz olunur. Eğer para faiz almadan ödünç verilebilirse, diğer sermaye çeşitlerinde de efendi hakkı ortadan kalkar.
- Ona göre bir mübadele bankası kurularak, bu bankanın kendisine getirilen senetleri mübadele bonusu ile iskonto etmesi sağlanır, işçiye derhal ve faizsiz gerekli sermayenin tedariki olanağı verilirse, sermaye sahiplerine emeksiz gelir sağlama olanağı ortadan kaldırılmış olur. işçiler emeklerinin karşılığını tam olarak elde edeceklerinden mübadelede karşılıklılık sağlanmış olur.
- Proudhon'un bu düşüncesine karşı şu eleştiriler ileri sürülmüştür: Proudhon paranın görevlerini iyi kavrayamamıştır; para ile sermayeyi birbirine karıştırmıştır; faiz konusunu çözümleyememiştir. Bu nedenle mübadele bankası ölü doğmuş çocuğa benzetilebilir.
- Proudhon anarşizmin de kurucusudur. Ona göre, hükümet gerekli bir kurum değildir. O «je ne veux ni gouverner ni etre gouverner» demektedir. Proudhon'un sosyalizm üzerindeki etkisinin fazla olduğu söylenemez.
- Fransa'da 1848 ihtilali sosyalist düşüncelerin gerçekleşmesi için büyük bir fırsat meydana getirmiştir. Fakat çok geçmeden bu düşüncelerin hayal mahsulü olduğu anlaşılmış bir kısmının kötü düşünceli olması, bir kısmının sabrının tükenmesi, sosyalist düşünceleri ileri süren ve uygulamaya koyanların beceriksizlikleri, acele etmeleri, deneylerin bir bölümünü gülünç duruma düşürmüştü ve halkın nefretini üzerine çekmiştir.
- Bizzat K. Marx bu sosyalistlere utopist sosyalistler demektedir. 1848 ihtilâlinin en önemli sebebi çalışma hakkını sağlamaktır. Proudhon bile, çalışma hakkını verin, mülkiyet sizin olsun demişti. Geçici Hükümet Louis Blanc'in etkisi ile bu hakkı tanımış ve milli atölyeler kurmuştu.
- Ancak bu atölyeler Louis Blanc tarafından düşünülen sosyal atölyelerden farklı nitelikte idi. Sosyal atölyeler üretim kooperatifleri biçiminde düşünülmüştü. Milli atölyeler ise, işsizler için bir iş yeri idi. İhtilâlde işsizlerin sayısı artmıştı, illerden pek çok işsiz de Paris'e gelmişlerdi. Hoşnutsuzluk giderek artıyordu.
- Milli atölyeler politik tartışma konusu oldu ve giderek ortadan kaldırılması düşüncesi güç kazandı. Yeni bir ayaklanma oldu. Herkes bu sonuçtan çalışma hakkını sorumlu görüyordu. Anayasaya, çalışma hakkı çıkarılarak yoksul vatandaşlara yardım maddesi kondu.
- Öte yandan, işçi üretim kooperatiflerinin teşvik edilmesine herkes taraftardı. Bir çok kooperatif kuruldu. Devlet de bunlara yardım etti. Bu arada devletten yardım koparmak için spekülâtif nitelikte kooperatiflerin kurulduğu da görüldü. Nitekim, ayaklanmadan sonra bunların bir bölümü kollektif, komandit ortaklık haline getirildi.
- RODBERTUS (1803-1875) Ekonomi doktrinleri tarihinde Alman işçi hareketinde derin bir iz bırakan Lassalle ile birlikte devlet sosyalizminin kurucusu olarak görülen Rodbertus esas itibarıyla zamanındaki kapitalist toplumla gelecekte gerçekleşeceğini düşündüğü kollektivist

toplum arasında bir anlaşma (kompromi) zemini aramış, bu anlaşmada devlet gücünden yararlanmak istemiştir.

- . Daha önce açıklandığı gibi, Fransız ekonomisti Louis Blanc da toplumda mevcut adaletsizlikleri kaldırmak, modern toplumu sarsıntısız biçimde gerçekleştirmek için devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmesini istemişti. Bu nedenle Ch. Gide ve Ch. Rist onu devlet sosyalizminin bir öncüsü olarak görmektedir
- Kendinden önceki sosyalistlere nazaran sağlam bir iktisadi bilgiye sahip olan Rodbertus Sismondi ve Saint - Simonculardan da etkilenmiş, 1842 de yayınlanan «Forderungen der Arbeitenden Klasse» — Çalışan Sınıfın Talepleri — konulu kitabı, 1850 -1851 yıllarında yayınladığı sosyal mektupları başlangıçta fazla ilgi toplamamış;
- 1862 de mektuplaşmaya başladığı Lassall'in bir konuşmasında ondan en büyük Alman ekonomisti diye söz etmesi, kürsü sosyalistlerinden A. Wagner'in onu sosyalizmin Ricardo'su olarak göstermesi üzerine Rodbertus'un yazılarına ilgi artmıştır.
- Düşünceleri aşağıda açıklanan K. Marx sosyalizmle ihtilâli, ekonomik teori ile politik hareketi birbirine bağlı gördüğü halde, Rodbertus 1848 deki Prusya Ulusal Meclisi'nde sol merkezde yer alan, siyasi programında anayasa ve ulusal birliği esas kabul eden bir kimsedir. Hatta Bismark'ın başarılarının onu yaşamının sonlarına doğru konservatif krallığa yaklaştırdığını söyleyenler bile vardır.
- O yalnız sosyal alanda kalan, eylemlerden uzak bir sosyalist parti hayal etmiş; hatta genel seçim hakkından yana olmasına rağmen, Lassall'in 1863 te kurduğu işçi birliğine bile katılmamıştır. O kralcı politikanın sosyalist program ile birleştirilebileceğini kabul etmiş; fakat iktisadi bilgi söz konusu olduğu zaman kompromiye yanaşmamıştır.
- Bu yüzden zamanında daha çok profesörler ve entelektüellerden oluşan bir azınlık tarafından kurulan «kürsü sosyalizmi»ne karşı çıkmış, kürsü sosyalistlerinden şekerli su sosyalistleri diye söz etmiştir.
- Rodbertus toplumu işbölümüne dayalı bir organizma olarak görmekte, üretimin sosyal gereksinmelere uydurulması, üretim araçlarının tam olarak kullanılması ve elde edilen hasılanın adil biçimde dağıtılması için devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etmesini istemektedir.
- i) Ona göre, kapitalist sistemde üretim sosyal gereksinmelere göre değil, gerçek talebe göre yapılmaktadır. Çünkü bu sistemde kâr motifi esastır; özel teşebbüsler üretim kararlarında prodüktivite yerine rantabiliteyi esas alırlar.
- Bu davranış kâr sağlayan, fakat ulusal gereksinmelerin tatminine yaramayan şeylerin bile üretilmesine neden olur. Üretim gerçek talebe göre düzenlenir. Gerçek talep ise, daha çok yüksek gelir grupları tarafından oluşturulur.
- Emegini satmaktan başka geçim olanağı bulunmayan işçiler, eğer emekleri talep edilmezse, talepte bulunamazken, malik olanlar çalışmasalar bile mülkiyet gelirlerine dayanarak talepte bulunabilirler. Bu yüzden toplumda birilerinin en zaruri ihtiyaçlarını gidermekte güçlük

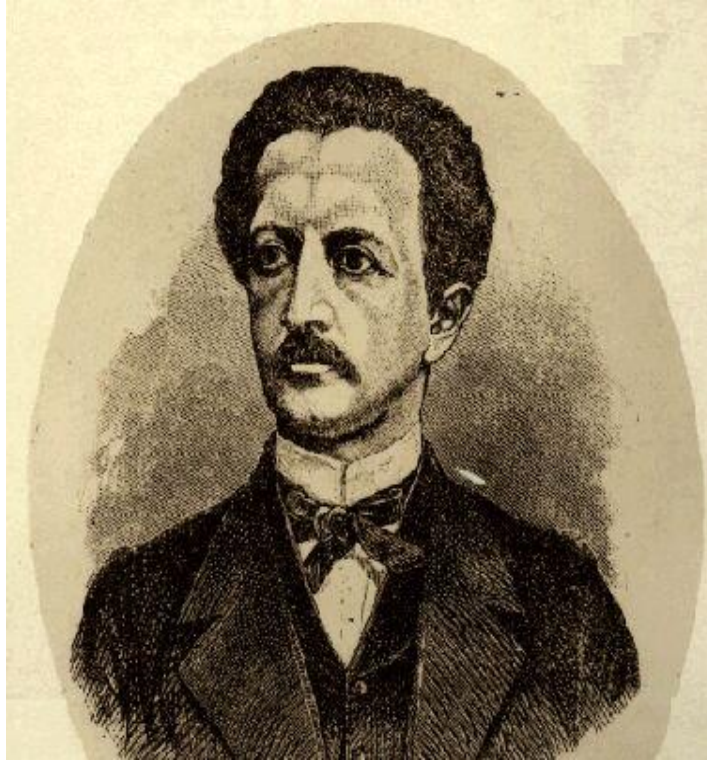

çekmelerine karşın, öbürleri lüks gereksinme talebinde bile bulunabilirler. Bu ise üretimin gereksinmelere göre yönlendirilmesini önler.

- Adil olmayan bu durumu önlemek için üretimi gerçek talep yerine sosyal gereksinmelere göre yönlendirecek önlemlerde bulunulması zorunludur. Rodbertus'a göre, insanların benzer gereksinimleri vardır. Bu gereksinimleri gideren mallar bellidir. Toplumun sahip olduğu emek miktarı —iş-zamanı— bilindiğine göre, iş bu iş-zamanının çeşitli üretimler arasında dağıtılmasına kalmaktadır. Ancak, hemen işaret edelimki, mesele Rodbertus'un zannettiği kadar basit değildir.
- Bu düşünceye karşı en azından, sosyal gereksinmenin kesin olarak tanımlanamayacağı, bireylerin değişik gereksinme ve eğilimleri olduğu, üretimin sosyal gereksinmelere göre düzenlenmesinin tüketim serbestisinin sonu olacağı, rantabilite ve prodüktivitenin çoğu kez iddia olunduğu gibi farklı şeyler olmadığı, rekabet serbestisinin maliyetleri düşürücü ve kaliteyi yükseltici etkisi bulunduğu, harcanan ile elde edilenin karşılaştırılabilmesi için fiyatlara dayanılmasının zorunlu olduğu yolunda eleştiriler ileri sürülebilir.
- ii) Rodbertus üretim araçlarının tam olarak kullanılması konusunda Sismondi'nin düşüncelerine katılmış, bu düşüncelere yeni bir katkıda bulunmamıştır.
- iii) Gelir bölüşümündeki adaletsizliğe gelince, kapitalist sistemde girişimciler emeğin, sermayenin ve arazinin üretimindeki produktif hizmetlerini, bu faktörlerin piyasadaki arz ve talebine göre oluşan fiyatları üzerinden satın alırlar. Üretimle yaratılan değerlerin üretimde kullanılan produktif hizmetler için ödenen ücret, faiz ve kirayı aşan kısmı girişimcilere kâr olarak kalır. Esas itibariyle Klasik Okul tarafından da açıklanan bu bölüşüm biçimi görünüşte adildir.
- Ancak, bu mekanizmanın altında saklı bulunan sosyal ve moral gerçek araştırılırsa, emeğin sermaye ve arazi sahipleri tarafından sömürüldüğü ortaya çıkar. Rodbertus'a göre, üretimin yegâne kaynağı emektir. Sermaye ve arazi sahiplerinin üretimden pay almaları adaleti bozmaktadır. Çünkü bunlar üretimde gerçek bir güç kullanmadan özel mülkiyet ve mübadele serbestisinin sağladığı olanaklar yüzünden yaratılan değerlerin bir bölümü üzerinde hak sahibi olmaktadır.
- Rodbertus emeğin prodüktivitesinin giderek artacağını, emeğe maliyetine eşit ücret ödendiğinden, işçinin üretimdeki nisbi payının azalacağını iddia etmiş ve kapitalist sistemde «Gesetz von der fallenden Lohnquote» —azalan ücret payı ilkesi— nin cari olduğunu ileri sürmüştür. O ekonomik krizlerin sebebini, Sismondi gibi, bu bölüşüm biçiminde görmektedir.
- Rodbertus gelir bölüşümündeki adaletsizliğin kaldırılması için, diğer sosyalistler gibi, özel mülkiyet ve bireysel girişimin kaldırılmasını gerekli görmekte; maddi üretim araçlarının topluma mal edilmesi ile, emeksiz gelirin ortadan kalkacağını, herkesin yaptığı iş oranında tüketime katılacağını, üretimin sosyal gereksinmelere uyacağını, böylece adaletin sağlanacağını ileri sürmüştür.
- Ancak, üretimin, hatta tüketimin kamu makamlarınca düzenlenmesinin yaratacağı baskıyı düşünmesi, ihtilâlcı girişimden nefret etmesi onun kollektivist düzene hemen geçilmesi yerine, devlet sosyalizmini benimsemesine neden olmuştur.

- Ona göre, bugünkü adaletsizliğin biri özel mülkiyet, öteki sözleşme serbestisi olmak üzere iki kaynağı vardır. Özel mülkiyetin zarar vermeden kaldırılması mümkün değildir. Sözleşme serbestisi kaldırılırsa, emeksiz gelir tamamen önlenemezse de en azından sakıncaları azaltılır; emeğin bölüşümdeki payı artırılabilir; krizler önlenir.
- O daha adil bir gelir bölüşümü için şu projeyi ortaya atmıştır: Devlet sosyal hasılanın değerini emek cinsinden tahmin ederek, bu değerden işçilerin alması gereken miktarı tesbit etmeli; bu miktar için teşebbüslere istihdam edecekleri işçi sayısına göre ücret bonusu dağıtarak, teşebbüslerden devlete eşit değerde ürün sevk etmeleri istenmeli;
- teşebbüsler tarafından ücretlerin ücret bonoları ile ödenmesi ve işçilerin bu bonolarla devletten gereksinme duydukları malları satın almaları sağlanmalı ve sosyal hasılanın emek cinsinden değerinin zaman zaman yeniden tesbit edilerek, işçi sınıfının milli hasıladaki büyümeden payını alması güven altına alınmalıdır.
- Rodbertus'u inceleyen ekonomistler, onun gelir bölüşümünün iktisadi ve sosyal farkını göstermesinin bir hizmet olduğunu; ancak, daha adil bir gelir bölüşümü için ortaya attığı projenin uygulama olanağının bulunmadığına işaret etmektedirler. Onun teori yönünden sosyalist, uygulama yönünden sosyal ıslahatçı olduğu söylenebilir.

FERDİNAND LASSALLE (1825 -1864)

- 23 yaşında iken K. Marx'la birlikte 1848'deki ihtilâlcî kışkırtmalara katılan, daha sonra kendisini felsefi, hukuki ve edebi çalışmalara veren Lassalle 1862 yılından bir düello sonucu öldüğü 1864 yılına kadar verdiği söylevler, yayınladığı broşürler ve mahkeme önünde yaptığı savunmalarla heyecan yaratan, 1863'te Leipzig'de kurulmasına önyak olduğu «Allgemeine Deutsche Arbeiterverein» —Alman İşçi Birliği— için yaptığı propaganda ile ünü Alman sınırları dışına taşan bir sosyalist ve bir eylem adamıdır.
- Teorik yönden Lassalle'in temel düşüncesi Marx'inkinden pek farklı değildir. Ona göre, tüm tarihi gelişme mülkiyet hakkının giderek artan biçimde sınırlandırılmasından ibarettir. Bu sınırlandırma 100-200 yıl içinde mülkiyet hakkının tamamen kaybolmasına götürecektir.
- Uygulamada ise, o bir eylem adamı, bir sosyal ıslahatçıdır. Çabalarını daha çok işçilere genel seçim hakkının tanınması ve devletin himayesinde işçi üretim kooperatiflerinin kurulması gibi, biri politik, öteki ekonomik iki konuda toplamıştır.
- Almanya'da Liberal Parti milletvekili Schulze Delitzsch'in çabası ile 1849'dan beri esnaf ve küçük sanatkârlar tarafından çok sayıda kooperatif kurulmuştur. Bu kooperatiflerin devletin kooperatifçiliğe müdahale etmemesini ilke olarak benimsemeleri Lassalle'in hücumlarını üzerine çekmiştir. Çünkü Lassalle «bırakınız yapsınlar!» düşüncesine karşıdır.
- Ona göre, «bırakınız yapsınlar!» bir burjuva inancıdır. Burjuva devletin görevinin ülkenin iç ve dış güvenliğini sağlamak, adaleti dağıtmakla sınırlı olduğuna inanmakta; devleti Lassalle'in deyimi ile bir Nachvaechterstaat —gece bekçisi devleti— olarak görmektedir.
- Oysa, insanlık tarihi insanoğlunun Doğa'ya karşı özgürlüğünü kazanmanın, sefalet, bilgisizlik, fakirlik, zayıflık gibi baskılardan kurtulma yolunda verdiği mücadelenin tarihidir. İnsan bu mücadelede tek başına güçsüzdür. Birlik olmak zorundadır. Bu birliği yaratan ise devlettir. O halde devletin ülkenin iç ve dış güvenliğini sağlamanın, adaleti dağıtmanın ötesinde görevleri vardır. Devlet ekonomik bakımdan güçsüz olanlar lehine ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etmelidir.
- Lassalle tarafından ileri sürülen düşüncelerin çoğu kez iktisadi olmaktan çok sosyal ve ahlaki temele dayandığı görülmektedir. O hocası Hegel ve Fichte'nin idealizminin iktisatçıların tartışmalarına girmesine yardımcı olmuştur.
- KÜRSÜ SOSYALİZMİ Daha önce de açıklandığı gibi, Almanya'da İngiliz klasik ekonomistlerinin yolunda büyük ekonomistler yetişmemiştir. Tarihçi Okul'un iktisadi ilkelerin nisbiliği düşüncesi, Fr. List'in ekonomiye ulus fikrini sokması Almanya'da liberal düşüncenin İngiltere ve Fransa'daki kadar etkili olmasını önlemiştir.
- Öte yandan XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Alman sanayiinin hızlı bir gelişme içine girmesi ile ortaya çıkan sosyal sorunlar halkın dikkatini çekmeye başlamış, «bırakınız yapsınlar!» doğası bir yana bırakılarak, bu sorunlara devlet yardımı ile çözüm getirilmesi yolundaki düşüncelerin güç kazanmasına neden olmuştur.
- 1872'de Eisenach'da profesörler, iktisatçılar, hukukçular ve memurların katıldığı bir kongrede kabul edilen bildiride devletin insanlığın eğitiminde en yüksek ahlak kurumu olduğu ileri sürülerek, liberalizme karşı çıkmış; ulusun fertleri ve sosyal sınıflar arasında ahlâki bir tesanüt

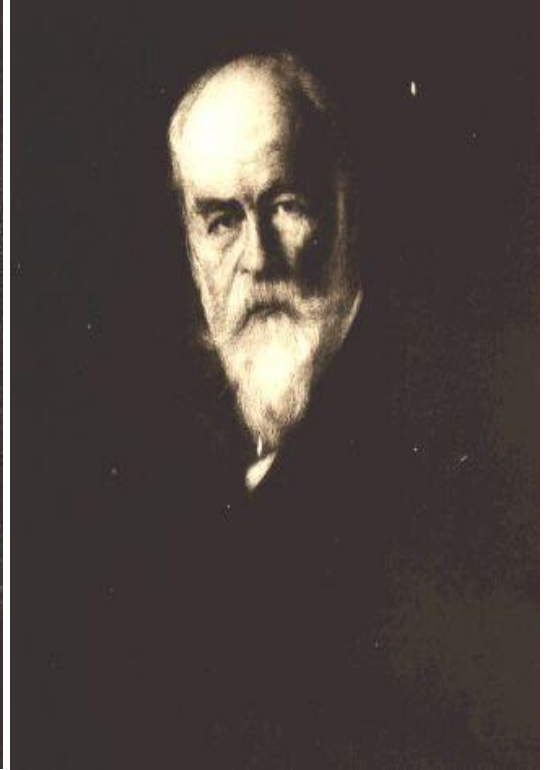
bulunduğu, halkın bir bölümünün maddi sefaletine karşı kayıtsız kalınamayacağı, devletin iç ve dış güvenliğini sağlamak, adaleti dağıtmak yanında kültürel ve sosyal görevleri bulunduğu ...ileri sürülmüştür.

- A. Wagner ve G. Schmoller gibi ünlü ekonomi profesörlerinin de katıldığı bu kongrede alınan kararlarla Almanya'da liberaller tarafından «Kathedersozialismus» —kürsü sosyalizmi— adı verilen düşünce akımı başlatılmıştır. Kürsü sosyalistleri devletin güçsüz sınıflar lehine ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etmesini, servetin aşırı şekilde malik sınıfların elinde toplanmasının önlenmesini, daha adil bir gelir bölüşümü, ücret seviyesinin insanlık haysiyetine yaraşır bir düzeye yükseltilmesi için tedbir almasını istemişlerdir.

A. Wagner

G. Schmoller

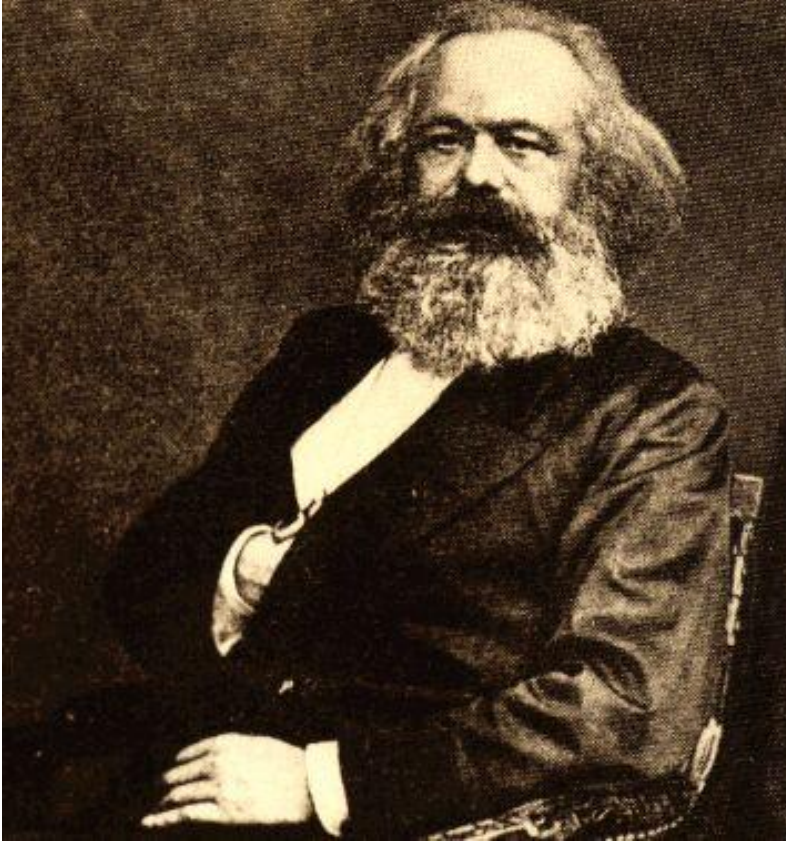
- Fakat onlar bu taleplerinde Marksistler gibi, devletin ferdin yerini almasını istememişler; kâra ve faize karşı çıkmamışlar; özel mülkiyeti temel kurum olarak kabul etmişlerdir. A. Wagner'e göre, özel teşebbüsler tarafından yapılmayan veya daha az iyi yapılan, daha pahalı yapılan, sosyal ve iktisadi bakımdan sakıncalı sonuçlar doğuran iktisadi faaliyetler devletçe yapılmalıdır
- Rodbertus ve Lassalle tarafından kurulan devlet sosyalizminin bir devamı olan bu düşüncelerin Almanya'da Hristiyan sosyalistler ve sosyal demokratlar tarafından benimsendiği görülmektedir.
- Fakat onlar bu taleplerinde Marksistler gibi, devletin ferdin yerini almasını istememişler; kâra ve faize karşı çıkmamışlar; özel mülkiyeti temel kurum olarak kabul etmişlerdir. A. Wagner'e göre, özel teşebbüsler tarafından yapılmayan veya daha az iyi yapılan, daha pahalı yapılan, sosyal ve iktisadi bakımdan sakıncalı sonuçlar doğuran iktisadi faaliyetler devletçe yapılmalıdır
- Rodbertus ve Lassalle tarafından kurulan devlet sosyalizminin bir devamı olan bu düşüncelerin Almanya'da Hristiyan sosyalistler ve sosyal demokratlar tarafından benimsendiği görülmektedir.
- **ANARŞİZM** Anarşizm liberal ve sosyalist düşüncelerin karması sonucu ortaya çıkan bir akımdır. Anarşistler bir yandan ferdi girişimden yanadırlar; liberalizm gibi kendi kendine işleyen iktisadi düzene inanırlar; devleti eleştirirler; öte yandan, özel mülkiyeti eleştirirler; işçi sınıfının sömürüldüğünü ileri sürerler.
- İleri liberaller devletin iç ve dış güvenliğini sağlama görevini tanırlar. Anarşistler devletin bu görevini bile gereksiz görürler. Onların gözünde güvenliğin sağlanması, mülk sahiplerini malik olmayanların hücumlarına karşı korur.
- Başlıca anarşistlerden Bakunin ve Kropotkin zikre değer. Bakunin kişisel özgürlük ile sosyalizmin bir arada yürütülmesini şu cümle ile açıklamıştır: «Sosyalizm olmadan yalnız özgürlük imtiyaz ve adaletsizlik demektir. Özgürlük olmadan sosyalizm ise, esaret ve şiddet demektir.»
- Bakunin bir Rus asilzade aileye mensuptur. Subay olmuş ancak, henüz genç yaşta iken askerlikten ayrılarak, Almanya'ya öğrenime gitmiş; felsefe öğrenmiş; Hegel felsefesinin etkisi altında kalmış; Paris'e gitmiş, orada Proudhon'la tanışmış, Proudhon'un etkisinde kalmış; 1848 İhtilâllerine katılmış bir kişidir.
- Siyasal ve sosyal anarşizm yanında felsefi ve edebi anarşizm de vardır. Örneğin, Alman filozoflarından M. Stirner 1844 te yayınladığı «Der Einzige und sein Eigentum» — Tek kişi ve Mülkiyeti — adlı kitabında ileri sürdüğü düşünceler zikre değer. Ona göre, bütün çıkarlar, eğer güçlü iseniz haklıdır.
- Sütü alıp içen kaplan haklıdır; onu öldüren ben haklıyım. Kim güce sahip ise, haklıdır. Güçlü olmayanın hakkı da yoktur. Yegâne gerçek «ich = ben» dir. Devlet, aile, ulus gibi «ben»i sınırlayan sosyal gruplar gerçek değildir. Onlar, benim tanıdığım otoriteden başka güce sahip değildirler, «ben» im yarattığım şeylerdir. Öyle ise, toplum egoistlerin birliğidir.

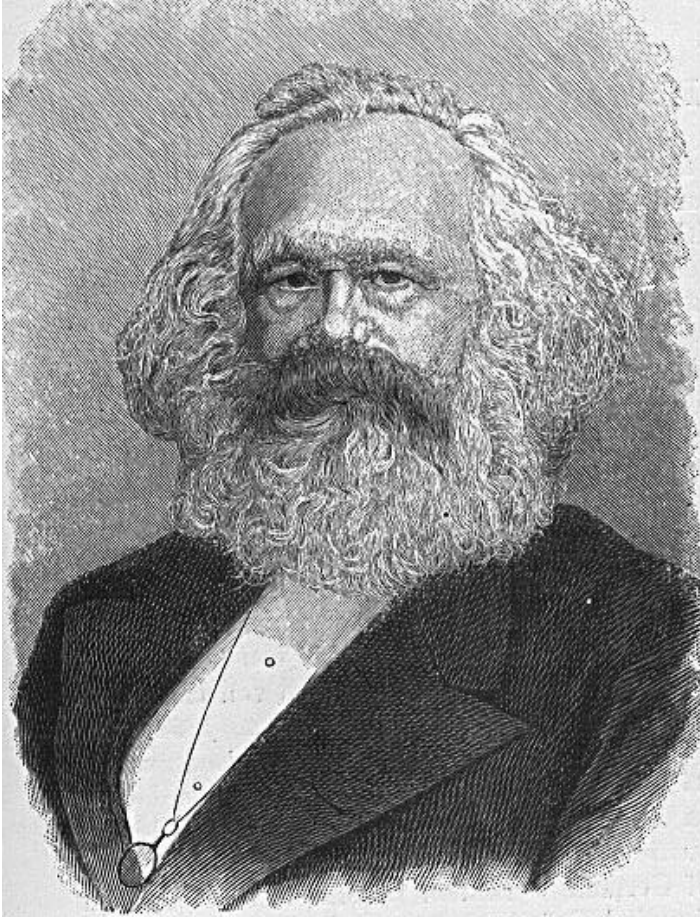
DOKUZUNCU DERS:Karl Marx

KARL MARX

(1818-1883)

- Musevi asıllı bir aileden gelen K. Marx 1818 de Almanya'da doğmuş, öğrenimini burada tamamlayarak, felsefe doktoru unvanını almış; felsefe hocalığı yapmış; aynı zamanda Köln'de çıkan Rheinische Zeitung'un baş yazarı olmuştur.
- Resmi makamların hoşuna gitmeyen bu gazete 1843 te kapatılınca, K. Marx Paris'e gitmek zorunda kalmış; orada Arnold Ruge ile birlikte «Deutsch-Französche Jahrbücher»in yayınına girişmiş, ancak yalnız bir kitap çıkarabilmiştir. Bu arada iktisat bilgisini artırmaya çalışan K. Marx 1844 te Friedrich Engels'le tanışmıştır.
- 1820 -1895 arasında yaşamış olan Friedrich Engels bir fabrikatörün oğludur ve tüccardır. Marx gibi felsefe öğrenimi yapmış; zamanının sosyalistleri ile tanışmış; sonradan K. Marx'm en yakın arkadaşı olmuştur.
- K. Marx Paris'te de tutunamamış; 1845 te Brüksele gitmiş; burada Engels'le birlikte 1848 Komünist beyannamesini yayınlamıştır. Aynı yıl Fransa'da meydana gelen ihtilâlden sonra kurulan geçici hükümetin daveti üzerine tekrar Parise gelmiş; buradan Köln'e geçmiş ve Neue Rheinische Zeitung'u çıkarmağa başlamış; ancak burada da fâzla kalamıyarak, Londra'ya gitmiş ve ömrünün sonuna kadar İngiltere'de kalmış, 1883 te de ölmüştür.

- K. Marx'ın 1843-1844 de Paris'teki kalması bundan sonraki yaşamı için çok önemli olmuştur. K. Marx burada Fransız sosyalistleri ile tanışmıştır. Örneğin, Proudhon'la tanışmış; ancak dostlukları fazla sürmemiştir. Alman sosyalisti Lassalle ile tanışmış, Lassalle ve Engels ile birlikte «Bund der Gleichen» — Komünistler ligini kurmuştur.
- Felsefe öğrenimi yapan K. Marx Hegel felsefesini öğrenmiş, İngiltere'de oturduğu sıra İngiliz işçilerinin durumunu yakından inceleme fırsatını bulmuş; 1859 da «Kritik der Politischen Oekonomie» — İktisat Biliminin Eleştirisi — adlı kitabını çıkarmış; daha sonra bu yapıtını genişleterek, kendisine ekonomi düşünceleri tarihindeki ününü kazandıran «Das Kapital» — Sermaye adlı kitabını meydana getirmiştir.
- K. Marx'ın insan düşüncesi üzerinde büyük ve çarpıcı etkisi olmuştur. Marx'ın düşüncelerini çılgınlık olarak görenlerde vardır. W. Loucks'a göre, Marx hiç bir yapıtında düzenli ve kapsamlı bir fikir geliştirmesi yapmamıştır
- Engels ile beraber Komünistler Ligi'nin programı olarak hazırladığı Komünist beyannamesinde kapitalist toplumun doğası ve geleceğini geniş bir biçimde ele almışlar; fakat öne sürdükleri düşünceler ispatsız bırakılmıştır. İsbatının «das Kapital» — Sermaye — adlı kitabına bırakıldığı düşünülse bile, bu kitapta da bazı sorular cevaplandırılmamıştır.

- K. Marx yaşadığı yüzyılın bütün sosyalist yayınlarını okumuş bu yayınlardan etkilenmiştir. Ancak, o bu düşünceleri hayali bulmaktadır. K. Marx toplumsal süreçlerin sonucu sosyalizmin geleceğine inanmış bütün zamanını bu süreçlerin nasıl çalıştığını anlamaya, öğrenmeye hasretmiştir. K. Marx ölümüne kadar işçilerin örgütlenmesi ve örgütlenmesine çalışmıştır.
- Komünist Beyannamesi'nin yayınlanması 1848 İhtilâllerine rastlar. İhtilâller bastırılmış, Komünist Liginin lideri hapsedilmiş örgüt kapatılmıştır. 1864 te Londra'da toplanan uluslararası konferansta K. Marx Alman işçilerini temsil etmiş; Konferansın sonunda Uluslararası Emekçiler Kurumu, öteki adı ile Birinci Enternasyonal kurulmuştur.
- K. Marx o yıl uluslararası toplantılarında konferanslar vermiş, enternasyonalin ilkelerini bir bildiri altında toplamıştır. Birinci Enternasyonal 1876 da sona ermiştir. Bunda Kurum içinde Proudhon'un öğrencileri tarafından sürdürülen muhalefetin de etkisi olmuştur İkinci Enternasyonal Marx'ın ölümünden sonra 1889 da Paris'te toplanan İkinci Uluslararası Emekçiler Konferansı sonunda kurulmuştur.
- K. Marx örgütlenmiş biçimde yürütülen ihtilâlcî hareketlerle ihtilâlcî doktrinler arasındaki yakın ilişkiyi görmüş; ancak eylemlere katılmakta gösterdiği heyecan ve dinamizmi karşıt güçler önündeki mücadele de devam ettirememiştir. Gazetecilik hayatında en büyük amacı emekçi sınıfın haklarını savunan bir yayın organına sahip olmak olmuştur.
- Ancak, yukarıda da değinildiği gibi, bunda da başarıya ulaşamamıştır. Eylem alanındaki çalışmalarında emekçilerden meydana gelen ve sürekli çalışan bir ihtilâl örgütü kurmaya uğraşmış; ancak bunda da başarılı olamamıştır.
- Bu nedenle K. Marx'ın kendini daha çok bir öğrenci, bir düşünür ve yazar olarak gösterdiği söylenebilir. Ona göre, hukuk ilişkilerinin olsun, devlet biçimlerinin olsun, her şeyin kökü yaşamı çevreleyen maddi koşullarda yatmaktadır. Üretim ilişkileri hukuki ve siyasal üst yapının gerçek temelidir.
- Ona göre, belli bir dönemde belli bir toplumun bütün ahlak ve görüş kuralları, o dönemde o toplumun ulaştığı ekonomik aşamanın bir ürünüdür.
- Bu görüşe göre, madde esastır, insanın manevi varlığı buna dayanmaktadır. Kuşkusuz bu görüşün gerçek yanı vardır. Ancak görüş müfrittir. Örneğin, hukuk düzeninin üretim ve mübadele biçimine etkisi inkâr edilebilirini?
- K. Marx'a göre hukuki kurumlar ekonomik gelişmeyi geriden izler; üretim ve mübadele biçimi sınıf mücadelesini doğurmuştur. Eski çağlarda hürlerle köleler, kapitalist çağda maddi üretim araçlarına sahip olan sermayedarlarla (burjuva ile), emeği ile geçinen işçiler (proletarya) arasındaki mücadele gibi. K. Marx'a göre, kapitalist sistemdeki üretim ve mübadele biçimi toplanma ve tamamlanmaya yol açacak, sermaye belli ellerde toplanarak, bunun karşısında büyük işçi kütleleri bilinçlenecek;
- burjuva sınıfı ile proletarya sınıfı arasında giderek şiddetini artıran mücadele maddi üretim araçlarının (arazi ve sermayenin) topluma mal edilmesine neden olacak; yani kapitalizm yıkılarak, sosyalizm kurulacaktır. Marx'a göre kapitalist üretim ve mübadele biçimi sosyalizmin kurulmasına yol açacaktır. Marx'ın sosyalizmine bilimsel sosyalizm denmesinin sebebi de budur.

- Fransız sosyalistlerinin aksine, Marx için ideal yönü ile ilgilenmemiştir. Ona göre, sosyalizm gelecektir. Ancak, ne zaman? sorusuna çeşitli sosyalistler değişik yanıt vermişlerdir. Örneğin, Rusya'da 1917 ihtilâli ile işçi diktatörlüğü kurulduğu zaman, Lenin zamanının geldiğini söylemiştir. Kautsky ise, bunun bir erken doğum olduğunu ileri sürmüştür.
- i) K. Marx'ın düşüncelerinin felsefi temeli Hegel felsefesine dayanmaktadır. Bilindiği gibi, Hegel'e göre, evrensel niteliğe sahip olan tek şey değişmedir. Değişme çelişen ve çatışan güçlerin sentezinden meydana gelir.
- Ancak çelişen ve çatışan öğeler gerçek varlıklarını insan zihninde bulurlar. Diğer bir deyimle, gerçek olan nesne (objektif varlık) değil, nesnenin insan zihninde aldığı şekildir. Evren idelerden (düşüncelerden) meydana gelmektedir, yoksa nesnelerden değil.
- Hegel'e göre, insan zihninde her idenin karşısında onun zıddı başka bir ide vardır. Örneğin aydınlık idesinin karşıtı karanlık, gerçek idesinin karşıtı yalan idesi ..... gibi. Bu birbirine zıt idelerden biri «tez». öteki «antitez» olarak kabul edilirse, evrende meydana gelen her değişme bu «tez» ve «antitez»in çatışması ile onun ürünü olan «sentez»in bir sonucudur.
- K. Marx da değişimin çelişen ve çatışan güçlerin sentezinden meydana geldiğini kabul etmektedir. Ancak, ona göre, gerçek olan olayların insan zihnindeki algıları sonucu beliren ideler değil, bu algıları yaratan olayların kendileridir. Öyle ise, olayların insan zihnindeki algıları sonucu beliren ideler değil, bizzat olaylar incelenmelidir.
- K. Marx böylece Hegelci felsefeyi tersyüz etmekte; «tez» ve «antitez» tahlilini evrensel olaylara uygulamaktadır. Ona göre, çelişen ve çatışan öğeler, yani «tez» ve «antitez»ler ortaya «sentez»ler çıkarmakta; bu «sentez»ler ya «tez» yada «antitez» olmakta yeni «sentez»ler meydana getirmektedir.
- K. Marx sosyal olay ve kurumları izah etmek için bu diyalektik metodu kullanırken, toplumsal olay ve kurumlar içinde bir sınıflamaya giderek, ekonomik olay ve kurumlara daha yüksek bir yaratma gücü tanımıştır. Ona göre, temeldeki «tez», «antitez» ve «sentez»ler sadece ekonomik dünyada bulunurlar; ekonomik güçler toplumsal güçleri yaratır.
- Diğer bir deyimle, gereksinmelerimizi doğrudan ve dolaylı gideren malların üretim ve mübadele biçimi (üretim süreci) tüm sosyal, siyasal ve kültürel süreçleri koşullar. Hukuk ilişkileri olsun, devlet biçimleri olsun, her şeyin kökü yaşamı çevreleyen maddi koşullarda yatmaktadır.
- Kısaca toplumun bir alt yapısı, birde üst yapısı vardır. Üretim süreci toplumun alt yapısını; sosyal, politik, hukuki ve kültürel ilişkileri toplumun üst yapısını oluşturur. Toplumun alt yapısı üst yapısını belirler. Yani, tüm sosyal, politik, kültürel ve hukuki ilişkiler ekonomik yapı tarafından şekillendirilir.
- K. Marx'ın «tarihi maddecilik» olarak nitelendirilen bu teorisi Engels'in «Anti Dühring» adlı kitabında şöyle açıklanmaktadır: Bütün sosyal değişmeler ve siyasal ihtilâllerin temel nedenlerini insanların beyninde veya ilahi adalet ve ilahi gerçeğe ulaşma çabalarında değil, üretim ve mübadele biçimlerindeki değişmelerde aramak gerekir. Diğer bir deyimle, bu olayların nedenleri devrin felsefi görüşlerinde değil, ekonomik yapısındadır

- ii) K. Marx'ın değer teorisi D. Ricardo'nun emek değer teorisine dayanmaktadır. O Ricardo gibi kullanım değeri ile mübadele değeri arasında ayırım yapmış; kullanım değerini faydanın, mübadele değerini emeğin belirlediğini ileri sürmüştür. Gerçi, mübadele için mübadele edilen şeylerin faydalı olmaları zorunludur. Ancak, mübadele değeri mübadele edilen şeylerin faydalı olmaları ile açıklanamaz.
- Kullanımı bulunan (faydalı olan) bir malda değer bulunması somut insan emeğinin o mala katılmış veya o malda maddeleşmiş olmasından ileri gelmektedir. Yani bütün mallarda ortak değer yaratıcı ve değer belirleyici öge emektir. Bir şeyin değerini, o şeyin üretimi için kullanılan emek miktarı (emek süresi - iş saati) belirler. Mal, sosyal emeğin billurlaşmış şeklidir ve ancak bu sebepten değere sahiptir.
- Burada bir noktaya açıklık getirmekte yarar vardır. Bir malın değerini belirleyen emek miktarından sadece o malın üretiminde doğrudan kullanılan emek miktarı anlaşılmalıdır. Sözü edilen malın üretiminde kullanılan sermaye mallarının üretiminde kullanılan emek miktarları da değeri belirleyen emek miktarına dahildir. Diğer bir deyimle, bir malın değerini belirleyen emek miktarı, gerekli ham madde, enerji ve makinelerin üretildiği andan başlayarak, o malın bütün üretim aşamalarındaki bütün emeği kapsamına alır.
- Malın üretimi sırasında makinelerin aşınan ve eskiyen kısmının üretimi için gerekli emek de, o malın değerini belirleyen emek miktarına dahildir. Kısaca, her mal, üretilmesi için değişik zamanlarda, değişik üretim biçimlerinde ve değişik biçimlerde kullanılmış olan toplam emeğin bir maddi zarfı, bir kalıbından başka bir şey değildir.
- Bazen iddia olunduğu gibi, K. Marx «bir ürünündeki emek miktarı ne kadar fazla olursa, o ürünün değeri de o kadar artar» biçiminde bir tartışma geliştirmemiştir. Ona göre, değer yaratıcısı sosyal emektir. Yani, bir malın değerini toplumun belirli bir durumda belirli ortalama sosyal üretim koşulları altında belirli bir ortalama sosyal yoğunlukta ve belirli bir emek miktarı tayin eder.
- Kısaca, değer zaruri sosyal emek miktarına, zaruri sosyal emek süresine göre oluşur. Sosyal gereklilik kullanım değeri olmayan bir nesneye ne kadar emek harcanırsa harcansın mübadele değerinin yaratılamayacağını gösterir. Kalifiye emek ise, yoğunlaşmış basit kol emeğinden başka bir şey değildir.
- K. Marx her çeşit ve derecedeki uzmanlaşmanın gerekli kıldığı kalifiye emeğin «basit emek zaman birimleri» olarak ifade edilebileceğini düşünmüştür. Örneğin, kalifiye bir makinistin bir iş saatinde ürettiği malın gerçek değeri basit bir kol işçisinin dört iş saatinde ürettiği malın gerçek değerine eşit ise, bir kalifiye makinist ve dört basit kol emekçisi bir iş saatlik ortak çalışmaları sonucu üretecekleri mala basit kol emeği zaman birimi üzerinden sekiz saatlik bir sosyal emek katmış olacaktır. Değer zaruri sosyal emek süresine (iş saatine) göre oluşacaktır.
- Bununla beraber, kalifiye bir işçinin harcadığı belirli sayıdaki iş saatinin kaç basit kol emeği zaman birimine eşit olacağı ve bunun nasıl belirleneceği konusunda Marx'ta bir açıklık yoktur.
- K. Marx'a göre, değer malın doğasında mevcuttur. O emeği yalnız değer ölçüsü ve sebebi olarak görmemekte, değer kendisi olarak kabul etmektedir.

- Das Kapital'in üçüncü cildinde ortaya konan değer kavramı veya kuramları zaman zaman gelişmelere düşmekte ve konuya fazla bir açıklık getirmemektedir.
- Ricardo'nun emek-değer teorisine karşı ileri sürülen eleştiriler Marx'ın değer teorisine karşı da ileri sürülmektedir. Daha önce açıklandığı gibi, gerek Ricardo, gerekse Marx değeri emekle izah ederken, tam ve mükemmel rekabet halini nazara almışlar, tekel ve eksik rekabet durumlarını incelememişlerdir.
- Tekel ve eksik rekabet piyasalarında değeri emekle izah etmeğe imkân yoktur. Kaldı ki, tam ve mükemmel rekabet mevcut olsa bile, emeğin yegane üretim faktörü olmaması, nitelik bakımından farklı oluşu değerini emekle izahını son derece güçleştirmektedir.
- Birbiri ile değiştirilen malların müşterek bir öğeye dayanmaları düşüncesi doğru olmakla beraber, bu müşterek öğenin emek değil, gereksinimleri giderdiği için değerli olduklarını, değerini dayanağının objektif değil, sübjektif olduğunu açıklamışlardır.
- iii) K. Marx ücreti benzer biçimde açıklamaktadır. Ona göre, ücret iş gücüne ödenen bir fiyattır. Emek insanın her hangi bir kullanım değeri yaratmak için harekete geçirdiği fikri ve bedeni işgücüdür. Emek mübadele değeri olan bir ekonomik maldır, işveren işçinin işgücünü, yani işçinin produktif hizmetini satın almaktadır.
- Emeğin değeri, diğer herhangi bir malın değeri gibi, emeğin üretimi için gerekli sosyal emek süresine göre belirlenir. Emeğin üretimi için gerekli sosyal emek süresi, emeği üretim gücünde tutan geçim mal ve hizmetlerinin miktarını üretmek için kullanılan emek süresidir.
- Diğer bir deyimle, emeğin değeri, emekçinin yaşamını sürdürebilmesi, üretimdeki produktif hizmetini sürdürebilmesi için gerekli olan geçim mallarının değerine, yani asgari geçim haddine eşittir.
- Burada teori asgari geçime nelerin girdiği, nelerin girmediği konusunda açık değildir. Gerek Ricardo, gerekse Marx'ın emeği maliyeti olan bir mal gibi görmeleri eleştirilmektedir.
- iv) Malların değerinin ve ücret haddinin yukarıda anlatılan biçimde oluşumu K. Marx'a göre fazla değere yol açmaktadır. Çünkü emeği üretim gücünde tutan asgari geçim haddine eşit olan ücret haddi ile emeğin ürettiği malın değeri eşit değildir.
- Kapitalist üretilen malları, bu malların üretiminde kullanılan emek miktarına eşit değerden satarken, emeğe üretim gücünü idameye yetecek kadar, yani asgari geçim haddine eşit bir ücret öder. Aradaki fark bir fazla değer olarak kapitaliste kalır. Gerçi kapitalist işçiyi soymaz. O emeğin mübadele değeri ile satın alır. Sömürü mübadelenin zaruri bir sonucudur.
- K. Marx emeği bir mal gibi görmekte, emeğin değerinin asgari geçim haddine eşit olacağını, kapitalist tarafından işçinin bu asgari geçim haddine eşit kıymeti üretmek için gerekli süreden daha uzun çalıştırıldığını; aradaki farkın kapitaliste kalan fazla değeri oluşturduğunu iddia etmektedir.
- Örneğin, işçi asgari geçim haddini karşılayan kıymeti 6 saatlik çalışma ile temin ediyorsa, kapitalist kendisini 10 -12 saat çalıştırmakta 4 - 6 saatlik çalışmanın yarattığı kıymeti fazla değer olarak kendisine alıkoymaktadır. Buna göre, fazla değerini sebebi fazla çalışmadır. Kapitalistin kârı

buna bağlıdır. Kapitalist emeğe asgari geçim haddine eşit ücret öder. Fakat elde edilen ürünü daha fazla kıymete satar; aradaki farkı fazla değer olarak kendisi alır.

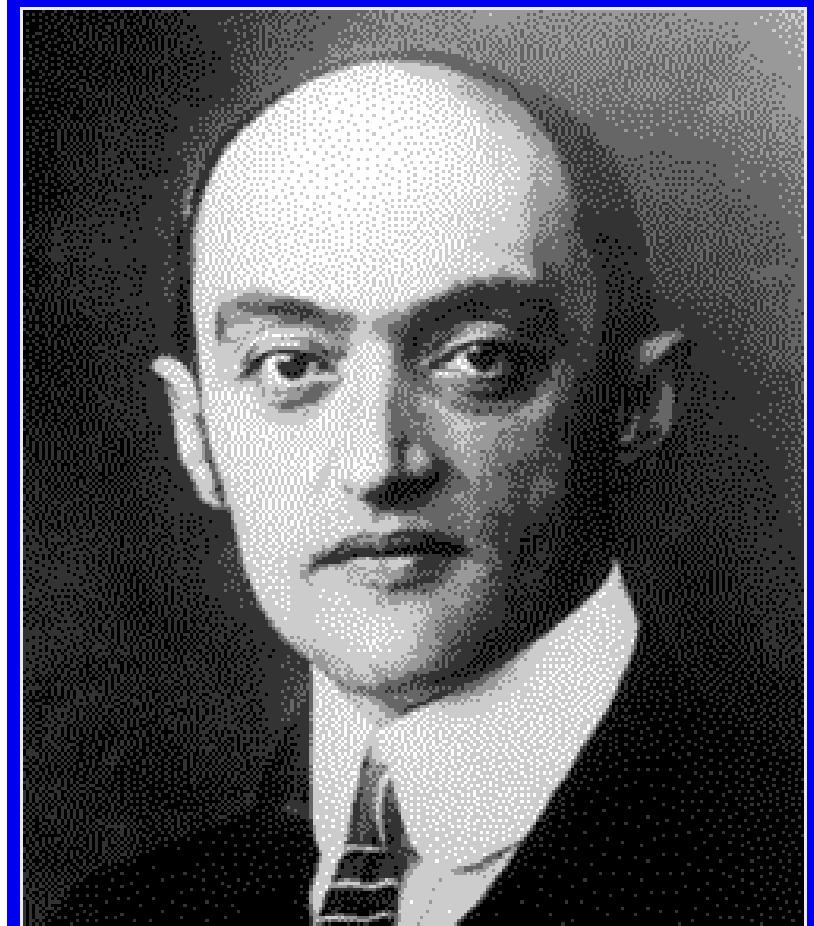
- Buraya kadar yapılan açıklamalara göre, mübadele değeri üretimde kullanılan hammadde ve yardımcı maddelerin, değeri ile eskiyen ve aşınan makinelerin amortismanı (c), üretimde kullanılan iş gücünün değeri (v) ve fazla değer (m) den oluşmaktadır. Yani $c + v + m$ e eşittir. K. Marx sermayenin faizini ve arazi kirasını nazara almamaktadır.
- v) K. Marx'a göre kapitalist kendisine kalan fazla değeri artırmak için
- i) işçilerini daha uzun süre çalıştırmak ister. Ancak eğer ülkede sosyal kanunlar çalışma süresini tesbit etmişler ise, bu olanaksızdır.
- ii) İşçinin asgari geçim haddini düşürmeğe çalışır. Bu ise, hayat pahalılığını düşürmek suretiyle mümkün olabilir.
- Tüketim kooperatifleri kurulması hayat pahalılığını düşürmede etkili olabilir. İşçinin asgari geçim haddini düşürmenin bir yolu da kadın ve çocuk işçiler kullanılmasıdır. Çünkü bunların asgari geçim hadleri yetişkin erkek işçilerinkinden düşüktür. Ancak sosyal kanunların kadın ve çocukların çalışmalarına çeşitli sınırlamalar getirmesi kapitalistin bu olanaktan yararlanmasını kısıtlar.
- iii) Sermaye yoğun üretim biçimine yönelir. Çünkü kapitalist rekabetin baskısı altında sabit sermayesini artırmak zorunda kalır. Eski makinelerle fazla işçi çalıştırarak fazla değer elde edilmesindeki güçlük onu bu yola iter. Sermayenin kompozisyonu sabit sermaye lehine değişir.
- Çünkü kapitalist rekabetin baskısı altında sabit sermayesini artırmak zorunda kalır; eski makinelerle fazla işçi çalıştırarak fazla değer elde edilmesindeki güçlük onu bu yola iter. Sermayenin kompozisyonu sabit sermaye lehine değişir.
- iv) Toplanma ve tamamlanma (temerküz) — küçük işletmelerin yerine büyük işletmelerin kurulması — olayı meydana gelir. K. Marx'a göre, kapitalizmin başlangıcı XVI inci yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu tarihte bankaların, büyük sömürge şirketlerinin kurulmaya başlaması, merkezi krallıkların kurulması ile devlet borçlarının oluşması sermaye birikimine ve sermayenin başkalarının emeği ile gelir sağlayan bir araç haline gelmesine yol açmış;
- sanayileşme hareketi ile birlikte bir yandan zengin ve nüfuz sahibi bir burjuva sınıfı doğarken, öte yandan gelişen sanayi ile rekabet edemeyerek malını satamaz duruma gelen küçük sanatkârların emeğini satmak zorunda kalmaları, köylü nüfusun kentlere göç ederek, buralarda kurulan sanayide iş aramaları, küçük mülk sahibi ve üreticilerin başkalarının yerlerinde çalışan proletarya durumuna geçmelerine neden olmuştur.
- Rekabet baskısının sermayedarları giderek sermaye yoğun üretim biçimlerine itmesi, sermayenin kompozisyonunun sabit sermaye lehine değişmesine, rekabet gücünü yitiren teşebbüslerin yıkılarak, sermayenin mahdut ellerde toplanmasına ve burjuva sınıfı ile proletarya sınıfı arasındaki tezdâd artırarak, kapitalizmin yıkılmasına yol açacaktır.
- Çünkü K. Marx'a göre, sabit sermayenin değişen sermayeye oranla artması sonucu fazla değer düşmeye başlayacak; bu ise, kapitalisti üretimi artırmaya zorlayacak; işçilerin ücretleri ile

ürettikleri malları satın almaları imkansızlaşacağından, fazla üretim, eksik tüketim krizleri meydana gelecektir.

- Sermaye kompozisyonunun sabit sermaye lehine değişmesinin meydana getirdiği sanayi rezerv ordusu —işgücü fazlası— ile krizlerin neden olduğu devrevi işsizlikler sermayeye sahip burjuva sınıfı ile emeğini satmaktan başka geçim olanağı bulunmayan işçi sınıfı arasında gittikçe şiddetlenen bir mücadeleye sebep olacak;
- bu mücadele arazi ve sermayenin özel mülkiyetten alınarak topluma mal edilmesi ile son bulacaktır. Kapitalizmin ileri merhalelerinde anonim ortaklıkların artması da özel sermayenin toplumlaştırılmasını kolaylaştıracaktır. Çünkü bunun için bu ortaklıklara katılma payını temsil eden hisse senetlerini sahiplerinin elinden almak yeterli olacaktır.
- K. Marx'ın toplanma ve tamamlanma (temerküz) teorisi gerçeklere uymamaktadır. Gerçi, rekabet serbestisi teşebbüslerin büyümesine yol açmaktadır ve kapitalist ekonomilerde büyük teşebbüsler giderek artmaktadır. Ancak, bu hareket küçük sanayi ve ticareti ortadan kaldıramamıştır. Aksine, gelişen sanayi küçük işletmeler için yeni olanaklar hazırlamıştır.
- Batı ülkelerinde yapılan istatistik araştırmaları küçük sanayi ve ticaretin sayısında azalma değil, artma olduğunu göstermektedir. Gelişen büyük sanayi bir kısım küçük sanayii yok ederken, yeni küçük sanayi kurulmasına neden olmaktadır. Elektrik enerjisinin evlerde kullanılmaya başlaması küçük sanayiye rekabet gücü vermiştir. Tarım alanında küçük işletmeler hakimdir.
- K. Marx'ın sermayenin mahdut ellerde toplanacağı görüşü de gerçeği yansıtmamaktadır. Gerçi anonim şirketlerin sayısında ve sermaye gücünde büyük artışlar olmuştur. Ancak çoğunlukla halka açık olan bu ortaklıkların sermayelerine çeşitli sosyal sınıfların ortak olmaları sağlanmış; milli sermayeye Marx'ın iddiasının aksine geniş bir katılma meydana gelmiştir.
- Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, Marxist sosyalizm, daha önceki sosyalist düşüncelere nazaran bazı önemli ayrıcalıklar göstermektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz :
- i) Marxist sosyalizmde, kendinden önceki sosyalist düşüncelerde olduğu gibi, adalet ve kardeşlik ideolojisine yer verilmemiştir. Diğer bir deyimle, marxist sosyalizm idealist değil, materyalist düşünceye dayanmaktadır. Toplumun sosyal, politik, kültürel ilişkilerini ekonomik yapının (üretim ilişkilerinin) şekillendirdiği inancındadır.
- ii) Marx'tan önceki sosyalistler burjuva ve proletarya ayırımı yapmadan tüm insanlar için daha adil, daha mutlu bir toplum düzeni kurmayı amaçlarken, Marx sınıf mücadelesine dayanan bir proletarya sosyalizmi önermektedir.
- iii) Marxist sosyalizm Marx'tan önceki sosyalizmden ihtilâlcı veya yıkıcı karakteri ile ayrılır. Marxist sosyalizme göre, kapitalizm sınıf mücadelesi sonucu yıkılarak sosyalizme dönüşecektir. İhtilâl bu yıkılışı çabuklaştıracaktır.
- Bu niteliklerinden dolayı Batı'nın ileri sanayi toplumlarında devrimci Marksizm fazla taraftar toplayamamış, temel kişisel özgürlükleri ve güdülerini koruyarak, insanların insanca yaşamasını engelleyen aşırı ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlayan sosyal demokrasi ve demokratik sosyalizm akımları Marksist sosyalizmden daha fazla rey toplamıştır.

- Esasen zamanımızdaki kapitalizm Marx'ın yaşadığı dönemde olduğu gibi, liberal bir kapitalizm de değildir. İşçilerin sendika kurarak çalışma koşullarının kendi lehlerine düzeltilmesi yolunda güç birliği yapmaları, sosyal sigorta ve sosyal yardım organizasyonu ile sosyal güvenliğin sağlanması, devletin sosyal mücadelede sermayedardan yana tutumunu değiştirmesi ve çalışma hayatını düzenleyerek, işçileri koruyan tedbirler alması, ekonomik ve sosyal hayata müdahale ederek ekonomik krizleri önleyebilmesi bizzat Marksistler tarafından Marksist teoride değişiklik yapılması gereğinin ortaya atılmasına neden olmuştur.
- Joseph A. Schumpeter K. Marx'ın emekle sermaye arasındaki ilişkiler üzerinde ön yargıya sahip olduğunu iddia etmekte; zamanının radikal literatüründe mevcut olan ideolojiyi aldığını; çalışmasının bilimsel olmaktan çok ideolojik yanının ağır bastığını, hükümeti burjuva sınıfının bir yürütme organı olarak görmesinin yanlış olduğunu, Komünist Beyannamesinin bilimsel karakterde olmadığını ileri sürmektedir

Joseph A. Schumpeter

- Joseph A. Schumpeter K. Marx'ın emekle sermaye arasındaki ilişkiler üzerinde ön yargıya sahip olduğunu iddia etmekte; zamanının radikal literatüründe mevcut olan ideolojiyi aldığını; çalışmasının bilimsel olmaktan çok ideolojik yanının ağır bastığını, hükümeti burjuva sınıfının bir yürütme organı olarak görmesinin yanlış olduğunu, Komünist Beyannamesinin bilimsel karakterde olmadığını ileri sürmektedir

ONUNCU DERS:Sosyalist İktisat Sistemi

SOSYALİST İKTİSAT DÜZENİ

- Geçmişte Sovyet Rusya başta olmak üzere, Bulgaristan, Macaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Romanya, Polonya, Yugoslavya, Kuzey Kore, Vietnam, Küba, Çin Halk Cumhuriyeti ve Arnavutluk ekonomilerinin organizasyon biçimini oluşturan sosyalizm, en az büyük çapta üretimde kullanılan maddi üretim araçları kamu mülkiyetinde olan; hangi malların ne miktarda, nasıl üretileceği, elde edilen mahsulün nerede, nasıl kullanılacağı merkezi plânlama ile tesbit edilen bir sistemdir,
- i) Kamu mülkiyeti sosyalizmin dayandığı temel kurumlardan birisidir. K. Marx tarafından sosyalizmin ileri aşaması olarak nitelenen ve «herkesin yeteneklerine göre çalışması, gereksinmelerine göre pay alması» esasına dayanan komünizmde arazi ve sermaye malları, hatta tüketimi tüketicinin kendisine bağlı olmayan tüketim mallarının kamu mülkiyetinde olacağı ileri sürülmekte; özel mülkiyet tüketimi tüketiciye bağlı tüketim mallarına inhisar ettirilmektedir.
- Komünizme geçiş merhalesi olarak görülen sosyalizmde (proletarya diktatörlüğü safhasında) ise, büyük ölçüde üretimde kullanılan arazi ve sermaye mallarının, başka bir deyimle, başkalarının emeğini kullanarak işlenen arazi ve sermaye mallarının kamu mülkiyetinde olması yeterli görülerek,
- tarım sektöründe küçük aile işletmeleri, ciltçilik, ayakkabı tamirciliği, baca temizleme, terzilik, elektrik tesisatı tamirciliği, çamaşır yıkama, saç yapma, fotoğraf çekme, resim yapma, marangozluk gibi, sermayeden çok emek faktörünün hakim olduğu küçük işlerin yapılması özel kişilere, kooperatif işletmelere bırakılabilmektedir.
- Çünkü bu türlü işletmelerde, sosyalist deyimle, ücret esareti yoktur; insanın insan tarafından sömürülmesi söz konusu değildir. Ayrıca, bu türlü işletmelerin özel kişilere bırakılması, devlet eli ile yönetilmesinden daha rasyonel olmasından ileri gelmektedir.
- İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist rejimi kabul eden bazı ülkelerde köylülerin geleneklere bağlılığı, çoluğu çocuğu ile üzerinde çalışarak geçimini sağladığı toprağından vazgeçmemekte direnmeleri nedeni ile tüm toprakların kamulaştırılması yararlı görülmemiştir. Örneğin, Polonya ve Yugoslavya'daki komünist idare toprakların Sovyet Rusya, Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Doğu Almanya ve Çekoslovakya'da olduğu ölçüde kamulaştırılması yoluna gitmemiştir
- ii) Arazi ve sermaye üzerinde özel mülkiyetin tanınmadığı sosyalizmde arazi ve sermaye üzerinde mevcut olmayan mülkiyet hakkının miras ve vasiyet yolu ile devredilmesi de söz konusu değildir. Ancak özel mülkiyete konu olan mallar ve kıymetler belli bir ölçüde miras yolu ile edinilebilir.
- Örneğin, Sovyet Rusya'da tüketim malları üzerinde özel mülkiyet hakkı tanınmıştır. Sovyet vatandaşları birden fazla elbiseye, televizyona, otomobile, bir konuta ve yaz evine, mücevherat ve tasarruf mevduatına sahip olabilirler. Bu malların belli ölçüde miras yolu ile intikali mümkündür.

- iii) K. Marx tarafından sosyalizmin ileri aşaması olarak nitelenen ve «herkesin yeteneklerine göre çalışması, gereksinmelerine göre pay alması» esasına dayanan komünizmde arazi, sermaye ve hatta tüketimi tüketicilerin kendilerine bağlı olmayan tüketim malları toplum mülkiyetinde olacağından, bu malların nerede ve nasıl kullanılacağını tayin etme hakkı topluma ait olacak; üretimin organizasyon ve yönetimi kamu işletmelerinin elinde bulunacak; özel kişilerin ticarî amaçlı girişimde bulunmaları söz konusu olmayacaktır.
- Komünizme geçiş merhalesi olarak görülen sosyalizmde (proletarya diktatörlüğünde) özel kişilere ve kooperatif şirketlere başkalarının emeğini kullanmadan kendileri tarafından işletilen ve sermayeden çok emek faktörünün hakim olduğu küçük işletmelere sahip olma hakkı tanınmakla birlikte bunların piyasa ekonomilerindeki girişim serbestisine benzer bir serbestiden yararlandıkları söylenemez. Bunların faaliyetleri merkezi plânlama tarafından belirlenir ve kamu makamları tarafından kontrol edilir.
- Örneğin, Sovyet Rusya'da satmak için mal satın almak, birisini çalıştırarak satış için mal üretmek yasak olmakla beraber, özel kişilerin lisans alarak ayakkabı tamirciliği, terziilik, ciltçilik, baca temizleyiciliği, elektrik, su tesisleri tamirciliği, çamaşır yıkama gibi işleri yapmalarına izin verilmektedir; hukukçu, doktor, dişçi gibi hizmet arz eden meslekler devlet hizmetine ilaveten mesleklerini ifa edebilmektedirler. Bununla beraber, bunların kapitalist piyasa ekonomilerindeki girişim serbestisine benzer bir serbestiye sahip olduklarını söylemek mümkün değildir.
- Sosyalizmde tarım, küçük sanatlar ve hizmet sektöründe sermayeden çok emek unsurunun hakim olduğu küçük işletmelere sahip olma sına izin verilen özel kişiler ve kooperatif kurumlar hariç, vatandaşlar esas itibarıyla kamu işletme ve kuruluşlarında istihdam edilir. Her işletmenin hangi girdileri kullanacağı, hangi teknik politikayı izleyeceği, ne kadar yönetici, teknik ve idarî personel ve işçi istihdam edeceği, bunlara ne ücret ödeneceği v.b. merkezi plânda tesbit edilir. Genel olarak vatandaşlara meslek ve çalışma yerini seçme özgürlüğü tanınmaktadır.
- Endüstriler ve meslekler arasındaki ücret farkları, tüketim kalemlerinde bir kısım meslek ve müstahdemlere tanınan özel tahsisler çalışan nüfusun çeşitli endüstri ve mesleklerle dağılımını sağlamaya yardım etmekle beraber, vatandaşın kamu işletme ve kurumlarında kendisine gösterilen işleri beğenmemesi halinde, piyasa ekonomilerinde olduğu gibi, kendi başına bir iş yapma veya başka bir patrondan iş talep etme olanağı yoktur.
- Proletarya diktatörlüğünü izleyecek olan ve «herkesin yeteneklerine göre çalışması, gereksinmelerine göre pay alması» istenen komünizm aşamasında ise, ücret farkları ve diğer ayrıcalıkların düzenleyici rolü ortadan kalkacak, çalışan nüfusun plânın ön gördüğü meslek ve işyerlerine dağılımını sağlamak bütünü güçleştirecektir.
- Çünkü böyle bir düzenin islemesi bugünkü insanın yerine bambaşka bir insanın geçmesi, insanların toplum yararına çalışmayı kazanca tercih etmeleri, altruizm ve sosyal şevkle dolu bir davranışı benimsemeleri, mal ve hizmet üretiminin herkesin gereksinmelerini karşılamaya yeter bir düzeye ulaştırılması gibi gelişmeleri zorunlu kılacaktır. Bunlar olmadan, meslek ve işyerini seçme serbestisi ile eşit ücret ödenmesi hedefinin aynı zamanda gerçekleştirilmesi mümkün görülmemektedir.

- iv) Sosyalizmde arazi ve sermayenin esas itibariyle kamu mülkiyetinde olması, üretimin organizasyon ve yönetiminin kamu işletmelerinin elinde bulunması insanlar arasında alacak-borç ilişkilerinin meydana gelmesini, aynı hakların doğmasını büyük ölçüde önler.
- Bu hal, kamu makamları tarafından hazırlanan statü, çizelgelerin, çıkarılan emirlerin, özel mülkiyet ve girişim özgürlüğünün esas olduğu kapitalist piyasa ekonomilerindeki sözleşme yapma serbestisinin yerini almasına yol açar. Sosyalist iktisat düzeninde üretimin organizasyon ve yönetimi kamu işletmelerinin elinde olduğuna ve girişim serbestisi bulunmadığına göre, bireylerin piyasa ekonomilerinde olduğu gibi, ticari amaçlı ortaklık kurmaları söz konusu değildir.
- Herkesin kamu işletmelerinde ve kurumlarında işçi olarak çalıştığı Sovyet Rusya'da işçilere sendika kurma hakkı tanınmıştır. Ancak, bu sendikalar piyasa ekonomilerinde olduğu gibi ücret pazarlığı yetkisinden yoksundurlar; grev hakkına sahip değildirler.
- Sosyalist düzende sendikaların görevleri, Sovyet Rusya'da olduğu gibi, çalışma disiplini sağlamak için çalışmada sosyalist tutumun eğitilmesi, işçilerin sosyal mülkiyeti korumalarının sağlanması, organize toplantılar düzenleyerek işin rasyonalize edilmesine, kalitenin yükseltilmesine çaba gösterilmesi, mahsul normlarının ayrıntılarını hazırlama çalışmalarında yönetime katılma gibi konularda toplanmaktadır. Sendikalar devletin kontrolü altındadır. Lenin'e göre, sendikalar komünizm için bir okul ve komünist partisinin ekonomi programını çalışan kütleye benimseten bir araçtır.
- v) Kapitalist piyasa ekonomilerinde insanları iktisadî faaliyete sevk eden kişisel çıkar ve kâr motifinin sosyalizmde yerini toplum çıkarına ve altruizme bırakması istenir. Özel kişilerin malik olamamaları, kâr saiki ile girişimde bulunamamaları iktisadi faaliyetlerde kâr ve kişisel çıkar motifinin yerini başka motiflerin almasını zorunlu kılar.
- Sosyalizmde insanlardan toplum yararına çalışmaları istenir; fakat insanların çalışma şevkini artırmak, üretimdeki etkinliğini yükseltmek için yapılan işin kalite ve kantitesine göre farklı ücret ödenir; sosyal hizmetlerin arzında fark gözetilir.
- Örneğin, yüksek ücretle birlikte daha iyi konut ve araba tahsis edilir, sağlık hizmetlerinde fark gözetilir; iyi çalışan işçilere şeref payesi verilir; bazı vergi ve harçlardan muaf tutulur; sosyal sigortadan yararlanma derecesi artırılır; beklenen asgari verimi sağlayamayanlar ise, cezalandırılır. Kısaca, insanlardan toplum çıkarına çalışmaları istenmekle beraber, iktisadî ve iktisadî olmayan tedbirlerle verimin artırılmasına çalışılır.
- Bazı yazarlar Sovyet Rusya'da çeşitli sanayi kollarındaki işletmelerde Amerika Birleşik Devletlerinde aynı büyüklük ve kapasitedeki işletmelere nazaran 2-3 misli fazla işçi istihdam edildiğini; Rus işçisinin prodüktivite düşüklüğünün sistemin teşvik unsurlarının yetersizliğinden mi, yoksa başka faktörlerden mi ileri geldiğinin tesbitinin güç olduğunu ileri sürmektedirler.
- K. Marx tarafından sosyalizmin ileri aşaması olarak nitelenen ve «herkesin yeteneklerine göre çalışması, gereksinmelerine göre pay alması» istenen komünizm aşamasında prodüktivitenin sağlanması her halde bambaşka bir insan türüne ihtiyaç gösterecektir.
- Sosyalistler Marxist teorinin etkisi ile kâra kapitalizmin simgesi olarak bakarlar. Fakat zamanımızın sosyalist ülkelerinde kâr işletmelerin kendi kaynaklarından giderlerini karşılamaya

çaba harcamalarını sağlayan ve gelir gider arasındaki farkı devlete sevk etmeyi mümkün kılan bir muhasebe aracı olarak var olagelmıştır. 1965 yılında ise, Evsei G. Libermann'ın girişimi ile Sovyet Rusya'da kâr işletmelerin gelişmesinde önemli bir kriter olarak kabul edilmiştir

- iv) Sosyalizmde maddî üretim araçlarının (arazi ve sermayenin) kamulaştırılması, bunların nerede, nasıl kullanılacaklarını belirleme hakkının fertten devlete geçmesine yol açar. Rekabet içinde faaliyet gösteren özel işletmeler yerini devlet işletmelerine bırakır. Bu hal rekabet rejimi yerine merkezi plânlamaya dayanan bir ekonomik organizasyonu zorunlu kılar. Hangi malların, ne miktarda üretileceği, elde edilen mahsulün nereye ve kime tahsis edileceği merkezi otorite tarafından hazırlanan iktisat plânları ile belirlenir.
- K. Marx ve Engels'e göre, modern kapitalizmin gelişme süreci içinde üretim güçleri artan bir şekilde toplumsal bir karakter alırken, üretim ilişkileri buna tezat teşkil eden bir biçim almıştır. Bu tezadın giderilmesi için üretim araçlarının toplumlaştırılması, üretimin toplumun gereksinmelerine göre plânlı bir şekilde düzenlenmesi zorunludur
- Ulusal ekonominin tümünü kapsayan plânlama sosyalizmin temel özelliklerinden birisidir. Fiyat ve rekabet kurumunun liberal kapitalizmdeki düzenleyici fonksiyonunu sosyalizmde emredici plânlama üzerine alır. Gerçi Sovyet Rusya ve Doğu Avrupa'nın komünist memleketlerinde çalışan nüfusun çeşitli endüstri ve mesleklere dağılımında, tüketim mallarının talebi ile arzı arasındaki dengenin sağlanmasında fiyatlardan yararlanılmaktadır.
- Ancak, arazi ve sermayenin çeşitli endüstri ve işletmelere tahsisi, hangi malların, ne miktarda, nasıl üretileceği, üretilen malların nerede, nasıl kullanılacağı merkezi plânlama örgütü tarafından devletin ekonomik, sosyal ve siyasal amaçlarına göre tesbit edilmekte olup, fiyatların düzenleyici bir rolü yoktur.
- Hangi malların, ne miktarda, nasıl üretileceği ve elde edilen mahsulün nerede, nasıl kullanılacağı geniş kapsamlı, merkeziyetçi plânlarla tesbit edilen sosyalist sistemlerde maddi üretim araçlarının çeşitli üretim alanlarına tahsisi, üretim hedeflerinin tesbiti merkezi otoritenin kararlarına bağlıdır.
- Geniş kapsamlı merkezi plânlamada ekonominin genel gelişme yönü, çeşitli alanlarda ulaşılması istenen üretim hedefleri belirtilmekle yetinilmez; her üretim dalında işletmeler tarafından üretilecek olan malların miktarları, cins ve kaliteleri, ne kadar, hangi nitelikte işçi istihdam edileceği, üretimde kullanılacak esas ve yardımcı malların miktarları ve kaliteleri, bu miktarlar için ödenecek para, işçi maliyetleri, vergi ve diğer harcamalar, elde edilecek mahsul için ödenecek miktarlar v.b. gibi işletmeleri bağlayıcı bilgileri ve plân hedeflerinin gerçekleştirilebilmesini güven altına alacak direktifleri ihtiva eder.
- Başka bir deyimle, hangi malların ne miktarda, nasıl üretileceği, mahsulün nerede, nasıl kullanılacağı merkezi otoritenin kararına bağlıdır. İşletme yöneticileri merkezi otoritenin plânda yer alan direktiflerini uygulamak, plânda tesbit edilen fiziki üretim miktarlarını gerçekleştirmekle yükümlü olup, üretim programı ve faktör istihdamını tayin etme olanağına sahip değildirler. Sadece günlük rutin işlerin gerektirdiği kararları alarak plânı uygulamaya çalışırlar.
- Bu tür plânlama yöntemini kullanan bir sosyalist rejim bazı ekonomistler tarafından otoriter sosyalizm olarak nitelendirilmektedir.

- Gerçi bu yöntemde de tüketim serbestisi, meslek ve iş yerini seçme özgürlüğü tanınabilir. Ancak, tüketim serbestisi ve meslek ve iş yerini seçme özgürlüğü plâna zıt düşerse, bu zıtlığın çeşitli yöntemlerle plan lehine çözümlenmesi yoluna gidilir. Ademi merkezîyetçi plânlamanın tüketime yönelik olmasına karşın, merkezîyetçi plânlamada genel olarak sermaye birikimine öncelik verilir.
- Başka bir deyimle, merkezîyetçi plân sermaye birikimine yöneliktir. Tüketicilerin arzu ettikleri malların arzu edilen miktarlarda üretilmesi bu türlü plânlamanın doğasına aykırıdır. Bir malın merkezi otorite tarafından tesbit edilen fiyatında arzı talebini karşılamazsa, ya o malın fiyatını yükseltmek, ya da tayınlamaya baş vurmak zorunlu olur. Fiyatların yükseltilmesi merkezi plânlama örgütünde yapılır.
- Sovyet Rusya'daki uygulama göstermiştir ki, merkezi plânlama örgütü tarafından bu karar alınıncaya kadar piyasada mal kalmaz. Çünkü halk kötü tecrübe sonucu acele olarak bu malları alarak stok eder. Gerçi, merkezi plânlama örgütünde tüketim mallarının plânda tesbit edilen fiyatlarına göre toplam değerinin, halkın elindeki satın alma gücüne uygun olmasına dikkat edilir. Ancak, basit bir aritmetik problem gibi görülen bu uygunluk uygulamada plândaki eşitliklere uymayabilir.
- Çünkü, tüketicilerin tercihleri yerine, sistemin yönetimini elinde tutan bürokrasinin tercih sırasına göre üretilen mal ve hizmetlerin tüketicilerin tercih ettikleri mal ve hizmetlere uygun olmaması mümkündür. Örneğin tüketicilerin plâna göre tesbit edilen ayakkabı miktarından daha fazla ayakkabı talep etmesi, ayakkabı üretimini artırmaya sebep olmaz. Bu ise, yukarıda zikredilen sakıncaları doğurur.
- Ademi merkezîyetçi plânlamada plân hedefleri tüketime yöneliktir. Plân hedeflerinin tesbitinde ayrıntılara gidilmez; kamu işletmelerine üretim kararlarında daha fazla serbesti tanınarak, bunların plân hedeflerine uygun hareket etmeleri dolaylı ekonomik tedbirlerle sağlanır.
- Ademi merkezîyetçi plânlamayı savunanlara göre, ademi merkezîyetçi plânlama emredici ekonomik plânlama ile tüketim ve iş yerini seçme serbestisi bir arada yürütülmesi için zorunludur. Çünkü böylece merkezi plânlama örgütünün bağlayıcı miktar ve direktiflerinin, hükümetin satış mağazalarında tüketicilerin tercih ettikleri malları satın alabildikleri, işçilerin en yüksek ücret veren işyerini seçebildikleri bir ortam içinde, yani az çok gerçek tüketim malları ve emek piyasalarının mevcut olduğu bir ortamda işletmelerin rasyonel hareketlerini engelleyici sonuçlar vermesi hafifletilmiş olacaktır.
- Jiri Kosta'ya göre, sanayiinin geliştiği ekonomilerde konkr et ve ayrıntılı üretim kararlarının söz konusu olması, ademi merkezîyetçi bir plânlamayı zorunlu kılmaktadır. Merkezîyetçi plânlama sisteminde işletme yöneticileri sadece işletme üstü direktiflerin uygulayıcısı durumundadırlar. Üretim programını ve faktör istihdamını tayin etme olanağından yoksundurlar. Ayrıca hedef çatışması durumları ile karşılaşmaları mümkündür.
- Çünkü merkezi plânlama örgütü işletmelere birbirine zıt düşen rakamlar vermesi ve gerekli girdileri zamanında sağlıya-mama ihtimali her zaman mevcuttur. Örneğin, bir çelikhane çelik üretim miktarını ton olarak yerine getirmeye çalışıyorsa, çok kere maliyeti düşürme amacına ters düşebilir; bir ayakkabı fabrikası hedef olarak verilen miktarda ayakkabı üretmiş ise, istenilen çeşitlere uygun üretimde bulunması çok kere olanak dışı olabilir.

- Yukarıda başlıca kurumlarını açıklamaya çalıştığımız sosyalizme karşı, özellikle kişi özgürlüğüne önem veren ve ferdi önde tutan felsefi görüşü paylaşılanlar tarafından birçok eleştiriler ileri sürülmüştür. Bu eleştirilerin en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:
- (i) Maddî üretim araçları (sermaye ve arazi) toplum mülkiyetinde olan ve iktisadî faaliyetler merkezi plâna göre yürütülen sosyalizmde kişi özgürlüğü, komünist düzene geçişin birinci aşaması içinde proletarya diktatörlüğüne feda edilmekte, «herkesin yeteneklerine göre çalışması, gereksinmelerine göre pay alması» prensibine dayanan sınıfsız, devletsiz komünizm aşamasının nasıl ve ne zaman başlayabileceği konusunda tatmin edici bir sonuca varılamamaktadır;
- (ii) işçilerin sömürülmesine son vermek, üretimi toplumun gereksinmelerine göre ayarlamak amacı ile kurulan sosyalizm, sermaye birikimine öncelik veren merkeziyetçi plânlama uygulaması ile bizzat işçi sınıfının bürokrat güçler tarafından ezilmesi sonucunu doğurmaktadır. Toplumu yöneten elit zümrenin özel bir güç kazanarak kütleye yabancılaşmasına ve yeni sosyal sınıf farkları doğmasına yol açmaktadır;
- (iii) sosyalizmde iktisadî faaliyetler kişisel olmayan fiyat mekanizması yerine, merkezi plânlama örgütü tarafından yapılan iktisadî plânlara göre ayarlanması iktisadî kaynakların alternatif kullanımları arasında en ekonomik olanının tesbitinde güçlük yaratmaktadır; (iv) Özel kişilerin malik olamamaları, kâr amaçlı girişimlerde bulunamamaları çalışma şevkini kırmakta, insanların üretimdeki etkinliğini azaltmadır;
- (v) sosyalizmin ileri aşaması olarak nitelenen ve «herkesin yeteneklerine göre çalışması, gereksinmesine göre pay alması» prensibine dayanan komünizmin işlemesi insan doğasının değişmesine bağlıdır;
- (vi) Sermaye ve arazi toplum mülkiyetinde olan, iktisadî faaliyetler merkezi plân göre düzenlenen sosyalizmin siyasi demokrasi ile bağdaştırılması güçtür.

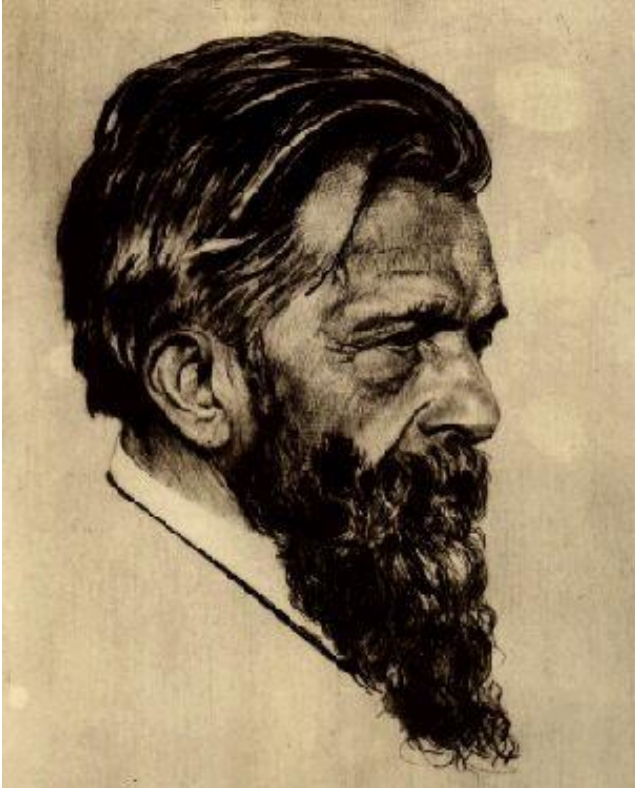
ONBİRİNCİ DERS:Neo-Klasik Düşünce

NEO-KLASİK DÜŞÜNCE

- A. Smith'in «Ulusların Zenginliği» adlı yapıtı ile gelişmeye başlayan iktisat ilmi J.B. Say ve D. Ricardo'nun teorileri ile tamamen soyut bir bilim dalı haline gelmiş, 1870 lere gelene dek bu iktisatçıların teorilerine fazla bir katkı yapmadan aynı yolda pek çok iktisatçı yetişmiştir.

- Ancak, Tarihçi Okul'a mensup iktisatçılar, müdahaleciler ve sosyalistler tarafından klasik iktisadi düşünceye karşı ileri sürülen eleştiriler klasik teorinin bazı değişikliklerle yeni baştan inşa edilmesini zorunlu hale getirmiş ve soyutlama metodu ile saf ekonomi teorisini yeniden kurmayı, iktisat ilmini saf bir bilim dalı haline getirmeyi hedef alan yeni gelişmeler meydana gelmiştir.
- 1870 lerde Avusturya'da Karl Menger, İngiltere'de Stanley Jevons ve İsviçre'de Leon Walras tarafından ortaya atılan marjinal değer teorisi ile başlayan bu gelişmeler ekonomi bilimine yeni boyutlar kazandırmış; ekonomi doktrinleri tarihinde «Neo-Klasik» düşünce adı altında toplanan ve ekonomi ilminde zamanımıza kadar süregelen önemli gelişmelere neden olmuştur.

Karl Menger

- Neo-klasik düşünce, klasik hedef ve metoda bağlı kalmakla beraber klasik değer ve bölüşüm teorisinde köklü değişme yapmıştır. Neo-klasikler, klasikler gibi, teorilerini «insanların zahmetten kaçan, haz arayan bir tutum içinde oldukları», «en düşük maliyetle en yüksek ürünü elde etme çabasında bulundukları» varsayımına dayandırır. Başka bir deyimle, ekonomik olaylar arasında sebep - sonuç ilişkilerini izah ederken, insanların iktisadi davrandıklarını varsayarlar; rekabet serbestisini insanların gereksinmelerinin en yüksek düzeyde tatmini için gerekli görürler.
- Ancak, klasikler açıklamalarında daha çok objektif öğelere önem verdikleri halde, neo-klasikler subjektif öğelere önem verirler; klasikler daha çok üretim, arz ve maliyet üzerinde durdukları halde, neo-klasikler daha çok tüketim, talep ve fayda üzerinde dururlar.

- Bilindiği gibi, konuşmada fayda zararın antitezi anlamında kullanılır. Oysa, ekonomide bir şeyin gereksinmelerimizi giderir olması faydalı olması için yeterlidir; fayda malın içerdiği bir şey değildir; söz konusu olan bir malın genel olarak faydası değil, kullanılan malın faydasıdır. Kısaca, ekonomide fayda miktarın bir fonksiyonudur ve bir şeyin elde mevcut miktarı arttıkça, artan birimlerin sağladığı fayda azalır.
- Yukarıda değinildiği gibi, neo-klasik düşünce akımları Avusturya'da Karl Menger, İngiltere'de Stanley Jevons ve İsviçre'de Leon Walras tarafından 1870 lerde ortaya atılan marjinal değer teorileri ile başlamıştır. Bunlardan önce Almanya'da Hermann Heinrich Gossen, Fransa'da Augustin Antoin Cournot, F. Dupuit marjinal değer teorisine esas olabilecek düşünceler ortaya atmışlardır.
- Marjinalistler bir malın elde mevcut miktarının toplam faydası ile bu miktarın her biriminin faydaları arasındaki farkı göstermek suretiyle altının neden ekmekten daha değerli olduğu sorusuna cevap bulmuşlardır. Çünkü değeri belirleyen toplam fayda değil marjinal faydadır.
- i) Avusturya'da K. Menger (1840-1921) ile başlayan marjinal düşünce akımı Avusturya Okulunu (Viyana Okulu) meydana getirmiştir. K. Menger'in 1871 de yayınlanan «Grundsätze der Volkswirtschaftslehre» — İktisat İlminin Temelleri — adlı kitabı ile başlayan bu akımın başlıca öteki temsilcileri Fredrick von Wieser (1851 -1926), Eugen von Böhm - Bawerk (1851 -1914) dir.
- Avusturya Okulu'nun düşüncelerini geliştiren; bu nedenle kendilerine neo-marjinalist denilen başlıca ekonomistler ise, Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek, J.A. Schumpeter, Hans Mayer, Alexander Mahr, Wüchelm Weber'dir.
- ii) İngiltere'de William Stanley Jevons (1835 -1882) ile başlayan düşünce akımı Anglo - Amerikan Okulu'nu meydana getirmiştir. Jevons'un 1871 de yayınladığı «The Theory of Political Economy» — Ekonomi Teorisi — adlı kitabı ile başlayan bu akımın başlıca öteki temsilcileri P.H. Wicksteed (1884-1927), F.Y. Edgeworth (1845 -1926) dir.
- Sübjektif değer teorisini geliştiren ve günümüze kadar sürdüren diğer ekonomistler arasında İngiltere'de J.R. Hicks, L.C. Robbins, C.A. Pigou; İsveç'te F.G. Knut Wicksell, Gustav Cassel, Bertil Ohlin; Amerika Birleşik Devletleri'nde F.B. Clark, I. Fisher sayılabilir.
- iii) İsviçre'de Leon Walras (1834 -1910) ile başlayan marjinal düşünce akımı Lozan Okulu'nu meydana getirmiştir. Leon Walras'ın 1874 te yayınladığı «Elements d'Economie Politique» — Ekonominin Temelleri— adlı kitabı ile başlayan bu akımın öteki temsilcisi Vilfredo Pareto (1848 - 1923) dur. Daha önce Augustin A. Cournot (1801 -1877) fiyat meselesinin araştırılmasında marjinal tahlilden yararlanmıştı.
- Neo - klasik ekonomistler marjinal değer ve bölüşüm teorileri ile klasik düşüncede önemli bir değişiklik yapmışlar; ayrıca para ve konjonktür teorilerine geniş ölçüde katkıda bulunmuşlardır.

NEO - KLASİKLERİN DEĞER TEORİSİ

- Neo - klasik teori'ye göre, miktarı sınırlı olan bir malın değeri en önemsiz gereksinmemizin giderilmesi için kullanılan birimin faydası ile ölçülür. Gereksinmelerimiz giderildikçe şiddetlerinden kaybederler. Belli miktarda mala sahip olan bir kimse bunları en fazla fayda (tatmin) sağlayacak biçimde kullanır.

- Başka bir deyimle, mevcut birimleri tatmini en şiddetle arzu edilen gereksinmemizden başlamak ve daha az şiddetli gereksinmelerimize gitmek üzere çeşitli gereksinmelerimizin giderilmesinde kullanılır.
- Bir malın elde mevcut miktarı artarsa, toplam faydası da artar.
- Örneğin 3 kat elbisenin sağladığı toplam fayda, 2 kat elbisenin sağladığı toplam faydadan fazladır. Ancak, bir malın elde mevcut miktarı artarsa, toplam faydasındaki artış miktardaki artış ile orantılı değildir; daha az orandadır.
- Başka bir deyimle, bir malın elde mevcut miktarı arttıkça, marjinal faydası azalır. Marjinal fayda elde mevcut malın sonuncu biriminin faydasıdır. Örneğin, bir kimsenin elinde dört çuval buğdayı varsa, o kimse için buğdayın marjinal faydası dördüncü çuval buğdayın faydasıdır.
- Malların değeri, toplam faydalarına göre değil, marjinal faydasına göre ölçülür. Böylece ekmeğin altına nazaran daha az değerli olmasının nedeni izah edilmiş olmaktadır. Çünkü bir maldan elde mevcut miktar arttıkça, o malın marjinal faydası azalır. Her malın marjinal faydası, yalnız o malın elde mevcut bulunan miktarının bir fonksiyonudur. Bir kişinin elindeki mallardan sağladığı toplam fayda, bu malların her biriminin faydalarının toplamına eşittir.
- Yani, $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$ miktarındaki malların faydaları
- $U_{x_1} = f(x_1), U_{x_2} = f(x_2), U_{x_3} = f(x_3), \dots, U_n = f(x_n)$;
- toplam faydası ise,
- $U_{xt} = f(x_1) + f(x_2) + f(x_3) + \dots + f(x_n)$ dir. Burada U faydayı, U_t toplam faydayı, $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$ malların elde mevcut miktarlarını göstermektedir.
- Marjinal teoriye göre, tüketiciye en fazla toplam fayda (tatmin) sağlayan mal ve hizmet bileşimi (demeti) mal ve hizmetlerin marjinal faydalarının fiyatlarına oranı aynı olan bileşimdir. Örneğin, tüketicinin tüketime ayırdığı gelirle yiyecek, giyecek, ... eğlence ve dinlenme talep ettiğini düşünelim.
- Yiyeceğin marjinal faydası U_1 , fiyatı f_1 , giyeceğin marjinal faydası U_2 , fiyatı f_2 , eğlence ve dinlenmenin marjinal faydası U_3 , fiyatı f_3 ise, tüketici en yüksek toplam faydayı (tatmini)
- bileşiminde (demetinde) elde eder. Tüketici, tüketime ayırdığı gelirle bu bileşimi elde edene kadar satın aldığı mal ve hizmetlerin miktarını değiştirir.

$$\frac{U_1}{f_1} = \frac{U_2}{f_2} = \frac{U_3}{f_3}$$

- Neo-klasik düşünceye göre, bütün fertlerin en yüksek toplam faydayı (tatmini) sağlaması ile toplum da en yüksek faydayı sağlamış olur.
- Bir kimsenin talep fiyatı malın marjinal faydasına eşittir. Leon Walras fayda fonksiyonundan talep fonksiyonuna geçmeyi göstermiş; fiyat düşerse, talebin artacağını; fiyat yükselirse, talebin azalacağını izah etmiştir.

- K. Menger ve St. Jevons'a göre, mübadele değerini kişisel gereksinmelerin şiddeti, yani marjinal fayda belirler. Fiyat arz ve talebe göre oluşmakla beraber, fiyatın en düşük düzeyini satıcının mala verdiği değer; fiyatın en yüksek düzeyini alıcının mala biçtiği değer belirler.
- Yani, piyasa fiyatı, alıcılar arasında bir malı satın alma olanağı olan en son alıcı (marjinal alıcı) ile satışa katılabilen en son satıcının (marjinal satıcı) ileri sürdükleri fiyata eşittir. Bu ise bazı alıcıların alıcı rantı (tüketici rantı), bazı satıcıların ise, satıcı rantı (üretici rantı) sağlamalarına neden olur.
- Özel mülkiyet ve girişim özgürlüğüne dayanan piyasa ekonomilerinde mübadele değerini kişisel gereksinmelerin şiddeti, yani marjinal fayda belirlediğine göre, üretimi tüketici kararları yönlendirir. Başka bir deyimle, piyasa ekonomilerinde bir çeşit tüketici hakimiyetinden söz etmek mümkündür.
- Leon Walras faydayı azamileştirmenin itici güç olduğu mübadele ekonomisinde tam rekabet koşulları altında en yüksek toplam faydanın sağlanabileceğini gösteren matematiksel bir sistem kurmuştur. L. Walras'a göre, ekonomide bir taraflı sebep- sonuç ilişkisi yoktur; karşılıklı ilişkiler vardır. L. Walras ve onu izleyen ekonomistler bu ilişkileri matematiksel denklemlerle göstermişler; ekonominin tümünü kapsayan genel bir denge teorisi kurmak için çaba harcamışlardır.
- Özel mülkiyet ve girişim özgürlüğüne dayanan piyasa ekonomilerinde mübadele değerini kişisel gereksinmelerin şiddeti, yani marjinal fayda belirlediğine göre, üretimi tüketici kararları yönlendirir. Başka bir deyimle, piyasa ekonomilerinde bir çeşit tüketici hakimiyetinden söz etmek mümkündür.
- Leon Walras faydayı azamileştirmenin itici güç olduğu mübadele ekonomisinde tam rekabet koşulları altında en yüksek toplam faydanın sağlanabileceğini gösteren matematiksel bir sistem kurmuştur. L. Walras'a göre, ekonomide bir taraflı sebep- sonuç ilişkisi yoktur; karşılıklı ilişkiler vardır. L. Walras ve onu izleyen ekonomistler bu ilişkileri matematiksel denklemlerle göstermişler; ekonominin tümünü kapsayan genel bir denge teorisi kurmak için çaba harcamışlardır.
- L. Walras tam rekabet piyasasında fertlerin piyasaya belirli mal stokları ile geleceğini; bir müzayedede olduğu gibi, herkesin karşılıklı fiyat tekliflerini bildireceklerini; eğer bu fiyatlarda arz ve talep dengede ise, denge fiyatının hemen oluşacağını; değilse, herkesin mübadeleye devamda bir yarar görmeyinceye kadar bu sürece devam edeceğini, sonunda denge fiyatına ulaşılacağını ileri sürmüştür.
- L. Walras'ın bu sistemi daha sonra Pareto, Cassel, Hicks tarafından geliştirilmiş, nihayet Leontief'in girdi - çıktı analizlerinde bazı değişikliklerle nicel olarak ölçülebilir hale getirilmiştir
- Leon Walras faydayı azamileştirmenin itici güç olduğu mübadele ekonomisinde tam rekabet koşulları altında en yüksek toplam faydanın sağlanabileceğini gösteren matematiksel bir sistem kurmuştur. L. Walras'a göre, ekonomide bir taraflı sebep- sonuç ilişkisi yoktur; karşılıklı ilişkiler vardır. L. Walras ve onu izleyen ekonomistler bu ilişkileri matematiksel denklemlerle göstermişler; ekonominin tümünü kapsayan genel bir denge teorisi kurmak için çaba harcamışlardır.

- L. Walras tam rekabet piyasasında fertlerin piyasaya belirli mal stokları ile geleceğini; bir müzayedede olduğu gibi, herkesin karşılıklı fiyat tekliflerini bildireceklerini; eğer bu fiyatlarda arz ve talep dengede ise, denge fiyatının hemen oluşacağını; değilse, herkesin mübadeleye devamda bir yarar görmeyinceye kadar bu sürece devam edeceğini, sonunda denge fiyatına ulaşılacağını ileri sürmüştür.
- L. Walras'ın bu sistemi daha sonra Pareto, Cassel, Hicks tarafından geliştirilmiş, nihayet Leontief'in girdi - çıktı analizlerinde bazı değişikliklerle nicel olarak ölçülebilir hale getirilmiştir
- Yukarıda esasları anlatılmaya çalışılan sübjektif değer teorisi, mübadele değerinin marjinal fayda ile izahının, elde belli miktarda mal bulunması halinde geçerli olabileceği, teoride zaman unsurunun dikkate alınmadığı, azalan marjinal faydanın belirli bir mal, belirli ve kısa bir zaman süresi içinde tüketilirse söz konusu olacağı, faydanın ölçülemeyeceği ileri sürülerek eleştirilmiştir.
- Nitekim, A. Marshall mübadele değerinin oluşumunda fayda ve maliyetin birlikte rolü olduğunu açıklamış; fertlerin belli gelir düzeyi ve gereksinme yapısında talep eğrisini azalan fayda ilkesinin belirlediğini; arzın ise, maliyete tabi olduğunu göstermiştir. Ona göre piyasa fiyatı kısa dönemde daha çok talebe, uzun dönemde daha çok maliyete bağlıdır
- Öte yandan faydanın ölçülemez olması, Edgeworth'la başlayan eş-fayda eğrileri yardımı ile en fazla toplam fayda sağlayan tüketim malları bileşiminin (demetinin) incelenmesine gidilmiştir.
- Günümüzün ders kitaplarında yer verildiği gibi, tüketici tüketim olanağı içinde en fazla toplam faydayı (en yüksek tatmini), tüketimine karar verdiği malların marjinal ikame oranlarının nisbi fiyatları oranına eşit olan bileşimdir. Yani, eş-fayda eğrisinin bütçe doğrusuna teğet olduğu mal demetinde sağlar. Ancak, bu izahlar marjinal fayda ile yapılan izahlarla kolayca birleştirilebilir. Çünkü marjinal ikame oranı marjinal faydaların oranından başka bir şey değildir.

NEO - KLASİKLERİN BÖLÜŞÜM TEORİSİ

- Neo-klasik düşünceye göre, gelir bölüşümü, üretim faktörlerinin üretimdeki produktif hizmetlerinin marjinal faydasına göre oluşur. Gerçi, üretim faktörleri doğrudan gereksinmelerimizin giderilmesinde kullanılmaz; gereksinmelerimizi gideren malların üretiminde kullanılır. Bunların faydaları üretilen nihai malların faydalarına bağlıdır. Marjinalistler bu olgudan hareket ederek, üretim girdilerinin değerini bu girdilerle üretilen mallardan aldığını ileri sürmüşlerdir
- Örneğin, C. Menger üretim faktörlerinin değerini üretilen malların beklenen değerlerinden aldığını; üretimde kullanılan faktörlerden biri bir birim azaltıldığı zaman, öteki üretim faktörleri aynı kalmak şartıyla toplam üründe bu yüzden meydana gelen azalmanın faydasının o faktörün değerini belirleyeceğini açıklamıştır. Wieser bunu, faktör değerinin üretimde kullanılan öteki üretim faktörleri sabit kalmak kaydı ile bir faktörün bir birim artırılması sonucunda üretimde meydana gelen artışın faydasının belirleyeceği şeklinde değiştirmiştir.
- Buradan faktör fiyatlarını marjinal verimle izah eden teoriler geliştirilmiştir. Örneğin, Clark, Wicksteed, Wicksell faktör fiyatlarının, faktörlerin marjinal verimine bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Marjinal verim teorisi ileri sürülürken, tam ve mükemmel bir rekabet piyasası ve

azalan verim ilkesinin geçerli olduğu varsayımı altında firmalar açısından piyasa fiyatında faktör arzının sonsuz esnek olduğu düşünülmüştür.

- Böylece geliştirilen marjinal verim teorilerine göre, azami kâr amacı ile hareket eden bir firma, azalan verim ilkesinin geçerli olduğu varsayımı altında faktör talebini, faktör fiyatı faktörün marjinal gelirine eşit olana kadar genişletir.
- Bir üretim faktörünün marjinal geliri, o üretim faktörü bir birim artırıldığı zaman, bu birimin sağladığı verimin piyasa değerine eşittir. Yani,
- üretim faktörünün marjinal fiziki verimi x fiyat dır.
- Tam ve mükemmel rekabet koşulları altında, firma artan üretimini aynı fiyattan satacağına göre, faktör talebi faktörün fiziki verimine bağlıdır. Azalan verim varsayımı altında faktörün artırılması faktörün marjinal veriminin azalmasına yol açacağına göre, faktörün talep eğrisi negatif eğimli bir eğri olacak; firma faktör talebini,
- faktör fiyatı = faktörün marjinal geliri olana kadar artırabilecektir.
- Üretimde birlikte kullanılan girdiler arasında belli bir ölçüde ikame olanağı bulunduğu kabul edilirse, aynı üretim miktarının, bu girdilerin değişen miktarlarda bileşimi ile elde edilmesi mümkündür. Azami kâr amacı ile hareket eden bir firma en düşük maliyetli girdi bileşimini, girdilerin marjinal verimlerinin fiyatlarına oranı aynı olan bileşimde elde eder. Yani,

$$\frac{V_1}{f_1} = \frac{V_2}{f_2} = \frac{V_3}{f_3} = \dots = \frac{V_n}{f_n}$$

- $\frac{V_1}{f_1} = \frac{V_2}{f_2} = \frac{V_3}{f_3} = \dots = \frac{V_n}{f_n}$ dir. Burada $V_1, V_2, V_3, \dots, V_n$ girdilerin marjinal verimlerini, $f_1, f_2, f_3, \dots, f_n$ girdilerin piyasa fiyatlarını göstermektedir.
- Günümüzdeki ders kitaplarında en düşük maliyetli faktör bileşimi eş - ürün eğrileri yardımı ile açıklanmaktadır. Bu açıklamaya göre, en düşük maliyetle faktör bileşimi girdiler arasındaki marjinal teknik ikame haddinin, girdilerin nisbi fiyatları oranına eşit olan bileşimdir. Dikkat edilecek olursa, marjinal verimle yapılan açıklama ile eş-ürün yardımı ile yapılan açıklama arasında büyük bir fark yoktur. Çünkü marjinal teknik ikame haddi marjinal verimlerin oranına eşittir.
- A. Marshall'a göre, marjinal verim teorisi firma ve endüstrinin faktör talebini açıklamada kullanılabilir. Oysa, faktör fiyatı faktör arz ve talebine göre oluşur; faktörlerin arz eğrilerinin nitelikleri faktörlerin fiyat oluşumunda bazı özellikler göstermesine neden olmaktadır.
- Yukarıda açıklanan marjinal tahlil günümüzde iktisadi problemlerin bilimsel biçimde açıklanmasında oldukça geniş biçimde kullanılan bir methodur. Örneğin, tüketici ve firma dengelerinin açıklanmasında, girdi talebinin belirlenmesinde, J.M. Keynes'den beri yatırım gelir, gelirle yatırım arasındaki ilişkilerin açıklanmasında kullanılan çoğaltan ve hızlandıran katsayılarının hesaplanmasında v.b. marjinal büyüklüklerden yararlanılmaktadır.

NEO - KLASİK PARA TEORİSİ

- Neo - klasikler paranın değerini klasikler gibi miktar teorisi ile açıklamakla beraber, para miktarının banka sistemi tarafından yaratılan banka parası ile artırılabilirliğini; banka sistemi

tarafından yaratılan mevduatın ödünç verilebilir fon arzının tasarruf üzerinde, halkın para iddiharı ödünç verilebilir fon talebinin yatırım üzerinde artmasına neden olarak, faiz haddini değiştirebileceğini ileri sürmek suretiyle Keynes'yen teoriye esas olabilecek düşünceler ortaya atmışlardır.

- Örneğin, K. Wicksell'e göre, genel fiat düzeyi para miktarına göre değil, faiz haddine göre değişir. Ona göre, paranın istikrarı için ödünç verilebilir fon talebi ile ödünç verilebilir fon arzına göre oluşan piyasa faiz haddinin sermayenin verimine eşit olan doğal faiz haddine eşit olması gerekir. Bankalar faiz haddini doğal faiz haddinden düşük tesbit ederlerse, fiyat seviyesi yükselir; bankalar faiz haddini doğal faiz haddinden yüksek tesbit ederlerse, fiyat seviyesi düşer.
- K. Wicksell bu açıklamasında faizi klasikler gibi bir maliyet ögesi olarak değil, bir kapitalizasyon faktörü olarak ele almakta; arz fiyatından çok, talep fiyatına tesiri üzerinde durmaktadır.
- Fakat neo - klasik teori para miktarı ile fiyat seviyesi arasındaki ilişkiyi genel olarak Fisher veya Cambridge denklemi ile izah etmektedir.
- Neo-klasik ekonomistler, klasikler gibi, ücret ve fiyatların tam rekabet koşulları altında oluştuğu piyasa ekonomilerinde her arzın kendine eşit talep yaratacağını kabul etmişler; bu sebeple istihdam, iktisadi büyüme veya kalkınma sorunu ile fazla ilgilenmemişlerdir. Konjonktürel dalgalanmaların sebebini ise, daha çok para ve kredi mekanizmasında aramışlardır.

NEO - KLASİK DIŞ TİCARET TEORİSİ

- Neo - klasikler D. Ricardo'nun karşılaştırmalı maliyetler teorisini kabul etmekle beraber, bu teoriyi alternatif maliyetlere dayanarak (üretim olanakları eğrileri yardımı ile) veya eş-fayda ve üretim olanakları eğrilerinden yararlanarak açıklamak; uluslararası mübadele haddini karşılıklı talep ilkesi —Marshall - Edgeworth teklif eğrileri— yardımı ile tesbit etmek suretiyle tamamlayarak geliştirmişlerdir.
- Gerçekten, uluslararası işbölümü ve ticaretin faydasının nisbi maliyetler yerine üretim olanakları veya eş - fayda ve üretim olanakları eğrileri yardımı ile açıklanması, nisbi maliyetler hesaplanırken yalnız emek faktörüne yer verilmesinin ve maliyetlerin iş - saati ile ölçülmesinin sakıncalarını ortadan kaldırmış; D. Ricardo'nun teorisinde azami ve asgari hadlerinin gösterildiği ticaret haddi karşılıklı talep ilkesi ile açıklığa kavuşturulmuştur.
- Ayrıca uluslararası fiyat oluşumu, taşıma giderlerinin, gümrük resimleri ve kotaların dış ticarete etkisi, dış ödemeler dengesi konularında geniş çalışmalar yapılmıştır.

JOHN MAYNARD KEYNES (1883 -1946)

- John Maynard Keynes 5 Haziran 1883 de Cambridge'de doğmuştur. Tanınmış bir iktisatçı olarak İktisadi Doktrinler Tarihine geçen Keynes, sadece teorik alanda kalmayarak ekonomi politikası ile ilgili önemli meselelerin münakaşa ve müzakerelerine iştirak etmiş, çeşitli pratik meselelerle

uğraşmış, ekonomi dışında bir çok mevzulara fikri ilgi duymuş bir kimsedir. Bu hal onun hayatına ve eserlerine çeşitlilik ve derinlik vermiştir.

- Babası John Neville Keynes 1891 de yayınladığı Scope and Method of Political Economy — İktisat ilminin gaye ve metodu isimli eseri ile iktisat ilmi sahasında en iyi metodolojilerden birini vermiş bir iktisatçıdır.
- Oğlu John Maynard Keynes'i Eton'da orta tahsilini ikmal ettikten sonra, Cambridge'de King Kolejine vermiş, Keynes burada matematik, klasik edebiyat, felsefe ve ekonomi öğrenimi görmüştür.
- Ekonomi derslerinde Alfred Marshall ve Edgeworth gibi meşhur iktisatçıların öğrencisi olmuştur. Keynes, kolej öğreniminden sonra kısa bir süre (1906-1908) Hindistan Dairesinde çalışmış, bu süre zarfında ihtimali hesaplara dair eserini yayınlamıştır.
- 1909 da hocası Alfred Marshall tarafından King Koleji'ne alınmıştır. 1911 den 1937 yılına kadar burada ekonomi dersi okutan Keynes, 1919 dan itibaren bu kolej de idari görevler de almış; 1911 de Economic Journal'ın yayınlaması görevini üstlenmiş; ayrıca The New Statesman and Nation mecmuasının yayımına katılmıştır.
- Bu arada, 1913/14 de Hindistan'ın para ve maliye durumunu incelemek için kurulan komisyona iştirak ettirilmiş, bu faaliyeti sonunda ekonomiye dair ilk eserini meydana getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Maliyesinde çalışmış, Versay sulh anlaşmasında İngiliz heyetine dahil olmuş ve anlaşmanın iktisadi hükümlerine karşı çıkarak, sonradan bu hükümleri eleştiren bir kitap yayınlamıştır. Bu kitap Keynes'in Dünyaya tanınmasına sebep olan ilk yapıtıdır.
- Keynes ülke içinde muhtelif komisyonlarda görev almış uzman olarak fikirlerine müracaat edilmiş bir iktisatçıdır. 1940 -1946 arasında İngiliz Hükümetinin maliye danışmanlığını yapmış, 1943 den sonra savaş sonrası para meseleleri görüşülmek üzere Amerikalılar ile yapılan müzakerelere katılmıştır. Bu müzakereler bilahare Bretton woods anlaşmasını meydana getirmiştir. Bu çeşitli hizmetlerinden dolayı 1942 de Keynes'e Lord unvanı verilmiş ve Lordlar Kamarasına alınmıştır.
- Uygulama alanında bir sigorta şirketinin yönetim kurulu başkanı olarak çalışmış ve bir investment company kurarak idare etmiştir. Bunun dışında Tilton'da bir çiftlik satın almış, bu çiftliği de başarı ile yönetmiştir. Edebiyata ve sanata merakı vardır. Bu sayede kendisine bir çok şeref payesi verilmiştir.
- Ölümünde İngiliz gazeteleri, İngiltere'nin büyük bir evladını kaybettiğini, Keynes'in bir dahi olduğunu, iktisat politikası alanında Dünya ölçüsünde tesirler yarattığını, bir çok alanlarda faaliyet gösterdiğini v.b. yazmışlardır.

KEYNES'İN İKTİSADİ DÜŞÜNCELERİ

- Başlangıçta, Keynes hocası Alfred Marshall'ın etkisi altında kalan neo-klasik bir ekonomist idi. Ona göre Marshall, yüz seneden beri gelen en büyük iktisatçıdır. Ekonomiye denge ilkesini getirmiştir. Zaman ögesini teoriye sokmuştur. Bu iki husus Keynes'in de düşüncelerine esas olmuştur.

- Keynes'in ilk yapıtları tamamen neo-klasik temellere dayanmaktadır. Versay sulh anlaşması üzerine yazdığı yazı buna bir örnektir. Bu yazıda Almanya'ya yükletilen savaş tazminatının transferi üzerinde durulmakta, tazminat ağır ve gayri adil bulunmaktadır. 1923 de yayınladığı «Tract on Monetary Reform» isimli yapıtı ile klasiklerden biraz ayrılmaktadır.
- Bu yapıtta ortaya atılan düşünceler daha önce yayınladığı «Indian Currency and Finance» kitabındaki düşüncelerinin bir devamı olmakla beraber, bazı yenilikler getirmektedir. Örneğin, tasarrufla yatırım arasındaki farka işaret edilmiş; enflasyonun deflasyona, kambiyo kurlarındaki istikrarsızlığın iç fiyat düzeyindeki dalgalanmalara tercih edilebileceği ifade olunmuştur.
- Keynes bu kanaatini hayatının sonuna kadar muhafaza etmiştir, işsizliğin kendi kendine işleyen bir ekonomi düzeninde ortadan kaldırılmasındaki güçlüğü işaret etmiş, 1925 de altın para sistemine dönülmesini eleştirmiştir. Gerçekten, altın para sistemine dönülmesinden sonra iç fiyat düzeyinin durumu uzun süren bir işsizliğe sebep olmuştur.
- Keynes altın para sistemi ve sabit kambiyo kuru politikasının ülke içinde istihdam düzeyine etkilerini inceleyerek, bir ülkenin istihdam seviyesini dış tesirlere bağlamanın doğru olamayacağını ifade etmiştir. Ona göre, para, faiz ve fiyat düzeyi kambiyo kurlarına göre değil, milli ekonominin ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir.
- Keynes'i klasiklerden ayıran ilk denemesi 1930 da yayınladığı «A Treatise on Money» isimli yapıtıdır. Bu yapıtına göre, istihdam yatırıma tabidir; yatırım ise, faize bağlıdır. Para tedbirleri ile yatırım miktarını tasarrufa uydurmak mümkündür. Kitap zamanında takdir edilmiş ve aynı zamanda bir çok eleştirilere de yol açmıştır.
- 1930 Dünya Ekonomik krizi, Keynes'i krizle mücadele için bir çok tekliflerde bulunmaya sevk etmiş, 1933 de «The Means to Prosperity», 1935 de «A Self-Adjusting Economic System» isimli makalelerini ve nihayet 1936 da kendisine ekonomi doktrinleri tarihindeki ününü sağlayan «General Theory of Employment, Interest and Money» adlı yapıtını yayınlamıştır.
- Keynes, bu yapıtında genel ekonomik dengenin tam istihdam seviyesine özgü bir olay olmadığını, düşük istihdam düzeyinde de denge olabileceğini ortaya atmış, piyasa ekonomisinin düzenli biçimde işlemesini temin etmek için kendi kendine dengeyi sağlayan güçlerin yetersizliği üzerinde durmuş, bunu gidermek için devletin müdahale gereğine işaret etmiştir. Örneğin, gerçek talebin yetersiz olduğu yerde bizzat devletin gerekli talebi yaratmasının zorunlu olduğunu savunmuştur

KLASİK TEORİ VE KEYNES'İN GENEL TEORİSİ

- Keynes, Ad. Smith'den Alfred Marsall'a kadar ortaya atılan ve esas itibariyle Ricardo'nun iktisat teorisine dayanan iktisadi düşünceleri klasik teori olarak görmektedir. Keynes, klasik teoriyi genel teori içinde özel bir durum olarak görmekte, J. B. Say'in mahreçler kanununu esas almak suretiyle istihdam sorununu çözümlediğini sanmakla suçlamaktadır.
- Klasik teoriye göre, serbest rekabetin geçerli olduğu piyasa ekonomisi düzeninde her arz kendisine eşit talep yaratır. Üretimle yaratılan gelirin tamamına eşit harcama yapılır. Talep yetersizliğinden ileri gelen bir işsizlik görülmez. Gerçi, insanlar gelirlerinin bir kısmını gelecek gereksinmelerini düşünerek tasarruf ederler.

- Ne var ki, tasarruflarını atıl bırakmazlar; ödünç vererek tasarruflarının ödülünü görmek isterler. Böylece birinin harcamadığını başkası harcar; tasarruf kadar yatırım yapılır. Toplam talep ile toplam arz arasındaki eşitlik sağlanmış olur. Tasarruf - yatırım eşitliğini, dolayısıyla toplam taleple toplam arz arasındaki eşitliği reel faiz haddindeki değişimler sağlar.
- Yine klasik teoriye göre, bu eşitlik tam istihdam düzeyinde meydana gelir. Bunu reel ücretlerdeki değişimler sağlar. Çünkü gerek emek talebi, gerekse emek arzı reel ücretlerin bir fonksiyonudur.
- J. M. Keynes «kendi kendine işleyen bir piyasa ekonomisi düzeninde iktisadi dengenin bozulmayacağı ve bu dengenin tam istihdam düzeyinde oluşacağı» yolundaki klasik düşünceyi eleştirmiştir. Ona göre, insanların ellerine geçen parayı atıl bırakmayacakları görüşü her zaman gerçeğe uymaz.
- Gerek tasarruf, gerekse yatırımların faiz esnekliği klasiklerin iddia ettiği düzeyde değildir. Tasarruf her şeyden önce gelir düzeyine bağlıdır. Yatırım sermayenin marjinal verimliliği ile faiz haddine göre oluşur. Örneğin, kâr şansının azaldığı, zarar etme olasılığının arttığı iktisadi dönemlerde faiz haddi düşürülse bile, firmalar yatırım yapmaktan çekinebilirler. Böylece talep yetersizliği meydana gelebilir.
- Talep azlığından meydana gelen işsizliğin işçilerin daha düşük ücrete çalışmaya razı olmaları suretiyle giderilebileceği yolundaki düşünce gerçekleri yansıtmamaktadır. Çünkü parasal ücretler düşse bile, iktisadi daralma dönemlerinde görüldüğü gibi, eğer üretilen malların fiyatlarında da düşme varsa, reel ücretlerde istihdam düzeyini yükseltmeğe yeter derecede bir düşme olmayabilir. Kaldı ki günümüzde işçi sendikaları ücretlerin düşürülmesine karşı çıkarlar.
- J.M. Keynes'e göre, işçi istihdamı firmaların üretim kararlarına; firmaların üretim kararları ise, satışlara bağlıdır. Yani istihdam düzeyini belirleyen öge gerçek taleptir. Alış verişe paranın aracı olduğu piyasa ekonomilerinde gelirden az veya gelirden fazla harcama yapılabilir.
- Gelirden az harcama yapılırsa, firmaların satışları azalacağından, istihdam hacmi daralır; gelirden fazla harcama yapılırsa, firmaların satışları artacağından, eğer ekonomide eksik istihdam durumu varsa, istihdam hacmi genişler, üretim artar; tam istihdam durumu varsa, fiyatlar yükselir.
- Şu açıklamadan anlaşılacağı gibi, ekonomik denge her zaman tam istihdam düzeyinde oluşmaz; eksik istihdam düzeyinde de meydana gelebilir. Bu durumda istihdam hacmini genişletmek, tam istihdam düzeyine ulaşmak için toplam talebin artırılması zorunludur. Çünkü firmaların istihdam hacmini genişletmeleri satışlarına, bu ise, harcamaların, yani talebin artmasına bağlıdır.
- Tam istihdamı talebe bağlayan görüşlere Malthus, Sismondi ve bazı sosyalist ekonomistlerde de rastlamak mümkündür. Ancak, Keynes toplam arz ile toplam talebi belirleyen öğeleri inceleyerek, yeni bir sistem kurmaya çalışmıştır.
- Keynes'e göre, istihdam düzeyini ve milli geliri belirleyen toplam gerçek talep iki kısımdan oluşmaktadır :
- i) Tüketim mallarına talep; Keynes'in deyimi ile beklenen tüketim harcamaları;
- ii) sermaye mallarına talep; Keynes'in deyimi ile beklenen yatırım harcamaları.

- Keynes kitabının büyük bir kısmını bu iki talebin incelenmesine ayırmıştır. Gerek tüketime, gerekse yatırıma çeşitli değişkenler tesir etmektedir. Bu değişkenler objektif ve sübjektif olmak üzere iki kısımda incelenebilir.
- i) Tüketimi belirleyen objektif değişkenlerin en önemlisi gelirdir. Gelirle tüketim giderleri arasındaki fonksiyonel ilişkiye tüketim eğitimi derler. Tüketim eğilimi gelirin tüketime harcanan kısmının gelire oranıdır. Tüketim eğilimini h ile gösterecek olursak, tüketim mallarına talep
- $I = h \cdot G$
- h ye eşittir.
- Burada I tüketim mallarına talep miktarını, yani tüketim harcamalarını, G milli geliri göstermektedir. Gelir arttıkça tüketim de artar. Fakat bu artış gelirdeki artış oranında olmayıp, daha düşük orandadır. Başka bir deyimle, marjinal tüketim eğilimi (dI/dG) müsbet olmakla beraber, birden küçüktür. Belki hiç yatırım yapılmayan durgun bir ekonomide gelire eşit tüketim yapılması düşünülebilir. Ancak, gerçekte böyle bir ekonomi yoktur.
- Gelişen her ekonomide gelirin tamamı tüketilmeyerek, bir bölümü tasarruf edilir. Hemen her ekonomide halk eline geçen gelirin tamamını tüketime harcamaz; çeşitli saiklarla bir bölümünü tasarruf eder. Genel olarak gelir yükseldikçe, marjinal tüketim eğilimi azalır, marjinal tasarruf eğilimi artar. Gelirle tüketim harcamaları arasında tasarruf eğilimine göre değişen bir fonksiyonel ilişki vardır.
- Tüketim harcamalarına gelirden başka, gelir bölüşümünde, faiz haddinde ve vergi politikasındaki değişimler gibi objektif öğeler; ileride yapılması muhtemel tüketim harcamaları için ihtiyatlı olma, ailenin gelecekte büyüyen gereksinimleri ile gelir durumu arasındaki muhtemel dengesizlikleri giderme düşüncesi, faiz ve fiyat artışlarından yararlanma arzusu, gittikçe artan giderlerin vereceği tatmin hissi, hür ve güçlü olma arzusu, ticari ve spekülâtif plânların gerçekleştirilmesi amacı ile hazır para bulundurma arzusu, aileye servet bırakma düşüncesi, hasis veya müsrif davranışlar gibi sübjektif öğeler tesir edebilir.
- Keynes faiz haddinin tasarruf, dolayısıyla tüketim üzerine etkisini kuşku ile karşılamaktadır. Ancak, uzun devrede faiz haddinde önemli denilebilecek yükselmeler ve düşmeler tasarrufu, dolayısıyla tüketimi etkileyebilir. Kısa devrede faiz haddinin tüketim eğilimi üzerine doğrudan bir etkisi yoktur.
- Çünkü tasarruf üzerinde faizden çok alışkanlıklar ve gerek sinmeler etkili olur. Bununla beraber, faiz haddinin tüketim eğilimini, ekonomik dengenin başka büyüklüklerine tesir etmek suretiyle dolaylı yoldan etkilemesi mümkündür. Keynes'i klasik ekonomistlerden ayıran önemli noktalardan biri budur.
- Keynes'e göre, vergi politikasının tüketim eğilimi üzerine tesiri faiz haddindeki değişimlerden daha kuvvetlidir. Örneğin, gelirler arasındaki eşitsizliği azaltıcı yönde bir vergi politikası tüketim eğilimini artırır. Öte yandan devletin vergi hasılatından borçlarını ödemesi tüketim eğilimini olumsuz yönde etkileyebilir.
- Keynes'in sisteminde tüketim eğilimi istihdam düzeyini, gelir hacmini belirleyen değişkenlerden biridir. Gerçekten tüketim mallarına talep bu malların yeniden üretilmesine ve gelirin yeniden

oluşmasına yol açar. Tüketim eğilimi, tüketimi etkileyen koşullar çabuk değişmediğinden, uzunca bir devre sabit kabul edilebilir. Gelirin tüketime harcanan bölümü yeniden üretilir. Gelirin tüketilmeyen kısmı tasarrufu oluşturmaktadır. Tasarrufun yeniden üretime, yani gelire dönüşmesi için yatırılması gereklidir. Tasarruf kendi başına gelire dönüşmez.

- Bu gerçek, Keynes'i tüketim eğilimi ile gelir artışı arasında bir ilişki kurmaya sevk etmiş ve R.F. Kahn tarafından ortaya atılan çoğaltan (multiplier) katsayısını sistemine dahil etmiştir. Çoğaltan katsayısını k harfi ile gösterecek olursak, yatırımlardaki bir artışın milli gelirde husule getireceği artış
- $dG = k \cdot dY$
- ye eşit olacaktır. Burada G milli geliri, Y yatırımı göstermektedir.
- Çoğaltan katsayısı ise,

$$k = \frac{1}{1 - \frac{dI}{dG}}$$

- Veya

$$k = \frac{1}{\frac{dT}{dG}}$$

- ye eşittir.
- Yani yatırımdaki artışın «1 - marjinal tüketim eğilimine» veya marjinal tasarruf eğilimine bölersek, izleyen devrelerde gelirden husule gelecek toplam artış ortaya çıkar. Örneğin yatırımı 20 milyon lira artırdığımızı, marjinal tüketim eğiliminin % 75 olduğunu varsayalım. 20 milyon liralık yatırımın milli gelirde meydana getireceği artış,

$$dG = \frac{1}{1 - \frac{75}{100}} \times 20 = \frac{1}{\frac{25}{100}} \times 20 = 4 \times 20 = 80$$

$dG = k \cdot dY$ idi.

80 milyon lira olacaktır.

- Bu hesaptan anlaşılacağı gibi, toplumun tüketim eğilimi ne kadar yüksek olursa, çoğaltan katsayısı o kadar yüksek olacak, yatırımdaki artışın gelirden husule getireceği artış o kadar yükselecektir.
- Fakat iktisadi daralma dönemi için düşünülebileceği gibi, tüketimde bir değişiklik husule gelmeyerek, gelirdeki artışın tamamı tasarruf edilecek olursa, marjinal tüketim eğilimi sıfıra, çoğaltan katsayısı bire eşit olacağından, gelirden ancak yatırımdaki artışa eşit bir artış meydana gelecek; aksine gelirdeki artışın tamamı tüketime harcanacak olursa, tüketim eğilimi bire, çoğaltan katsayısı sonsuza eşit olacağından, gelirdeki artış sonsuz olacaktır.

- Ancak, son iki halin birbirine zıt iki ekstrem durumun gerçeği yansıtmayacağı unutulmamalıdır. Gelişen bir ekonomide gelirdeki artış tüketim ve tasarruf arasında paylaşıldığına göre, normal durumun da bu iki ekstrem halin arasında olacağı kendiliğinden anlaşılır.
- Keynes istihdam teorisinde yatırımın istihdamı artırıcı etkisini incelerken, eksik istihdam durumunun mevcut olduğunu varsaymıştır. Çünkü, ancak eksik istihdam durumunda yatırım üretimin artmasına sebep olur. Tam istihdam durumunda üretim artırılamayacağından, yatırımdaki artış fiyatların yükselmesine sebep olur.
- b) Sermaye mallarına karşı talep, Keynes'in deyimi ile halkın tahmin olunan yatırımı sermayenin marjinal etkinliği ile faiz arasındaki ilişkiye bağlıdır. Çeşitli olanaklar arasında tercih yapabilen bir kimsenin yatırımda bulunabilmesi için, yatırılan sermayenin marjinal etkinliğinin (veriminin) piyasa faiz oranının üstünde olması gerekir. Yatırım sermayenin marjinal verimi faiz oranına eşit olana kadar devam eder.
- ba) Sermayenin marjinal verimi sermayedeki artışın verimde husule getireceği artışı gösterir. Yani,

$$r_j = \frac{dV}{dS}$$

- dir. Keynes'in deyimi ile sermayenin marjinal verimi sermaye malının üretimde kullanıldığı sürece getireceği gelirlerin bugünkü değerini, sermaye malının yeniden üretim maliyetine eşit kılan iskonto haddine eşittir.
- Bir sermaye malı talep eden, yani yatırımda bulunan bir kimse, bu yatırımın kendisine gelecekte getireceğini umduğu $q_1, q_2, \dots, q_n$ gelirlerine göre, bugünkü değerini hesaplar. Eğer hesaplanan değer yatırımın arz fiyatından yüksek ise, yatırıma karar verir. Gelecek gelirlerin bugünkü değerini bulmak demek, yatırımın kapitalize değerini bulmak demektir.
- Bu ise,

$$q \times \frac{1}{i^t}$$

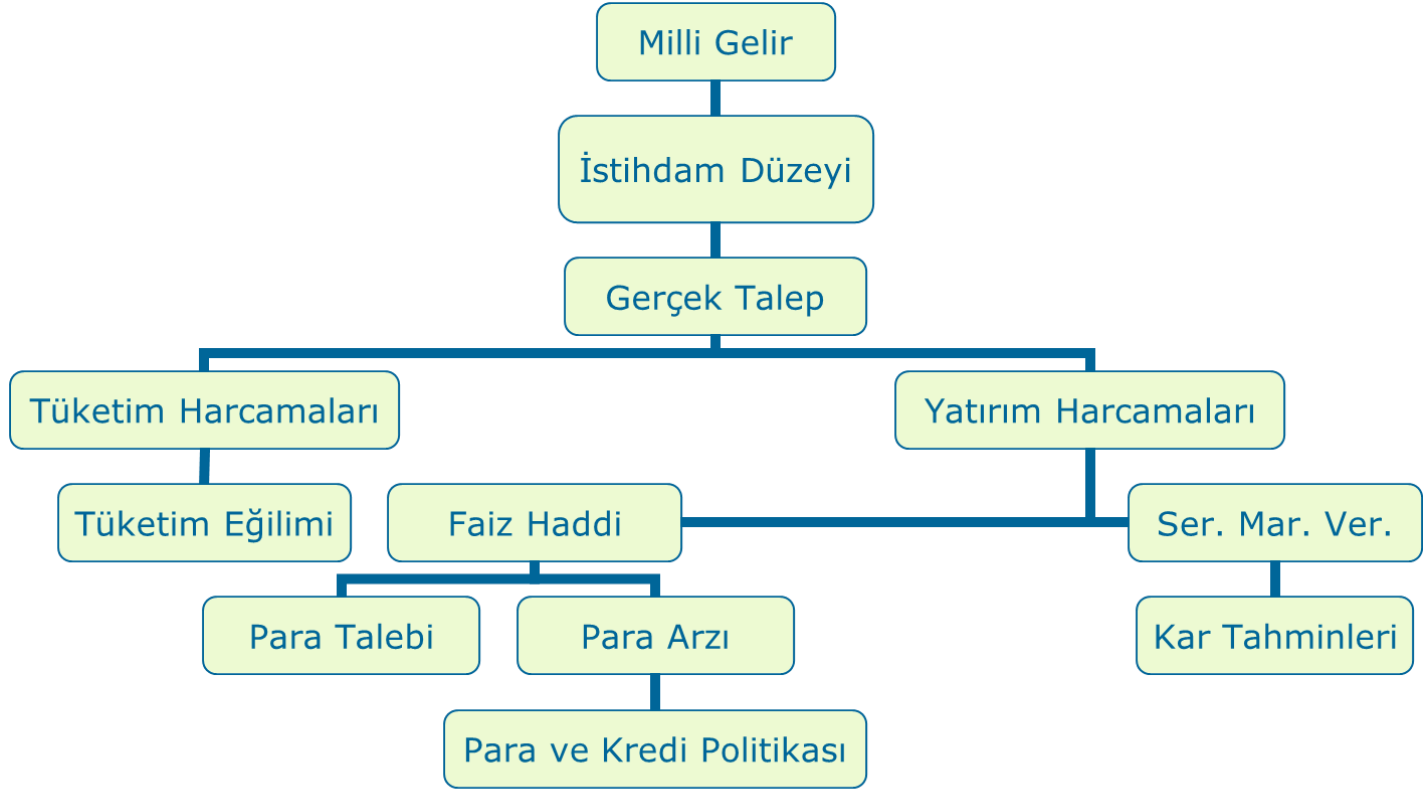
- ye eşittir. Burada i faiz ögesini göstermektedir. Örneğin üç sene sonra ele geçecek 20 milyon liranın faiz haddi % 5 olduğuna göre, bugünkü değeri

$$20 \times \frac{1}{1,05^3} = 17,28$$

- milyon liradır.
- Şu açıklamadan anlaşılacağı gibi, sermayenin marjinal veriminin hesabında firmaların geleceğe ait kâr tahminleri büyük bir önem taşımaktadır. Firmalar geleceğe ait kâr tahminlerini bugünkü iktisadi duruma, mevcut malların mal oluş ve satış fiyatlarına göre yaparlar. Görülüyor ki, Keynes'in istihdam teorisinde firmaların geleceğe ait tahminlerinin önemi büyüktür. Firmaların geleceğe ait beklentilerinin değişmesi sermayenin marjinal verimini değiştireceğinden yatırımı etkiler.

- Bundan dolayıdır ki, Keynes'in sisteminde kâr tahminlerinin (geleceğe ait beklentilerin) büyük önemi vardır. Kâr tahmini konusu, uzun ve kısa vadeli olmak üzere iki kısımda ele alınabilir. Kısa devrede firmaların kâr tahmini, mevcut sermaye teçhizatının kullanılması ile ilgilidir.
- Bu ise sürüm miktarı ve fiyatlara bağlıdır. Uzun devrede kâr tahmini sermaye teçhizatının genişletilmesinin uygun olup olmadığı konusu ile ilgilidir. Buna göre sermaye mallarının talebinin daha çok firmaların uzun devre kâr tahminlerine bağlı olduğu söylenebilir.
- Yukarıda kısa olarak açıklanan biçimde tahmin edilen sermayenin marjinal verimi faiz haddinin üstünde ise, yatırım kârlı olacağından, yatırıma karar verilecektir; değilse, tasarruf kıymetli senetlere plase edilecektir veya nakit para olarak tutulacaktır. Yatırım, sermayenin marjinal verimi faiz haddine eşit olana kadar genişletilebilir.
- Keynes'in deyimi ile bir sermaye yatırımının t zamanı içinde tahmin edilen geliri q_t ise, ve bir liranın aynı zaman içinde getireceği faizlere göre hesap edilen bugünkü değeri d_t ise, bu yatırımın talep fiyatı $q_t \cdot d_t$ dir. Yatırım, bu fiyatın arz fiyatına, yani sermaye mallarının yeniden üretim fiyatına eşit olana kadar devam eder.
- bb) Faiz haddi kredinin fiyatıdır. Keynes'e göre, klasik teori faizi tüketimden feragatin bir fiyatı olarak görmektedir. Oysa, tasarruf dur düğü yerde bir gelir getirmez. Tasarrufun gelir getirebilmesi ödünç verilmesi ile mümkündür. Ödünç verme ise, paranın ödeme vaadi ile değiştirilmesidir. Yani, kredi veren paradan vazgeçmektedir.
- Öyle ise, faiz likiditeden feragatin (paradan vazgeçmenin) karşılığıdır. Başka bir deyimle, faiz gelirin tüketim ve tasarruf arasında kullanma şekline değil, tasarrufun para olarak tutulması veya ödünç verilmesine bağlıdır.
- Hareket noktası bu olan Keynes faiz haddinin para arz ve talebine göre oluştuğunu söylemektedir. Para arzını, para ve kredi işlerini ayarlamakla görevli makamlar (merkez bankası) belirler.
- Para talebine gelince, Keynes'in likidite tercihi deyimi ile ifade ettiği para talebi halkın ödeme gereksinimini gidermek için cebinde, kasasında, bankalardaki vadesiz mevduat hesabında tutmak istediği para miktarını göstermektedir. Halk
- i) muamele,
- ii) ihtiyat,
- iii) spekülasyon saiki ile para talep eder.
- i) Muamele saiki ile para talebi (likidite tercihi) ev idareleri ve firmaların günlük alış verişlerinin gerektirdiği ödemeleri yapabilmek için el altında tutmak istedikleri para miktarıdır. Ev idareleri ve firmaların gelirleri giderleri aynı zamana rastlamaması onları günlük alış verişlerinin gerektirdiği ödemeleri yapabilmek için para tutmaya (likidite tercihi) sevk eder.
- ii) İhtiyat saiki ile para talebi (likidite tercihi) ev idareleri ve firmaların önceden kestirilemeyen ödemelerini yapabilmek için ihtiyaten el altında tutmak istedikleri para miktarıdır.

- iii) Spekölasyon saiki ile para talebi (likidite tercihi) fiyatlarda yer ve zaman bakımından meydana gelen değişmelerden yararlanmak maksadıyla el altında tutulmak istenen para miktarıdır.
- Gerçekten, malların fiyatları yükseliyorsa, bazı kimseler bugün ucuz almak, yarın pahalı satmak; fiyatlar düşüyorsa, bugün pahalı satmak, yarın ucuz almak suretiyle fiyat farkından kazanç sağlamak isterler. Bu türlü işlemleri yürütebilmek amacı ile el altında tutulmak istenen para miktarına spekölasyon saiki ile para talebi (likidite tercihi) denir.
- Muamele saiki ve ihtiyat saiki ile para talebi daha çok gelir düzeyine; spekölasyon saiki ile para talebi daha çok faiz haddine bağlıdır. Diğer etmenler aynı kalmak şartı ile, gelir yükseldikçe, muamele ve ihtiyat saiki ile para talebi artar; gelir düştükçe, muamele ve ihtiyat saiki ile para talebi azalır.
- Diğer etmenler aynı kalmak şartıyla faiz haddi yükseldikçe, spekölasyon saiki ile para talebi azalır; faiz haddi düştükçe, spekölasyon saiki ile para talebi artar. Şöyle ki, faiz haddi yükseldiğı zaman, tahvillerin kapitalize değeri düşeceğinden, parası olanlar düşük fiyatla tahvil alarak, ileride yüksek fiyata satmak suretiyle kâr sağlamak isterler; spekölasyon saiki ile para talebi (likidite tercihi) azalır.
- Faiz haddi düştüğü zaman, tahvillerin kapitalize değeri yükseleceğinden, ellerinde tahvil bulunanlar bu tahvilleri yüksek fiyata ellerinden çıkartarak, ileride düşük fiyata almak suretiyle kâr sağlamak isterler; spekölasyon saiki ile para talebi (likidite tercihi) artar.
- Yukarıda ana hatları ile anlatmaya çalıştığımız Keynes'in faiz teorisi klasik teoriye benzememektedir. Keynes klasik teorisinin, faiz haddini yatırımı tasarrufa eşit kılan bir fiyat olarak açıklamasını doğru bulmamaktadır. Keynes'in sisteminde faiz haddi üç bağımsız değişkenden biridir. Faiz haddi bilinmeden gelir düzeyini ve buna bağılı olarak tasarruf miktarını belirlemeğe imkân yoktur.
- Keynes'in faiz teorisine bazı eleştiriler ileri sürölmüştür. Bu arada Keynes'in faizi izah için ortaya attığı likidite teorisinin, faiz haddini kredi arz ve talebine göre izah eden teorilerin aynı olduğunu iddia edenler de vardır. Bizzat Keynes kendisine yöneltilen eleştiriler üzerine 1937 de Economic Journal'da yayınladığı bir makalede yatırımın para talebini artırarak faiz haddini etkileyebileceğini kabul etmiştir. Bununla beraber, Keynes ile klasikler arasında yine de önemli farklar vardır.
- Devlet organizasyonunun bulunmadığı, dış dünyaya kapalı bir ulusal ekonomi düşünölecek olursa, Keynes'ci teoride istihdam ve milli gelir düzeyini belirleyen değişkenlerle istihdam ve milli gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi şöyle bir şema ile göstermek mümkündür :

ONÜÇÜNCÜ DERS: Keynes Sonrası

KEYNES'TEN SONRA İKTİSADİ DÜŞÜNCE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

- Keynes'in yukarıda kısaca anlatılan istihdam teorisi kısa devre tahlillerine dayanmaktadır. Bu tahlillerde nüfus, potansiyel emek miktarı, reel sermaye stoku, teknolojik bilgi, tasarruf ve

tüketim eğilimi, piyasa yapısı, sosyal ve kültürel çevre v.b. sabit varsayılarak, denge gelirini ve tam istihdamı belirleyen öğeler incelenmektedir.

- Keynes'in istihdam teorisi 1929-1930 dan sonra Dünya ekonomisinde meydana gelen ekonomik daralmanın etkisi altında kalarak, âtıl kapasite ve işsizlik bulunan bir ekonomide üretim kapasitesinde herhangi bir büyüme olmadan reel gelirin artması koşullarını incelemiş, üretim kapasitesindeki gelişme ve bunun ortaya çıkaracağı sorunlar üzerinde durmamıştır.
- Bunu Keynes'ten sonra gelen ekonomistler yapmaya çalışmışlar, milli üretim ve milli gelirde uzun devrede meydana gelecek değişimleri, yani iktisadi büyümeyi araştırmışlardır. Böylece Keynes'in kısa devre statik tahlilleri, uzun devre dinamik tahlillerle geliştirilmeye çalışılmıştır.
- Özellikle, İkinci Dünya Savaşından sonra iktisadi büyüme teorileri büyük bir gelişme göstermiştir. Matematiksel metotla çalışan model teoriler yanında, Tarihçi Okulun gelişme aşamalarını anımsatan gelişme teorileri ortaya atılmış, çeşitli ülkelerin ekonomik gelişmeleri üzerinde istatistiki araştırmalar yapılmıştır.
- Bunlar arasında Harod ve Domar'm sermaye birikimi ile gelir ve harcama arasındaki ilişkiyi tahlile çalışan kapasiteye uygun yatırım teorileri, H.F. Uzawa, J.E. Meade, H. König tarafından geliştirilen çok sektörlü gelişme modelleri ve bunlara dayanan girdi çıktı analizleri, N. Kaldor'un değişen gelir bölüşümüne dayanan büyüme modeli, R.M. Solow'un büyüme modeli zikredilebilir.
- Öte yandan, para ve kredi politikası tedbirleri ile istihdam ve üretim düzeyini değiştirmenin mümkün olabileceğini kabul eden Keynesyen teori Phillips eğrileri yardımı ile işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalara yolaçmış; Chicago Üniversitesi profesörlerinden Milton Friedman'm öncülük ettiği modern miktar teorisi, klasik miktar teorisinde olduğu gibi, para arzındaki artışın uzun dönemde ekonominin reel kesimini etkilemeyeceğini, sadece talep enflasyonu doğuracağını ileri sürerek, Keynesyen teoriye karşı çıkmıştır.

LIBERAL KAPİTALİZMDEN SOSYAL PİYASA EKONOMİSİNE DOĞRU GELİŞME

- Batı ülkelerinde sanayileşme hareketi ile birlikte liberal görüşün etkisi ile devletin üretim organizasyonuna, işçi ile işveren arasındaki ilişkilere her türlü müdahaleden çekinmesi, işçi sınıfının her türlü himaye ve güvenceden yoksun olması, gelir bölüşümünde artan eşitsizlik ve ekonomik krizlerin sebep olduğu sefalet giderek çalışanların sağlık ve çalışma güçlerinin korunması, hastalık, sakatlık, yaşlılık, işsizlik risklerine karşı sosyal güvenliklerinin sağlanması;
- ekonomide toplanma ve tamamlanma olayının tekel durumu yaratması, serbest rekabetin büyük ölçüde büyük ve güçlü işletmeler lehine işlemesi karşısında küçük ve güçsüz işletmeleri korumak, tekelleşmenin sakıncalarını ortadan kaldırmak maksadıyla tedbir alınması gereğinin duyulması .... devletin kapitalizmin dayandığı temel ekonomik kurumlara çeşitli biçimlerde müdahale etmesini zorunlu hale getirmiş;
- özellikle ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük ölçüde benimsenen ve kendi kendine işleyen piyasa ekonomilerinin eksik istihdam düzeyinde de dengede olabileceği, tam istihdamın sağlanması için devlet müdahalesini zorunlu gören Keynes kuramı bu gelişmeye yeni boyutlar kazandırmış; hükümetler para, kredi ve maliye politikası tedbirleri ile tam çalışmayı sağlamaya,

istikrar içinde iktisadi büyüme veya kalkınmayı sürdürmeğe, sosyal adaleti sağlamaya.... çalışmışlardır.

- Bu arada devlet işletmeciliği için A. Smith tarafından ortaya atılan ve genel olarak liberaller tarafından benimsenen «toplum için zorunlu olmasına karşın, yeter derecede rantabl olmaması yüzünden özel sektör firmaları tarafından üretilmeyen mal ve hizmetlerin devlet tarafından üretilmesi» ilkesi zamanla A. Wagner tarafından ileri sürülen
- «özel sektör firmaları tarafından yapılmayan veya daha az iyi yapılan, daha pahalı yapılan, sosyal ve iktisadi bakımdan zararlı sonuçlar doğuran ekonomik faaliyetler kamu sektörü firmaları tarafından yapılmalıdır» ilkesi doğrultusunda genişletilmesi, tarihi zaruretlerin de etkisi ile özel sektör işletmeleri yanında kamu sektörü işletmelerinin giderek artmasına ve günümüzdeki karma ekonomilerin doğmasına yol açmıştır.
- Öte yandan idame ekonomilerinin hakim durumda olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sermaye ve teknik bilgi birikiminin, iş adamı, girişimci ve yetenekli emek kadrosunun yetersiz bulunması, ekonomik kalkınma için içinde bulunulan kısır döngünün kırılması için devletin ekonomik kalkınmaya aktif biçimde katılması zorunluluğunu ortaya koymuş; bu gibi ülkelerde devletçilik bir umde olarak kabul görmeğe başlamıştır.
- Böylece literatürde müdahalecilik, kapitalist plânlı ekonomi, karma ekonomi, devletçilik, sosyal piyasa ekonomisi gibi terimlerle ifade edilen bireyci kapitalist sistemle kolektivist sosyalist sistem arasında yer alan ekonomi düzenleri meydana gelmiştir.
- Örneğin, Türk ekonomisi devletçi, müdahaleci, plânlı bir piyasa ekonomisidir. Özel mülkiyet ve girişim serbestisi esastır. İnsanlar arasında serbest alış verişe dayanan bir ilişki vardır. Bu ilişkinin hukuki şekli sözleşmedir. Ancak yüzyılların ilgisizliğini ortadan kaldırmak, ülkeyi imar etmek, iktisadi gelişmeyi sağlamak amacı ile devletçiliğin verimli bir araç sayıldığı ülkemizde, Batının sanayileşmiş ülkelerine nazaran daha geniş bir kamu sektörü oluşmuştur.
- 1960 larda üretim kaynaklarının tam ve etkin biçimde istihdamını sağlamak, istikrar içinde iktisadi kalkınmayı hızlandırmak, iktisadi kalkınmada bölgesel dengesizlikleri azaltmak, dış ticareti geliştirmek v.b. amaçlarla plânlamaya gidilmiştir. Fiyat oluşumu geniş ölçüde devletin kontrolü altındadır. İktisadi ve sosyal yaşamın adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış düzeyi sağlanması amacına göre düzenlenmesi, başka bir deyimle, sosyal bir piyasa ekonomisi kurulması için çaba harcanmaktadır.
- Günümüzde hemen hiç bir ülkede liberal kapitalizm mevcut değildir. Marksist sosyalizme karşı olan sanayi ülkelerinde kapitalist piyasa ekonomisinin temel ekonomik kurumları muhafaza edilmekle beraber, devlet aldığı tedbirlerle daha adil bir gelir bölüşümü sağlamaya, herkesin toplumun olanaklarına uygun bir yaşam düzeyine ve sosyal güvenliğe kavuşturulmasına yönelik politikalar izlenmekte; kısaca Alf. Müller-Armack'ın deyiimi ile bir çeşit sosyal piyasa ekonomisi oluşturulmaya çalışılmaktadır

SOSYAL DEMOKRASİ

- Marksist teori Batı ülkelerinde başlayan sanayileşme hareketi ile üretimin büyük çapta işçi istihdamı ile gerçekleştirilmesi, çiftçi, esnaf ve sanatkârdan oluşan küçük burjuva sınıfı yanında

büyük burjuva ve işçi sınıfı meydana gelerek, bu iki sınıf arasında iktisadi farklılaşmanın giderek artması;

- buna karşılık sanayileşme hareketi ile gelişen liberal görüşün de etkisi ile devletin üretim organizasyonuna ve işçi ile işveren arasındaki ilişkilere her türlü müdahaleden çekinmesi, işçi sınıfının her türlü himaye ve güvenlikten yoksun olması, gelir bölüşümünde artan eşitsizlik ve devrevi işsizliklerin sebep olduğu sefalet gibi değişme ve gelişmelerin etkisi altında ortaya atılmıştır.
- Oysa, XIX uncu yüzyılın ortalarında ve XX inci yüzyılın başlarında işçilerin sendika kurarak çalışma koşullarını kendi lehlerine düzeltmek için güç birliği yapmaları, sosyal sigorta ve sosyal yardımla sosyal güvenliklerinin sağlanması, devletin kanunlarla çalışma hayatını düzenleyerek işçiyi koruması gibi gelişme ve değişimler kapitalizmin proletarya diktatörlüğü ile sonuçlanacağını savunan Marksist teoride revizyon yapma yolundaki düşünceleri beslemiş; sosyalizmin ihtilâlle değil, demokratik yolla, evrimle gerçekleştirilebileceği yolundaki düşünceler güç kazanmıştır.
- İngiltere, Fransa ve Almanya'da özel mülkiyet ve girişim özgürlüğüne dayanan sınıai gelişmenin sebep olduğu eşitsizlik, burjuva ile proletarya arasında iktisadi farklılaşmanın artması işçi sınıfının sömürülmesine son verecek ve ekonomik eşitliği sağlayacak daha adil bir sistemin kurulması yolunda K. Marx'tan önce ortaya atılan sosyalist düşünce ve girişilen eylemler;
- karşılıklı sevgi, bağışlama ve kardeşliğe dayanan ve herhangi bir zorlama şeklinde insan kişiliğinin dokunulmazlığına tecavüzü reddeden dini inancın sınıf kavgasına, sınıf kin ve infialine, şiddete dayanan devrimci marksist düşünceye ters düşmesi, Batı ülkelerinde devrimci marksist sosyalizm yerine, temel kişisel özgürlükleri ve güdülerini koruyarak, insanın insanca yaşamasını engelleyen aşırı ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlayan bir sosyalizm türü daha fazla taraftar toplamıştır.
- Kişi özgürlüğünü proletarya diktatörlüğüne feda etmeden sosyalizmi insanın insanca yaşamasını engelleyen aşırı ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedef alan bu sosyalist düzenin kurulmasında doğa vergisi ve insan yapısı tüm maddi üretim araçlarının (arazi ve sermayenin) toplumlaştırılması uzun vadeli bir amaç olarak düşünülmekte,
- kısa dönemde temel sanayiinin kamulaştırılması ile yetinilerek, herkesin toplumun olanaklarına uygun ve insanlık haysiyetine yaraşır bir geçim düzeyine kavuşturulmasını, sağlık ve eğitim hizmetlerinden parasız yararlanmasını, tam istihdamın sağlanmasını, bütün halkın sosyal güvenliğe kavuşturulmasını savunan sosyal demokrasinin kurulması istenmektedir.
- Sosyal demokrasi, parlamenter demokrasi ve kapitalist piyasa ekonomisinin temel ekonomik kurumlarını muhafaza ederek, bir takım reformlarla ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlayan, bunun için maddi üretim araçlarının aşırı bir biçimde sermayedar bir azınlık elinde toplanmasını önleyerek, üretim araçları üzerindeki kamu mülkiyetinin genişletilmesini isteyen; bütün halkın eğitim ve sağlık hizmetlerinden parasız yararlanmasını, sosyal güvenliğe kavuşturulmasını öneren; ekonomik ve sosyal yaşamın plânlama ile düzenlenmesinde yarar gören bir düzendir.
- i) Sosyal demokraside maddi üretim araçlarının tamamı değil, bir bölümü, örneğin temel sanayiinin, enerji üreten, maden çıkartan işletmelerin, ulaştırma, haberleşme ve bankacılık

alanlarındaki büyük işletmelerin kamulaştırılması ile yetinilerek, bunların dışında kalan ve kamu kesimine oranla çok geniş bir üretim alanı özel mülkiyette bırakılır.

- Özellikle tarım, ticaret ve sanayi alanında devlete nazaran özel kişiler tarafından yönetilmesi daha elverişli işletmelerde fertler veya onların kurdukları ortaklıkların mülkiyetine dokunulmaz. Kısaca sosyal demokrasi kamu işletmeleri ile özel işletmelerden oluşan bir karma ekonomi düzenine dayanır.
- ii) Sosyal demokraside fertlerin miras hakkı vardır; girişim özgürlüğü, meslek ve işyerini seçme serbestisi, sözleşme yapma ve ortaklık ve kurum kurma özgürlükleri gibi kapitalist piyasa ekonomisinin dayandığı temel ekonomik kurumlar muhafaza edilmektedir. Ancak, devlet aldığı doğrudan ve dolaylı tedbirlerle daha adil bir gelir bölüşümünü sağlamaya, herkesin toplumun olanaklarına uygun bir yaşam düzeyine kavuşturulmasına çalışmaktadır.
- iii) Sosyal demokraside kamu kesiminin üretim kararlarında toplumun gereksinimleri kâr motifinin önünde tutulsa bile, özel kesimin kararlarında esas olmaya devam etmekte; genel olarak ekonomik faaliyetlerde rekabet ve fiyat düzenleyici bir rol oynamaktadır. Ancak, tam istihdamı sağlamak, denge içinde iktisadi gelişmeyi kolaylaştırmak amacı ile ekonomik plânlamadan yararlanılmaktadır. Bu yüzden sosyal ekonomiyi piyasa ekonomisi ile plânlı ekonominin bir sentezi olarak görenler vardır

ÇAĞDAŞ İKTİSADİ DÜŞÜNCELER

- 1970'li yılların sorunlarına çözüm üretememesi Keynezyen iktisada alternatif iktisadi düşünceleri gündeme getirmiştir. Bu teoriler klasik iktisat ilkelerine dayalı fakat onu bazı yönlerden eleştiren yeniden yorumlayan bir karaktere sahipti. Moneterizm, Rasyonel Beklentiler Okulu, Kamu Tercihi Teorisi ve buna dayalı olarak oluşturulan Anayasal İktisat, Arz Yönlü İktisat bu teorilerdendir.

MONETARİZM

- Modern miktar teorisini makro ekonomik politikalarında temel olarak ele alan ve para stokundaki değişmelere önem veren iktisatçılar Moneterist (Paracı) olarak adlandırılmaktadır. Bu iktisatçılar iktisat politikası aracı olarak para politikasının etkinliğine inandıkları için bu adla anılmaktadırlar. Moneterist iktisatçıların savundukları görüşe "Moneterizm" denilmekte olup bu terim ilk defa Karl Brunner tarafından kullanılmıştır.
- Moneterizm büyük ölçüde 1976 yılı Nobel ekonomi ödülü alan Amerikalı iktisatçı Milton Friedman tarafından geliştirilmiş bir teoridir. Friedman 1976 yılında "Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar:" (Study In the Quantity Theory of Money) adıyla editörlüğünü kendisinin yaptığı bir kitap yayınladı.
- Bu çalışma ile Friedman esasen monetarizmin temel ilkelerini ortaya koymuş oldu (Aktan, 1990: 212). Friedman'ın ikinci önemli eseri ise, A. Schwarts ile yazdığı "A Monetary History of the United States 1867-1960" (1867-1960 Yılları Arasında Amerikan Para Tarihi) adlı çalışmasıdır
- Moneterizm daha çok enflasyon üzerinde durmuştur. Moneterist düşünce enflasyonun nedeni olarak para arzının hükümetlerce gereksiz yere aşırı artırılmasında görmektedir. Monetristlere

göre ekonomideki bir çok istikrarsızlık parasal kökenlidir. Bu yüzden iktisadi sorunların çözümlenmesinde para politikası diğer politikalardan daha etkilidir.

- Enflasyonu tümüyle parasal bir olar olarak gören moneteristler, para arzındaki artışın, milli gelirdeki artışı aşan kısmının doğrudan fiyatlar genel seviyesini yükselttiği görüşündedirler. Mesela toplam para arzı % 12 ve toplam milli gelir % 4 ise o yılki enflasyon % 8 olacaktır
- Milton Friedman kendisine Nobel Ekonomi Ödülü verilirken yaptığı konuşmada bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: “enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olay olmuştur. Enflasyon ile işsizlik arasında uzun dönemde iddia edildiği gibi bir alış veriş (trade off) söz konusu değildir.
- Çünkü uzun dönem Philips eğrisi, doğal işsizlik oranından çıkan bir dikey gibidir. Dolayısıyla fiyat artış hızı işsizlik oranına değil, para miktarındaki artışlara ve beklenen enflasyon oranına (expected rate of inflation) bağlı olacaktır.
- Para ve maliye politikası uygulamasına karşı olan Moneteristler, bunun yerine denk bütçe uygulamasına özen gösterilmesini ve piyasa mekanizmasının işleyişini etkileyen monopollerle mücadele edilmesini isterler. Ayrıca moneteristler, devletin para arzını her yıl ve üretim artış hızına eşit bir oranda artırmasını tavsiye ederler.
- Moneteristler esasen Klasik ekonomiye dayanmakla birlikte onlardan bazı noktalarda ayrılırlar:
- -Klasik miktar teorisi yetersizdir,
- -Ekonomi daima tam istihdam düzeyinde değildir. Ekonomide “doğal işsizlik” olabilir.
- Moneterizmin temel ilkeleri aşağıdaki gibidir.
- *Para arzındaki büyüme oranı ile nominal gelirin büyüme oranı arasında kesin olmamakla birlikte bir ilişki vardır. Kesin değildir. Çünkü para arzındaki artışların geliri etkilemesi zaman alır. Bunun ne kadar süreceği de bilinmez.
- *Ortalama olarak para arzındaki artış, nominal gelirleri yaklaşık 6 ve 9 ay arasında geçecek bir süre sonunda etkiler.
- *Nominal gelirin büyüme oranındaki artış etkisi ilk olarak üretim üzerinde görülür. Bu, daha sonra fiyatlara yansır.
- *Ortalama olarak fiyat etkisi yaklaşık 6 ve 9 ay arasında değişen zaman boyutu içerisinde ortaya çıkar. Para arzındaki artış ile enflasyon arasındaki toplam gecikme ortalama 12-18 ay arasındadır.
- *Kısa dönemde para arzındaki değişimler öncelikle üretimi etkiler.
- *Ekonomik yaşamı etkileyen temel faktör parasal değişimlerdir. Dolayısıyla toplam talebi ve buna bağlı olarak üretim istihdam ve genel fiyat seviyesini belirleyen temel unsur para arzında meydana gelen değişimlerdir.
- *Para arzında meydana gelen değişimlerin ekonomiye yansması, genellikle mikro karakterde olup, aktif varlığın (portfolio of asset) fiyat ve getiri oranındaki değişimler nedeniyle yeniden düzenlenmesi yoluyla ortaya çıkar.

- *Ekonominin istikrarını bozan etkenlerin çoğu, hükümetlerin izlediği maliye politikasından ve para otoritelerinin firmalar ve kişiler arasında farklılık yaratıcı takdiri uygulamalarından kaynaklanır. Ekonomi kendi halinde istikrarlıdır. İstikrarı dışarıdan yapılan para ve maliye politikası müdahaleleri bozar.
- Friedman’a göre ileri ülkelerde 1970’lerden sonra baş gösteren krizin asıl nedeni Keynes’ten esinlenerek uygulamaya sokulmuş olan konjonktür politikalarıdır. Yüksek düzeyde istihdam oluşturmayı esas almış olan konjonktür politikaları gevşek para politikasından doğan etkilerle ekonomileri rayından çıkararak istikrarsızlığı yaygınlaştırmıştır.
- 1970’lerin ve 1980’lerin başında Moneteristler gerek akademik ve gerekse politik çevrelerden bir çok taraftar toplayarak düşüncelerini yaymışlardır. En önemlisi 1970’lerin sonları ile 1980’lerin ilk yarısında moneterist iktisat politikaları bir çok gelişmiş sanayi ülkesinde uygulanan iktisat politikalarını yönlendirmiştir.
- Onlara göre 1970’li yılların sorunu olan işsizlik ve enflasyonun sebebi uygulanan para politikalarıdır. Ekonomik istikrarsızlığın kaynağı ise para arzındaki düzensiz dalgalanmalardır. Örneğin enflasyon para arzındaki artışların doğrudan doğruya nominal gelirleri artırmasıyla ortaya çıkmaktadır. İşsizlik ise enflasyonun sebep olduğu bir olgudur.
- Friedman “Kapitalizm ve Özgürlük” adlı çalışmasında günümüz hükümetlerinin kesin bir biçimde yapmaları gerektiği savunulan faaliyetleri dahil, bir çok devlet görevinin ve müdahalelerinin bütünüyle kaldırılmasından yanadır. Friedman devlet müdahalelerini gereksiz ve zararlı sayar.
- Friedman Hayek’in “Köleliğe Giden Yol” isimli kitabında belirtilen görüşlere benzer biçimde, devlet müdahalelerinin ve devlet sektörünün giderek büyümesinin, insanların teşebbüs ve çalışma arzularını kırmak suretiyle, insanlığı köleliğe, iktisadi ve düşünsel gerilemeye götürmekten başka bir işe yaramayacağını savunmaktadır.
- Moneterist görüş, klasik teoride olduğu gibi ekonominin kendiliğinden ve daima tam istihdamda olacağını kabul eder. Bu nedenle devletin keyfi (takdiri) para ve maliye politikası uygulaması önlenmelidir.
- Moneteristler özellikle artan oranlı gelir vergisi yerine düz oranlı gelir vergisinin getirilmesini önermektedirler. Friedman’a göre, %15 veya % 16 oranında uygulanacak gerçek bir düz oranlı vergi, istisna ve muafiyetlerin sürdürülmesi halinde % 12-50 arasında uygulanan vergi oranı ile aynı hasılatı sağlayabileceğini, istisna ve muafiyetlerin sayısı artırılırsa, düz oranlı vergi oranının % 17’ye çıkarılabileceğini öne sürmüştür.

RASYONEL BEKLENTİLER TEORİSİ

- Rasyonel Beklentiler Teorisi, 1960’lı yılların sonlarında klasik iktisat teorisinin temel ilkelerini benimseyerek ortaya çıkan yeni bir ekonomik teoridir. Rasyonel Beklentiler Teorisi Moneterizmin bir dalı olarak görülebilir. Ancak Moneterist iktisatçıların hepsi Rasyonel Beklentiler Teorisi’nin tümünü kabul etmemektedirler.
- Rasyonel Beklentiler Teorisi, Klasik iktisatçıların yaklaşımına benzer şekilde insanların iyi bir şekilde bilgilendirildiklerine ve bunu çok iyi kullandığına inanmaktadırlar. Bunun yanında piyasada fiyatların ve ücretlerin esnek (flexible) olduğunu savunurlar. Bu yüzden işsizliğin daima

gönüllü (voluntarily) olduğunu savunurlar. İnsanlar gerçek ücretlerin çok düşük olduğunu düşündükleri için işsizdirler.

- Rasyonel Beklentiler Teorisinin kurucusu Jon F. Muth'tur. Muth 1959 yılında Econometric Society'in Washinton D.C.'de yapılan kış toplantısına sunduğu bildiride teorisini ilk defa açıklamıştır. Rasyonel Beklentiler Teorisi de Keynezyen makro teoriye bir karşı teori olarak ortaya çıkmış bir iktisadi düşünce akımıdır. Rasyonel beklentiler konusu ilk defa Muth tarafından incelenmiş olmakla birlikte, Lucas, Sargent, ve Wallace tarafından geliştirilmiştir.
- Muth ekonomik yaklaşımda meydana gelen dalgalanmaların büyük bir kısmının ekonomik değişkenlerle ilgili tahminlerde yapılan hatalardan kaynaklandığını ileri sürer.
- Ona göre ne tür bir enformasyonun kullanıldığı ve bunların gelecek koşulların tahmini için nasıl bir araya getirildiğini anlamak çok önemlidir.
- Çünkü dinamik sürecin karakteri, gelecek ile ilgili beklentilerin, olayların gerçek seyri tarafından nasıl etkilendiğine karşı çok duyarlıdır. Ayrıca mevcut enformasyonun miktarı veya sistemin yapısı değiştiğinde beklentilerin nasıl değişeceğini kestirebilmek de çoğu defa gereklidir.
- Rasyonel Beklentiler en doğru tahmini yapmamıza imkan verir. Çünkü rasyonel beklentiler doğrudan doğruya ilgili değişkeni belirleyen sürecin (işlemin bilinmesine) bağlıdır. Rasyonel beklentilerin hatası; değişkeni belirleyen süreçte yer alan tesadüfi değişken ile sınırlıdır. Bu nedenle tahmin hatası süreçte yer alan ve tahmini mümkün olmayan tesadüfi değişkene eşit olur. Böyle bir durum ise istatistiksel olarak tahminin en üst doğruluk sınırına ulaştığını gösterir.
- Muth'a göre bekleyişler rasyoneldir. Bekleyişlerin rasyonel olması, beklenen değer ile gerçekleşen değer arasındaki farkın, beklenen değeri sıfır olan tesadüfi bir değişken olması anlamını taşımaktadır. Bir ekonomik değişkenin rasyonel bekleyişleri oluşturulurken piyasadaki ekonomik birimler, değişkeni etkileyebilmektedirler ve bu alanda elde edebildikleri tüm bulgulardan yararlanabilmektedirler.
- Politik iktisat hemen daima devletin ekonomiye nasıl müdahale edeceği, amaçlar arasında önceliği nasıl belirleyeceği ve hangi araçları kullanacağı gibi konular üzerinde durmuştur. Bu tür bir yaklaşım, iktisat politikası iktisat politikası uygulamaları karşısında fertlerin "pasif" bir davranış içerisinde olacaklarını ve devlet bir politika uygularken, kendi davranışlarını tıpkı politika önerisinde olduğu gibi, devam ettireceklerini farz eder.
- Rasyonel Beklentiler Teorisi bunu kabul etmez ve fertlerin devlet politikaları karşısında aktif bir tutum içerisinde olduklarını var sayar. Fertler devlet politikaları karşısında kendi menfaatleri çerçevesinde titizlikle dururlar.
- Rasyonel Beklentiler Teorisi, aktif iktisat politikalarının terk edilmesini ister. Bu politikalarla konjonktür dalgalanmaları yumuşatılamaz. Aktif politikalar rasyonel insana hangi ekonomik sonucun iyi olduğunu belirleme hakkını vermez. Aktif iktisat politikaları ile işsizlik oranını veya kullanılmayan kapasiteyi azaltmaya çalışmak sadece ekonomideki enflasyonun ve konjonktürün boyutlarını artırır.
- Rasyonel Beklentiler Teorisi'nin enflasyonla mücadele yöntemi teklifleri ise, para miktarındaki azaltmaları vergi indirimleri ve kamu harcamalarının daraltılmasını kapsamaktadır. Vergi

indirimleriyle birlikte ücret artışlarının frenlenmesi, karlılığı artırmanın tek yoludur ve ayrıca arzı olumlu yönde etkileyecek bir politikadır.

- Rasyonel Beklentiler Teorisini savunanların Keynezyen iktisada yaptıkları eleştiri 1960'lı yıllarda ortaya çıkan yüksek enflasyon ve işsizliktir. Onlara göre bu olaylar sıkı para politikası ve dengeli bütçe gibi klasik ilkelerin bir sonucu olarak doğmamıştır. Aksine Keynezyen doktrinin enflasyon riski taşımasına rağmen reel büyümeyi ve artan istihdamı vaat eden geniş bütçe açıklarını ve yüksek oranlı parasal genişlemeyi gerektiren politikaların sonucu ortaya çıkmıştır
- Beklentiler (expactation) iktisatta daima önemli bir yer tutmuştur. Çünkü ister üretici ister tüketici veya tasarruf ya da emek sahibi olsun davranışlarında daima geleceğe yönelik beklentiler belirleyici olur. Ancak geçmiş dönemde beklentilerde belirleyici unsur “geçmiş dönemle uyumlu beklentiler” (adaptive expectations theory). iken bu teori beklentilerin “rasyonel” olduğu üzerine bina edilmiştir.
- Onlara göre ancak rasyonel beklentilere dayalı makro teorilerin ve modellerin gerçek dünya koşullarını ve iktisat politikası sonuçlarını yansıtacağını öne sürmüşlerdir. Rasyonel Beklentiler Teorisini savunanlar, beklentilerin uyumcu değil, rasyonel olduğunu kabul etkilerinden, iktisat politikası uygulamaları karşısında derhal “aktif” bir tavır takınıp, iktisat politikasını tamamen etkisiz hale getirdiklerini ileri sürerler.
- Buna karşın, toplumun beklemediği anlarda ve beklemediği tarzda uygulanacak bir politikanın çok kısa bir süre, etkili olabileceğini, fertlerin bu politika ile ilgili enformasyonu temin edip beklentilerini değiştirdiğinde politikanın yine etkisiz kalacağını ileri sürerler.
- Uyumlu beklentilerde gelecek yıllarla ilgili tahminler (beklentiler) geçmiş yılların bilgileri kullanılarak yaklaşık bir sonuç dikkatte alınır. Mesela bir önceki yılın enflasyonu % 20 ise beklenti % 20'den az ancak % 10'dan fazla olacaktır. Beklentiler ancak tahminlerin tutmaması halinde değiştirilir. Bu değişiklik beklentinin tahminin altında gerçekleşmesi halinde azalış yönünde tersi durumda artış yönünde olur.
- Rasyonel Beklentiler Teorisine göre geçmişe dayalı beklentiler ancak değişkenlerin geçmiş ve gelecek değerleri arasındaki ilişki sabitse anlamlıdır. Eğer bireyler geleceğe ait tahminler yaparken sadece geçmiş verileri dikkate alıyorsa bu tür beklentiler gerçekçi olamaz.
- Geçmiş ve gelecek verileri arasındaki ilişkinin çok az değişeceğini öne sürmek ve fertlerin de böyle bir beklenti içinde olacağını farz etmek herhangi bir politika değişikliği halinde komik sonuçlara yol açar. Rasyonel Beklentiler Teorisi Bu tahmin metodunu irrasyonel ve Keynezyen Makro Teorinin düzeltilmesi mümkün olmayan yanlışı olarak kabul eder.
- Rasyonel Beklentiler Teorisinin ilk ve en önemli ilkesi pek çok ekonomik değişkenin baz “işlemler” ve “süreçler” (process) tarafından belirlendiğini ileri süren görüştür. Buna göre bir değişkeni belirleyen süreç veya işlem o değişkenin ulaşabileceği değerleri sınırladığı gibi o süreç veya işlem belirlendiği zaman değişkenin değeri ile ilgili rasyonel bir beklenti elde etmek mümkündür.
- İktisat teorisinde insan rasyonel bir varlık olarak kabul edilir. Rasyonel bir insan da gelecekle ilgili bir beklenti belirlerken o değişken ile ilgili bütün verileri kullanır. Dolayısıyla beklentilerin nasıl

oluştugu incelenirken bireyin o değişkenin davranışını belirleyen bitin verileri dikkate aldığı kabul etmek gerekir.

- Rasyonel Beklentiler Teorisi tahmin ve beklentilerin her zaman doğru sonuç vereceğini ileri sürmez. Ekonomik değişkenleri belirleyen süreçlerin büyük çoğunluğu “tesadüfi” (stochastic) süreçlerdir. Bir başka deyişle süreçler önceden tahmini mümkün olmayan unsurlara sahiptir. İktisadın kendine konu olarak insan davranışlarını alması, insan davranışlarının da önceden tahmini mümkün olmayan bir tesadüfilik unsuru içermesi, değişkenleri belirleyen süreçlerin de tesadüfü unsurlar içermesine neden olur.
- Rasyonel Beklentiler Teorisi Klasik Teori ilkelerinin bütün ekonomik problemlere ve özellikle makro ekonomi politikasına uygulanmasından oluşmaktadır. Bu yüzden Rasyonel Beklentiler Teorisine dayalı olarak Yeni Klasik Teori oluşturulmuştur.
- Rasyonel Beklentiler Teorisine göre Klasik teorinin iki temel önerisi vardır:
- *Bireyler optimize ederler: yani tüketici fayda maksimizasyonu üretici ise kar maksimizasyonuna ulaşmak amacındadır. Bu amaçlara ulaşmak isterken gelirlerinin ve mevcut teknolojinin sınırlarıyla karşı karşıyadırlar.
- *Piyasalar arz-talebi dengeler: Ancak bunun gerçekleşebilmesi için piyasada yasal sınırlamaların olmaması, enformasyon farklılığının bulunmaması veya devletin müdahale etmemesi gerekir.
- Rasyonel Beklentiler Teorisi, para politikasının kısa ve uzun dönemde ekonomide sadece fiyatlar genel seviyesini etkileyeceğini öne sürerken, maliye politikasının uzun dönemde istihdam ve üretim üzerinde olumsuz etkiler yapacağını iddia eder.
- Rasyonel Beklentiler Teorisi tıpkı Klasik iktisatçılar ve moneteristler gibi, devlet harcamalarındaki artışın özel tüketim ve yatırım harcamalarında veya ithalatta meydana gelecek bir azalma ile karşılanacağını kabul eder. Bu nedenle devlet harcamalarındaki bir artış, toplam talebi etkilemez. Dolayısıyla milli gelir ve istihdam düzeyinde bir gelişme olmayacaktır. Buna karşın Rasyonel Beklentiler Teorisi maliye politikasının toplam arz üzerinde olumsuz etkilerde bulunduğu görüşündedir.
- Bunun sebebi ise daha çok devlet harcamalarının vergi artışıyla finanse edilmesidir. Sonuç olarak Rasyonel Beklentiler Teorisi, aktif makro iktisadi politikaların (devlet harcamalarının artırılması, verginin azaltılması, para arzını artırmak ya da azaltmak ... gibi) karşıdır.
- KAMU TERCİHİ TEORİSİ VE ANAYASAL İKTİSAT, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan gelişmelerden biri de Kamu Tercihi veya Toplumsal Seçim Teorisi (Theory of Public Choice) olarak bilinen teoridir. Bu teorinin gelişimi İkinci Dünya Savaşından sonra kamu kesiminin hızlı bir şekilde büyümesi ile birlikte olmuştur.
- Bu büyüme hem kamu harcamalarında hem de kamu gelirlerinde kendini göstermiştir. Mesela ABD’de 1946-1974 yılları arasında kamu harcamaları/GSMH %13’ten %22’ye devlet gelirleri ise % 28’den % 40’a yükselmiştir. Benzer gelişmeler Avrupa ülkelerinde de görülmeye başlanmıştır.
- Kamu Tercihi Teorisi, kamunun ekonomide üslendiği rol ve faaliyetlerin sınırlarına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Kamu Tercihi yaklaşımı politikacılar seçmenler, siyasi partiler ve çıkar grupları

arasındaki ilişkileri politik karar alma sürecindeki davranışlarıyla birlikte iktisat, politika, hukuk, sosyoloji bilimi çerçevesinde inceleyen teorik bir yaklaşımdır. Kamu Tercihi yaklaşımının temelinde bireylerin politik süreç içerisinde kendi kişisel çıkarlarını, refahlarını maksimize edecekleri varsayımı yatmaktadır. Bu gruplar kendi çıkarları peşindedirler.

- Kamu Tercihi Teorisi, politikayı bir mübadele (catallaxy) olarak görür. Bu sözcük “politika karmaşık bir mübadele türüdür” anlamında kullanılmaktadır. Anayasal bir düzen altında kavramsal bir sözleşme olan “politik mübadele” kendi kendine kurulur. Politik mübadele toplumdaki herkesi kapsar.
- Kamu Tercihi teorisine göre çözüm politik karar alma sürecinde rol alan aktörlerin daha iyileriyle değiştirilmesi daha açık bir ifadeyle eğitilmiş, kültürlü, din ve ahlak sahibi insanların iş başına getirilmesi ile değil, anayasal-yasal-kurumsal çerçevenin yeniden oluşturulmasıyla mümkündür.
- Hatta J. Buchanan “anayasal-kurumsal reform içerisinde kötü fena ve yetersiz olan politikacıların iyi nazik ve yetenekli olanlarıyla değiştirilmesi gibi önerilere yer yoktur. Anayasal reform içerisinde amaç, yönetimde yer alan kişilerin iyilerinin seçilmesi değildir. Anayasal reformun amacı; politikacıların uyması gereken sınırların veya kuralların oluşturulmasıdır.”
- Kamu Tercihi Teorisyenleri kamu kesiminin büyümesini klasik görüş ve hipotezler dışında (nüfus artışı, enflasyon vb) iki sebebe dayandırmaktadırlar:
  - 1-Homo Economicus ve Maximand Yaklaşımı
  - 2- Keynezyen İktisat
- 1- Devletin fonksiyonları genişledikçe siyasal karar alma sürecinde rol alan kimselerin “çıkarlarının” artması söz konusudur. Çünkü seçmenler daha fazla kamu hizmeti talep edeceklerdir. Bu talepler kamu kesiminin büyümesinin ilk nedenidir. Tekrar seçilebilme isteği, bütçenin büyümesini gerektirir. Büyüyen bütçenin finansmanı ise, vergilerle değil, vergi dışı gelirlerle finanse edilir.
- Çünkü verginin daha da artması seçmeni memnun etmeyecektir. Bir başka deyişle seçmen daha fazla kamu hizmeti beklerken, buna karşılık daha az vergi ödeme gibi paradoksal bir eğilime sahiptir. Emisyon ve borçlanma yoluyla finanse edilen kamu hizmetleri uzun vadede ekonomide ciddi sorunları ortaya çıkarır. Öte yandan baskı ve çıkar gruplarının transfer istekleri kamu kesimini daha da genişletir.
- 2-Buchanan’a göre devletin başarısızlığında Keynezyen iktisadi anlayış doğrultusunda hareket eden akademisyenler, bürokratlar ve politikacılar önemli bir yere sahiptir. Politik kararlar rasyonel kişisel çıkarlar doğrultusunda olmalıdır. Çünkü Keynezyen İktisat devletin ekonomiye aktif müdahalesini ön görür.
- Özellikle 1929 buhranından sonra geniş oranda uygulama alanı bulan Keynezyen İktisatta para, kredi, maliye, dış ticaret, dolaysız kontroller ve kamu girişimciliği politikaları aracılığıyla ekonomiye aktif olarak müdahalesi söz konusudur. Bu müdahaleci devlet anlayışı kamu sektörünün zaman içerisinde büyümesine yol açmıştır.

- Keynezyen İktisatçıların önemli yanlışlıklarından birisi vergilemeden harcama yapılabileceğini savunmalarıdır. Böylece kamu harcamaları vergilerle değil, emisyon ve borçlanma yolu ile finanse edilmiştir. Keynezyen İktisadın İktisat politikasına bıraktığı bu kötü miras bugün aktif olarak kullanılmaktadır. Devletin aşırı büyümesi ise ekonomik ve politik yozlaşmayı beraberinde getirmektedir.
- Kamu Tercihi Teorisinin bir sonraki aşaması kabul edilen anayasal iktisat ise esasen hukuk ekonomi ve siyaset biliminin de içerisinde bulunduğu inter disiplinler bir teoridir. Anayasalar kişilerin toplumun ortak çıkarı gereği hak ve özgürlüklerini ne dereceye kadar sınırlandıracağı yada nasıl düzenleyeceği ile ilgilidir. Kişilerin siyasi hak ve özgürlükleri olduğu gibi ekonomik hak ve özgürlükleri vardır. Anayasaların bu iki alanı da düzenlemesi gerekir. Geleneksel anayasalarda siyasi hak ve özgürlükler ön plandadır.
- Ancak devlet denen sosyal organizasyon bireylerden oluşmuş ayrı bir kişiliği (hükmi şahsiyet) sahip ve egemenlik gücüne sahip bir yapılanmadır. Elbette ki kişilerin hak ve özgürlükleri sınırlandırıldığı kadar devletin de sınırlandırılmaya tabi tutulması gerekir. devletin egemenlik gücüne sahip olması onun bu gücü kötüye kullanması anlamına gelmez. Devlet adına yetki kullananların bu yetkilerini anayasal ve yasal zemine dayandırarak meşrulaştırması gerekmektedir.
- Anayasal iktisada göre devletin temel görevlerinin anayasal düzeyde belirlenmesi, post-anayasal aşamada ise anayasal normların uygulanmasını sağlamaktır. Bu kuralların konması iktidarların keyfi kararlar almasını engellemektedir. Çünkü Kamu Tercihi Teorisini geliştiren bilim adamlarından Gordon Tullock'un ifadesiyle devlet bazı sorunların çözümü, bazılarının da bizatihi kaynağıdır.
- Anayasal iktisat teorisinin ulaştığı sonuç devletin ekonomi içindeki yerinin sınırlandırılmasıdır. Kamu kesiminin aşırı büyümesi bir çok ülkede tedbirler alınmasını gündeme getirmiştir. Bu yüzden ekonomik anayasa çerçevesinde devletin hak ve yetkileri sınırlandırılırken kişi hak ve özgürlüklerinin sağlandığı yeni bir ekonomik anayasaya ihtiyaç vardır.
- Demokrasinin daha çok yaygınlık kazandığı günümüzde devlet, hem birey özgürlüklerine saygı açısından hem de anayasal olarak sınırlandırılmış ve belirlenmiş yetkileri dolayısıyla vergilendirmenin de bir sınırı olmalıdır. Çünkü devletin vergi toplama hakkı varsa bireylerin de başkalarına devredilemez ve vazgeçilemez bireysel hakları mevcuttur. Bu yüzden devlet vergilendirme yetkisini ancak kişilerin hak ve özgürlüklerini koruyarak kullanabilmelidir.
- J. Buchanan ve Gordon Tullock araştırmaları sonucu 1962 yılında yazdıkları Oybirliğinin Matematiği: Anayasal Demokrasinin Mantıksal Temelleri (Calculus of Consent: Logical Foundation of Constitutional Democracy) adlı çalışmalarıyla Anayasal iktisadın temellerini atmışlardır.
- Bu kitabın temel amacı “toplumsal kararlar almada kullanılacak belirli kuralların anayasal düzeydeki tartışmalardan elde edileceğini açıklamak”tı. Bu iki yazara göre, anayasal kuralların “ekono-politik” yaşamın “oyun kuralları” idi. Ve iyi bir oyun için, oyuncuların nitelikleri için oyunun kuralları önemliydi.
- Toplumsal tercihlerin belirleme yöntemlerini önemli kılan bir başka neden devletin ekonomiye “bütçe politikası” ile müdahale edebileceğini savunan Keynezyen teoriden kaynaklanmıştır.

Onlara göre bu durum, Amerikan Mali Anayasasının önemli bir unsuru olan “denk bütçe” ilkesini zedelemiştir.

- Denk bütçe ilkesinin göz ardı edilmesi, bütçe açıklarının ortaya çıkmasına bu ise hükümetlerin iç ve dış borçlarının artmasına ve para basma yetkisinin sınırsız bir şekilde kullanılmasına neden olmuştur. Anayasal iktisadın temel amacı iktidarların ne gibi yasal, kurumsal ve anayasal sınırlarla sınırlandırılmaları gerektiğini araştırmaktır.
- Kamu Tercihi Teorisinin iktisat bilimine getirdiği en önemli katkılardan biri “piyasa başarısızlığı teorisi” (The Theory of market failure) ne karşılık olmak üzere “Devletin Yetersizliği Teorisi” (The Theory of Governmental Failure)’yi geliştirmiş olmasıdır. Refah iktisadı teorisi 1930’lu ve 1940’lı yıllarda bazı faktörlere dayalı olarak piyasa ekonomisini milli ekonomi içerisinde yetersiz olduğunu ve dolayısıyla devletin ekonomide düzenleyici rol oynaması gerektiğini savunmuştur.
- Kamu tercihi iktisatçıları ise 1960’lı yılların başlarından itibaren Keynezyen iktisat politikasının müdahaleci ve genişletici politikalarını eleştirerek kamu ekonomisinin de piyasa ekonomisi gibi kendi başına optimumu sağlamaktan uzak olduğunu açıklamıştır.
- Kamu tercihi teorisi politika biliminin ekonomik analizidir. Yani kamu tercihi politik süreçte alınan karar ve uygulamaları iktisat biliminin kullandığı araç, metot ve varsayımlara dayalı olarak açıklayan bir disiplindir.
- Bu teori, devletin hak ve yetkilerinin sınırlandırılması ve bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklere (mülkiyet ve miras özgürlüğü vb) sahip olabilmesi için devletin yetkilerinin sınırlarının belirlenmesi üzerinde durur. Çünkü devlete ait olan bütçe yapma vergileme para basma ve borçlanma hak ve yetkilerinin sınırlandırılması, bireyin ekonomik hak özgürlüklerini genişletir.
- Anayasal iktisat ekonomik anayasanın;
- Mali anayasa: Mali anayasa (fiscal constitution) anayasal iktisat literatüründe devletin, harcama ve vergileme ve borçlanma konusundaki yetkilerini ve bu yetkilerin anayasal sınırlarını ifade eden bir kavramdır.
- Parasal anayasa: Parasal hükümler ise, para basmaya bir sınır getirerek büyüme ve GSMH ile ilişki kurarak sınırı belirlenecektir. ve böylece keyfi para basmanın engellenmesi.
- Dış ticaret anayasası: Bu anayasa düzenlemesi ile dış ticaretin serbestleşmesi sağlanacaktır.
- Yasal kurumsal serbestleşme ve rekabet ana yasından oluşur. Devletin ekonomiye olan müdahalelerini ve kontrollerin mümkün olduğunca azaltılması ve "oyunun kurallarını" koyması ve aksak ve yıkıcı rekabeti önleyici tedbirler alması
- Anayasal iktisat teorisinin ulaştığı sonuç devletin ekonomi içindeki yerinin sınırlandırılmasıdır. Kamu kesiminin aşırı büyümesi bir çok ülkede tedbirler alınmasını gündeme getirmiştir. Bu yüzden ekonomik anayasa çerçevesinde devletin hak ve yetkileri sınırlandırılırken kişi hak ve özgürlüklerinin sağlandığı yeni bir ekonomik anayasaya ihtiyaç vardır.
- Demokrasinin daha çok yaygınlık kazandığı günümüzde devlet hem birey özgürlüklerine saygı açısından hem de anayasal olarak sınırlandırılmış ve belirlenmiş yetkileri dolayısıyla vergilendirmenin de bir sınırı olmalıdır. Çünkü devletin vergi toplama hakkı varsa bireylerin de

başkalarına devredemeyecekleri vazgeçemeyeceği bireysel hakları mevcuttur. Bu yüzden devlet vergilendirme yetkisini ancak kişilerin hak ve özgürlüklerini koruyarak kullanabilecektir.

- Anayasal iktisat ve kamu tercihi teorileri, denk bütçe yasanının demokratik süreci güçlendirmede bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Hükümete mali konularda sınırlamalar getirilmesi anayasal kurallarla (normlarla) sağlanmalıdır. Bunların gerçekleştirilmesinde, çıkan yasal düzenlemelere itaatin sağlanması için yasanın gerektiği şekilde esnek olup olmadığı, ceza yasalarını içerip içermediği, yasanın çıkarılma zamanının uygun olup olmadığı, yasanın gerçekte maliye politikalarına bir kısıtlama getirip getirmediği ve yasanın seçmenlerin konu ile ilgili anlayışlarını artırıp artırmadığı önemli faktörlerdir.

ARZ YÖNLÜ İKTİSAT VE VERGİ YAKLAŞIMI

- Keynezyen iktisadın özellikle 1970’li yılların sorunları karşısında alternatif olarak ortaya çıkan teorilerden birisi de “supply-side economics”tir. Türkçe’ye arz yönlü iktisat, arz iktisadı veya sunum yönlü iktisat şeklinde çevrilebilecek olan bu teorinin öne çıkardığı politika, vergi indirimleri ve bu indirimler neticesinde ekonominin arz yönünün güçlendirilmesidir.
- 1978 yılında Amerikan İktisatçılar Birliği tarafından resmen kabul edilen bu terim, ekonomideki sorunların giderilmesini daha çok vergi indirimlerine dayandırması dolayısıyla arz yönlü vergi politikası veya arz yönlü (veya yanlı) maliye politikası olarak da bilinir.

Tanım ve Temel İlkeler

- Arz Yönlü İktisat, ekonominin yüz yüze olduğu verimlilik, enflasyon, reel büyüme gibi pek çok sorunla ilgili kompleks bir disiplindir. Bunların yanında tasarruf, yatırım, çalışma gayreti, teşvikler, iş verimi, hükümetin büyüklüğü ve etkinlik alanı, regülasyonlar ve piyasaların etkinliği ve hatta uluslararası karşılıklı etkileşim gibi konular da Arz Yönlü İktisadın ilgilendiği alanlar içerisinde yer alır.
- Arz Yönlü İktisat ile ilgili olarak çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Bu teoriyi gündeme getiren Arthur Laffer bu konuda şu görüşlere yer verir: “Arz yönlü iktisat, klasik iktisadın modern tarzda ifadesinden başka bir şey değildir. Arz Yönlü İktisat temel olarak teşviklere dayanır. Teşvikler değiştiğinde insanların davranışları da değişir.”
- Eğer bir kişi daha cazip bir aktivitede bulunursa diğer insanlar da bu aktiviteyle ilgilenmeye başlayacaklardır. Aynı şey tersi için de mümkündür. Vergi, dolaysız kontroller (regulation), hükümet harcamaları ve devletin ekonomi üzerindeki bütün faaliyetleri üzerinde yapılacak kapsamlı değişiklikler, kişileri teşvik eder ve davranışlarını değiştirir.”
- Ancak Arz yönlü iktisat taraftarlarının bütün görüşlerini kapsayacak şekilde genel bir tanım arz yönlü iktisadın ekonometrik analizini yapan Michael Evans tarafından yapılmıştır: Ona göre arz yönlü iktisat “ekonominin prodüktif kapasitesini etkileyen unsurları inceleyen iktisat dalı”dır.
- Arz Yönlü İktisadın temel politik aracı vergi oranlarıdır. Vergi oranlarının önemli bir politik araç olarak kullanılmasının kaynağı Avustralyalı iktisatçı Colin Clark’tır. Clark 1940’ların sonunda yaptığı bir ekonometrik araştırmada vergi yükünün % 25’in üzerine çıkması halinde enflasyonun başlayacağını ileri sürmüştür.

- Clark'a göre yüksek vergi oranları tasarrufu ve çalışmayı azaltacak üretimi ve arzı daraltacak bu yoldan da toplam talep toplam arz dengesini bozarak enflasyona neden olacaktır. Clark'ın bu görüşü de iktisat politikalarını etkilememiştir. Bunun nedeni sanayi ülkelerinin vergi yükünün % 25'in üzerine çıkarmış oldukları halde hızlı gelişmeyi sürdürebilmiş olmalarıdır.
- Buna rağmen vergi yükü ile makro büyüklükler arasındaki ilişkiye ait ekonometrik araştırmalar devam etmiş ve 1975'te Laffer, Wanniski ve Roberts'unun vardığı sonuçlar Clark'ın görüşünü yeniden güncel hale getirmiştir. En ekstrem şekliyle "Laffer Eğrisi" (Laffer Curve) diye bilinen bu görüş iktisat politikalarının temelini oluşturmaya başlamıştır.
- Amerika'da Hazine sekreteri ve Kongre danışmanlarından Paul Craig Roberts Arz Yönlü İktisadın vergi kesintileri ile Keynezyen vergi kesintileri arasındaki farklılıkla ilgili olarak şu görüşleri ortaya koymuştur: Arz Yönlü İktisadın vergi kesintileri ile Keynezyen Ekonomideki vergi kesintileri arasında çok büyük farklılıklar vardır. Keynezyen öğretide vergi kesintileri, maliye politikasını uyarıcı bir nitelik taşır. Bu ise daha fazla harcama, daha fazla talep ve belki de daha fazla enflasyon ve bütçe açığı demektir.
- Elbette ki vergi kesintisi için bu kadar sebep bütçe açıklarını üretmektedir. Geçmiş dönemlerde bu etki hissedilmiştir. Ancak bu konuda şimdi çok farklı düşünülmektedir. Arz Yönlü İktisatta vergi kesintilerinin sebebi, marjinal vergi oranlarını indirmek şeklindedir. Bu gerçek bir katkı anlamına gelir. Ayrıca Arz Yönlü İktisadın ulaşmak istediği sonuç, nispi fiyatlarda toplam talepten daha fazla bir değişiklik yapmaktır.
- Bunu şöyle açıklayabiliriz; öncelikle nispi fiyatlar kişilerin gelirlerini tüketim ve tasarruf arasında nasıl tahsis edecekleri üzerinde etkilidir. Cari tüketime tahsis etmek için ayrılan ek gelir, gelecekteki tüketimden vazgeçmek ve tasarruf oluşturmaktır. Gelecekteki gelirden vazgeçmenin değeri, marjinal vergi oranı tarafından etkilenir.
- Daha yüksek marjinal vergi oranı ek cari tüketimde bir kişi için daha ucuz vazgeçmektir. Nispi fiyatlar, insanların zamanlarını çalışma, boş durma, eğlence veya yeteneklerini artırmak üzerinde yönlendiricidir. Eğer kişi zamanının bir kısmını boş durmaya ayırırsa, bu, çalışarak kazandığı cari gelirin bir kısmından vazgeçmek demektir. Cari gelirden vazgeçmenin gaydası marjinal vergi oranının bir fonksiyonudur.
- Arz Yönlü İktisadın ikinci yönü de altın standardına geri dönülmesi düşüncesidir. Altın standardını savunanlara göre, bu standart para arzının aşırı artışına ve enflasyona mani olur. Para sadece ihtiyaç duyulduğunda ve altın mevcudu kadar basılır. Öncelikle para arzı kontrol altına alınır ve enflasyon ortadan kaldırılır.
- Altın standardı, açık bütçeler parasal genişlemeye sebep olduklarından hükümetlerin açık harcama yetkilerini de ortadan kaldırır. Böylece parada istikrar ve bütçede de denge oluşturulur. Özel sektör vergi teşviki nedeniyle yatırıma yönelir. Bunu istihdam ve ekonomik büyüme takip eder (Kimzey,1983: 21). Ancak arz yönlü iktisadın bu ikinci yönü fazla taraftar bulamamıştır ve uygulamaya konamamıştır.

Laffer Eğrisi

- Arz Yönlü İktisadın en temel yaklaşımlarından birisi vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkidir. Buna göre bu ilişki ters orantılıdır. Ancak, Arz Yönlü İktisatta Laffer eğrisiyle ifade edilen bu ilişkinin Artur Laffer’le başladığı söylenemez.
- Nitekim (İbn-i Haldun’un görüşleri yanında) iktisadın bir bilim haline gelmesini sağlayan ünlü İktisatçı Adam Smith yine iktisadın bilim haline gelmesini sağlayan ünlü kitabı “Milletlerin Zenginliği” (1776) adlı kitabında bu konudaki görüşlerini açıklamıştır: “Yüksek vergiler bazen üzerinden vergi alınan malı ve dolayısıyla tüketimi azaltır. Bazen de kaçakçılığı teşvik eder ve kamu gelirlerinin tahmin edilenden daha az olmasına yol açar.”
- Ancak konunun esaslı olarak gündeme gelmesi 1974 yılında Arthur Laffer’in kendi ismiyle anılan eğriyi çizmesiyle olmuştur. Wanniski Roma İmparatorluğu’nun yüksek vergiden yıkıldığı ve 1929 büyük depresyonuna da yine yüksek vergilerin neden olduğu görüşündedir. Ona göre; sıfır vergi oranında üretim maksimum düzeyde olacaktır.
- Laffer eğrisine göre hiç vergi hasılatı sağlamayan iki ekstrem vergi oranı vardır. Bunlar sıfır vergi oranı ve % 100 vergi oranıdır. Sıfır vergi oranında fertler hiç vergi ödemezler. Vergi oranı % 100 olduğunda ise fertlerin üretim yapıp gelir elde etme arzuları tükenmiş olacağından yine hiç vergi ödemeyeceklerdir. Bu iki ekstrem arasında önceden belirlenmesi mümkün olmayan bir vergi oranı vergi hasılatını en yüksek düzeye çıkaracaktır.
- Arz Yönlü İktisatçılar çalışmalarını mümkün olduğunca ampirik bulgulara dayandırmışlardır. Bu amaçla yapılan ampirik çalışmalar yanında monetaristlerin ve Rasyonel Beklentiler Teorisi’nin yaptığı çalışmalardan da yararlanmışlardır. Arz Yönlü İktisada göre Batı ülkelerinde ferdi tasarruf hacmi en düşük ülke ABD’dir. Bunun sebebi Amerikan vergi sisteminin ağır vergi yüküne sahip olmasıdır.

Laffer Eğrisine Yönetilen Eleştiriler

- Bazı iktisatçılar Laffer eğrisindeki amaçlara muhalefet ederler. Onlara göre Laffer eğrisinde bazı belirsizlikler vardır. Örneğin varsayımların doğruluğunun ampirik bulgularla test edilmesi son derece zordur. Laffer vergi indirimlerinin derhal vergi hasılatı sağlayacağını söylemez.
- Vergi indirimleri yatırım ve üretim artışına o da gelir ve vergi artışına yol açar. Gerçekten vergi indirimleri yatırım ve üretimi uyarıcı bir etki yapar, ancak bu toplam vergi gelirlerini artırmak için yeterli değildir. Üstelik vergi indirimlerinin yeraltı ekonomisi üzerinde ne kadar etki edeceğini belirlemek de son derece zordur.
- Laffer eğrisi, bir başka açıdan da eleştirilmektedir. Buna göre merkezinde insan olan ekonomi bilimini incelediği halde insanların iyi ya da kötü olarak nitelendirilebilecek davranışlarını dikkate almıyor. Bunun dışında ahlaki ve politikaya ait şeyler arasında ayırım yapmaya imkan vermiyor.
- Laffer eğrisine yönelik diğer bazı eleştiriler şunlardır: Bu eleştirilerden bazıları Laffer eğrisinin bir hayal ürünü olduğu yönündedir. Laffer eğrisinde öne sürülen tasarruf, çalışma ve tüketim gibi etkiler esasen sübjektif özellik taşır ve ölçülemez. İnsanların tercihleri ve beklentileri politikacılar tarafından bilinse bile, insanlar bu tercih ve beklentilerini daima sürdürmezler.

- Diğer bir eleştiri ise Laffer eğrisinin makro ekonomik bir temel den yoksun olduğu yönündedir. Buna göre teori vergi indirimleriyle ekonomik tercihlerin değiştiğini basit bir şekilde ele alır. Bu değişikliklerin nasıl olduğu hangi sürelerde olduğu, veya nispi fiyat değişikliklerinin neler olduğu tartışılmıyor. Bu kadar yüzeysel bir yaklaşım Arz Yönlü İktisadı açıklamaya yetmez.
- Vergi gelirlerinin yükselebilmesi için kişilerin vergi indirimlerinden sonra daha fazla çalışmaları gerekir. Gerçekten elde edilen veriler, kişilerin reel gelirleri arttığında daha az çalışmadığını ve daha fazla boş durmadıklarını göstermektedir. Aynı şekilde kurumlar vergisi indirimlerinin vergi gelirlerini artırması için, firmaların vergi sonrası kazançları arttığında yeni yatırımlara yönelmeleri ve yatırımlarını önemli ölçüde artırmaları gerekir.

DİĞER TEORİLER

- Bu başlık altında farklı bazı önerilerde bulunan ancak esasen devletin iktisadi hayata müdahalesini ön gören “Yapısalcılar”, aktif yapıcı ve fonksiyonel devlet düşüncesinin ötesinde sosyal devlet ilkesine dayanan ancak gerektiği kadar devlet mümkün olduğunca piyasadan yana olan “Sosyal Piyasa Ekonomisi” ve Neo-Klasik ile Marksist İktisadın görüşlerine alternatif fikirler üreten kurumsal iktisat üzerinde durulacaktır.

YAPISALCI (STRUCTURALİST) YAKLAŞIM

- Bu iktisadi yaklaşım çoğunluğu Latin Amerika kökenli iktisatçıların 1950’li yıllarda Latin Amerika ülkelerinin karşılaştığı darboğazların moneterist iktisadın ön görüşlerinden farklı bir şekilde giderilebileceği düşüncesinden doğmuştur.
- Bu iktisatçıları az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere çok ve farklı yapısal sorunları olduğunu, moneterizmin enflasyon için ortaya koyduğu önerilerin bu ülkeler (az gelişmiş ülkeler) için çözüm olamayacağını iddia ederek ona (moneterizme) bir tepki olarak doğmuştur. Bu görüşe göre enflasyonun kaynağı sözü edilen ülkeler için yapısal bozukluklar ve dar boğazlar olup, bunlar giderilmedikçe enflasyon da çözümlenemeyecektir.
- Yapısalcılar, Klasikler ve onun devamı olan teorilerin aksine az gelişmiş ülkelerin yapısı gereği kamunun büyüme ve kalkınma çabalarına öncülük etmesinden ve içe dönük sanayileşmeden yanadır.
- Az gelişmiş ülkelere yapısalci yaklaşım, enflasyonu dolayısıyla istikrarsızlığa yol açan sorunları besleyen ve kronikleştiren bazı unsurlar olduğuna dikkat çekerek bunları açıklamaya çalışmıştır.
- Bu unsurlar şunlardır:
- -Tarımda arz esnekliği; Az gelişmiş ülkelere nüfusun hızla artması, tarımda modernizasyonun sağlanamaması gibi nedenler tarım ürünlerini giderek daha yetersiz hale getirmektedir. Bu durum ise devletin tarım kesimini yönlendirmesi ve altyapısını hazırlaması yönünde bazı fonksiyonları üstlenmesini gerektirmektedir.
- -Dış Ticaret Dengesizliği; Yapısalcılar bu sorunun giderilmesi için ithal ikamesine dayalı sanayileşme, ihracatın artırılması ve ithalatın kısılanması hatta yasaklanmasından yanadırlar.
- -Parasal ve Mali Dengenin Sağlanması; Az gelişmiş ülkelere var olan bütçe kronik açıkları sorunu üzerinde de duran yapısalci bu sorunun giderilmesinde çözümün para arzını artırmak yerine

kamu gelirlerinin artırılması (etkin vergi denetimi, üst gelir gruplarının vergilendirilmesi, vergi kayıp ve kaçaklarının en aza indirilmesi ve yeni vergi alanlarının oluşturulması vb) ile çözümlenebileceği ve enflasyonist baskının azaltılabileceği düşüncesindedirler.

- -Ekonomik Kurumların Yetersizliği; Az gelişmiş ülkelerin en önemli sorunlarından birisi de hantal devlet yapısı ağır bürokrasi siyasal istikrarsızlı, yetersiz sermaye ve bankacılık gibi esasen uzun vadede çözümlenebilecek sorunlardır.
- Görüldüğü gibi yapısalci yaklaşım klasik iktisadi düşüncenin aksine devlet müdahalelerinden yanadır. Çünkü Az gelişmiş ülkelerde ekonomide var olan bir çok sebep piyasanın istikrarsızlığı giderici etkide bulunamayacağı istikrarın sağlanabilmesi için devletin müdahalelerinin şart olduğu görüşündedirler.

SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ

- Sosyal Piyasa ekonomisi Almanya’da Freiburg Albert Ludwing Üniversitesinde 1930’lu ve 1940’lı yıllarda görev yapan bir grup iktisatçı ve hukukçunun geliştirdiği Ekonomik Düzen Teorisi ve Ekonomik Anayasa Hukuku düşüncesine dayanmaktadır.
- Freiburg Okulu ve Ordo Liberalizmi olarak da bilinen Ekonomik Düzen Teorisi (Ordnungstheorie) Alman İktisatçı Walther Eucken ve Hukukçu Franz Böhm’ün öncülük ettiği bilimsel çalışmalarla ortaya çıkan çağdaş iktisadi ve sosyal düşüncelerden birisidir.
- Freiburg öğretisi toplumda mutlaka bir düzenin şart olduğu ve bu düzenin bir yönünü de “ekonomik düzenin” oluşturduğunu ortaya koyar. Bu öğretiye göre ekonomik düzen bizatihi insanlar tarafından oluşturulur. Yani doğal düzen reddedilir.
- Freiburg okulu “sınırlı devlet” yerine “aktif-yapıcı-fonksiyonel devlet”ten yanadırlar. Ancak bu müdahaleci devlet anlamına gelmez. Aktif devlet, sosyo-ekonomik ve politik düzenin kural ve kurumlarını oluşturan devlettir. Bu yüzden devlet piyasadaki rekabet yetersizliğini giderecek ve aksak rekabeti önleyecek kural ve kurumları oluşturmalıdır.
- Freiburg okulu mensupları eserlerinde sıkça “ordnungsrahmen” terimi üzerinde dururlar. Bu kavram ile yasal-kurumsal düzenin genel çerçevesi ifade edilmektedir. Bu kavram yerine zaman zaman “ekonomik anayasa” kavramı da kullanılmaktadır.
- Freiburg okulunun geliştirdiği ekonomik düzen teorisinde ekonomik düzenin hukuki çerçevesini oluşturan kural, norm ve kurumlar bütünü “ekonomik anayasa” olarak adlandırılmaktadır. Bir başka ifadeyle ekonomik anayasa, ekonomik birimlerin karar ve faaliyet alanlarını düzenleyen her türlü hukuki norm, kural ve kurumlar bütününe verilen isimdir.
- Ekonomik düzenle ekonomik anayasa birbirinden farklı kavramlardır. Ekonomik düzen ekonomik anayasa olmadan da var olabilir. Ekonomik yaşamda kendiliğinden oluşmuş kurallar (örneğin iş ahlaki kuralları) ve kurumlar ekonomik düzeni oluşturabilir. Ekonomik anayasa ile ekonomik düzenin daha iyi işlemesi amaçlanmaktadır.
- Böylece ekonomik düzen teorisi ve ekonomik anayasa hukukunu özetledikten sonra, bunlara dayalı olarak oluşturulan sosyal piyasa ekonomisine geçebiliriz. Sosyal Piyasa ekonomisini (Sociale Marktwirtschaft-Social Market Economy) kavram olarak ilk defa kullanan Alfred Müller-

Armack'tır. 1978 yılında ölen Armack fikirlerini Freiburg okulunun kurucuları olan Eucken ve Böhm'e dayanarak geliştirmiştir. Ona göre sosyal piyasa ekonomisi; "rekabet ekonomisi temeline dayalı özgür girişimi, piyasa ekonomisi faaliyetleri içinde güvence altına alınan sosyal gelişme ile bağdaştırma" düşüncesine dayanır.

- Buradan anlaşıldığı üzere sosyal piyasa ekonomisinin iki temel boyutu vardır:
- 1-Ekonomik boyut; Sosyal piyasa ekonomisi zaten bir ekonomik düzen modelidir ve piyasa özgürlüğü ve rekabete dayanır. Bu boyut kaynağını ekonomik düzen teorisinden alır
- 2-Sosyal Boyut; Bu boyutta ise sosyal eşitlik ilkesi üzerinde durulur. Bu boyut daha çok Hristiyanlığın bazı kurallarına (mesleki dayanışma, iş ahlakı, karşılıklı yardımlaşma vs) dayanır.
- Aynı zamanda sosyal piyasa ekonomisinin temel ilkelerinden birisi de olan sosyallik, piyasa da düşük gelir gruplarının yaşam standartlarının yükseltilmesi ve tüm toplum üyelerinin ekonomik ve sosyal sorunlara karşı korunmasını ifade etmektedir.
- Sosyal piyasa ekonomisinin diğer ilkeleri ise özgürlük (ve piyasa özgürlüğü) rekabet (devletin müdahalesine açıktır), sosyal devlet (devletin temel sosyal amaçları gerçekleştirmek için ekonomiye müdahale etmesi; örneğin gelir dağılımının bizzat devlet tarafından düzeltilmesi gibi) ilkelerine dayanır.
- Bunun dışında sosyal piyasa ekonomisi yetkilerin yatay kuvvetler ayrılığı (yasama, yürütme, yargı) ve dikey kuvvetler ayrılığı (ademi merkezîyet) aracılığıyla paylaşılmasından yanadır.
- Sosyal Piyasa ekonomisi öngördüğü devlet müdahalelerinin piyasa sistemine uygun olması ve piyasa sisteminin işleyişini bozmamasından yanadır. Sosyal Piyasa Ekonomisi, devletin mal ve hizmet fiyatlarını direkt olarak kontrol etmesini piyasaya uygun olmayan bir müdahale olarak kabul eder.

KURUMSAL İKTİSAT

- Kurumsal iktisat Amerikan menşeli bir iktisadi düşüncedir. Kurucusu olarak Thorstein B. Veblen kabul edilir. Diğer önemli temsilcileri ise istatistiksel yöntemlerin kullanılmasına önem veren Wesley Mitchell ve yasama yoluyla pek çok ekonomik ve sosyal reformların gerçekleştirileceğini savunan John R. Commons'tur.
- Neo-klasik ve Marksist iktisadın görüşlerine alternatif fikirler üretme üzerinde yoğunlaşmıştır. İktisat bilimini interdisipliner olarak kabul eder. İktisat, sosyoloji, psikoloji, siyaset, maliye, yönetim gibi bilimleri birlikte değerlendirmektedir. İktisadi olay ve faaliyetlerin gelişiminde kurumların önemi büyüktür. Ekonomide istikrar için devletin ekonomiyi sürekli olarak izlemesi ve yönlendirmesi gerekmektedir. Devlet gelir dağılımında adaleti sağlayıcı olmalıdır.
- Kurumsal İktisat her iki görüşün (neoklasik ve marksist) dışında, karma bir ekonomi modeli öngörmektedir. Kurumsal iktisada göre sosyal politikaların ana amacı topyekün insan refahının yükseltilmesine yönelmiştir. Devlet bireyin durumunu iyileştirmek için onun önündeki engelleri kaldırmalıdır.
- Onlara göre insanlar mülk sahipliği ve paylaşımı konusunda sürekli çatışma içerisindedir. Bu çatışmanın herkesin yararına disiplin altına almak için kolektif kurumlara ihtiyaç vardır. Ekonomik

düzenin kendiliğinden meydana geleceğini beklemek yerine ekonomik sistemi yönetmek ve yönlendirmek gerekmektedir.

- Kurumsalcılar sistemli teoriler kurmak yerine gelenekleri, kurumları ve davranışları incelerler. Tümevarım metodu kullanarak sonuca varmaya çalışırlar. Ekonominin sadece piyasadan ibaret olmadığı mantığı çerçevesinde ekonomiyi tüm yönleriyle inceleyerek gelişmenin temel dinamiklerini belirlemeye çalışırlar.
- Kurumsalcılar ekonomiyi ve evreni yönlendirmektense varolan kurum ve kuralları inceleyerek bir sonuç çıkarmaya çalışırlar. Kapitalizmin ve sanayi toplumunun ortaya çıkardığı sorunların nasıl çözümleneceği üzerinde araştırma yapmaktadırlar.

Temel Görüşleri

- *Ekonomiyi parçalar halinde değil, bir bütün olarak dikkate almak gerekir. Çünkü ayrı ayrı değerlendirmek yanıltıcıdır. Ekonomi diğer bilimlerle ilişkili bir bütündür ve bütün parçaların toplamından daha büyüktür.
- *Kurumların rolüne büyük önem verirler. Onlara göre kurumlar sadece mevcut yapılanmayı değil, daha ileriye doğru inşa edilecek insan davranışlarının organize edilmiş yapılanmalarını da kapsar.
- *İstikrarın tek yolu devletin ekonomiyi sürekli gözetmesi ve yönlendirmesidir.
- *Kurumcular gelir ve servetin daha adil dağılımını sağlamak için liberal ve demokratik reformları desteklerler. Ancak piyasa kurallarıyla kaynakların etkili dağılımı ve gelirin bölüşümünün sağlanamayacağını ileri sürerler.
- * Kurumcular geleneksel teorinin ekonomik yaklaşımda bir uyum olduğuna dair görüşlerine karşı çıkarlar. Onlara göre ekonomide uyum değil kurumlar arası çatışma vardır. Başka bir deyişle ekonomik birimler uyum içinde değil, çatışma halindedir.
- * Ekonomik olaylar neden-sonuç etkileriyle birlikte bütünsel olarak ele alınmalıdır.
- * Devletin ekonomide gözetim, denetim ve müdahalesi kaçınılmazdır.
- * Bireylerin davranış güdülerinde sadece kişisel çıkarlar yoktur,
- * İktisadi olaylar değişkendir,
- * Hem kapitalizmi hem de Marksizm'i eleştirirler,
- * Paranın rolü sadece mübadele değil, spekülasyon ve ihtiyat saiki rolü de vardır. Bunu Keynes'ten önce söylemişlerdir.
- * Konjonktür modelini kurmuşlardır. Belli dönemler ve uzun dönemli iktisadi hareketleri inceleyerek toplumsal bir denetim kurulabileceğine inanmışlardır.
- * Kamu harcamaları dengeleyici bir araç olarak kullanılabilir.
- * Depresyonla mücadelede ücret indirimlerine karşı çıkmışlardır.

- * İktisat bilimine “güç”, “toplumsal denge” gibi kavramları getirmişlerdir. Onlara göre güç kamusal müdahalenin temelinde yatar. Kapitalizmin ileri safhalarında piyasalar oligopolleştikçe firmalar güç sahibi olurlar. Buna karşılık alıcıları koruyan sendikalar vardır. Fakat bu güçler dengeyi sağlayamazlar. Devletin müdahalesine ihtiyaç vardır.
- Toplumsal denge ise, özel ve kamu girişiminin arz ettiği mal ve hizmetler arasında dengesizlik vardır. Toplum üretim sorununu çöze de bölüşüm sorununu çözemez. Bu sebepten toplumsal dengenin sağlanabilmesi için kamu hizmetlerinin artırılması gerekir. Ücret-fiyat kontrollerine ihtiyaç vardır. Bunun için kamu müdahalesi ve bu müdahalenin devamına ihtiyaç vardır.
- Kurumsal iktisatçılara göre iktisat biliminin temelini bireyler değil kurumlar oluşturur. Bireyler bu kurumların etkisi altındadır. Bireysel tercih, istek ve seçimleri veri kabul etmek yanıltıcıdır. Ayrıca iktisadi sistem de sosyo kültürel sistemin bir alt dalıdır.
- Kurumsal iktisatçılar toplumsal değişme üzerinde de dururlar. Toplumun devamlı değiştiğini dolayısıyla toplumla ilgili kesin bir şeyin söylenemeyeceğini ileri sürerler.
- Kurumsal iktisat deneyciliğe önem verirler. Yani metafizik olguları kabul etmezler.
- Kurumsal iktisatçılar statik yerine dinamik, duygular yerine faaliyetler, bireysel davranış yerine grup davranışı, denge yerine yönetim, bırakınız yapsınlar yerine denetim terimlerini kullanmışlardır.
- Kurumsal İktisadın Eleştirisi
- 2- Kurumsal iktisatçılar iktisattan ziyade sosyal bilimler üzerinde dururlar ki bu durum ilgili kişilerin iktisatçı olduğu hususunu tartışmalı hale getirir. Mesela iktisat için çok önemli olan fiyat mekanizması üzerinde bile durmamışlardır. Bağımsız bir teori geliştirememişlerdir.
- 3-Kurumsal iktisatçılar daha çok iktisadi politikaların gelişimi ve iktisadi değişme konularıyla ilgilenmektedirler.
- Bu eleştiriler dört grupta toplanabilir.
- 1- Kurumsal iktisat diye bir teori yoktur. Çünkü kurumsal iktisadın fikir babaları bile kurumsal iktisadın ne olduğu hususunda bir uzlaşmaya varamamışlardır.
- 4- Kurumsal iktisatçılar sürekli eleştirdikleri neo-klasik iktisatçılara karşı da bir alternatif teori geliştirememişlerdir. Yani topladıkları bilgi ve deneyler bir teori ortaya koyamamaktadır. Kurumsal iktisatçılar bir eleştiri iktisadı olarak ortaya çıkmaktan ileri gitmediği kurumsal iktisatçılara yönelik eleştirilerin temelini oluşturur.

KAMU TERCİHİ TEORİSİ VE ANAYASAL İKTİSAT

- İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan gelişmelerden biri de Kamu Tercihi veya Toplumsal Seçim Teorisi (Theory of Puplic Choice) olarak bilinen teoridir. Bu teorinin gelişimi İkinci Dünya Savaşından sonra kamu kesiminin hızlı bir şekilde büyümesi ile birlikte olmuştur.
- Bu büyüme hem kamu harcamalarında hem de kamu gelirlerinde kendini göstermiştir. Mesela ABD'de 1946-1974 yılları arasında kamu harcamaları/GSMH %13'ten %22'ye devlet gelirleri ise % 28'den % 40'a yükselmiştir. Benzer gelişmeler Avrupa ülkelerinde de görülmeye başlanmıştır.
- Kamu Tercihi Teorisi, kamunun ekonomide üslendiği rol ve faaliyetlerin sınırlarına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Kamu Tercihi yaklaşımı politikacılar seçmenler, siyasi partiler ve çıkar grupları arasındaki ilişkileri politik karar alma sürecindeki davranışlarıyla birlikte iktisat, politika, hukuk, sosyoloji bilimi çerçevesinde inceleyen teorik bir yaklaşımdır. Kamu Tercihi yaklaşımının temelinde bireylerin politik süreç içerisinde kendi kişisel çıkarlarını, refahlarını maksimize edecekleri varsayımı yatmaktadır. Bu gruplar kendi çıkarları peşindedirler.
- Kamu Tercihi Teorisi, politikayı bir mübadele (catallaxy) olarak görür. Bu sözcük “politika karmaşık bir mübadele türüdür” anlamında kullanılmaktadır. Anayasal bir düzen altında kavramsal bir sözleşme olan “politik mübadele” kendi kendine kurulur. Politik mübadele toplumdaki herkesi kapsar.
- Kamu Tercihi teorisine göre çözüm politik karar alma sürecinde rol alan aktörlerin daha iyileriyle değiştirilmesi daha açık bir ifadeyle eğitilmiş, kültürlü, din ve ahlak sahibi insanların iş başına getirilmesi ile değil, anayasal-yasal-kurumsal çerçevenin yeniden oluşturulmasıyla mümkündür.
- Hatta J. Buchanan “anayasal-kurumsal reform içerisinde kötü fena ve yetersiz olan politikacıların iyi nazik ve yetenekli olanlarıyla değiştirilmesi gibi önerilere yer yoktur. Anayasal reform içerisinde amaç, yönetimde yer alan kişilerin iyilerinin seçilmesi değildir. Anayasal reformun amacı; politikacıların uyması gereken sınırların veya kuralların oluşturulmasıdır.”
- Kamu Tercihi Teorisyenleri kamu kesiminin büyümesini klasik görüş ve hipotezler dışında (nüfus artışı, enflasyon vb) iki sebebe dayandırmaktadırlar:
- 1-Homo Economicus ve Maximand Yaklaşımı

■ 2- Keynezyen İktisat

- 1- Devletin fonksiyonları genişledikçe siyasal karar alma sürecinde rol alan kimselerin “çıkarlarının” artması söz konusudur. Çünkü seçmenler daha fazla kamu hizmeti talep edeceklerdir. Bu talepler kamu kesiminin büyümesinin ilk nedenidir. Tekrar seçilebilme isteği, bütçenin büyümesini gerektirir. Büyüyen bütçenin finansmanı ise, vergilerle değil, vergi dışı gelirlerle finanse edilir.
- Çünkü verginin daha da artması seçmeni memnun etmeyecektir. Bir başka deyişle seçmen daha fazla kamu hizmeti beklerken, buna karşılık daha az vergi ödeme gibi paradoksal bir eğilime sahiptir. Emisyon ve borçlanma yoluyla finanse edilen kamu hizmetleri uzun vadede ekonomide ciddi sorunları ortaya çıkarır. Öte yandan baskı ve çıkar gruplarının transfer istekleri kamu kesimini daha da genişletir.
- 2-Buchanan’a göre devletin başarısızlığında Keynezyen iktisadi anlayış doğrultusunda hareket eden akademisyenler, bürokratlar ve politikacılar önemli bir yere sahiptir. Politik kararlar rasyonel kişisel çıkarlar doğrultusunda olmalıdır. Çünkü Keynezyen İktisat devletin ekonomiye aktif müdahalesini ön görür.
- Özellikle 1929 buhranından sonra geniş oranda uygulama alanı bulan Keynezyen İktisatta para, kredi, maliye, dış ticaret, dolaysız kontroller ve kamu girişimciliği politikaları aracılığıyla ekonomiye aktif olarak müdahalesi söz konusudur. Bu müdahaleci devlet anlayışı kamu sektörünün zaman içerisinde büyümesine yol açmıştır.
- Keynezyen İktisatçıların önemli yanlışlıklarından birisi vergilemeden harcama yapılabileceğini savunmalarıdır. Böylece kamu harcamaları vergilerle değil, emisyon ve borçlanma yolu ile finanse edilmiştir. Keynezyen İktisadın İktisat politikasına bıraktığı bu kötü miras bugün aktif olarak kullanılmaktadır. Devletin aşırı büyümesi ise ekonomik ve politik yozlaşmayı beraberinde getirmektedir.
- Kamu Tercihi Teorisinin bir sonraki aşaması kabul edilen anayasal iktisat ise esasen hukuk ekonomi ve siyaset biliminin de içerisinde bulunduğu inter disiplinler bir teoridir. Anayasalar kişilerin toplumun ortak çıkarı gereği hak ve özgürlüklerini ne dereceye kadar sınırlandıracağı yada nasıl düzenleyeceği ile ilgilidir. Kişilerin siyasi hak ve özgürlükleri olduğu gibi ekonomik hak ve özgürlükleri vardır. Anayasaların bu iki alanı da düzenlemesi gerekir. Geleneksel anayasalarda siyasi hak ve özgürlükler ön plandadır.
- Ancak devlet denen sosyal organizasyon bireylerden oluşmuş ayrı bir kişiliği (hükmi şahsiyet) sahip ve egemenlik gücüne sahip bir yapılanmadır. Elbette ki kişilerin hak ve özgürlükleri sınırlandırıldığı kadar devletin de sınırlandırılmaya tabi tutulması gerekir. devletin egemenlik gücüne sahip olması onun bu gücü kötüye kullanması anlamına gelmez. Devlet adına yetki kullananların bu yetkilerini anayasal ve yasal zemine dayandırarak meşrulaştırması gerekmektedir.
- Anayasal iktisada göre devletin temel görevlerinin anayasal düzeyde belirlenmesi, post-anayasal aşamada ise anayasal normların uygulanmasını sağlamaktır. Bu kuralların konması iktidarların keyfi kararlar almasını engellemektedir. Çünkü Kamu Tercihi Teorisini geliştiren bilim adamlarından Gordon Tullock'un ifadesiyle devlet bazı sorunların çözümü, bazılarının da bizatihi kaynağıdır.

- Anayasal iktisat teorisinin ulaştığı sonuç devletin ekonomi içindeki yerinin sınırlandırılmasıdır. Kamu kesiminin aşırı büyümesi bir çok ülkede tedbirler alınmasını gündeme getirmiştir. Bu yüzden ekonomik anayasa çerçevesinde devletin hak ve yetkileri sınırlandırılırken kişi hak ve özgürlüklerinin sağlandığı yeni bir ekonomik anayasaya ihtiyaç vardır.
- Demokrasinin daha çok yaygınlık kazandığı günümüzde devlet, hem birey özgürlüklerine saygı açısından hem de anayasal olarak sınırlandırılmış ve belirlenmiş yetkileri dolayısıyla vergilendirmenin de bir sınırı olmalıdır. Çünkü devletin vergi toplama hakkı varsa bireylerin de başkalarına devredilemez ve vazgeçilemez bireysel hakları mevcuttur. Bu yüzden devlet vergilendirme yetkisini ancak kişilerin hak ve özgürlüklerini koruyarak kullanabilmelidir.
- J. Buchanan ve Gordon Tullock araştırmaları sonucu 1962 yılında yazdıkları Oybirliğinin Matematiği: Anayasal Demokrasinin Mantıksal Temelleri (Calculus of Consent: Logical Foundation of Constitutional Democracy) adlı çalışmalarıyla Anayasal iktisadın temellerini atmışlardır.
- Bu kitabın temel amacı “toplumsal kararlar almada kullanılacak belirli kuralların anayasal düzeydeki tartışmalardan elde edileceğini açıklamak”tı. Bu iki yazara göre, anayasal kuralların “ekono-politik” yaşamın “oyun kuralları” idi. Ve iyi bir oyun için, oyuncuların nitelikleri için oyunun kuralları önemliydi.
- Toplumsal tercihlerin belirleme yöntemlerini önemli kılan bir başka neden devletin ekonomiye “bütçe politikası” ile müdahale edebileceğini savunan Keynezyen teoriden kaynaklanmıştır. Onlara göre bu durum, Amerikan Mali Anayasasının önemli bir unsuru olan “denk bütçe” ilkesini zedelemiştir.
- Denk bütçe ilkesinin göz ardı edilmesi, bütçe açıklarının ortaya çıkmasına bu ise hükümetlerin iç ve dış borçlarının artmasına ve para basma yetkisinin sınırsız bir şekilde kullanılmasına neden olmuştur. Anayasal iktisadın temel amacı iktidarların ne gibi yasal, kurumsal ve anayasal sınırlarla sınırlandırılmaları gerektiğini araştırmaktır.
- Kamu Tercihi Teorisinin iktisat bilimine getirdiği en önemli katkılardan biri “piyasa başarısızlığı teorisi” (The Theory of market failure) ne karşılık olmak üzere “Devletin Yetersizliği Teorisi” (The Theory of Governmental Failure)’yi geliştirmiş olmasıdır. Refah iktisadı teorisi 1930’lu ve 1940’lı yıllarda bazı faktörlere dayalı olarak piyasa ekonomisini milli ekonomi içerisinde yetersiz olduğunu ve dolayısıyla devletin ekonomide düzenleyici rol oynaması gerektiğini savunmuştu.
- Kamu tercihi iktisatçıları ise 1960’lı yılların başlarından itibaren Keynezyen iktisat politikasının müdahaleci ve genişletici politikalarını eleştirerek kamu ekonomisinin de piyasa ekonomisi gibi kendi başına optimumu sağlamaktan uzak olduğunu açıklamıştır.
- Kamu tercihi teorisi politika biliminin ekonomik analizidir. Yani kamu tercihi politik süreçte alınan karar ve uygulamaları iktisat biliminin kullandığı araç, metot ve varsayımlara dayalı olarak açıklayan bir disiplindir.
- Bu teori, devletin hak ve yetkilerinin sınırlandırılması ve bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklere (mülkiyet ve miras özgürlüğü vb) sahip olabilmesi için devletin yetkilerinin sınırlarının

belirlenmesi üzerinde durur. Çünkü devlete ait olan bütçe yapma vergileme para basma ve borçlanma hak ve yetkilerinin sınırlandırılması, bireyin ekonomik hak özgürlüklerini genişletir.

- Anayasal iktisat ekonomik anayasanın;
- Mali anayasa: Mali anayasa (fiscal constitution) anayasal iktisat literatüründe devletin, harcama ve vergileme ve borçlanma konusundaki yetkilerini ve bu yetkilerin anayasal sınırlarını ifade eden bir kavramdır.
- Parasal anayasa: Parasal hükümler ise, para basmaya bir sınır getirerek büyüme ve GSMH ile ilişki kurarak sınırı belirlenecektir. ve böylece keyfi para basmanın engellenmesi.
- Dış ticaret anayasası: Bu anayasa düzenlemesi ile dış ticaretin serbestleşmesi sağlanacaktır.
- Yasal kurumsal serbestleşme ve rekabet ana yasından oluşur. Devletin ekonomiye olan müdahalelerini ve kontrollerin mümkün olduğunca azaltılması ve "oyunun kurallarını" koyması ve aksak ve yıkıcı rekabeti önleyici tedbirler alması
- Anayasal iktisat teorisinin ulaştığı sonuç devletin ekonomi içindeki yerinin sınırlandırılmasıdır. Kamu kesiminin aşırı büyümesi bir çok ülkede tedbirler alınmasını gündeme getirmiştir. Bu yüzden ekonomik anayasa çerçevesinde devletin hak ve yetkileri sınırlandırılırken kişi hak ve özgürlüklerinin sağlandığı yeni bir ekonomik anayasaya ihtiyaç vardır.
- Demokrasinin daha çok yaygınlık kazandığı günümüzde devlet hem birey özgürlüklerine saygı açısından hem de anayasal olarak sınırlandırılmış ve belirlenmiş yetkileri dolayısıyla vergilendirmenin de bir sınırı olmalıdır. Çünkü devletin vergi toplama hakkı varsa bireylerin de başkalarına devredemeyecekleri vazgeçemeyeceği bireysel hakları mevcuttur. Bu yüzden devlet vergilendirme yetkisini ancak kişilerin hak ve özgürlüklerini koruyarak kullanabilecektir.
- Anayasal iktisat ve kamu tercihi teorileri, denk bütçe yasanının demokratik süreci güçlendirmede bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Hükümete mali konularda sınırlamalar getirilmesi anayasal kurullarla (normlarla) sağlanmalıdır. Bunların gerçekleştirilmesinde, çıkan yasal düzenlemelere itaatin sağlanması için yasanın gerektiği şekilde esnek olup olmadığı, ceza yasalarını içerip içermediği, yasanın çıkarılma zamanının uygun olup olmadığı, yasanın gerçekte maliye politikalarına bir kısıtlama getirip getirmediği ve yasanın seçmenlerin konu ile ilgili anlayışlarını artırıp artırmadığı önemli faktörlerdir.

ARZ YÖNLÜ İKTİSAT VE VERGİ YAKLAŞIMI

- Keynezyen iktisadın özellikle 1970'li yılların sorunları karşısında alternatif olarak ortaya çıkan teorilerden birisi de "supply-side economics"tir. Türkçe'ye arz yönlü iktisat, arz iktisadı veya sunum yönlü iktisat şeklinde çevrilebilecek olan bu teorinin öne çıkardığı politika, vergi indirimleri ve bu indirimler neticesinde ekonominin arz yönünün güçlendirilmesidir.
- 1978 yılında Amerikan İktisatçılar Birliği tarafından resmen kabul edilen bu terim, ekonomideki sorunların giderilmesini daha çok vergi indirimlerine dayandırması dolayısıyla arz yönlü vergi politikası veya arz yönlü (veya yanlı) maliye politikası olarak da bilinir.

Tanım ve Temel İlkeler

- Arz Yönlü İktisat, ekonominin yüz yüze olduğu verimlilik, enflasyon, reel büyüme gibi pek çok sorunla ilgili kompleks bir disiplindir. Bunların yanında tasarruf, yatırım, çalışma gayreti, teşvikler, iş verimi, hükümetin büyüklüğü ve etkinlik alanı, regülasyonlar ve piyasaların etkinliği ve hatta uluslararası karşılıklı etkileşim gibi konular da Arz Yönlü İktisadın ilgilendiği alanlar içerisinde yer alır.
- Arz Yönlü İktisat ile ilgili olarak çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Bu teoriyi gündeme getiren Arthur Laffer bu konuda şu görüşlere yer verir: “Arz yönlü iktisat, klasik iktisadın modern tarzda ifadesinden başka bir şey değildir. Arz Yönlü İktisat temel olarak teşviklere dayanır. Teşvikler değiştiğinde insanların davranışları da değişir.
- Eğer bir kişi daha cazip bir aktivitede bulunursa diğer insanlar da bu aktiviteyle ilgilenmeye başlayacaklardır. Aynı şey tersi için de mümkündür. Vergi, dolaysız kontroller (regulation), hükümet harcamaları ve devletin ekonomi üzerindeki bütün faaliyetleri üzerinde yapılacak kapsamlı değişiklikler, kişileri teşvik eder ve davranışlarını değiştirir.”
- Ancak Arz yönlü iktisat taraftarlarının bütün görüşlerini kapsayacak şekilde genel bir tanım arz yönlü iktisadın ekonometrik analizini yapan Michael Evans tarafından yapılmıştır: Ona göre arz yönlü iktisat “ekonominin prodüktif kapasitesini etkileyen unsurları inceleyen iktisat dalı”dır.
- Arz Yönlü İktisadın temel politik aracı vergi oranlarıdır. Vergi oranlarının önemli bir politik araç olarak kullanılmasının kaynağı Avustralyalı iktisatçı Colin Clark’tır. Clark 1940’ların sonunda yaptığı bir ekonometrik araştırmada vergi yükünün % 25’in üzerine çıkması halinde enflasyonun başlayacağını ileri sürmüştür.
- Clark’a göre yüksek vergi oranları tasarrufu ve çalışmayı azaltacak üretimi ve arzı daraltacak bu yoldan da toplam talep toplam arz dengesini bozarak enflasyona neden olacaktır. Clark’ın bu görüşü de iktisat politikalarını etkilememiştir. Bunun nedeni sanayi ülkelerinin vergi yükünün % 25’in üzerine çıkarmış oldukları halde hızlı gelişmeyi sürdürebilmiş olmalarıdır.
- Buna rağmen vergi yükü ile makro büyüklükler arasındaki ilişkiye ait ekonometrik araştırmalar devam etmiş ve 1975’te Laffer, Wanniski ve Roberts’unun vardığı sonuçlar Clark’ın görüşünü yeniden güncel hale getirmiştir. En ekstrem şekliyle “Laffer Eğrisi” (Laffer Curve) diye bilinen bu görüş iktisat politikalarının temelini oluşturmaya başlamıştır.
- Amerika’da Hazine sekreteri ve Kongre danışmanlarından Paul Craig Roberts Arz Yönlü İktisadın vergi kesintileri ile Keynezyen vergi kesintileri arasındaki farklılıkla ilgili olarak şu görüşleri ortaya koymuştur: Arz Yönlü İktisadın vergi kesintileri ile Keynezyen Ekonomideki vergi kesintileri arasında çok büyük farklılıklar vardır. Keynezyen öğretilerde vergi kesintileri, maliye politikasını uyarıcı bir nitelik taşır. Bu ise daha fazla harcama, daha fazla talep ve belki de daha fazla enflasyon ve bütçe açığı demektir.
- Elbette ki vergi kesintisi için bu kadar sebep bütçe açıklarını üretmektedir. Geçmiş dönemlerde bu etki hissedilmiştir. Ancak bu konuda şimdi çok farklı düşünülmektedir. Arz Yönlü İktisatta vergi kesintilerinin sebebi, marjinal vergi oranlarını indirmek şeklindedir. Bu gerçek bir katkı anlamına gelir. Ayrıca Arz Yönlü İktisadın ulaşmak istediği sonuç, nispi fiyatlarda toplam talepten daha fazla bir değişiklik yapmaktır.

- Bunu şöyle açıklayabiliriz; öncelikle nispi fiyatlar kişilerin gelirlerini tüketim ve tasarruf arasında nasıl tahsis edecekleri üzerinde etkilidir. Cari tüketime tahsis etmek için ayrılan ek gelir, gelecekteki tüketimden vazgeçmek ve tasarruf oluşturmaktır. Gelecekteki gelirden vazgeçmenin değeri, marjinal vergi oranı tarafından etkilenir.
- Daha yüksek marjinal vergi oranı ek cari tüketimde bir kişi için daha ucuz vazgeçmektir. Nispi fiyatlar, insanların zamanlarını çalışma, boş durma, eğlence veya yeteneklerini artırmak üzerinde yönlendiricidir. Eğer kişi zamanının bir kısmını boş durmaya ayırırsa, bu, çalışarak kazandığı cari gelirin bir kısmından vazgeçmek demektir. Cari gelirden vazgeçmenin gaydası marjinal vergi oranının bir fonksiyonudur.
- Arz Yönlü İktisadın ikinci yönü de altın standardına geri dönülmesi düşüncesidir. Altın standardını savunanlara göre, bu standart para arzının aşırı artışına ve enflasyona mani olur. Para sadece ihtiyaç duyulduğunda ve altın mevcudu kadar basılır. Öncelikle para arzı kontrol altına alınır ve enflasyon ortadan kaldırılır.
- Altın standardı, açık bütçeler parasal genişlemeye sebep olduklarından hükümetlerin açık harcama yetkilerini de ortadan kaldırır. Böylece parada istikrar ve bütçede de denge oluşturulur. Özel sektör vergi teşviki nedeniyle yatırıma yönelir. Bunu istihdam ve ekonomik büyüme takip eder (Kimzey,1983: 21). Ancak arz yönlü iktisadın bu ikinci yönü fazla taraftar bulamamıştır ve uygulamaya konamamıştır.

Laffer Eğrisi

- Arz Yönlü İktisadın en temel yaklaşımlarından birisi vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkidir. Buna göre bu ilişki ters orantılıdır. Ancak, Arz Yönlü İktisatta Laffer eğrisiyle ifade edilen bu ilişkinin Artur Laffer’le başladığı söylenemez.
- Nitekim (İbn-i Haldun’un görüşleri yanında) iktisadın bir bilim haline gelmesini sağlayan ünlü İktisatçı Adam Smith yine iktisadın bilim haline gelmesini sağlayan ünlü kitabı “Milletlerin Zenginliği” (1776) adlı kitabında bu konudaki görüşlerini açıklamıştır: “Yüksek vergiler bazen üzerinden vergi alınan malı ve dolayısıyla tüketimi azaltır. Bazen de kaçakçılığı teşvik eder ve kamu gelirlerinin tahmin edilenden daha az olmasına yol açar.”
- Ancak konunun esaslı olarak gündeme gelmesi 1974 yılında Arthur Laffer’in kendi ismiyle anılan eğriyi çizmesiyle olmuştur. Wanniski Roma İmparatorluğu’nun yüksek vergiden yıkıldığı ve 1929 büyük depresyonuna da yine yüksek vergilerin neden olduğu görüşündedir. Ona göre; sıfır vergi oranında üretim maksimum düzeyde olacaktır.
- Laffer eğrisine göre hiç vergi hasılatı sağlamayan iki ekstrem vergi oranı vardır. Bunlar sıfır vergi oranı ve % 100 vergi oranıdır. Sıfır vergi oranında fertler hiç vergi ödemezler. Vergi oranı % 100 olduğunda ise fertlerin üretim yapıp gelir elde etme arzuları tükenmiş olacağından yine hiç vergi ödemeyeceklerdir. Bu iki ekstrem arasında önceden belirlenmesi mümkün olmayan bir vergi oranı vergi hasılatını en yüksek düzeye çıkaracaktır.
- Arz Yönlü İktisatçılar çalışmalarını mümkün olduğunca ampirik bulgulara dayandırmışlardır. Bu amaçla yapılan ampirik çalışmalar yanında monetaristlerin ve Rasyonel Beklentiler Teorisi’nin yaptığı çalışmalardan da yararlanmışlardır. Arz Yönlü İktisada göre Batı ülkelerinde ferdi tasarruf

hacmi en düşük ülke ABD'dir. Bunun sebebi Amerikan vergi sisteminin ağır vergi yüküne sahip olmasıdır.

Laffer Eğrisine Yönetilen Eleştiriler

- Bazı iktisatçılar Laffer eğrisindeki amaçlara muhalefet ederler. Onlara göre Laffer eğrisinde bazı belirsizlikler vardır. Örneğin varsayımların doğruluğunun ampirik bulgularla test edilmesi son derece zordur. Laffer vergi indirimlerinin derhal vergi hasılatı sağlayacağını söylemez.
- Vergi indirimleri yatırım ve üretim artışına o da gelir ve vergi artışına yol açar. Gerçekten vergi indirimleri yatırım ve üretimi uyarıcı bir etki yapar, ancak bu toplam vergi gelirlerini artırmak için yeterli değildir. Üstelik vergi indirimlerinin yeraltı ekonomisi üzerinde ne kadar etki edeceğini belirlemek de son derece zordur.
- Laffer eğrisi, bir başka açıdan da eleştirilmektedir. Buna göre merkezinde insan olan ekonomi bilimini incelediği halde insanların iyi ya da kötü olarak nitelendirilebilecek davranışlarını dikkate almıyor. Bunun dışında ahlaki ve politikaya ait şeyler arasında ayırım yapmaya imkan vermiyor.
- Laffer eğrisine yönelik diğer bazı eleştiriler şunlardır: Bu eleştirilerden bazıları Laffer eğrisinin bir hayal ürünü olduğu yönündedir. Laffer eğrisinde öne sürülen tasarruf, çalışma ve tüketim gibi etkiler esasen sübjektif özellik taşıyor ve ölçülemez. İnsanların tercihleri ve beklentileri politikacılar tarafından bilinse bile, insanlar bu tercih ve beklentilerini daima sürdürmezler.
- Diğer bir eleştiri ise Laffer eğrisinin makro ekonomik bir temel den yoksun olduğu yönündedir. Buna göre teori vergi indirimleriyle ekonomik tercihlerin değiştiğini basit bir şekilde ele alır. Bu değişikliklerin nasıl olduğu hangi sürelerde olduğu, veya nispi fiyat değişikliklerinin neler olduğu tartışılmıyor. Bu kadar yüzeysel bir yaklaşım Arz Yönlü İktisadi açıklamaya yetmez.
- Vergi gelirlerinin yükselebilmesi için kişilerin vergi indirimlerinden sonra daha fazla çalışmaları gerekir. Gerçekten elde edilen veriler, kişilerin reel gelirleri arttığında daha az çalışmadığını ve daha fazla boş durmadıklarını göstermektedir. Aynı şekilde kurumlar vergisi indirimlerinin vergi gelirlerini artırması için, firmaların vergi sonrası kazançları arttığında yeni yatırımlara yönelmeleri ve yatırımlarını önemli ölçüde artırmaları gerekir.

DİĞER TEORİLER

- Bu başlık altında farklı bazı önerilerde bulunan ancak esasen devletin iktisadi hayata müdahalesini ön gören "Yapısalcılar", aktif yapıcı ve fonksiyonel devlet düşüncesinin ötesinde sosyal devlet ilkesine dayanan ancak gerektiği kadar devlet mümkün olduğunca piyasadan yana olan "Sosyal Piyasa Ekonomisi" ve Neo-Klasik ile Marksist İktisadın görüşlerine alternatif fikirler üreten kurumsal iktisat üzerinde durulacaktır.

YAPISALCI (STRUCTURALİST) YAKLAŞIM

- Bu iktisadi yaklaşım çoğunluğu Latin Amerika kökenli iktisatçıların 1950'li yıllarda Latin Amerika ülkelerinin karşılaştığı darboğazların monetarist iktisadın ön görüşlerinden farklı bir şekilde giderilebileceği düşüncesinden doğmuştur.
- Bu iktisatçılar az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere çok ve farklı yapısal sorunları olduğunu, monetarizmin enflasyon için ortaya koyduğu önerilerin bu ülkeler (az gelişmiş ülkeler) için çözüm

olamayacağını iddia ederek ona (moneterizme) bir tepki olarak doğmuştur. Bu görüşe göre enflasyonun kaynağı sözü edilen ülkeler için yapısal bozukluklar ve dar boğazlar olup, bunlar giderilmedikçe enflasyon da çözümlenemeyecektir.

- Yapısalcılar, Klasikler ve onun devamı olan teorilerin aksine az gelişmiş ülkelerin yapısı gereği kamunun büyüme ve kalkınma çabalarına öncülük etmesinden ve içe dönük sanayileşmeden yanadır.
- Az gelişmiş ülkelerde yapısalci yaklaşım, enflasyonu dolayısıyla istikrarsızlığa yol açan sorunları besleyen ve kronikleştiren bazı unsurlar olduğuna dikkat çekerek bunları açıklamaya çalışmıştır.
- Bu unsurlar şunlardır:
- -Tarımda arz esneksizliği; Az gelişmiş ülkelerde nüfusun hızla artması, tarımda modernizasyonun sağlanamaması gibi nedenler tarım ürünlerini giderek daha yetersiz hale getirmektedir. Bu durum ise devletin tarım kesimini yönlendirmesi ve altyapısını hazırlaması yönünde bazı fonksiyonları üslenmesini gerektirmektedir.
- -Dış Ticaret Dengesizliği; Yapısalcılar bu sorunun giderilmesi için ithal ikamesine dayalı sanayileşme, ihracatın artırılması ve ithalatın kısılması hatta yasaklanmasından yanadırlar.
- -Parasal ve Mali Dengenin Sağlanması; Az gelişmiş ülkelerde var olan bütçe kronik açıkları sorunu üzerinde de duran yapısalcılar bu sorunun giderilmesinde çözümün para arzını artırmak yerine kamu gelirlerinin artırılması (etkin vergi denetimi, üst gelir gruplarının vergilendirilmesi, vergi kayıp ve kaçaklarının en aza indirilmesi ve yeni vergi alanlarının oluşturulması vb) ile çözümlenebileceği ve enflasyonist baskının azaltılabileceği düşüncesindedirler.
- -Ekonomik Kurumların Yetersizliği; Az gelişmiş ülkelerin en önemli sorunlarından birisi de hantal devlet yapısı ağır bürokrasi siyasal istikrarsızlı, yetersiz sermaye ve bankacılık gibi esasen uzun vadede çözümlenebilecek sorunlardır.
- Görüldüğü gibi yapısalci yaklaşım klasik iktisadi düşüncenin aksine devlet müdahalelerinden yanadır. Çünkü Az gelişmiş ülkelerde ekonomide var olan bir çok sebep piyasanın istikrarsızlığı giderici etkide bulunamayacağı istikrarın sağlanabilmesi için devletin müdahalelerinin şart olduğu görüşündedirler.

SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ

- Sosyal Piyasa ekonomisi Almanya'da Freiburg Albert Ludwing Üniversitesinde 1930'lu ve 1940'lı yıllarda görev yapan bir grup iktisatçı ve hukukçunun geliştirdiği Ekonomik Düzen Teorisi ve Ekonomik Anayasa Hukuku düşüncesine dayanmaktadır.
- Freiburg Okulu ve Ordo Liberalizmi olarak da bilinen Ekonomik Düzen Teorisi (Ordnungstheorie) Alman İktisatçı Walther Eucken ve Hukukçu Franz Böhm'ün öncülük ettiği bilimsel çalışmalarla ortaya çıkan çağdaş iktisadi ve sosyal düşüncelerden birisidir.
- Freiburg öğretisi toplumda mutlaka bir düzenin şart olduğu ve bu bu düzenin bir yönünü de "ekonomik düzenin" oluşturduğunu ortaya koyar. Bu öğretiye göre ekonomik düzen bizatihi insanlar tarafından oluşturulur. Yani doğal düzen reddedilir.

- Freiburg okulu “sınırlı devlet” yerine “aktif-yapıcı-fonksiyonel devlet”ten yanadırlar. Ancak bu müdahaleci devlet anlamına gelmez. Aktif devlet, sosyo-ekonomik ve politik düzenin kural ve kurumlarını oluşturan devlettir. Bu yüzden devlet piyasadaki rekabet yetersizliğini giderecek ve aksak rekabeti önleyecek kural ve kurumları oluşturmaktadır.
- Freiburg okulu mensupları eserlerinde sıkça “ordnungsrahmen” terimi üzerinde dururlar. Bu kavram ile yasal-kurumsal düzenin genel çerçevesi ifade edilmektedir. Bu kavram yerine zaman zaman “ekonomik anayasa” kavramı da kullanılmaktadır.
- Freiburg okulunun geliştirdiği ekonomik düzen teorisinde ekonomik düzenin hukuki çerçevesini oluşturan kural, norm ve kurumlar bütünü “ekonomik anayasa” olarak adlandırılmaktadır. Bir başka ifadeyle ekonomik anayasa, ekonomik birimlerin karar ve faaliyet alanlarını düzenleyen her türlü hukuki norm, kural ve kurumlar bütününe verilen isimdir.
- Ekonomik düzenle ekonomik anayasa birbirinden farklı kavramlardır. Ekonomik düzen ekonomik anayasa olmadan da var olabilir. Ekonomik yaşamda kendiliğinden oluşmuş kurallar (örneğin iş ahlaki kuralları) ve kurumlar ekonomik düzeni oluşturabilir. Ekonomik anayasa ile ekonomik düzenin daha iyi işlemesi amaçlanmaktadır.
- Böylece ekonomik düzen teorisi ve ekonomik anayasa hukukunu özetledikten sonra, bunlara dayalı olarak oluşturulan sosyal piyasa ekonomisine geçebiliriz. Sosyal Piyasa ekonomisini (Sociale Marktwirtschaft-Social Market Economy) kavram olarak ilk defa kullanan Alfred Müller-Armack’tır. 1978 yılında ölen Armack fikirlerini Freiburg okulunun kurucuları olan Eucken ve Böhm’e dayanarak geliştirmiştir. Ona göre sosyal piyasa ekonomisi; “rekabet ekonomisi temeline dayalı özgür girişimi, piyasa ekonomisi faaliyetleri içinde güvence altına alınan sosyal gelişme ile bağdaştırma” düşüncesine dayanır.
- Buradan anlaşıldığı üzere sosyal piyasa ekonomisinin iki temel boyutu vardır:
- 1-Ekonomik boyut; Sosyal piyasa ekonomisi zaten bir ekonomik düzen modelidir ve piyasa özgürlüğü ve rekabete dayanır. Bu boyut kaynağını ekonomik düzen teorisinden alır
- 2-Sosyal Boyut; Bu boyutta ise sosyal eşitlik ilkesi üzerinde durulur. Bu boyut daha çok Hristiyanlığın bazı kurallarına (mesleki dayanışma, iş ahlakı, karşılıklı yardımlaşma vs) dayanır.
- Aynı zamanda sosyal piyasa ekonomisinin temel ilkelerinden birisi de olan sosyallik, piyasa da düşük gelir gruplarının yaşam standartlarının yükseltilmesi ve tüm toplum üyelerinin ekonomik ve sosyal sorunlara karşı korunmasını ifade etmektedir.
- Sosyal piyasa ekonomisinin diğer ilkeleri ise özgürlük (ve piyasa özgürlüğü) rekabet (devletin müdahalesine açıktır), sosyal devlet (devletin temel sosyal amaçları gerçekleştirmek için ekonomiye müdahale etmesi; örneğin gelir dağılımının bizzat devlet tarafından düzeltilmesi gibi) ilkelerine dayanır.
- Bunun dışında sosyal piyasa ekonomisi yetkilerin yatay kuvvetler ayrılığı (yasama, yürütme, yargı) ve dikey kuvvetler ayrılığı (ademi merkezîyet) aracılığıyla paylaşılmasından yanadır.
- Sosyal Piyasa ekonomisi öngördüğü devlet müdahalelerinin piyasa sistemine uygun olması ve piyasa sisteminin işleyişini bozmamasından yanadır. Sosyal Piyasa Ekonomisi, devletin mal ve

hizmet fiyatlarını direk olarak kontrol etmesini piyasaya uygun olmayan bir müdahale olarak kabul eder.

KURUMSAL İKTİSAT

- Kurumsal iktisat Amerikan menşeli bir iktisadi düşüncedir. Kurucusu olarak Thorstein B. Veblen kabul edilir. Diğer önemli temsilcileri ise istatistiksel yöntemlerin kullanılmasına önem veren Wesley Mitchell ve yasama yoluyla pek çok ekonomik ve sosyal reformların gerçekleştirileceğini savunan John R. Commons'tur.
- Neo-klasik ve Marksist iktisadın görüşlerine alternatif fikirler üretme üzerinde yoğunlaşmıştır. İktisat bilimini interdisipliner olarak kabul eder. İktisat, sosyoloji, psikoloji, siyaset, maliye, yönetim gibi bilimleri birlikte değerlendirmektedir. İktisadi olay ve faaliyetlerin gelişiminde kurumların önemi büyüktür. Ekonomide istikrar için devletin ekonomiyi sürekli olarak izlemesi ve yönlendirmesi gerekmektedir. Devlet gelir dağılımında adaleti sağlayıcı olmalıdır.
- Kurumsal İktisat her iki görüşün (neoklasik ve marksist) dışında, karma bir ekonomi modeli öngörmektedir. Kurumsal iktisada göre sosyal politikaların ana amacı topyekün insan refahının yükseltilmesine yönelmiştir. Devlet bireyin durumunu iyileştirmek için onun önündeki engelleri kaldırmalıdır.
- Onlara göre insanlar mülk sahipliği ve paylaşımı konusunda sürekli çatışma içerisindeler. Bu çatışmanın herkesin yararına disiplin altına almak için kolektif kurumlara ihtiyaç vardır. Ekonomik düzenin kendiliğinden meydana geleceğini beklemek yerine ekonomik sistemi yönetmek ve yönlendirmek gerekmektedir.
- Kurumsalcılar sistemli teoriler kurmak yerine gelenekleri, kurumları ve davranışları incelerler. Tümevarım metodu kullanarak sonuca varmaya çalışırlar. Ekonominin sadece piyasadan ibaret olmadığı mantığı çerçevesinde ekonomiyi tüm yönleriyle inceleyerek gelişmenin temel dinamiklerini belirlemeye çalışırlar.
- Kurumsalcılar ekonomiyi ve evreni yönlendirmektense varolan kurum ve kuralları inceleyerek bir sonuç çıkarmaya çalışırlar. Kapitalizmin ve sanayi toplumunun ortaya çıkardığı sorunların nasıl çözümleneceği üzerinde araştırma yapmaktadırlar.
- Temel Görüşleri
- Ekonomiyi parçalar halinde değil, bir bütün olarak dikkate almak gerekir. Çünkü ayrı ayrı değerlendirmek yanıltıcıdır. Ekonomi diğer bilimlerle ilişkili bir bütündür ve bütün parçaların toplamından daha büyüktür.
- *Kurumların rolüne büyük önem verirler. Onlara göre kurumlar sadece mevcut yapılanmayı değil, daha ileriye doğru inşa edilecek insan davranışlarının organize edilmiş yapılanmalarını da kapsar.
- *İstikrarın tek yolu devletin ekonomiyi sürekli gözetmesi ve yönlendirmesidir.
- *Kurumcular gelir ve servetin daha adil dağılımını sağlamak için liberal ve demokratik reformları desteklerler. Ancak piyasa kurallarıyla kaynakların etkili dağılımı ve gelirin bölüşümünün sağlanamayacağını ileri sürerler.

- * Kurumcular geleneksel teorelin ekonomik yaklaşımda bir uyum olduğuna dair görüşlerine karşı çıkarlar. Onlara göre ekonomide uyum değil kurumlar arası çatışma vardır. Başka bir deyişle ekonomik birimler uyum içinde değil, çatışma halindedir.
- * Ekonomik olaylar neden-sonuç etkileriyle birlikte bütünsel olarak ele alınmalıdır.
- * Devletin ekonomide gözetim, denetim ve müdahalesi kaçınılmazdır.
- * Bireylerin davranış güdülerinde sadece kişisel çıkarlar yoktur,
- * İktisadi olaylar değişkendir,
- * Hem kapitalizmi hem de Marksizm'i eleştirirler,
- * Paranın rolü sadece mübadele değil, spekülasyon ve ihtiyat saiki rolü de vardır. Bunu Keynes'ten önce söylemişlerdir.
- * Konjonktür modelini kurmuşlardır. Belli dönemler ve uzun dönemli iktisadi hareketleri inceleyerek toplumsal bir denetim kurulabileceğine inanmışlardır.
- * Kamu harcamaları dengeleyici bir araç olarak kullanılabilir.
- * Depresyonla mücadelede ücret indirimlerine karşı çıkmışlardır.
- * İktisat bilimine "güç", "toplumsal denge" gibi kavramları getirmişlerdir. Onlara göre güç kamusal müdahalenin temelinde yatar. Kapitalizmin ileri safhalarında piyasalar oligopolleştikçe firmalar güç sahibi olurlar. Buna karşılık alıcıları koruyan sendikalar vardır. Fakat bu güçler dengeyi sağlayamazlar. Devletin müdahalesine ihtiyaç vardır.
- Toplumsal denge ise, özel ve kamu girişiminin arz ettiği mal ve hizmetler arasında dengesizlik vardır. Toplum üretim sorununu çözse de bölüşüm sorununu çözemez. Bu sebepten toplumsal dengenin sağlanabilmesi için kamu hizmetlerinin artırılması gerekir. Ücret-fiyat kontrollerine ihtiyaç vardır. Bunun için kamu müdahalesi ve bu müdahalenin devamına ihtiyaç vardır.
- Kurumsal iktisatçılara göre iktisat biliminin temelini bireyler değil kurumlar oluşturur. Bireyler bu kurumların etkisi altındadır. Bireysel tercih, istek ve seçimleri veri kabul etmek yanıltıcıdır. Ayrıca iktisadi sistem de sosyo kültürel sistemin bir alt dalıdır.
- Kurumsal iktisatçılar toplumsal değişme üzerinde de dururlar. Toplumun devamlı değiştiğini dolayısıyla toplumla ilgili kesin bir şeyin söylenemeyeceğini ileri sürerler.
- Kurumsal iktisat deneyciliğe önem verirler. Yani metafizik olguları kabul etmezler.
- Kurumsal iktisatçılar statik yerine dinamik, duygular yerine faaliyetler, bireysel davranış yerine grup davranışı, denge yerine yönetim, bırakınız yapsınlar yerine denetim terimlerini kullanmışlardır.

Kurumsal İktisadın Eleştirisi

- Bu eleştiriler dört grupta toplanabilir.

- 1- Kurumsal iktisat diye bir teori yoktur. Çünkü kurumsal iktisadın fikir babaları bile kurumsal iktisadın ne olduğu hususunda bir uzlaşmaya varamamışlardır.
- 2- Kurumsal iktisatçılar iktisattan ziyade sosyal bilimler üzerinde dururlar ki bu durum ilgili kişilerin iktisatçı olduğu hususunu tartışmalı hale getirir. Mesela iktisat için çok önemli olan fiyat mekanizması üzerinde bile durmamışlardır. Bağımsız bir teori geliştirememişlerdir.
- 3-Kurumsal iktisatçılar daha çok iktisadi politikaların gelişimi ve iktisadi değişme konularıyla ilgilenmektedirler.
- 4- Kurumsal iktisatçılar sürekli eleştirdikleri neo-klasik iktisatçılara karşı da bir alternatif teori geliştirememişlerdir. Yani topladıkları bilgi ve deneyler bir teori ortaya koyamamaktadır. Kurumsal iktisatçılar bir eleştiri iktisadı olarak ortaya çıkmaktan ileri gitmediği kurumsal iktisatçılara yönelen eleştirilerin temelini oluşturur.